

СВЯТЫ ЯЗАФАТ

ВАЦЛАЎ ПАНУЦЭВІЧ

ВАЦЛАЎ ПАНУЦЭВІЧ
.....

С В Я Т Ы
Я З А Ф А Т

Вацлаў Пануцэвіч

Сьвяты Язафат,
архіепіскап полацкі

Полацк
“Сафія”
2000

ББК 86. 375
П16
УДК 293

III

Апрацоўка й укладаньне
Міхася Баўтовіча

Апрацоўка паводле выданьня: Vasiaty Panucevii. Нь. Jazafat, Archijar.
Poiascki 1623-1963. Referat iutany na Tydni Chynscianskaj Jednansci
19 studzienia 1963, Chicago, 1963.

Кніга выдадзеная пры дапамозе арганізацыі
Ostkirchendienst (Paterborn).

Пануцэвіч Вацлаў. Сьвяты Язафат, архіепіскап полацкі.
- Полацк: «Сафія», 2000. - 274с.

ISBN 985-6448-11-5

Найбольш грунтоўная і адзіная агіяграфічная праца беларускага
дасьледчыка, дзе падрабязна апісаныя жыцьцё, дзейнасьць,
кананізацыя сьв. Язафата Кунцэвіча (1580-1623), лёс ягоных мошчаў.
У дадатку зьмешчаны шэраг гістарычных дакументаў.

УДК 293
ББК 86.375

ISBN 985-6448-11-5

© «Сафія»

Прадмова

У гісторыі Ўсходняе Царквы на беларускіх і ўкраінскіх землях, якая на сынодзе ў Берасьці (1596г.) аднавіла сваю еднасьць з рымскаю Апостальскай Сталіцай, асоба архібіскупа полацкага Язафата Кунцэвіча (1580-1623гг.) адыграла асабліваю ролю. Нажаль постаць гэтая на Беларусі мала вядомая і, што горш, паказваецца звычайна на падставе гістарычных працаў да яго выразна варожых і далёкіх ад аб'ектыўнасьці.

Каб зьмяніць гэтку ненармальны стан рэчаў выдавецтва «Сафія» прапануе чытачу кніжку беларускага гісторыка Вацлава Пануцэвіча «Сьвяты Язафат, архіепіскап полацкі». Праца гэтая ўгрунтаваная на багатым матар'яле з розных крыніцаў, аб'ектыўны аналіз якога дазваляе паглядзець на асобу архібіскупа Язафата ў кантэксце складаных гістарычных варункаў.

Кніжка Вацлава Пануцэвіча зьяўляецца на Беларусі да 420-х угодкаў народзінаў сьвятога Язафата. Беларускія грэка-каталікі хочуць гэткам чынам лепш зразумець жыцьцё, дзейнасьць і панадчасовае значэньне місіі сьвятога.

З прычыны таго, што сьвяты Язафат належыць усёй паўсюднай Царкве, чытаньне ягонае біяграфіі гэтаксама можа быць карысным для рыма-каталікоў.

Мы таксама перакананыя, што кожны непрудзятый чытач знойдзе ў гэтай кніжцы дапамогу ў справе перагляду мноства стэрыятаў, што да гісторыі хрысьціянства на Беларусі.

*Полацк,
12.XI.2000г.*

*Рэдакцыйная калегія «Сафія» пры
полацкай грэка-каталіцкай грамадзе*

Аб аўтары

На вялікі жаль ня маем грунтоўнае біяграфіі Вацлава Пануцэвіча. Можа прычынай таму сталае перакананьне аўтара, што памяць пра сябе чалавек пакідае праз плён свае працы. Таму прывядзем тутакж крыху тых зьвестак, якіх здолелі сабраць.

Нарадзіўся Вацлаў Пануцэвіч ў 1910 годзе. Будучы студэнтам у 1935г. у Вільні пазнаёміўся з а. Адамам Станкевічам і далучыўся да Беларускай Хрысьціянскае Дэмакратыі (БХД). У часе дзейнасьці ў БХД падзяляў погляды аднаго з закладальнікаў БХД і сябры Рады БНР а. Вінцэнта Гадлеўскага. Пасьля расколу БХД ў лютым 1936г. далучыўся да кансэрватыўнае часткі хрысьціянскага руху пад кіраўніцтвам таго ж а. Гадлеўскага. Актыўна супрацоўнічаў у справе выданьня часопіса «Беларускі фронт», які выходзіў з траўня 1936г. да верасьня 1939г. (выйшла 50 нумароў). Зьяўляўся выдаўцом часопіса і за надрукаваны ў №8(30) за жні-вень 1938г. рэдакцыйны артыкул «Дзяржаўная незалеж-насьць Беларусі» быў увязьнены на год паводле прысуду польскіх уладаў.

З пачаткам Другое Ўсясьветнае вайны на пачатку верасьня 1939г. мабілізаваны ў 81-ы стралецкі полк, які фармаваўся ў Горадні. Пасьля захопу 22 верасьня 1939г. савецкімі войскамі Горадні трапіў у палон. Пазьней пэўна з пагляду на перасьлед польскімі ўладамі быў адпушчаны і жыў у Горадні. У часе савецка-нямецкае вайны падтрымліваў сувязь з дзеячамі Беларускай Незалежніцкай Партыі Станіславам Грынкевічам, Янкам Станкевічам і інш.

Перад прыходам савецкіх войскаў перабраўся ў Нямеччыну, дзе працягваў выконваць свой хрысьціянскі абавязак:

арганізоўваў скаўцкі рух сярод беларускіх эмігрантаў. Аб гэтым сведчыць выдадзены ў Фленсбургу, што ў паўночнай Нямеччыне ля мяжы з Даніяй, дзье ягоныя кніжкі па скаўтынгу: «Вытычныя для кіраўнікоў скаўтаў» і «Праца ў зьвязе».

Пэўна ў тым самым 1949 годзе перабраецца ў Злучаныя Штаты й асядае ў Чыкага. Ужо ў 1950г. Пануцэвіч займае пасаду сакратара паўсталае Беларуска-Амэрыканскае Нацыянальнае Рады, у кіраўніцтва якой акрамя яго ўваходзілі а. Ян Хрызастом Тарасэвіч, а. Язэп Рэшаць, Язэп Варонка. У траўні 1950г. у Чыкага паўстае Беларуска-Амэрыканскае каталіцкае таварыства, старшынём якога абіраецца Станіслаў Грынкевіч, а віцэ-старшынём Вацлаў Пануцэвіч. У склад рады таксама увайшлі Янка Станкевіч і Францішак Кушаль. І на амэрыканскай зямлі Вацлаў Пануцэвіч працягвае займацца скаўтынгам. Ягонымі намаганнямі ў Чыкага паўстае скаўцкая дружына «Пягоня», а пазьней дружына «Арлы». Аўтар інтэнсыўна займаецца гістарычнымі досьледамі. У 1953г. выдае кніжку «Жамойдзь і Літва». У 1955г. у Чыкага паўстае беларуская каталіцкая парафія ўсходняга абраду, заснавальнікам якой стаўся а. Ян Хрызастом Тарасэвіч. Вацлаў Пануцэвіч становіцца адным з найбольш актыўных парахвіянаў гэтае парахвіі. З 1956г. пачынае выходзіць пад ягонай рэдакцыяй гістарычна-рэлігійны часопіс «Беларуская царква» (з 1956 да 1965г. выйшла 29 нумароў). Большасьць артыкулаў у выданьні належаць самому рэдактару, найбольш значныя зь іх: «Аб нашым нацыянальным імені», «Літоўская мітраполія пры Альгердзе і заўзятая царкоўная барацьба з Маскоўшчынай за тытул мітрапаліта», «Хто займаў духоўнае становішча ў Літве...», «Некаторыя заўвагі да мовы Пранцыся Скарыны», «Кс. Вінцэсь Гадлеўскі. Дзяржаўны

муж і правадыр народу» і інш. На пачатку 60-х гадоў Пануцэвіч засноўвае выдавецтва «Беларуская выдавецкая сябрына», якое функцыянавала да канца 70-х гадоў. У згаданым выдавецтве выйшлі найбольш вядомыя ягоныя творы «Сьвяты Язафат, архіепіскап полацкі» (1963г.) і «Зь гісторыі Беларусі або Крывіччыны-Літвы» (1965г.). З 1966г. на зьмену часопісу «Беларуская царква» пачынае выходзіць часопіс «Літва», у якім Пануцэвіч працягвае зьмяшчаць працы па канфэсійнай гісторыі Беларусі.

Праз усё жыццё Вацлаў Пануцэвіч быў шчырым хрысьціянінам. Цягам усяе эміграцыі ў ЗША быў сталым і актыўным парахвіянінам грэка-каталіцкае царквы Хрыста Збаўцы ў Чыкага, дзе й спачыў 25 жніўня 1991г.

Сьв. Язафат, архіепіскап полацкі

Адкарываючы II Ватыканскі сабор, Папа Ян XXIII паклікаў на ягонага патрана ды ўспамагальніка нашага сьвятога мучаніка **Язафата Кунцэвіча**, архіепіскапа полацкага, які аддаў сваё жыццё за справу хрысьціянскай Еднасьці й за адзінства нашага Беларускага Народу.

Ужо дзеля гэтай нагоды сьв. Язафат заслугоўвае на тое, каб вось падчас гэтага вунійнага тыдня заняцца ягонай асобай, ягонай дзейнасьцяй і роляй, якую ён адыграў у нашым народзе. Другой і, магчыма, паважнейшай прычынай ёсьць тое, што вакол сьв. Язафата маскоўская так сьвецкая, як і царкоўная літаратура часоў царскіх і сучасных, бальшавіцкіх, стварыла міт лютай ненавісьці да гэтага сьвятога, хочучы ачарніць яго і ўсю нашу Царкву ўсходняга абраду. За расейскай прапагандай ідзе ўкраінская ды беларуская, як гістарычная варожая спадчына. У яе прадстаўленьні сьв. Язафат сымбаль гвалту, насільля, «душахвацтва» - пострах для вернікаў.

Уся гэтая ненавісьць Масквы да Язафата Кунцэвіча вынікае з той знамянітай ролі, якую ён адыграў у нашай нацыянальнай Царкве, асабліва пасля сваёй сьмерці, як сьвяты мучанік. Іменна, дзякуючы росквіту нашае Царквы і культу сьв. Язафата на працягу сотняў гадоў наш народ здолеў зьберагчы сваю духоўную незалежнасьць і самабытнасьць, міма маскоўскай навалы й жудаснай русыфікацыі. Там на нашых усходніх землях: у Смаленшчыне, Севершчыне, Чарнігаўшчыне, Пскоўшчыне - дзе не сягала нашая нацыянальная Царква і культ сьв. Язафата, там ня было

запоры для маскоўскага наступу.

Вымоўным прыкладам лютай ненавісьці Масквы да сьв. Язафата ёсьць ведамы факт з 1705г., калі цар Пётр I, увайшоўшы ў Віцебск, загадаў у першую чаргу зьнішчаць у цэрквах і дамох абразы сьв. Язафата, а ў полацкай сьвятой Сафіі перад абразом сьв. Язафата ўласнаручна засек трох базыльянцаў за іх стойкасьць у веры, за іх пашану да сьвятога. Гадоў 70-т пазьней з падобнай ненавісьцяй загадвала Кацярына II усюды знішчаць абразы сьв. Язафата на акупаванай тэрыторыі. Ненавісьць гэтая ўласьцівая й сучасным бязбожніцкім уладаром Масквы, хоць абразы й культ сьв. мучаніка даўно ўжо знішчаныя на нашых землях.

Вось-жа ў сілу ўсяго сказанага, нам неабходна спыніцца над постаццямі сьв. Язафата, прагледзець ягоныя паводзіны й тую эпоху, у каторай ён жыў, і ролю ды заслугі для нашага народу.

* * *

Сьв. Язафат нарадзіўся каля 1580 году ў Уладзімеры Валынскім з абяднелага шляхоцкага праваслаўнага роду Кунцэвічаў. Хроснае яго імя было Ян. Язафат - імя манаскае, прынятае ў 1604г. пры ўступленьні ў Сьвятатроіцкі манастыр базыльянаў у Вільні.

Сучасная ўкраінская літаратура, а за ёй і нашая*) на аснове таго факту, што сьвяты Ян-Язафат Кунцэвіч радзіўся ў Уладзімеры Валынскім, лічаць яго ўкраінцам. Аднак род Кунцаў або Кунцэвічаў - беларускага (гістарычна - літоўскага) паходжаньня. У дакумантах род гэты ведамы ад 1494г., калі то Мацько Кунцэвіч, будучы на службе ў ваяводы троцкага, атрымаў ад Аляксандра, вялікага князя 8-м

*) Stankievič Adam. Božaje slova, Vilnia, 1938

служылых людзей. Пазьней (1511-1529гг.) ён-жа быў цівунам троцкім, а ў гадох 1524-29гг. - намесьнікам лепунскім і волканіцкім. Іншы з роду Кунцэвічаў, Якуб Кунцэвіч, у 1504-1523гг. быў намесьнікам волканіцкім і лепунскім, у 1511-1523гг., канюхом дворным літоўскім і троцкім ды лясьнічым горадзенскім, а пад канец жыцьця - васіліскім старастай. Кміта Кунцэвіч Саковіч у 1522-1525гг. быў намесьнікам віленскім, пазьней дзяржаўцай вілкамірскім. Ведамы таксама з дакумантаў выхадцы з роду Кунцэвічаў: Каспар - намесьнік барысаўскі (1525г.), потым маршалак Гастаўта, ваяводы віленскага; далей Мацей, Іван намесьнік юрборскі Боны (1536-48гг.), мытнік ковенскі ў 1540г. Далей Федар, харужы горадзенскі (1578г.)*). Вось-жа й бацька Яна-Язафата Кунцэвіча, як патомак служылай шляхты, ня маючы зямельнай маёмасьці, займаўся гандлем у Ўладзімеры Валынскім, маючы ў Беларусі родавыя сувязі. Таму то не прыпадкова 16 летні юнак апынуўся ў Вільні, высланы старым Кунцэвічам дзеля навукі гандлю ў знаёмага, а магчыма й далёкага сваяка, віленскага купца**).

*) Adam Boniecki. Poczet rodów w wielkim Ks. Litewskim w XI i XVI wieku, Warszawa, 1883, б. 162-163.

**) Праціўнікі Язафата Кунцэвіча адмаўлялі яму, як і іншым вунійным біскупам, шляхоцкага паходжаньня. Так напр. валынскі пасол Лаўрэнці Дрэвінскі на сэйме 1620г. у сваёй прамове аб крыўдах праваслаўных між іншым сказаў: «Хто не знае таго, што цяперашні - як ён сябе называе - архіпіскап полацкі родам з Уладзімера, сын Кунца, шаўца, а зрабіўшы з таго сабе імя шляхоцкае, называе сябе Кунцэвічам. Хто ж таго ня бачыць, што цяперашні перамыскі ўладыка, прозьвішчам Шышка, радзіўся з сьвінара...» Дакумантарныя вывучэньні адносна бп. перамыскага ўстанаўляюць, што

Час навукі маладога Кунцэвіча ў Вільні ў купца Яцынта Паповіча (1596-1604гг.) - гэта пара вялікіх падзеяў на рэлігійным грунце ў В.К.Літоўскім. Устанаўленьне ў Маскве патрыярха ў 1589г. і замацаваньне тэорыі ІІ Рыму пагражала В.К.Л. яшчэ больш, як перад гэтым, умешваньнем гэтай агрэсыўнай краіны ў рэлігійныя справы нашага народу, а цераз гэта весыціла новыя навалы. Каб забясьпечыцца перад Масквой, была праведзена Берасьцейская Вунія ў 1596г. Выклікала яна зразумелую

біскуп Шышка Хлапецкі зусім ня быў вуніятам, а праваслаўным ды ў часе сойму 1620г. быў ужо памёршы. *Добрянский, История епископов епархии перемысльской, б.26. Грушевский ..., VII, 447.* З гэтага бачым, якую вартасьць маюць высказваньні Дрэвінскага адносна Кунцэвічавага бацькі Гаўрылы. Гаўрыла Кунцэвіч (жонка Марына) быў радным у магістраце ўладзімірскім: «*Patre Gabriele, Consule eiusdem civitatis (scil. Vladimirie in Vollhynia), et matre Marina*»¹⁾ - чытаем у дакумантах, *Welykyj. S.Josaphat..., I,121.* Шляхоцкасьць бацькі Кунцэвіча сьцьвярджае ягоны гэрб зь белай ружай: глядзі *Alphonse Guepin, Saint Josaphat, Martyr de l'unite catholique, Paris, 1874, v.I, 341.*

Аб Яцынце Паповічу гл. у *Welykyj. S.Josaphat..., I,174:* «*Fuit a servitiis cuiusdam mercatoris, civis Vilnensis et consulis, nomine Nyacinthi Porovicii*»²⁾. Дом Паповіча знаходзіўся недалёка магістрату й манастыра сьв. Тройцы, куды часта заходзіў малады Кунцэвіч. Параўнай *Erika Unger-Dreiling, Josafat, Vorkaempfer und Martyrer fuer die Einheit der Christen, Wien, 1960, 71* і наст. Апрача прахтыкі гандлёвай Ян Кунцэвіч у вольных хвілінах займаўся чытаньнем рэлігійных кнігаў ды тагачаснай палемічнай літаратуры, павышаючы гэтакім чынам сваю адукацыю. Любіў таксама прыслужваць у царкве ды пяць у хоры.

рэакцыю незадаволеных элемэнтаў пад правадніцтвам кн. Канстанціна Астроскага тым больш, што яе падтрымоўвалі так Масква, як і Турцыя. Як ведаем ужо, у часе Берасьцейскага сабору туркі перакінулі ў Рэч Паспалітую протасінкела³⁾ Нікіфара, дзеля зрыву сабору. Гэты турэцкі агент, схоплены спачатку Замойскім, быў вызвалены кн. Астроскім ды пад яго аховай арганізаваў контрсабор у Берасьці, ды аблажыў клятвай прыступіўшых да Еднасьці. Такім чынам паўстала вострая барацьба так пры дапамозе палемічнай літаратуры, як шырокай агітацыі на соймах і соймах, ды ў абароне перайманай царкоўнай маёмасьці і цэркваў Вуніяй, якая ў сілу пераходу да яе ўсіх літоўскіх (беларускіх) япіскапаў і бальшыні архімандрытаў, ды ў сілу прызнаньня каралём за адзінапраўную, - пачала замацоўваць свае пазыцыі. Мачала рукі ў змаганьні й Масква, якая падбухторвала так казакаў, як і праваслаўныя брацтвы на нашых землях. Ужо ў 1596г. Налівайка і Лабада ў паразумленьні з кн. Астроскім выступалі як «абаронцы праваслаўя», нарабіўшы нямала клопатаў так Літве, як і Польшчы. Самым актыўным праваслаўным брацтвам было Сьвятатроіцкае ў Вільні, у якім дзейнічаў Сьцяпан Зызані, зь якім прыходзілася змагацца мітр. Рагозе яшчэ ў 1595г. - г.ё. перад Берасьцейскай Вуніяй за бунтаваньне народу супраць япіскапату. У 1599г. Сьвятатроіцкі манастыр перайшоў да вунійнай Царквы, а царкоўнае брацтва з Зызанім на чале пераняслося ў манастыр сьв. Духа, прадаўжаючы сваю дзейнасьць.

Вось жа спрэчкі, дыскусіі, гутаркі, нараканьні etc. былі на парадку дня тагачаснага жыцьця, асабліва ў Вільні. Яны былі на паседжаньнях віленскага магістрату, ды, мабыць, у доме Паповіча, дзе жыў і працаваў Ян Кунцэвіч. Такім чынам Кунцэвіч таксама ня толькі перажыў гэтыя падзеі

як навочны сьведка, але вырас ды набраў сьведамасьці, разабраўшыся, па чыёй старане праўда.

Наступ на Вунію з самага пачатку быў не малы. Католіцтва было слабое ды варожае да ўсходняй Царквы. Бушавала пратэстанцтва, асабліва кальвінізм і арыянства. Вось-жа ў 1599г. і праваслаўныя незадаволеныя элемэнтны ўтварылі зьвяз з пратэстантамі, г.зв. канфэдарацыю^{*)}, якая ў 1601 і 1603гг. сарвала соймы, а таксама ў 1606г. выклікала паўстаньне ў Польшчы г.зв. рокаш⁴⁾ Зэбжыдоўскага.

Спрыяльнай умовай на тое, што міма ўсіх перашкодаў, Вунія ўдзержалася ды зьяднала прыхільнікаў, былі выдатныя яе мітрапаліты, як Гіпацы Пацей і Язэп Ручкі з часоў Кунцэвіча.

Адам-Гіпацы Пацей, былы судзьдзя і кашталян берасьцейскі, абсальвэнт⁵⁾ кракаўскай акадэміі і надворны Жыгімонта Аўгуста ўнёс свае веды й выдатнае становішча на карысьць Еднасьці. Будучы спачатку біскупам уладзімірскім, спрычыніўся, што Нікіфар, галоўны інспірант⁶⁾ царкоўнай апазыцыі, быў узяты пад суд, як турэцкі шпіён без духоўнага сану. Як такі быў засуджаны на зьнявольненьне, а потым на баніцыю⁷⁾. Дзякуючы яму, ведаючаму законы, удалося ўдзержаць царкоўную маёмасьць перад судовымі працэсамі, узнятымі праціўнікамі Еднасьці. Пад яго апекай як мітрапаліта (1600-1613гг.) узмацоўваўся духова Кунцэвіч, як манах і сьвятар, тым больш, што ён ведаў добра бацькоў Язафата^{**)} .

*) Канфэдарацыя праваслаўных з пратэстантамі ўтвораная была 18 травня 1599г. ў Вільні. *Документы...*, 188-196.

**) *Unger-Dreiling. Josaphat...*, 42-51. Гіпацы Пацей арганізаваў у Сьвятатроіцкім манастыры ў 1601г. духоўную сэмінарыю, што праіснавала да 1621г. Тут Кунцэвіч запазнаўся з студэнтамі і пад іх уплывам сам пачаў навукі.

Чытаючы рэзалюцыю пратэстанцка-праваслаўнага зьезду ў Вільні ў 1599г., маецца ўражаньне, што быццам праціўнікі Еднасьці былі моцна пакрыўджаныя. У рэзалюцыі чытаем: «Ужо духоўныя прасььвітары, сьвятары, міністры ды прапаведнікі нашы за еднасьць сьвятой веры - прасьледуюцца рознымі спосабамі. Іх атакуюць і на іх нападаюць у хатах, іх абражаюць, рабуюць, высылаюць, праганяюць, пазбаўляюць земляў і маёмасьці, што з крыўдай для іх нашчадкаў раздаецца як пасьмертнае. Іх хапаюць на адкрытых дарогах і ў месцах Рэчы Паспалітай, іх замыкаюць у турмы й паддаюць нечуваным мукам, бьюць, топяць і забіваюць. А на іх месца ставяць і загадваюць нам, ды прымушаюць нас слухацца пастыраў, каторыя паводля нас зьяўляюцца адступнікамі ад усходніх патрыярхаў і каторым, як мы разумеем, бэнэфіцыі⁸⁾, раздаваныя ЯМ каралём, ніяк не належацца, паколькі гэтакія былі замацаваныя за веравызнаньнямі, не падпарадкаванымі Рымскай Царкве»^{*)}.

На самай справе гэта набор слоў, а не фактаў. Наступ якраз быў ведзены праціўнікамі Еднасьці, якія мелі куды лепшыя магчымасьці ад вунійнага япіскапату. Ані мітрапаліт, ані вунійныя біскупы ня былі дапушчаныя ні да сойму ні да сэнату з правам голасу. Паны й магнаты калі пакідалі пратэстанцтва або праваслаўе грэцкай юрыздыкцыі, дык пераходзілі ў лацінства й бараніць Вуніі не хацелі. Праціўнікі Вуніі, апрача шматлікага прадстаўніцтва ў сойме й сэнаце, паслугоўваліся яшчэ адной зброяй - падкупніцтвам сэнатаў і ўраднікаў лаціньнікаў.

Сам кароль Жыгімонт Ваза, міма спагаданьня Вуніі,

*) *Белоруссия...*, I, 381.

выдаваў і пасыля Берасцейскай Вуніі прывілеі й граматы царкоўныя тым праваслаўным, якія не хацелі далучыцца да зьяднанай Царквы. Так, напр. 21 сакавіка 1597 году кароль выдаў грамату магілёўскім праваслаўным мяшчанам на зацьверджаньне царкоўнага брацтва пры Спаськім манастыры, дазваляючы ня толькі свабоднае выконваньне ўсіх рэлігійных практыкаў, але ўтрымоўваньне школы і іншых культурных установаў^{*)}. Іншай граматай Жыгімонт прызнаваў віленскаму праваслаўнаму брацтву, пасыля таго, як архімандрыт Сьвятатроіцкага манастыра далучыўся да Вуніі (1599г.), збудавец царкву сьв. Духа і манастыр ды перанесьці туды брацтва, школу, друкарню і г.д. У выніку гэтага права братчыкі пакінулі ў Сьвятатроіцкім манастыры голыя сьцены, забіраючы ўсё багацьце з сабою^{**)}. У 1601г. кароль згадзіўся запісаць у сэймовай канстытуцыі жаданні пратэстантаў й праваслаўных наступнага зьместу: ўсе судовыя працэсы й прысуды ў рэлігійных справах касуюцца; кароль запэўнівае, што ён у будучыні будзе раздаваць праваслаўныя бэнэфіцыі «*ludziom tylko religiey wlasnie greckiey*»⁹⁾. Гэтая пастанова, як перамога іншавернікаў, дала новую адвагу й смеласьць праціўнікам Еднасьці. На новым сэйме 1603г. яны здабылі новую ўдачу, а пайменна: 1) кароль на жаданьне праваслаўных паслоў, падтрыманых шматлікімі іншымі галасамі, адлучыў кіеўскі Пячэрскі манастыр ад мітраполіі (граматай з 29.IX.1599г. ён быў прызнаны каралём за мітр. Пацеям) ды дазволіў выбіраць архімандрыта паводля старых звычаяў; 2) спынена была справа з жыздзічынскім манастыром і баніцыя некаторых асобаў^{***)}.

*) *A3P...*, IV, 170-173.

**) *Rutskyj. Relatio...// Welykyj. S.Josaphat...*, I, 9.

***) *Архив ЮЗР...*, II, 5 і 6; *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*, 431.

На чарговым сойме 1605г. апазыцыя ўжо была кіраваная канцлерам польскім Янам Замойскім. У інструкцыі белзкага сойміку, творы Замойскага, высунена была справа «заспакаеньня праваслаўных» ды скасаваньня Вуніі. У сэймовым праекце канстытуцыі гаварылася аб адхіленьні ўсіх працэсаў і прысудаў у рэлігійных справах; аб тым, што вуніяты маюць застацца толькі да сьмерці на сваіх мясцох, а ўсе вакантныя становішчы будуць аддавацца толькі праваслаўным, што да вуніі не прыступілі; аб аднаўленьні праваслаўнага япіскапату^{*)}. Да зацьверджаньня каралём гэтай канстытуцыі не дайшло толькі таму, што сам кароль Жыгімонт не пагадзіўся на формулку канстытуцыі; на прагэсты апазыцыі, сам сарваў нарады сойму, а мітр. Пацею выдаў грамату на пацьверджаньне ўсіх правоў праваслаўнай царквы з 1511г. На аснове гэтага прывілею фармальна ўлада мітр. Пацея датычыла «усіх уладыкаў і архімандрытаў, ігуменаў, папоў, дыяканаў і ўсіх цэркваў, не выключаючы ніякай ва ўсёй дзяржаве - Кароне польскай і В.К.Л.»^{**)}

Сойм 1605г. паказаў, што справу Вуніі падтрымоўвае адно кароль Жыгімонт, а калі так, то здавалася праціўнікам яе, што яна хутка зьгіне, тым больш, што супраць Вуніі канцлер, прымас¹⁰⁾, духавенства і бальшыня польскіх паноў. Апазыцыя спрабавала абыйсьці караля. У тым жа 1605г. віленскае брацтва (цяпер сьвятадухаўскае) выступіла з судовым працэсам супраць мітр. Пацея за зварот Сьвятатроіцкага манастыра, дзе была «русінская» сэмінарыя духоўная ды падрыхтоўваліся маладыя кадры на падмену старэйшага духавенства. Справай кіраваў прафэсар брацкай школы Кірыла Лукарыс, грэк, а за прычыну служыла справа

*) *Sokolowski...*, 201.

**) *Архив ЮЗР...*, VI, 139.

з Грэковічам, быўшым дыяканам брацтва, які перайшоў у юрыздыкцыю мітр. Пацея. Брацтва стаяла на тым становішчы, што ўладыкі-вуніяты страцілі ўладу над права-слаўнымі грэцкай юрыздыкцыі з хвілінай пераходу пад юрыздыкцыю Папы. Мітр. Пацей зноў уважаў, што ён, як мітрапаліта мае права над усёй усходняй Царквой Рэчы Паспалітай. Віленскі трыбунал выказаўся па старане брацтва й засудзіў Грэковіча. Пацей зьвярнуўся да караля. Кароль скасаваў пастанову трыбуналу й новай граматай замацоўваў духоўную ўладу мітрапаліта. Але галоўны трыбунал, нанова разгледзеўшы справу, зноў вынес пастанову не карысную для Пацея*). Кароль зноў наладзіў вэта, але тут ужо прыйшло да канфлікту між каралём і рэспубліканскай установай. Гэта прывяло (між іншымі прычынамі) да ведамага рокашу 1606-07гг., у якім рэлігійныя дамаганьні адыгрывалі важную ролю**). У сваіх рэзалюцыях праціўнікі Вуніі дамагаліся, каб мітрапаліта і ўладыкаў скінена, бэнэфіцыі іх забрана, а на іх месцы ставіліся людзі «паслушэнства патрыяршага», шляхецкага паходжаньня, мясцовым абыватэлям, выбраным свабоднай элекцыяй¹¹). Усе працэсы і прысуды ў справах рэлігійных каб былі скасаваны, а ўсе спрэчкі адносна царкоўнай юрыздыкцыі ўсіх вераў - вырашалі сьвецкія суды, земскія, гарадзкія і трыбуналы***).

*) Чтении..., III; АВАК..., VIII, 125; АЮЗР..., II, 20.

**) Sokolowski..., 33; Жукович П.Н. Сеймовая борьба..., 488-492; Голубев..., I, дад. II; Архив ЮЗР..., II, 1, 69-72.

***) Архив ЮЗР..., II, 1, 48 і наст.; 69-72; Sokolowski..., 310, дае тэкст праекту канстытуцыі з каралеўскага табару: «у справе рэлігійнай кароль абяцаў не раздаваць дастойнасьцяў і добраў¹² рэлігіі грэцкай інакш як толькі людзям шляхэцкім народу рускага і рэлігіі грэцкай»

І ўрэшце на сойме 1607г. была прынятая канстытуцыя, якая адпавядала дамаганьням праціўнікаў Еднасьці. Вось важнейшыя яе пастановы:

«Заспакойваючы грэцкую рэлігію, якая мае здаўных свае правы, запэўніваем, што дастойнасьцяў і маёмасьці духоўным ня будзем раздаваць інакш, як толькі зь іх фундацыямі і даўнімі звычаямі, прызнанымі нашымі продкамі, пайменна людзям шляхэцкага роду, русінам, справядлівай грэцкае веры, не робячы перашкодаў іх сумленьню і іх праву, ані не забараняючы, ані не перашкаджаючы ім у свабодным адпраўленьню службы Божай».

«Такжа царкоўныя брацтвы грэцкай веры пакідаем пры іх правах і прывілеях»...

«Працэсы й усякія судовыя акты ды баніцыі, выданыя ва ўсякіх судах Кароны й В.Кн.Літоўскага на духоўныя асобы, касуюцца і гэтыя асобы ад іх звальняем»¹³). Апрача гэтай канстытуцыі кароль ад сябе выдаў грамату на пацьверджаньне свабодаў і правоў «religiey greckiey¹³)»**).

І так, як бачым, перамога была па старане праціўнікаў Еднасьці. Вунія, і так слабая, сільна захісталася. Людзі ў сьвятле новых пастаноў сэйму і граматаў караля перасталі верыць у трываласьць зьяднаньня. Выразілася гэта добра ў настроях людзей і духавенства. Да вунійнай сьвятатроіцкай царквы заходзіла ня больш 20 вернікаў¹⁴), у той час, калі сьвятадухаўская царква была перапоўнена.

І духавенства, каторае раней перайшло да вунійнай Царквы, цяпер шукала лучнасьці з дызунітамі, або пера-

*) АЗР..., IV, 176.

**) Тамжа.

***) Рущкі, Корсак у Welykyj. S.Josaphat..., I, 9; II, 209.

ходзілі да іх. Гэтак утрымлівалі тайную лучнасьць з царкоўным брацтвам сьв. Духаўскага манастыра сьвятатроіцкі архімандрыт Самуіл Сенчыла і архіпрэсьбітар Бартламей Зашкоўскі, ягоны памочнік.

* * *

Мы шырэй прадставілі тагачасныя падзеі, каб зразумець, у якіх умовах знаходзілася вунійная Царква і ролю барацьбітоў за яе. Малады Кунцэвіч, практыкант у купца Паповіча ў часе гэтых змаганьняў паставіў сябе па старане рэлігійнай Еднасьці.

Вялікі ўплыў на Кунцэвіча рабіў кантакт яго з сэмінарыстамі, зь якіх адзін, іменем Генадзь Хмяльніцкі, родам з Турава, найбольш спрычыніўся да таго, што Кунцэвіч не стаў на стору праціўнікаў Вуніі. Ён жа да мучаніцкай сьмерці Кунцэвіча быў ягоным прыяцелям і спавядальнікам.

Першая сустрэча Хмяльніцкага з Кунцэвічам мела месца ў 1599г.^{*)} Хмяльніцкі зьвярнуў увагу на гэтага юнака дзеля ягонай бытнасьці ў царкве сьв. Тройцы, прыслугоўваньня ў часе молябаў, ці пяненьня ў невялічкім хоры. Пазьней завязалася між імі сяброўства. Хмяльніцкі дапамагаў Кунцэвічу ў атрымоўваньні кніжак з манастырскай бібліятэкі ды ў гутарках разважаў зь ім розныя цікавыя праблемы.

Мабыць сяброўства гэтае й спрычынілася, што Кунцэвіч таксама вырашыў стаць у рады барацьбітоў за сьвятую справу ў мамэнце цяжкім. Таму ён адмовіўся ад прапановы

— — — — —
 *) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 174; II, 216, 219, 222. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 13. *Diplom Sigismonti III*, 23.VIII.1599г. Кунцэвіч знаёўся таксама з прафэсарам сэмінарыі Пётрам Аркудуюсам яшчэ перад сустрэчай з Хмяльніцкім. Хмяльніцкі аб гэтым кажа: «Arcudius erat cum J. in particulari»¹⁴⁾.

свайго гаспадара Яц.Паповіча ажаніцца зь ягонай дачкой ды стацца пераймальнікам гандлёвага інтарэсу, а ў 1604г. паступіў у манастыр сьв. Тройцы ў Вільні, а разам з гэтым і ў духоўную сэмінарыю. Меў тады прыблізна 24 гады жыцьця. Прыняў імя Язафата на аснове ўлюбленага апавяданьня «Варлаам і Язафат» на аснове буддэйскай легенды^{*)}. Недахопы ў ранейшай школьнай падрыхтоўцы змусілі Язафата аддацца поўнасьцю навуцы і працы над сабой. Ён разумеў, што мала быць адукаваным сьвятаром, трэба сваім асабістым высокім прыкладам пацягваць іншых да Бога й маральнасьці. Таму то малады манах Язафат паддаецца самым цвёрдым манаскім практыкам асцэтызму.

Хутка зьвярнуў увагу так сваіх выхавальнікаў, як і знаёмых сваім прыкладным, сьвятым жыцьцём. Пад манаскім аблачэньнем насіў стала валасеньніцу, спаў на голых дошках, бічаваўся й пасьціў.

Вялікай духовай падмогай у ягоным манаскім і сэмінарычным жыцьці быў прафэсар сэмінарыі, а потым архімандрыт і мітрапаліт Язэп Велямін Руцкі^{**)}.

Руцкі паходзіў з кальвінскай сям'і з Наваградчыны, якая, мабыць, прыбыла з Масквы ў часе войнаў за Лівонію і ад Жыгімонта Аўгуста атрымала вёску Руту. Малады Руцкі ўжо быў асымілёваны з нашым народам і заходняй культурай. У моладасьці быў таксама кальвіністам. Нарадзіўся ў 1573г. Вучыўся ў кальвінскай школе ў Наваградку, а потым у Вільні ў кальвінскай акадэміі. Тут сутыкнуўся зь езуітамі ды за дазволам сваіх бацькоў перайшоў у езуіцкую віленскую акадэмію. Пасьля яе сканчэньня далей вучыўся ў Празе,

— — — — —
 *) *Unger-Dreiling. Josaphat...*, 359.

**) *Pelesz...*, II, 205; *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 32-40.

дзе ў 1590г. перайшоў на каталіцтва. Наступна студыяваў ва ўнівэрсытэце ў Вюрцбургу, дзе атрымаў ступень доктара філязофіі. Вярнуўшыся ў Вільню за радай езуітаў, пастанавіў аддацца вунійнай справе ды скончыць тэалёгію ў Рыме. Калі матка яму не пазволіла быць сьвятаром і адмовіла даць грошай на падарожжа ў Рым, за згодай тыхжа аа. езуітаў дзесьці каля 1596 году пешкі ўдаўся да Рыму з рэкамандэцыйным лістом ад а. Бокса. Там быў прыняты ў грэчкай калэгіі, якую скончыў у 1602г. з сьвятарскімі пасьвяцінамі. У 1603г. вярнуўся ў Вільню і стаўся прафэсарам духоўнай сэмінарыі. У 1604г., калі Кунцэвіч паступаў у манастыр, Руцкі быў ужо рэктарам сэмінарыі.

Грунтоўна адукаваны, незвычайна здольны й энэргічны, Руцкі адразу здабыў любоў усіх сэмінарыстаў.

Руцкі па пару гадох асабліва запраязьніўся з Кунцэвічам, шчыра адданым справе Вуніі. Яны абодва становяцца прамотарамі¹⁵⁾ Вуніі ў сэмінарыі і манастыры: Руцкі як намесьнік архімандрыта і рэктар, Кунцэвіч яго заступнік па гаспадарчых справах. Ужо як дыякан Кунцэвіч адзначыўся актыўнасьцяй на вонкі манастыра. Выходзячы на рынак, адведваючы хворых і бедных, ён навучаў, пераконваў ды зьядноўваў сабе людзей, якія штораз усё больш і больш сталі наведваць сьв. Троіцкі манастыр. Праціўнікі з сьв. Духаўскага манастыра называлі яго «душахватам». Пачуўшы гэта, Язафат з гордасьцяй казаў: «Дай Божа, каб я перахапіў вас усіх для сьвятой Царквы»^{*)}.

Бачачы гэткую рупнасьць для справы Вуніі, якая ўсім выдавалася скончанай, у 1608г. архімандрыт сьв. Троіцкага

*) *Blotnicki...*, 22.

манастыра ў Вільні Самуіл Сенчыла, мабыць, згодна з інструкцыямі актыву сьв. Духаўскага манастыра, загадаў Руцкаму выехаць на місію 20 км ад Вільні^{*)}, а паклікаўшы да сябе Кунцэвіча, намаўляў яго перайсьці на бок праваслаўных, праціўнікаў Вуніі. Ён казаў, што перамога цяпер па старане дызунітаў¹⁶⁾, што Руцкі вядзе да лацінства, што старая праваслаўная вера ў небасьпецы^{**)}. Але Язафат Кунцэвіч адмаўляўся згадзіцца на пляны Сенчылы. Абураны архімандрыт ударыў два разы ў твар дыякана Кунцэвіча ды, паклікаючыся на манаскі абавязак абсалютнай паслухмянасьці сваім старшым, загадаў выслаць да Руцкага й навічкоў-студэнтаў, якія былі адданыя яму, а на іх месца прыняць кандыдатаў, якія будуць дапушчаныя архімандрытам. Язафат Кунцэвіч (быў ён старшым над навічкамі) прыняў так пашчочыны, як і загад Сенчылы з пакорай, аднак, разумеючы вялікую небасьпеку для справы Вуніі, ён неадкладна зьярнуўся да а. Валентына Фабрыцага SJ¹⁷⁾ за радай. Той радзіў зараз-жа выклікаць у Вільню а. Язэпа Руцкага ды ўсю справу накіраваць да мітрапаліта Гіпацага Пацея^{***)}.

Пасланец з лістом ад Кунцэвіча знайшоў Руцкага хворага на малярыю. Важнасьць справы не цярпела найменшай задзержкі. І Руцкі вярнуўся зараз у Вільню, якраз у той час, калі архімандрыт Сенчыла прышоў спраўдзіць, як ягоны загад аб высылцы навічкоў праводзіцца. Зразумелае было абурэньне архімандрыта на Кунцэвіча, які пакрываваў ягоныя пляны. Пакуль што ён скрываў сваё абурэньне, ды рыхта-

*) Назоў мясцовасьці няведаны. Высылка Руцкага была ў травені 1608г. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 77.

**) Сьведчаньні Г.Хмяльніцкага. *Welykyj. S. Josaphat...*, II, 219, №14; *Rutskyj. Epistolae...*, 133.

***) *Boresky...*, 91.

ваў з духавенствам сьв. Духаўскага манастыра змову, каб захапіць манастыр сьв. Тройцы. З 11 праваслаўных цэркваў у Вільні толькі манастыр і царква сьв. Тройцы належалі да Вуніі.

Праціўнікам вельмі залежала захапіць гэты вунійны бастыён ня толькі на Вільню, але дамінауючы на ўсю Літву (Беларусь).

Мітр. Пацей у гэтым часе быў у Варшаве, шукаючы абароны правоў Вуніі пасля сэймавай канстытуцыі 1607г. Стараньні мітрапаліта мелі некаторыя ўдачы. Пайменна, мітр. Пацей залажыў пратэст супраць юрыздыкцыі сьвецкага трыбуналу ў духоўных справах^{*)}. Кароль згадзіўся з пратэстам мітр. Пацея ды ў друкованай рэдакцыі канстытуцыі прадбачваўся духоўны дэпартамант пры трыбуналах для справаў царкоўных у складзе 4 сьвецкіх судзьдзяў і 4 духоўных рыма-каталікоў.

Атрымаўшы ліст і справаздачу аб падзеях, мітр. Пацей 27 чэрвеня 1608г. выслаў грамату аб адхіленьні архімандрыта Сенчылы ды яго памочніка Зашкоўскага ад займаных становішчаў ды вызначыў на іх месца Язэпа Рукцага, як архімандрыта, а Кунцэвіча на памочніка^{**)}.

Але Сенчыла не хацеў уступіць з становішча архімандрыта. Ён згодна з канстытуцыяй 1607г. зьвярнуўся са скаргай у галоўны трыбунал. Трыбунал у сьвецкім складзе г.зв. «поўны» (дзе засядалі ў балышыні кальвіністы) вырашыў справу супраць мітр. Пацея. Але Пацей не прызнаў гэтакай юрыздыкцыі поўнага трыбуналу згодна з друкаваным тэкстам канстытуцыі ды адклікаўся да духоўнага (мяшанага) дэпартаманту, дзе знайшоў выйгрыш справы, бо сьвецкія прадстаўнікі адмовіліся ад удзелу ў гэтым дэпартаманце^{***)}

*) *Synopsis...*, 93.

**) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 79.

***) *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*, I.

Прысуд у карысьць мітр. Пацея духоўнага дэпартаманту выклікаў пратэст супраць схвальшаваньня тэксту канстытуцыі^{*)}. Падтрымоўваў іх галоўны трыбунал, які аж пяць мітрапалітавых працэсаў вырашыў «поўным» складам у карысьць дызунітаў. Гэта вельмі падбадзёрыла праціўнікаў Вуніі, якія ў хуткім часе пры дапамозе пастановаў судоў захапілі сілай саборныя цэрквы ў Кіеве, Наваградку, Менску, Горадні, Берасьці і інш. У Вільні толькі Сьвятатроіцкі манастыр быў соляй у вачах дызідэнтаў¹⁸⁾. Стан гэткай запанавы ў канцы 1608г., калі так Літва, як і Польшча былі занятыя маскоўскімі справамі ў зьвязку з Дымітрам (Самазанцам), каторы падпісаў умову з Жыгімонтам аб звароце Ліцьве страчаных земляў і прыняцьці Вуніі. Пакуль што раздаваліся галасы пакінуць змаганьне між вуніятамі і невуніятамі, каб не дражніць расейцаў.

А тым часам мітр. Пацей шукаў абароны ў каралеўскім надворным судзе ў кантраверсіі¹⁹⁾ між трыбуналам і духоўным дэпартамантам, між недрукованым і друкованым тэкстамі канстытуцыі. Каралеўскі суд пры ўдзеле канцлера Льва Сапегі касаваў пастановы «поўнага» трыбуналу ды замацоўваў пастановы «мяшанага» дэпартаманту. Але пакуль што, гэта ня мела ўплыву на існуючы стан.

У канцы 1608г. мітр. Пацей, прыбыўшы ў Вільню, высьвяціў Язафата Кунцэвіча на прэзьбітэра (сьвятара) і перадаў яму нагляд за сэмінарыяй^{**)}. Руцкі быў пастаўлены старшым над базыльянскімі манастырамі, якія яшчэ дзяржаліся Еднасьці. Цяпер Кунцэвіч становіцца прадметам атакі.

*) Дэкрэт Галоўнага Літоўскага Трыбуналу з 1617г. спамінае аб гэтым і дае стылізацыю канстытуцыі. *Synopsis...*, 93.

**) Дата высьвячэньня Язафата няпэўная. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 110 падае 1609г. (лета). У *Welykyj. S. Josaphat...*, II, 218 Хмяльніцкі ўспамінае, што Язафат быў высьвечаны>

10 сьнежня 1608г. праціўнікі Еднасьці зрабілі ў сьвята-духаўскім манастыры змову, каб перад пачаткам чарговага сойму, які ўжо быў абвешчаны ды ў сілу слухаў, што будзе прынята пастанова, аб удзяржаньні наяўнага стану, - захапіць усюды збройнай сілай цэрквы ад вуніятаў. Рэвалюцыя была запланаваная на 15.XII.1608г.*) Перад гэтай датай даручана раднаму Дубовічу мірным спосабам перацягнуць Кунцэвіча.

Восьжа Дубовіч запрасіў да сябе Кунцэвіча. Гэты апошні, узяўшы свайго сябру Хмяльніцкага, пайшоў да яго. У Дубовіча аказаліся іншыя радныя. Айца Генадзя Дубовіч дыпляматычна вывяў у іншы пакой і прасіў сваіх сыноў заняцца госьціям, а зь Язафатам адбылася інтымная гутарка. «Мы ведаем, казаў Дубовіч, што вы, айцец, душой стаіце за справу Божую, за свой народ і за праваслаўную веру грэцкага абраду. Вось цяпер надышла хвіліна, каб лаціннікамі прыцісканая русінская Царква зноў узвысілася. Усе папы ёсьць з намі ў зьвязе, толькі Вы стаіце на старане. Далучыцеся да нас, аддайце сябе праваслаўнай веры, а мы ўсе служыць вам будзем». Пры гэтым радныя, паўшы на зямлю, хіліліся да ног Кунцэвіча. Кунцэвіч дзеля сваёй пакоры забараніў ім паклоны перад сабой, а ў справе прапановы, адказаў, што ў так паважнай справе ён мусіць надумацца, прасіць Бога аб сьвятло, ды дасьць адказ заўтра на пісьме. Адыходзячаму радныя сказалі, што калі не далучыцца ён у працягу тыдня, не пабачыць больш Вільні**).

> ў 4 гады пасьяля законнай прафэсыі. Такім чынам гэта мела месца ў канцы 1608г., калі быў у Вільні мітр. Гіпацы. Аб гэтым сьведчаць: а) становішча Язафата, казаньні й шырэньшы кантакт зь вернікамі; б) адносіны да яго дызыдэнтаў.

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 162, 171, 178.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 284.

На другі дзень адпісаў Кунцэвіч кратка: «на мяне не разьлічвайце». Змоўнікі тады склікалі нараду й пастанавілі сілай захапіць манастыр і царкву сьв. Тройцы, ды Руцкага й Кунцэвіча забіць. Аб гэтым данёс магістрацкі возны Ісак Кунцэвічу*). Руцкі зараз паведаміў аб змове віленскага ваяводу, просячы абароны. І вось калі ў нядзелю раненька Кунцэвіч зазваніў на трывогу, прыбегла ўзброеная стража з замку ды абставіла манастыр сьв. Тройцы, ды ўдарэмніла задуманы напад. Праціўнікі Еднасьці зразумелі, што захапіць сілай манастыр сьв. Тройцы ім ня ўдасца, таму цяпер зьне-навідзелі асабліва Язафата Кунцэвіча. Калі ён паяўляўся на месьце, актывісты яго бэшталі²⁰⁾ грубой лаянкай, кідалі балотам, каменнямі**).

У міжчасе архімандрыт Самуіл Сенчыла быў высланы Сьвятадухаўскім манастыром у Варшаву на сойм, з дамаганьнем выданьня ўставы аб скасаваньні Вуніі ды ўдакладненьня канстытуцыі з 1607г. Прыбылі падобныя дэлегацыі і ад іншых зямель. Аднак кароль Жыгімонт рыхтаваўся да вайны з Маскоўшчынай і Швэцыяй, дык ня было часу займацца рэлігійнымі справамі***).

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 90.

**) *Unger-Dreiling. Josaphat...*, 156; *Boresky...*, 96, уважае, што спроба нападу на манастыр сьв. Тройцы была ў сьнежні 1608г. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 83, падае дату 15.XII.1608г.

***) Сойм 1609г. адбыўся ад 15.I-26.II, а быў скліканы 27.IX.1608г. Сенчыла выехаў у сьнежні 1608г., каб спаткацца з іншымі дэлегатамі раней. Канстытуцыя 1609г. у рэлігійнай справе пастанаўляла: «Iż ludzie religiey greckiey gruntownieyszego uspokojenia religiey swey i objaśnienia artykułu na przeszłym seymie o tym uczynionego potrzebowali, tedy teraz przez nawalność spraw przyść do tego nie mogąc, odkładamy to w tej mocy do drugiego seymu blisko przyszłego»²¹⁾. *Volumina Legum*, II, 465.

Каб спыніць змаганьне за ўладаньне цэрквамі і манастырамі, зь ініцыятывы канцлера Лявона Сапегі быў выданы каралеўскі дэкрэт аб устанаўленьні супакою «між духоўнымі ўладамі, што прынялі Вунію з Рымам і тымі, якія ня хочуць на тое прыстаць, з тым, кожная старана мае ўладаць тым, што дзержыць, пад вялікай зарукаю (караю), а ўсякія парушэньні гэтага дэкрэту мае разглядаць сьвецкі трыбунал. Адначасова забараняецца вунійнаму духавенству прымаць дызунітаў у сваю Царкву*).

Такім чынам каралеўскі дэкрэт легалізаваў захоп у 1608г. і на пачатку 1609г. амаль усіх вунійных цэркваў у Рэчы Паспалітай. На аснове гэтага дэкрэту віленскі трыбунал летам 1609г. на скаргу архм. Сенчылы выдаў прысуд заплаціць Язэпу Руцкаму на карысьць м. Вільні і архм. Сенчылы 10 000 залатых ды перадаць старому архм. манастыр сьв. Тройцы**). За абаснаваньне прысуду была ўзята скарга Сенчылы, што Гіпацы Пацей бяспраўна перадаў манастыр езуітам.

Становішча для вунійнай Царквы рабілася бязвыхаднае. Усюды заціскаліся петлі, каб задушыць нарэшце справу царкоўнай Еднаньці.

Пад дзеяньнем гэткага разпачлівага становішча, мітр. Гіпацы Пацей звярнуўся з вострым лістом да караля і сэнатараў***):

«Ці ворагам Вуніі ёсьць дазволена ў хаўрусе ўзьняцца супраць католікаў, а з гэтымі вуніятам забаронена жыць у згодзе? Вуніяй ператрублілі ўсім вушы яе ворагі, яны крычаць на ўсіх соймах, быццам іх веры, іх правам і вольнасьцям

*) *Smotrzycki. Verificatio niewinności...//Архив ЮЗР...*, VII, 320.

**) *Pelesz...*, II, 45, заўвага 42; *Rutskyj. Epistolae...*, 133.

***)) Ліст Пацея, *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 93.

робіцца насільле, і ўсе вераць гэтым крыкам тым ахватней, калі мы, вуніяты, у пакоры й маўчаньні гэта пераносім. Мы ня просім ласкі, мы паклікаемся не так на законы, якіх ніхто ня можа перакрэсьліць, мы заяўляем сябе гатовымі заплаціць грашовыя нам выстаўленья кары, аднак, перш рассудзіце, спадавы, а пасья прысуджвайце, перш хай пераможа праўда, а за ёй паступае кара! І калі мы будзем караня за тое, што мы ў міры й згодзе жыць хочам, а нашыя ворагі за свае суматохі й бунты знаходзяць чэсьць і пашану, дык чуйце гэта раскольнікі і лацінныкі, вы зьлёныя католікі: не мы вуніяты творым у Рэчы Паспалітай забурэньні, калі мы да вас лацінныкаў прышлі, каб вас абняць у любові; вы зьлёныя католікі, рыхтуецеся зьнішчыць гаспадарства, бо вам Сонца Праўды не дазваляе спакойна глядзець, бо вы не маеце ласкі Божай, каторая ў нашыя дні так патрэбная; вам бліжэй разбуральнікі супакою, каторыя вам прыпадносяць царкоўны раскол замест міру й хрысьціянскай згоды!»

Яшчэ раней (9.III.1609г.) на архм. Руцкага быў зроблены збройны напад у часе набажэнства з нагоды 40 мучанікаў (францішканскіх). Руцкі, Кунцэвіч і іншыя манахі ўспелі аднак уцячы ды заалярмаваць войска ваяводы*).

Прысуд віленскага трыбуналу мітр. Пацей прадставіў зноў на кампэтыцыйны суд караля. Канцлер Сапега іменем караля прызнаў важнасьць духоўнага суду, карыснага да Пацея, і аблажыў Сенчылу штрафам і выгнаньнем зь места**). Якраз у гэтым часе кароль Жыгімонт з многімі сэнатарамі і войскам быў у Вільні, рыхтуючыся ў паход на

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 99; *Welykyj. S. Josaphat...*, I, 178, 284.

**) Дэкрэт караля з 8.VII.1609г. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 104-107. Абаснаваньне, што бп. Война сьведчыў у карысьць вуніятаў.

Смаленск. Пастанова каралеўскага суду гэтым разам была выкананая войскам. Усе праваслаўныя цэрквы ў Вільні, якія былі захопленыя праваслаўнымі пры дапамозе судоў ці самавольна, былі сілай вернены мітрапаліту Пацею. Толькі царква і манастыр сьв. Духа пакідаліся неналежачым да Вуніі. Пры насільным перайманьні цэркваў праціўнікі Еднасьці рабілі дэманстрацыі перад каралём і канцлерам Сапегай, пробуючы спыніць экзэкуцыю²²⁾ каралеўскага прысуду. Аднак Жыгімонт меў даволі судовай гульні, калі ягоныя пастановы адхіляліся трыбуналам. Цяпер ён на чале арміі ўважаў за паніжэньне свайго маестату²³⁾ валтузіцца з трыбуналам. Гэтая экзэкуцыя каралеўскага прысуду называецца ў расейскай літаратуры пагромам праваслаўных у Вільні. Не гаворыць яна, што перад гэтым у падобным становішчы знаходзілася Вунія. Але і гэтым разам ахвяры былі на старане не праціўнікаў Вуніі, але асоба мітр. Пацея.

Ня глядзячы на бытнасьць караля і войска ў Вільні, праціўнікі ўрадзілі забіць мітрапаліта. Даручылі гэта выканаць нейкаму гайдуку Івану Тупэцы. І вось 11.VII.1609г., на другі дзень пасья зьвярненьня цэркваў мітр. Пацей ішоў са сваімі прыбочнымі да папскага нунцыя Simonetti, які быў таксама ў Вільні, каб выказаць яму сваю падзяку за аддзяеньне на караля, напаў на яго гайдук Тупэка і выцяў мячом. Мітрапаліт засланіўся левай рукой, трымаючы палку. Ад удару былі адсечаныя пальцы, палка, ланцуг на шыі і каўнер вопраткі. Старац 70-годні паў на брук абамлелы, а гайдук кінуўся наўцёкі. Быў аднак зьбіты з ног аховай мітрапаліта і пераходнымі людзьмі ды сільна зьлінчаваны. Пакрываўленага мітрапаліта адвезена ў шпіталь, а забойцу ў вязьніцу^{*)}.

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 106; *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*, 37-40.

Адсечаныя пальцы мітр. Гіпацага былі паложаны на аўтары сьв. Тройцы, як рэліквіі. Пазьней мітрапаліт у памяць нападу казаў вывесіць у тойжа царкве таблічку з такім надпісам: «Цяжка мяне пакараў Госпад, але сьмерці не паслаў».

Гайдук, цяжка пакалечаны - ахвяра фанатызму ворагаў Еднасьці - быў на другі дзень пасья нападу на мітрапаліта мескім судом засуджаны на сьмерць, ды прысуд быў зараджа выкананы, бо лекар прадказваў, што вязень не пражыве да наступнага дня. Ворагі Еднасьці выракліся гэтага няшчаснага чалавека, кажучы: «мы яго ня знаем»^{*)}. Не зацікавіліся таксама, каб прыйсьці яму з апошняй духовай паслугай.

Пераняўся гэтым Язафат Кунцэвіч. Ён выпрасіў у архм. Руцкага дазвол і зараз пайшоў у вязьніцу, каб даць сказанцу²⁴⁾ апошнія Тайны, і астаўся пры ім аж да экзэкуцыі, молячыся за збаўленьне яго. Ад гэтага часу Язафат не прамінуў ніводнай экзэкуцыі ўсякіх праступнікаў, прыносячы ім апошнюю пацеху. Зімой ці летам ён стала наведваў вязьніцу, шпіталі, прытулкі для няшчасных, пацяшаючы іх словам, малітвай ды міласьцінай. Стаўся ён пратэктарам бедных і жабракоў, зьядноўваў сэрцы знакамітых родаў так шляхоцкіх як і мяшчанскіх. Пад апеку й выхаваньне ягонае аддавалі яны ахвотна сваіх сыноў. І сталая мянушка «душахват» сталася для Язафата вялікім гонарам, бо сам Хрыстос, паклікаючы апостала Пятра, казаў яму: «адгэтуль людзей будзеш лавіць»^{**)}.

— — — — —

*) *Rutski. Attestatio...// Welykyj. S.Josaphat...*, I, 286, *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 107.

**) Мацей 4,19; Марка 1,17; Лукаш 5,10. Аб дзейнасьці Язафата ў гадох 1609-1610 сьведчыць полацкі натар Дзягілёвіч, Лезікоўскі, Эмануіл Кантакузэн і Антон Селява. Глядзі дакуманты ў *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 15, 161; II, 275, 313-315.

* * *

Удачы дымітраўскай інтэрвэнцыі польска-літоўскіх войскаў у Маскоўшчыне ў гадох 1610-1611, калі вернena была Смаленшчына й Севершчына, а ў Маскве сядзеў, як камісар літоўскі гэтман Гансеўскі, моцна ўзьнялі аўтарытэт караля Жыгімонта, супраць якога адбываліся бунты. Сэймы 1611 і 1613гг. не займаліся рэлігійнымі справамі, адкладаючы іх на пазней. Маскоўскае паражэнне зламала дух супраціву й царкоўных брацтваў, арыентаваўшыхся на гэты ІІІ Рым, у іх вачох - цьвярдыню «праваслаўнай веры»^{*)}. З другога боку праціўнікі Еднасьці трацілі масава сваіх магнатаў і шляхту, якія пераходзілі на лацінскі абрад. Не стала ўжо кн. Канстанціна Астроскага (пам. 1608г.) дасюлешняга пратэктара супраціву^{**)}, а ягоныя дзеці сталіся каталікамі. Аб адыходзе магнацтва ў каталіцтва гэтак выказаў жаль Мелеці Сматрыцкі ў 1610г.: «Дзе цяпер той неацэнены камень-карбункул, зіяючы як сьветач, які я насіла (г.зн. нязъеднаная царква) у сваёй кароне між пэрламі як маленькае сонейка між зоркамі - дом князёў Астроскіх, каторы сьвяціў над усімі іншымі блескам сьвятла старой веры сваёй. Дзе іншыя дарагія ды таксама неацэненыя каменныя той кароны - слаўныя роды русінскіх князёў, неацэненыя шафіры, каштоўныя дьямэнты: князі Слуцкі, Заслаўскі, Збараскі, Вішнявецкі, Сангушкі, Чартарыскія, Пронскія, Ружынскі, Саламярэцкі, Галаўчынскі, Крошынскі, Масальскі, Горскі, Сакалінскі, Лукомскі, Пузыны і іншыя нязлічаныя, якіх

*) Trenos Сматрыцкага, 15: «Nie wspominał tu szerokiey w granicach Rosieyskiej ziemie księstw y powiatów kosztowney oney szaty moiey niepoliczonemi perły y różney farby kamykami upstrzoney, którą się ia ustawicznie ozdobiła»²⁵⁾.

**) Кн. Астроскі пам. 18.II.1608г.

доўга трэба было б пералічаць аддзельна. Дзе пры гэтых і іншыя не ацэненыя мае кляйноты? Пад імі разумею добра-родныя, слаўныя, вялікадумныя і старадаўныя роды, славытыя на весь сьвет сваёй славай, магутнасьцяй і адвагай народу «gosyjskiego»²⁶⁾ (так у арыгінале) - Хадкевічы, Глябовічы, Кішкі, Сапегі, Дарагастайскі, Войны, Валовічы, Зяновічы, Пацы, Халецкія, Тышкевічы, Корсакі, Храбтовічы, Трызны, Гарнастаі, Бокіі, Мышкі, Гойскі, Сямашкі, Гулевічы, Ярмалінскі, Чаўганскі, Каліноўскі, Кярдзеі, Загаворскі, Мялешкі, Багавіціны, Паўловічы, Сасноўскі, Скуміны, Пацеі ды іншыя»^{*)}.

А адносна нутранага стану сваёй царквы Сматрыцкі піша: «Слухайце жалобнай маёй повесьці ўсе народы, вазьміце ў вушы свае ўсе жыхары ўсяго зямнога кругу. Сыны й дочки мае, каторых нарадзіла й выхавала, пакінулі мяне ды пайшлі за тою, якая не цярпела за іх, каб насыціцца жырам яе. Сьвятары мае пасьлеплі, пастыры мае анямелі, старцы мае падурэлі, моладзь мая здзічэла, сыны мае аддаліся распусьце, і ўсе разам Бога і ягоную праўду забыўшы на душу маю спрысягліся»^{**)}.

І гэтак самабічаваньне Сматрыцкага ў палеміцы зь сваімі праціўнікамі ёсьць праўдзівым выяўленьнем поўнага раскладу й заняпаду праваслаўя грэцкай юрыздыкцыі. Усе названыя роды (і не названыя) аднак не пераходзілі на Вунію, але ў лацінскі абрад пад дзеяннем выхаваўчай акцыі езуітаў. Вунія старалася ўратаваць ад маральнага раскладу прынамсі грамадзкія нізы, мяшчанства й сялянства.

*) *Smotrzycki. Trenos...*

**) Тамжа.

Кніжка Сматрыцкага «Trenos» была з каралеўскага загаду сканфіскаваная*). Яна выдавалася для тагачасных палітыкаў, галоўным чынам для канцлера Льва Сапегі, шкоднай у адносінах да Маскоўшчыны, кантраляванай польска-літоўскімі войскамі, дзеля нападак на каталіцтва, што магло б застрашыць расейцаў у спадзяваным рэлігійным пагадненні. Асабліва небяспечным выдаўся падтытул кніжкі: «*Trenos to iest Lament iedyney s. Powszechney Apostolskiey Wschodniey Cerkwie z objaśnieniem dogmat wiary, **pierwey z greckiego** na slowiensi, a teraz z slowienskigo na polski przełożony przez Theophila Orthologa, teyże świętey Wschodniey Cerkwie Syna»²⁷⁾. Як бачым, аўтарытэт кніжкі падмацоўваўся выдумкай, што гэта нібы пераклад з грэцкай мовы, інакш кажучы, - твор патрыяршых кругоў.*

І гэты выпадак расейская і ёй блізкія літаратуры ставяць за прыклад рэлігійнага праследу нязгодных на Вунію. У сутнасці гэта была чыста палітычная рэакцыя ўраду В.Кн.Л. на «пашквіль супраць улады», як гэта чытаем у каралеўскім распараджэнні з 1.IV і 6.V.1610г.^{**)}

*) АВАК..., VIII, 93-95.

**) «Жыгімонт III... Усім і кожнаму аддзельна ўсякага стану і становішча людзям, нашым улюбленым вернаподданым жыхарам В.Кн.Літ. нашая каралеўская міласць. Абвяшчаем нашым дарагім вернаподданым, што да нашага ведама дайшлі некаторыя друкі, друкованыя на рускай мове ў віленскай рускай друкарні, якія ёсць пашквілям і заклікам да бунту супраць духоўнай і сьвецкай улады. Праўдападобна ў гэтай друкарні надрукавана немала кнігаў, напоўненых яшчэ большымі паклёпамі і абразай. Таму мы, хочучы ўдзержыць належны послух уладам і не дапусьціць, каб такія шкодныя пісьмы сталіся прычынай бунтаў, загадваем усім, каб ніхто не асьмеліўся такіх кнігаў, пашквіляў і пісаньняў купляць і >

Пэўне-ж, гэта быў немалы ўдар па Сьвятадухаўскім манастыры, бо некаторыя людзі былі арыштаваныя ды зьнішчаная друкарня. Але віна была відавочная неразважных ды фанатычных людзей, што ўжывалі ўсякіх сродкаў для супрацьдзеяньня Еднасьці.

Язафат Кунцэвіч у гэтым часе займаўся вылучна выхаваўчай працай моладзі, што хацелі службыць Богу й хрысьціянскай Еднасьці. Пад яго кіраўніцтвам ужо было 60 адданных справе кандыдатаў. Напісаў ён некалькі твораў, як «Аб хвалышаваньні славянскіх кнігаў ворагамі мітрапаліта ды іх блудох», «Аб хросьце Ўладзіміра», дзе даводзіў лучнасьць гэтага князя з Рымам, «Аб мніхам і іх шлюбам», «Аб сьвятасьці сьвятарскага стану й выжшасьці бязжанімства», «Жыцьці сьвятых» і інш.*)

За ўсімі падзеямі ў Рэчы Паспалітай пільна сачыла Турцыя, якая ў гэтым часе была вялікай і небяспечнай для усяе Эўропы імперыяй. Межы Асманскай імперыі былі па Днястры і паўдзённым Бугу, а крымскія татары былі яе васаламі. Запароскае казацтва тварыла спрыяльную сілу ў вачох Порты для аслабленьня Рэчы Паспалітай. І вось выкарыстоўваньне антывунійнага й антыкаталіцкага супраціву сталася традыцыйнай палітыкай Турцыі ў адносінах да казацтва. У гэтым турэцкая палітыка пакрывалася з маскоўскай. Мы ўжо гаварылі, што ўжо ў часе Берасьцей-

> прадаваць пад страхам кары 5 000 залатых у карысьць нашага скарбу, і іншых штрафаў, прадугледжаных агульным правам, але каб кожны іх пераймаў і паліў... Напісана ў нашым табары пад Смаленскам дня 7 травеня 1610. Пераклад з польскай мовы. АВАК..., VIII, 93.

*) Blotnicki..., 17; Boresky..., 115. Жывым прыкладам сьвятасьці Язафата ёсць уступленьне ў сьв. Троіцкі манастыр >

скай Вуніі дзеяў турэцкі агент Нікіфар. Гэтак і цяпер, калі пашанцавала Рэчы Паспалітай перацягнуць на свой бок казакаў для маскоўскай інтэрвэнцыі, Турцыя вясной 1612г. падкінула ў Кіеў свайго новага агента Нэафіта, мітрапаліта сафійскага, які пад аховай казакаў пасяліўся ў Пячэрскім манастыры ды пачаў рабіць канкурэнцыю мітр. Пацею, высьвячаючы сьвятароў і дыяканаў праціўных Еднасьці^{*)}. Год пазьней мітр. Пацей скіраваў справу гэтага турэцкага агента і духавенства яго падтрымоўваючага ў люблінскі трыбунал (духоўны дэпартамант^{**)}), але з гэтага суду нічога ня вышла, бо ўрад польскі не хацеў дражніць казакаў ды гэтым самым адапхнуць іх у бок Турцыі. Гэта асьмеліла значна праціўнікаў Еднасьці, якім падліваў яшчэ больш алівы названы Нэафіт, калі пачала насыпваць польска-турэцкая вайна. Вынікам гэтай агентурнай акцыі было забойства казакамі ў 1618 годзе намесьніка мітрапаліта Антона Грэковіча ў Кіеве.

* * *

Што Язафат Кунцэвіч быў выдатным арганізатарам, сьвятым і адданым усёй душой справе Еднасьці ды прыкладным узорам сьвятара і манаха, сьведчыць з аднаго боку тое, што ён ставіцца духоўнымі ўладамі на самыя важныя і адказныя становішчы, а з другога - вынікі ягонай працы.

— — — — —
> грэка Эмануіла Кантакузэна. Ён прыехаў у Вільню разам з маскоўскім патрыярхам Ігнатам у 1610г. і спыніўся ў манастыры сьв. Тройцы. Надзвычайная асабовасьць Язафата і вучонасьць Руцкага так захапілі Кантакузэна, гэтага грэцкага князя з роду Палеалёгаў, што ён тут астаўся аж да сваёй сьмерці.

*) *Архив ЮЗР...*, 1, VI, 161; V, 1.

**) *Архив... митрополитов*, I, 343; *Грушевский ...*, VII, 397-398.

13 ліпеня 1613г. памёр мітрапаліт Гіпацы Пацей, названы сучасьнікамі «бацькам і заснавальнікам Вуніі». Яго становішча пераняў Язэп Руцкі, які яшчэ 16.VI.1612г. быў назначаны намесьнікам мітрапаліта^{*)}. Ён надалей некаторы час выконваў абавязкі архімандрыта сьв. Троіцкага манастыра, а а. Язафата Кунцэвіча накіраваў на ігумена ў Бытэнь.

Перад гэтым Ярэм Хадкевіч прапанаваў яму архімандрыцтва супрасьельскага манастыра, але Язафат з манаскай пакорнасьці адмовіўся ад такога гонару. Цяпер з загаду мітрапаліта мусіў ехаць у Бытэнь.

У Бытэні каля Слоніма Рыгор Трызна збудаваў жаночы манастыр для сваёй дачкі Рэгіны з мэтай утварэньня манастырскага асяродка для жанчын шляхоцкага паходжаньня.

У Бытэнь паехаў Язафат Кунцэвіч зы сваім неадлучным спадарожнікам а. Генадзем Хмяльніцкім. Там ён знайшоў некалькі дзяўчат з знамянітых родаў, пасьвяціўшыхся справе Божай і царкоўнай Еднасьці, але яму не падабалася клясавасьць манастыру. Ён пачаў пераконваць добрароджаных маладых манашак, што ў запраўдным хрысьціянстве няма лепшых і горшых, што ўсе роўныя перад Богам і вартасьць чалавека ацэньваецца паводля добрых учынкаў. Таму лепш было-б, каб маладыя дзявіцы ўступілі ў віленскі жаночы базыльянскі манастыр, а бытэнскі манастыр замяніць на навіцыят²⁸⁾ для кандыдатаў на сьвятароў базыльянаў^{**)}.

Мэты сваёй даляў Язафат Кунцэвіч, і ў Бытэні зарганізаваў базыльянскі навіцыят пад сваім і а. Генадзя кіраўніцтвам.

— — — — —
*) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 128. Інтранізацыя²⁹⁾ Руцкага адбылася 28.VI.1614г., *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 143.

**) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 133; *Rutskyj. Epistolae...*, 31. Ліст з 28.IX.1617г.

Адначасова разгарнуў місыйную дзейнасьць сярод акалічнай шляхты Язафат Кунцэвіч. У хуткім часе ўдалося яму зьяднаць для Еднасьці двух акалічных магнатаў: Яна Мялешку і Данілу Солтана, кальвіна. Гэты апошні быў уласнікам Жыровічаў, якія дзяржавіў нейкі жыд. У Жыровічах было некалькі хатаў у вёсцы, а недалёка ў лясной паляне стаяла старэнькая драўляная праваслаўная апушчаная каплічка з цудоўным абразом Багародзіцы. Сюды прыязджаў у часе дарочнага фэсту сьвятар з Бытэня, правіў Божую Службу ды малітвы перад цудоўным абразом*).

— — — — —

*) Цудоўны абраз Жыровіцкай Багародзіцы аб'явіўся на грушы ў тым месцы, дзе стаяла капліца ў 1480г., за Казіміра Ягайлавіча. Паводля лягенды сьв. абраз пабачылі пастухі, якія пасьвілі жывіну ў гэтай паляне. Абраз зіў праменьнямі, а груша была белай, як абсыпана сьнегам. Пастухі памаліўшыся, зьнялі абраз з грушы і занясьлі да свайго пана Аляксандра Солтана. Абраз быў у дарагацэннай аправе ды прадстаўляў Матку Божую зь Дзіцяткам. Кругом абразу быў надпіс у царкоўна-славянскай мове: «честнейшую херувим и славнейшую без сравнения серафим, без истления Бога Слова рождшую, сущую Богородицу тя величаем». Солтан казаў палажыць гэты абраз у свой скарб, як вялікую драгацэннасьць. Адночы, калі ён хацеў паказаць гэты абраз сваім прыяцелям і адчыніў скарбец, моцна быў здзіўлены, што там ня было яго. Тым часам пастухі паведамлялі, што яны зноў бачылі цудоўны абраз на грушы. Солтан тады збудаваў капліцу на тым месцы, дзе стаяла груша, а над аўтаром павесіў цудоўны абраз. Ад гэтага часу пачаліся непэралічаныя цуды. Пазьней цэркаўка згарэла, аднак нягнелым застаўся абраз. Ён датрываў у капліцы ўзноўпастаўленай да прыходу Язафата Кунцэвіча. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 135.

Вось-жа вясной 1613г., калі Мялешка і Солтан за справай Язафата далучыліся да вунійнай Царквы, Жыровічы былі перададзеныя ігумену Кунцэвічу.

Зь вялікай рупнасьцяй усіх манахаў, якіх налічвалася ў Бытэні каля 20 чалавек, узяўся Язафат, пры фінансавай падтрымцы названых паноў: Трызны, Мялешкі і Солтана, будаваць манастыр і царкву на месцы гэнай зруйнаванай капліцы. Ужо ў наступным годзе (1614) былі гатовыя царква і манастырскія будынкі, куды перанясьліся манахі з Язафатам на чале. Такім чынам быў створаны Язафатам Кунцэвічам рэлігійны асяродак у Жыровічах, наша цудатворная нацыянальная прыстань, куды з усіх канцоў краіны пачалі зыходзіцца пілігрымкі ды адбывацца незьлічоныя цуды. Сам кароль Жыгімонт і канцлер Леў Сапега, а пазьней і іншыя каралі і высокія дастойнікі сьпяшылі пакланіцца Багародзіцы ў гэтым слаўным на ўвесь сьвет цудоўным месцы*). Жыровічы сталіся крыніцай ласкаў для нашага народу і для нашай нацыянальнай Царквы.

Аднак доўга не прышлося ігумену Язафату тварыць гэтую нацыянальную прыстань - Жыровічы. Пасьля пераняцьця пасады мітрапаліта 28.VI.1614г., Язэп Руцкі паклікаў Язафата на архімандрыта сьв. Тройцы ў Вільні. Не хацеў ён быць архімандрытам ў Супрасьлі, адмаўляўся і цяпер, тым больш, што вось-вось у вачох расла вялікая справа ў Жыровічах, дзе ўжо было 30 манахаў. Але мітр. Руцкі ведаў, што справа ў Жыровічах не пагасьне, а нікога ня было адпаведнага на протаархімандрыта ў манастыры сьв. Тройцы ў Вільні**).

— — — — —

*) Жыровіцкая кантычка з канца 17ст. называе слаўных людзей, якія адбывалі пілігрымкі ў Жыровічы: Палубінскіх, Агінскіх, Сапегаў, Карэцкіх, Чарнецкіх, Сабескіх.

**) Протаархімандрыт - старшы над архімандрытамі.

Жыровіцкі сьв. Успенскі манастыр...

Жыровічы. Прыстань ласк Божых.

Прыбыўшы летам 1614г. у Вільню ў манастыр сьв. Тройцы, Язафат Кунцэвіч знайшоў там 60-т недасьведчаных манахаў і вучняў духоўнай сэмінарыі. Ён стаўся іх архімандрытам, заступнікам, гаспадаром, прафэсарам, спавядальнікам і апякуном. Нідзе яго не бракавала, дзе толькі трэба было помачы, рады, добрага прыкладу, не забываў і пра вонкавы сьвет: вязьніцы, прытулкі і больніцы сталіся ягонымі ўлюбленымі месцамі наведваньняў. Наведваў таксама вернікаў у хатах, якіх падтрымоўваў на духу, павучаў, успамагаў чым мог, схіляў да пакуты й споведзі^{*)}. У гэтым часе напісаў ён кніжыцу «Абарона Вуніі»^{**)}.

З прычыны свайго становішча протаархімандрыта^{***)} Язафат адведваў іншыя манастыры і наводзіў там парадкі, а калі якія манахі не далучыліся да Еднасьці, навучаў іх, пераконваў, дыскутаваў зь імі.

Вось-жа яшчэ за жыцця мітр. Пацея былі спробы пераняць кіеўскі Пячэрскі манастыр, але частка тамтэйшага духавенства была варожа настроена да Еднасьці, дык удалося толькі пераняць Відубіцкі манастыр і царкву сьв. Сафіі, дзе быў пастаўлены намесьнікам Антон Грэковіч. Цяпер, калі мітр. Руцкі пераняў мітраполію ў свае рукі, вырашыў разам зь Язафа-

*) Г. Хмяльніцкі ў *Welykyj. S. Josaphat...*, I, 178, 185; II, 259; *Looshorn...*, 28; *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 147. У гэтым часе архм. Язафат зьяднаў для Вуніі многа знатных у Вільні, як Тышкевічаў, Дубовічаў і інш. *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 165; *Welykyj. S. Josaphat...*, I, 154, 162.

**) Susza, Doroth., II, 316, №15.

***) Становішча протаархімандрыта стварыў мітр. Руцкі на ўзор заходня-каталіцкіх манастыроў, дзе існуе цэнтралізацыя з генэралам на чале, які падлягае непасярэдна Папе. Руцкі выходзіў з заложэньня, што цэнтралізацыя лепш прыслужыцца да манаскай дысцыпліны.

там, протаархімандрытам, адведаць Кіеў і Пячэрскі манастыр.

Пасьля прыбыцця ў Кіеў мітр. Руцкі спыніўся ў свайго намесьніка Грэковіча, а Язафат Кунцэвіч сам адзін пайшоў у Пячэрскі манастыр. На дзядзінцы манастыра спаткаўся з манахам Курцэвічам*), які з сваімі памочнікамі і сабакамі выбіраўся на паляваньне. Курцэвіч, даведаўшыся, што мае перад сабой слаўнага «Душахвата», накінуўся на яго з лаянкай, называючы яго здраднікам веры й бацькаўшчыны, разбуральнікам супакою. Але Язафат адказаў яму спакойна: «Я чалавек любячы мір, я не прыходжу зь якімі-коледы бліжнімі думкамі, але як госьць, каб адведаць братоў і пагута-рыць зь імі. Мяне дзівіць адно: пакуль што я нідзе ня вычы-таў у ўставе сьв. Базыля, што можна манаху паляваць»**).

Пасьля гэткай рэплікі Язафата Курцэвіч нічога ня меў да гутараньня, ды завёў яго да ігумена. Ігумен склікаў усіх манахаў Пячэрскага манастыра згодна з просьбай Язафата. Калі аднак Язафат Кунцэвіч зьявіўся на сцэне залі, пасыпа-ліся варожыя воклічы: «Чаго сюды прыходзіш? Ці хочаш нас змануць, як многіх іншых?» Калі архм. Язафат хацеў пра-мовіць, шум узняўся зноў, гучэлі грозныя выкрыкі: «У Дняпро яго, трэба раз скончыць з гэтым разбуральнікам праваслаўя!» Урэшце ігумен супакоіў зыбраных манахаў, а Кунцэвіч пачаў гаварыць: «Я прышоў сюды, каб наведаць гэтае старадаўняе сьвятое месца; каб пакланіцца сьвятым мошчам яго, а таксама пазнацца з вамі, браты, зь вялікай сям'ёй добрых манахаў. Я ня маю ніякага благога намеру

*) Эзэкіл Курцэвіч, з валынскіх князёў Курцэвічаў, літоўска-га (беларускага) паходжаньня, скончыў унівэрсытэт у Падуі, пазьней быў архімандрытам у Цэрэхцэміры, а ў 1620г. вы-сьвячаны Тэафанам на ўладзімірскага япіскапа.

**) *Looshorn...*, 34

адносна вас, і як бачыце, прыйшоў сам адзін. Я прыношу вам мае найлепшыя прывітаньні ды хацеў бы ахвотна за-стацца з вамі, калі-б знайшоў сярод вас чалавека, каторы паказаў бы мне дарогу праўды на аснове сьвятога Пісьма, айцоў Царквы і нашых літургічных кнігаў»*).

Пасьля такой прыязнай гутаркі манахі зьмянілі тон. Ігумен запрасіў архм. Язафата на абед. Гэты падзякаваў, адказаўшы, што нядаўна ёў у месце, прасіў толькі прыне-сьці манастырскія літургічныя кнігі. Калі гэта было зроб-лена, Язафат пачаў выклад на падставе прынесеных кнігаў, што павінна быць адна Царква Хрыстовая з намесьнікам Пятра, Папай Рымскім. Слухачы аслупянелі, што ўсё гэта напісана ў праваслаўных літургічных кнігах, хоць гэтымі кнігамі ўвесь час раней карысталіся. Ніхто не запыраў гэтаму, ані не выступіў зь іншымі мяркаваньнямі. Далей архм. Язафат даводзіў, што ўся гісторыя хрысьціянства на ўсходня-славянскіх землях, у тым ліку і ў Кіеўскай Русі, выводзіцца з часоў, калі было царкоўнае адзінства з Апос-тальскім Пасадам; што была й асталася адна й тая самая вера ў бізантыйскай і рымскай Цэрквах, а Пячэрскі мана-стыр і пасьля царкоўнага разрыву, цэлымі стагодзьдзямі далей быў у Еднаньні з Рымам. І ў канцы архім. Язафат сказаў: «Калі нехта з вас зможа пераканаць мяне, што я сказаў няпраўду, тады я ахвотна застануся пры вас. Хай сьвятыя кнігі будуць нашым судзьдзёй, і калі чые словы будуць згодныя зь словам Божым, таго будзе праўда».

Замест уступіць у палеміку з сьв. Язафатам, манахі між сабою талкавалі: «Ня дзіва, што яго называюць душахватам. Ён ведае, якім чынам зьяднаць для сябе людзей салодкімі словамі і аргументацыяй».

*) *ibidem*³⁰⁾

Пасья гэтай сустрэчы з архм. Язафатам манахі зблізіліся да яго ды цэлай грамадой адвялі яго дамоў. Мітр. Руцкі быў моцна занепакоены доўгім непаваротам Язафата, думаючы, што можа дрэнна зь ім сталася. Цяпер быў міла здзіўлены зь ягоных удачаў.

У часе свайго побыту ў Кіеве, Язафат зьяднаў для вунійнай Царквы бурмістра Баталія і двух сьвятароў, якія пазьней былі замучаныя казакамі.

Місыйныя ўдачы Кунцэвіча ў Кіеве выклікалі энтузіязм у Вільні пасья павароту абодвых уладыкаў. Падобную да кіеўскай дыспуту правёў Язафат у Вільні ў манастыры сьв. Тройцы з запрошанымі прадстаўнікамі ад сьв. Духаўскага манастыра ды іншых веравызнаньняў у прытымбыцці многіх сьвецкіх слухачоў^{*)}. Такім чынам папулярнасьць архм. Язафата ў Вільні сталася дамінуючай. Зьяднаў ён тут нямала для Царквы людзей, з пасярод якіх былі высокапастаўленыя людзі, каторыя ўспамагалі пазьней Язафата Кунцэвіча, як архіепіскапа полацкага, гэта Міхал Сакалінскі, будучы ваявода полацкі і Януш Тышкевіч, каралеўскі сакратар.

* * *

Вясной 1617г. мітр. Язэп Руцкі езьдзіў у Рым, дзе стараўся атрымаць ад Папы Паўлы V зацьверджаньне зрэфармаванай канстытуцыі закону базыльянаў (што і атрымаў) ды прадставіў дакладную справаздачу аб стане вунійнай Царквы ў Рэчы Паспалітай. Між іншым мітр. дакладаў Папе, што ў полацкай архідыяцэзіі, дзе ўладыкай быў 90-годні архб. Гэдэон Бральніцкі, вунійная Царква ў поўным заняпадзе. Папа радзіў выслаць туды памочніка біскупа з поўнымі правамі наступства. Мітр. Руцкі назваў тады Язафата

*) *Blotnicki...*, 25-26.

Кунцэвіча, протаархімандрыта віленскага. Папа на гэта згадзіўся. Вяртаючыся праз Варшаву, мітрапаліт вылажыў гэтую справу і каралю Жыгімонту, ды дастаў ад яго намінальную грамату^{*)}. Прыехаўшы ў Вільню, не адразу выявіў мітрапаліт сваю волю адносна Язафата. Ён перш мусіў падрыхтаваць грунт, бо адарваць ад Вільні і манастыра сьв. Тройцы архм. Язафата не была справа так простая. Такі чалавек патрэбны быў на месцы.

Паклікаўшы сьв. Язафата да сябе, мітр. Руцкі казаў яму: «На маскоўскім паграніччы знаходзіцца вялікае полацкае архібіскупства; да яго належаць між іншымі месцамі тры сталіцы ваяводзтваў: Полацк, Віцебск і Мсьціслаў. І ў гэтым прасторным архібіскупстве, асабліва ў месцах, множыцца раскольніцтва, бо народ ёсьць амаль без пастырскай апекі. Шмат злога дзеіцца ў Полацку, а таму што там ніякая работа не праводзіцца, дык існуе толькі некалькі адданных справе Еднасьці, але і то нястойкіх. Існуючы там архібіскуп Гэдэон дзеля сваёй старасьці ва ўсім гэтым ня вінаваты, таму я знаходжу патрэбным паслаць Вас туды на ўмацаваньне архідыяцэзіі, каб ратаваць многія душы, марна гінучыя. Такая ўжо ёсьць воля Божая, каб ты стаўся архібіскупам Гэдэону біскупам-памочнікам з усімі правамі наступства^{**) (***).}

Язафат Кунцэвіч усякімі спосабамі адмаўляўся ад становішча біскупа. Ён казаў, што будзе ўсімі сіламі памагаць архб. Гэдэону як манаху, а на становішча біскупа ён не падходзіць, бо не хапае яму здольнасьцяў і мудрасьці. Але мітр. Руцкі не хацеў чуць аб гэтым^{***)}.

*) *Rutski. Attestatio...*// *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 288.

**) *Rutskij. Relatio...*// *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 11; *Rutski. Attestatio...*// *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 288.

***) Тамжа.

У днях 19-26 ліпеня 1617г. мітр. Руцкі склікаў у сваім маёнтку ў Руце каля Наваградка ўсіх манахаў з 5 манастыроў: Вільні, Бытэня, Менску, Жыровічаў і Наваградку*). На парадку дня было прыняцьце законнай канстытуцыі і аднаго галоўнага кіраўніцтва. На генэрала базыльянскага ордэну зьезд быў згодны выбраць Язафата Кунцэвіча, але тут перабіў такое жаданьне мітрапаліт. Ён прачытаў каралеўскую грамату аб вызначэньні Язафата Кунцэвіча на полацкага япіскапа і заклікаў зьезд прыняць гэты выбар. Міма адмоваў і незадавальненьня Кунцэвіча, зьезд пагадзіўся з гэтым, і Язафат стаўся замест генэралам ордэну, біскупам-памочнікам. Урачыстая хіратонія³¹⁾ адбылася 12 лістапада 1617г. у сьв. Троіцкім манастыры ў Вільні. Выканаў яе мітр. Руцкі ў асысьце іншых біскупаў**).

Не адразу пасахаў бп. Язафат у Полацк на новае становішча. Патрэбны быў час на падрыхтоўку, якая заняла прыблізна два месяцы. Перш бп. Язафат выехаў да сваіх прыяцеляў Тышкевічаў дзеля апрацаваньня ўсяго пляну падарожжа. Была выпрацаваная дакладная праграма выезду і прыезду на новае месца з удзелам уладаў, духавенства і грамадзкасьці. Уезд у Полацк быў вызначаны на 9 студзеня 1618г. Дзеля рэалізацыі праграмы, акцэптованай каралём, розсланыя былі ўсюды патрэбныя распараджэньні. Такім чынам пасля Новага году пачалі зьезджацца так у Вільню, як і ў Полацк духавенства, прыяцелі Язафата і ўрадавыя прадстаўнікі, каб у Вільні разьвітацца з дарагім чалавекам, а ў Полацку сустрэць высокага дастойніка.

Былі зробленыя аграмадныя сані на 6 коней, пакрытыя

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 177-188; *Rutskyj. Epistolae...*, 31, 33-48; 334-369-380.

**) *Looshorn...*, 39-40.

палатном і скурамі ў выглядзе вандроўнага дома, дзе памясьціліся япіскап Язафат і сьвятары-манахі зь яго асысты, а такжа ўсе патрэбныя рэчы. У іншых санях ехала служба, ахова вайсковая пад кіраўніцтвам каралеўскага камісара Януша Тышкевіча.

У часе выезду зь Вільні тысячы народу адводзілі япіскапа Язафата далёка за горад. Многія плакалі як у часе паховінаў, шкадуючы гэтага праўдзівага апякуна й пацяшыцеля.

Уезд у Полацк гэтак апісвае бп. Суша*): «Калі гук гарматаў абвесціў, што Язафат набліжаецца, прадстаўнікі ўраду, магістрату і ваявода полацкі Міхал Сакалінскі ў асысьце шляхоцкай сьвіты і натоўпу народу, пайшлі да варотаў места. У гэтым часе да тыхжа варотаў наблізіўся канвой з Тышкевічам, каралеўскім камісарам, на чале. Тышкевіч першы прамовіў:

«З волі Божай і нашага караля, я прывожу вунійнага біскупа, каторы ёсьць сьвятло й каштоўнасьць, гордасьць шляхоцкасьці, як апякуна места і пастыра для стада, выбранага Богам».

Пасля гэтага Міхал Сакалінскі падзякаваў Тышкевічу ў імені шляхты і места за правадніцтва і бясьпеку кондукту³²⁾ аж да гораду. Зьвяртаючыся да Язафата, ён прыракаў сваю вернасьць, пашану і адданасьць, просячы яго пераняць усіх пад сваю апеку. Сьв. Язафат коратка падзякаваў усім за добрую волю. Ужо працэсія ад варот амаль пачала рухацца ў места, як нечакана да Язафата зблізіліся два паважаныя грамадзяне, зь якіх адзін сказаў да яго: «Дзяржыцеся крэпка ўсходняга абраду!», а другі: «Калі вы прыходзіце з добрымі

*) *Jacob Susza, Gursus vitae et certamen martyrii b. I. Kuncewicii*, 1665, 40-43.

намерамі, вітаем у імя сьвятое Бога, калі аднак зь ліхімі, то лепш, каб вы ніколі не прыходзілі ў Полацк».

Ціха й пакорна прыняў сьвяты ўзрушаючае папярэджаньне напышаным старцам, каторы пры першай сустрэчы хацеў перасьцерагчы яго перад лёсам, што яго чакаў.

Паводля звычаю ўсходня-славянскага абраду, перад тым, як біскуп сядзе на пасадзе ў сваёй дыяцэзіі першы раз, павінен памаліцца пры аўтары, зробленым пры ўваходных варотах да места, за сваё стада і за сталіцу сваёй дыяцэзіі. Гэткі аўтар быў прыгатоўлены палачанамі. Прыблізіўшыся да аўтара, сьв. Язафат стаў на калені безь нічыёй помачы і, падняўшы свае вочы ў неба, прасіў Божай ласкі для вернікаў сабе падуладных.

Пасьля малітвы працэсія накіравалася ў царкву сьв. Сафіі. На чале працэсіі шлі школьныя дзеці, пераважна ўсходняга абраду, пад кіраўніцтвам езуітаў, і паялі набожныя песьні. За імі ішлі грамадзяне, сябры самаўраду, наступна духоўнікі лацінскага абраду, за імі сьвятары ўсходняга абраду ды ўрэшце Язафат, адзеты ў япіскапскае адзеньне і акружаны манахамі ордэну базыльянаў і эскортай ваяводы полацкага і каралеўскага камісара, а таксама ўрадавымі прадстаўнікамі і магнатамі.

У часе працэсіі бязустанна гучэлі ўсе царкоўныя званы, грымелі гарматы на знак вялікай урачыстасьці прыходу новага пастыра Царквы. Усе твары прысутных людзей пакрывала радасьць, толькі сьв. Язафат выглядаў сумна, ішоў вельмі памалу, магчыма думаў, што гэты ўрачысты дзень для яго напамінае ўрачысты ўезд Боскага Збаўцы ў Вербную нядзелю. Калі працэсія ўвайшла ў катэдру сьв. Сафіі, сьв. Язафат заняў біскупскі пасад, старшынствууючы ў Літургіі і багаслаўляючы народ. Ён казаў: «Я багаслаўляю вас

усіх, мае дарагія, і багаслаўляю Русь»^{*)}. Пасьля Літургіі зараз ён пайшоў адведаць старога архібіскупа. Сьв. Язафат прадбачваў, што архібіскуп магчыма растроены ды не прыме яго сардэчна, так як ён быў пастаўлены біскупам безь яго волі і жаданьня, а цяпер безь ягонага ўдзелу ўехаў з такой помпай і почасьцямі ды заняў ягоны пасад. Міма ўсяго ціхі сьвяты хацеў разьвеяць ўсе гэтыя нясугучнасьці. Пасьля кароткай гутаркі зь вельмі старым і ўжо зьдзівачэлым архібіскупам, ён пераканаўся, што цяпер пачынаецца новае выпрабаваньне ў ягоным жыцьці.

А прыняў архібіскуп Гэдэон свайго памочніка вельмі холадна. Ён сказаў, што няма з чаго жыць, бо толькі ў сьвіране пяць бочак пшаніцы, шэсьць бочак аўса, ды некалькі бочак крупы^{**)}. Яно так і было ў выніку поўнай безгаспадарчасьці ды папэрайманьня рознымі людзьмі царкоўнай уласнасьці. Але бп. Язафат прыгатоўлены на гэткі стан, зусім не пераймаўся, а каб не абцяжваць архб. Гэдэона сваёй асобай, ён сказаў, што да наступнага жніва ён будзе сталавацца ў аа. езуітаў.

Пасьля сустрэчы з архібіскупам, Язафат Кунцэвіч пайшоў на ўрачысты банкет, ладжаны ў яго чэсьць ваяводай полацкім з удзелам полацкай эліты, духавенства так рыма-каталіцкага, як і ўсходняга абраду ды мескіх прадстаўнікоў. Вочы многіх прысутных на банкеце сачылі за паводзінамі новага ўладыкі. Хацелася ім пераканацца, ці гэты новы стаўленік не нясе ім ліквідацыі ўсходняга абраду, так дарагога іх сэрцу, тымбольш, што ўсюды распаўсюджаная прапаганда царкоўных брацтваў абвінавачвала вунійную Царкву ў адыходзе ад старых традыцыяў ды перайманьні

*) Русь - у значэньні рэлігійным.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 315.

лацінскіх звычайў. Народ у той час злучаў царкоўны абрад зь істотай веры, а нават малыя абрадавыя адхіленьні ўважаліся за адыход ад веры. Але на банкеце новы ўладыка захоўваўся надзвычай прыкладна. Ён адмовіўся нават спрабаваць раскошных мясных печываў у выглядзе аграмаднай пазалочанай гусі, льва, дуба ды нават чарта з рагамі, ведаючы, што япіскапу не прыстойна есьць мяса. На банкеце было шмат прамоваў і тостаў у чэсьць новага ўладыкі, выступаў і гэты апошні з кароткай прамовай, свабоднай, з многімі жартамі, дзякуючы за ўсё і заклікаючы да Еднаньці. На гэты заклік былі гэтакія запытаньні:

«Ці Вы запэўніце нас, вельмі дастойны Айцец, што мы самыя і нашыя дзеці астануцца ў бізантыйскім абрадзе?»

І архб. Язафат адказаў: «Я гварантую!»

Тады, прадаўжаў прамоўца, як гэта будзе, калі нашыя сыны прыступяць да Вуніі, а ў вышэйшых школах і на каралеўскім двары няма духоўнікаў усходняга абраду. Тады яны будуць змушаныя спавядацца ў аа. езуітаў, а тыя перацягнуць іх у лацінскі абрад»^{*)}.

Язафат Кунцэвіч апынуўся ў непрыемным становішчы. Ён толькі што прыехаў, не мае яшчэ нідзе ніякай апоры, а тут ставіцца справа рубам, адразу супраць езуітаў, якіх ён хацеў выкарыстаць для помачы і супрацоўніцтва. Таму, каб не задзірацца з прысутнымі тутжа езуітамі ды не паліць сабе мастоў у працы, ён даў ухіляючы адказ: «Ня будзем мяшаць добрага зь ліхім». І прамоўца прадаўжаў: «Я ня мяшаю добрага зь ліхім, але кажу праўду. Я прашу, каб Вы, уладыка, не патрабавалі ад езуітаў ніякай ласкі, каб ня быць удзельнікам іхніх нядобрых учынкаў, у праціўным выпадку сваімі

*) *Welykyj. S. Josaphat...*, I, 146; Łoziński, 288.

рукамі вы ня зможаце загварантаваць нам нашага абраду».

Словы гэтыя прыбілі Язафата, ён маўчаў і перадумваў іх сутнасьць, бо выгляд меў сумны.

Падобныя абвінавачваньні езуітаў пачуў Язафат і ад палачанаў, каторыя прынясьлі яму падарункі ў біскупскі будынак^{*)}.

Хоць Язафат Кунцэвіч пайшоў да езуітаў на штодзённае ўтрыманьне, ды знайшоў так як найлепшую пашану і апеку, то аднак праблема Вуніі, як усходняга абраду і лацінства - заходняга абраду, непакоіла яго. Што рабіць? Ад чаго пачынаць?

Праблема гэтая была актуальнай ня толькі ў Полацку. Яна была паўсюднай і вельмі важнай. У гэтай справе летам 1618г. мітр. Руцкі склікаў на зьезд у Наваградак усіх уладыкаў і архімандрытаў. Аднак на зьезд прыбылі толькі трох уладыкаў і некалькі архімандрытаў. Мітр. Руцкі адразу прыступіў да балючай справы. «Да гэтага часу, ён казаў, я думаў удзержаць мір з нашымі братамі лаціньнікамі і разьлічваў на іх братэрскую помач. Я думаў, што многія няўвязкі залечыць час, найлепшы лекар. Аднак я пераканаўся, што ліхія карэньні разрастаюцца шырэй і шырэй, дык я стаў пераглядаць сваю аспаласьць³³⁾, і пабачыў, як глыбокая пагражае нам небясьпека. Мы ня маем людзей, каторыя змаглі-б прадстаўляць паважна справу хрысьціянскай Еднаньці перад праваслаўнымі. Лаціньнікі ад нас амаль адышлі, шляхоцкая і магнацкая моладзь - наша надзея і абарона, забіраецца нам у школах. Гэты масавы пераход у лацінскі абрад пагражае поўнасьцю нашаму існаваньню. Кожны год пераходзіць 200 шляхты ў лацінскі абрад, нават з простага народу многія. Колькі астанецца вернікаў у нашым стадзе па некалькіх гадох, я пытаю?... Толькі хіба

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 207; *Rutskyj. Epistolae...*, 149.

нямногія простыя людзі»^{*)}.

«Таму неабходным ёсьць, прадаўжаў мітрапаліт, каб праваслаўныя больш не пасылалі сваіх дзяцей у лацінскія школы». Гэта падхапіў і Язафат Кунцэвіч, які сутыкнуўся з гэтай праблемай у першы дзень свайго прыезду ў Полацак. Ён пацвердзіў, што праваслаўныя перакананыя, што Вунія ёсьць нічым іншым, толькі сеткай для лоўлі іх ды перадаваньня ў лацінскі абрад. І калі ўсе вуніаты з шляхты пярэйдучь на лацінскі абрад, што хутка станецца, ніхто нам не дасьць помачы, і мы будзем кінены ў бяздоньне суматохі, бяды, ды будзем здаўленыя дызыдэнтамі і дызунітамі^{**)}.

І на гэтым зьездзе была прынятая пастанова, каб злажыць востры пратэст у Рыме супроць існуючага стану з дамаганьнем, каб Папа забараніў вернікам пераходзіць з усходняга на заходні абрад, а лацінскім духоўнікам ды езуітам у асаблівасьці прымаць людзей з усходняга ў заходні абрад без асобнага дазволу Апостальскага Пасаду^{***)}. Адначасова была прынятая другая пастанова: правесці некаторыя зьмены ў вонкавым выглядзе цэркваў, у царкоўных звычаях і малаважных абрадах, каб вонкава ў пэўнай меры стацца падобнымі да заходняй Царквы, а гэтым самым пераканаць шляхоцкія і мяшчанскія кругі, якія павярнулі ўсёцэльна на захад, што вунійная Царква ёсьць неадлучнай часткай адной Царквы Хрыстовай з тойжа заходняй культуры, хоць перахоўвае бізантыйскі абрад і царкоўна-славянскую мову. Гэтую пастанову зьезду ў Наваградку трэба мець на ўвазе, каб зразумець тыя рэформы, якія Язафат

*) *Rutskyj. Epistolae...*, 145, 147, 154.

**) Тамжа, 148.

***) На аснове дамаганьняў зьезду Папа выдаў забарону, але кароль забараніў яе апублікаваць.

Кунцэвіч падпрыняў, вярнуўшыся ў Полацак.

Пайменна, вярнуўшыся ў Полацак, Язафат Кунцэвіч неадкладна прыступіў да рэарганізацыі дыяцэзіі. Таму, што ён тытулярна быў біскупам віцебскім, дык фармальна ягонае рэзыдэнцыя была ў Віцебску; Полацак стаўся ягонай сталіцай толькі пасля сьмерці архб. Гэдэона. Усюды цэрквы і духавенства знаходзіліся ў жалю годным стане. Сьвятыні былі апушчаныя, даўно не аднаўляныя, брудныя і неахайныя, адпыхаючыя ўжо сваім вонкавым выглядам вышэйшыя слаі грамадства ў бок лацінскіх цэркваў, утрымоўваных у прызваітым ці раскошным стане. Многія цэрквы былі зачыненыя з прычыны нягоднага стану, іншыя былі захопленыя пратэстантамі ці дызунітамі разам з царкоўнай маёмасьцяй. Балшыня цэркваў знаходзілася ў дзяржаве сьвецкіх людзей, ад якіх залежала вызначэньне і адкліканьне сьвятароў. Сьвятары зноў у сваёй балшыні не надаваліся на свае становішчы. Амаль паўсюдныя непісьменнасьць, безкультурнасьць, п'янства і распуста - вось галоўныя прыметы папоў і дыяканаў, зусім не прыцягваючых людзей да сябе. Многія зь іх былі двойчы і тройчы жанатыя ды не выпайнялі духоўных сьвятарскіх абавязкаў. Не існавала практычна навучаньня насельніцтва катэхізму і асноваў веры; за царкоўныя паслугі, а нават за споведзь і прычасьце браліся платы. Адным словам прышлося архб. Язафату ад пачатку ўсё перабудоўваць, калі на пачатку 1619г. памёр архб. Гэдэон і ён пераняў архідыяцэзію^{*)}.

Перш за ўсё Язафат зрэарганізаваў архіепіскапскую управу. Пазвальняў неадпаведных працаўнікоў, а на іх месца паставіў энэргічных і працавітых людзей. У сьв. Сафіі наладзіў пад кіраўніцтвам Эмануіла Кантакузэна вялікі і цудоўны

*) *Blotnicki...*, 27-28.

хор з падабраных умела галасоў і мэлёдыяў. Наступна ён распачаў рэформу духавенства. Візытаваў духавенства на парахвіях, выслухоўваў скаргі і просьбы вернікаў у дачыненні духавенства, а зусім неадпаведных, як п'яніцаў, гулякаў, нядбайных, звальняў, а калі ня было кім замяніць, зачыняў царкву, выходзячы з заложання, што карысьней для Царквы і вернікаў часова мець зачыненую сьвятыню, чымся каб яна сталася месцам дрэннага прыкладу ды выклікала непашану ў людзей. Зьнятыя з сваіх становішчаў духоўнікі аўтаматычна пераходзілі ў праціўны лагер ды ўзмацнялі праціўнікаў Еднасьці.

Дзеля маральнага і духоўнага адраджэньня духавенства архб. Язафат напісаў «Рэгулы й канстытуцыі»^{*)}, у якіх дакладна вылажыў штодзённыя абавязкі духоўнікаў. На першае месца духоўных абавязкаў архб. Язафат ставіць прыкладнае жыццё кожнага сьвятара для ўсіх вернікаў. На сьвятароў накладае абавязак частай споведзі ў сваіх сталых спавядальнікаў. Ён кажа, што сьвятар павінен быць падобным у сваім жыцці да анёла, бо каб іншых ачышчаць ад грахоў і ўсякай немачы трэба перш самому быць чыстым, перш быць самому сьвятым, а потым усьвячаць іншых. На сьвятароў клаў абавязак штодзённых ранніх малітваў, а ў нядзелі і сьвяты адпраўленьня сьв. Літургіі без узгляду на тое, ці ў царкве ёсьць людзі, ці не. Калі людзі зусім ня ходзяць у царкву, радзіць Язафат, прасіць мясцовую ўладу, каб упорных каралі штрафамі. Далей забавязваў сьвятароў у часе вялікага посту абходзіць па хатах, навучаць ды спавядаць і прычашчаць, каб потым заахвоціць дабравольна наведваць часьцей сьвятыні. Вёскі, дзе няма царквы, павінны быць абслугоўваныя сьвятарамі найбліжэйшых акаліцаў. Кожнае

*) Тэкст глядзі ў дадатку да гэтай працы.

сьвята павінны сьвятары пасыля Літургіі навучаць рэлігійных практыкаў, пацераў, малітваў і асноваў веры. Усе духоўнікі ня могуць жадаць за свае паслугі пры выконваньні рэлігійных абавязкаў ніякіх заплатаў ці нагородаў, як напрыклад за хрост, споведзь, прычасьце, пасьвячэньне хатаў, паховіны, шлюбы і іншыя дзеянні, хіба што нехта з сваёй волі й ініцыятывы сам дасьць. А калі хто нічога не ахвяруе, духоўны не павінен ніводным словам ці сваімі паводзінамі выразіць свайго незадавальненьня. Далей забараняў духоўнікам зьвяртацца да сьвецкіх судоў згодна з канонамі, ды згодна з канонамі паказваў паслухмянасьць свайму япіскапу. Без асобнага дазволу япіскапа вернікі і духоўнікі ня могуць збудаваць новай царквы, або пераняць старую. Сьвятары адной парахвіі ня могуць умешвацца ў справы іншай парахвіі. Ня могуць таксама дазволіць сьвецкаму чалавеку з царкоўнай амбоны гаварыць казаньні ці прамовы. Забаранялася таксама духоўным і вернікам усякай рэлігійнай лучнасьці зь лютаранамі, кальвінамі, бабтыстамі і іншымі сэктамі. Забавязваў таксама сьвятароў, каб Апостал, Эванэліі і супольныя малітвы ў царкве чыталіся ці адмаўляліся не ў царкоўна-славянскай, але роднай мове. Дву і трохжэнцаў архб. Язафат не адхіляў ад сьвятарства, калі яны мелі дазвол папярэдняга біскупа ды выконваюць свае абавязкі беззаганна. Пад карай царкоўнага адлучэньня забараняў духоўным заходзіць у корчмы, за выняткам выпадкаў падарожжа. Сьвятары ўдаўцы ставіліся да адказнасьці, калі яны трымалі жанчынаў, за выняткам маткі, сястры ці цёткі.

Гэтаксама забаранялася самавольна пераходзіць духоўнікам з аднаго месца на другое і г.д. і г.д. У гэтых пастановах вызначаныя таксама абавязкі для дзеканаў (благачынных) ды парадак сынодаў. Гэткія вымаганьні ад духавенства, якое

дасюль жыло самапасам, былі прычынай нараканьняў, што архіепіскап Язафат уводзіць парадкі заходняй Царквы.

Наступна заняўся направай, перабудовай і аднаўленьнем сьвятыняў. Пачаў ад сьв. Сафіі полацкай, якая была зьнішчаная нядаўнім пажарам. Ён загадаў зьняць старыя копулы ды паставіць адну дамінуючую на ўзор заходніх цэркваў*). Такая інавацыя выклікала нездавальненьне людзей, прывыкшых да старога стылю царквы, уважаючы, што адбываецца перабудова сьв.Сафіі на каталіцкі касьцёл. Толькі, калі былі пастаўленыя і раней зьнесеныя чатыры копулы ў крыху зьмененым выглядзе, наступіла супакаеньне. Аднавіў сьв. Сафію Язафат Кунцэвіч і ўнутры, ствараючы адну з найпрыгажэйшых сьвятыняў у сваёй архідыяцэзіі.

Апрача аднаўленьня сьв. Сафіі, архб. Язафат будаваў і аднаўляў цэрквы ў Віцебску, Воршы і іншых гарадох. У часе гэтых работаў прыйшлося зноў перажыць сьв. Язафату нямала прыкрасьцяў. Так напрыклад, у Віцебску ў саборы Прасьвятой Багародзіцы, калі быў вынесены з царквы іканастас пад час аднаўленьня, разышлася зараз вестка, што Язафат Кунцэвіч перарабляе сабор на касьцёл, і што ўводзіць лацінскі абрад. Рашшалелы і падбураны натоўп хацеў за гэта скінуць Язафата ў Дзьвіну ў часе пераходу маста працэсіі на Божае Цела**). Натоўп крычаў тады, што калі іканастас ня будзе пастаўлены на месца, утопяць архібіскупа ў Дзьвіне***).

*) На сьв. Сафіі было сем копулаў: адна сярэдняя, самая вялікая, сымбалізавала Папу Рымскага, чатыры меншых вакол - 4 усходніх патрыярхаў, 2 наперадзе - Хрыста й Багародзіцу.

**) *Welykij. S.Josaphat...*, II, 220.

***) Язафат Кунцэвіч уводзіў заходня-каталіцкае сьвята Божага Цела ў першы чацьвер па сьв. Тройцы.

Адначасова архб. Язафат пачаў вывучэньне дакумантацыі на царкоўную ўласнасьць, якая апынулася ў чужых руках. Ён вышукоўваў у архівах, судовых кнігах, у запісах, дакуманты і граматы, паказваючыя царкоўную ўласнасьць архіепіскапіі, і калі гэтая ўласнасьць знаходзілася ў чужых людзей, справу накіроўваў у суды. Адбіраньне нелегальна захопленай уласнасьці Царквы*), зусім зразумела, - выклікала контракцыю прэтэндэнтаў. Адсюль суды, управы etc. былі завалены гэтымі справамі, аб чым успамінае Леў Сапега ў сваім лісьце да Язафата Кунцэвіча. Але адраджэньне дыяцэзіі вымагала гэтых мерапрыемстваў, хай сабе многа каму некарысных і непрыемных. Так напр. пасья адабраньня праз суд зямельнай уласнасьці, што належала да віцебскага манастыра сьв. Барыса й Глеба, ад уладальніка Корсакава³⁴⁾, гэты наймаў забойцаў, каб забіць Язафата. Але мужны архіепіскап не забаяўся пагрозаў, адабраў манастыр, аднавіў яго ды памясьціў там базыльянаў. Гэткім чынам, міма варожых выступаў супраць яго, Язафат вярнуў Царкве манастыры ў Браславе і Мсьціславе. У Полацку існуючы жаночы манастыр сьв. Базыля ён аднавіў, вярнуў яму раней страчаныя землі ды, паклікаўшы зь Вільні вышкаленых сёстраў, зарганізаваў наўзорны манастыр.

Упарадкаваўшы жыцьцё царкоўнае ў Полацку і суседніх землях, у сакавіку 1619 году, архб. Язафат хацеў зьвізытаваць Магілёў і Магілёўшчыну. Але падбухтораныя мяшчане верхаводамі, якія баяліся страты сваіх пазыцыяў у выніку візытацыі архіепіскапа, зачынілі брамы гораду, выставілі на муроў гарматы ды гэтакім чынам не ўпусьцілі Язафата Кунцэвіча ў горад**).

*) Найбольш стратаў царкоўнай маёмасьці наступіла ў часе маскоўскай акупацыі Полацка і прыдняпроўскіх зямель.

**) Гл. пастанову ў канцы кнігі.

Варожы выступ Магілева супраць уладыкі Язафата, як і царкоўных брацтваў Віцебска, Воршы, Мсьціслава ў 1619г. меў свае палітычна-дывэрсійныя закулісы. Ужо ў часе падрыхтоўкі да супрацьмаскоўскага наступу Літвы й Польшчы ў 1618г. цераз Арду Крымскую і запароскае пагранічча праехаў у Маскву ерузалімскі патрыярх Тэафан, закліканы туды дзеля ўдзелу ў высвячэнні бацькі цара - мітр. Філярэта на маскоўскага патрыярха. Да вайны з Рэччу Паспалітай рыхтавалася й Турцыя, такім чынам у інтарэсах абедзвюх гэтых дзяржаваў, Масквы й Турцыі, было выклікаць унутраныя рэлігійныя нелады ў Ліцьве і Ўкраіне. Агэнты турэцкія пры Нэафіце, што быў сярод казакаў, распаўсюджвалі прапаганду, што лепш перайсьці ў подданства султана, чымсьці цяпець «рэлігійную няволю»^{*)}. У часе паходу 1618г. Тэафан жыў у Туле, у суседстве ваенных дзеянняў, браў удзел у перагаворах Масквы з Рэччу Паспалітай ды меў нагоду спаткацца з гэтманам казацкім Сагайдачным ды яго прыбочнымі ды дагаварыцца аб прыездзе ў Кіеў і аднаўленьні антувунійнай герархіі. Адным з вынікаў дывэрсійнага падбэдзёрваньня казакаў і царкоўных брацтваў было таксама забойства намесьніка Руцкага ў Кіеве, Грэковіча, ў лютым 1618г.^{**)}, а таксама Аклінскага, які збіраў падатак з подданных мітрапаліта^{***)}. Падбэдзёрвала смеласьць праціўнікаў Еднасьці і палітыка заігрываньня ўраду і сойму да казакаў, каб іх мець на сваёй старане ў даволі трывожным часе. Вось чаму Магілеў, у пэўнай меры звязаны з казаччынай, ня ўпусьціў Язафата Кунцэвіча ў свае мury.

*) Параўнай ліст Сапегі і адказ Кунцэвіча.

**) *Сборник летописей...*, 85: «поймавши козаки тамже против Выдубицкого под лёд посадили воды пити».

***) Материалы до гетм. Сагайдачного // *Вестник ЗР...*, 1864/5, кн.4, 68.

Кароль Жыгімонт за подпісам канцлера Лявона Сапегі 22 сакавіка 1619г. выдаў загад аб пакараньні арганізатараў магілеўскага супраціву. Была выслана сьледчая камісія ў Магілеў, якая срога пакарала 20 найбольш дзейных арганізатараў супраціву, а ўсе цэрквы былі перададзеныя пад юрыздыкцыю архб. Язафата Кунцэвіча.

* * *

У сакавіку 1620г. патрыярх ерузалімскі Тэафан, пасля амаль 2 гадовага побыту ў Маскоўшчыне і наладжанай дагаворанасьці, нелегальным спосабам прыбыў на Украіну, дзе яго сустрэлі казакі ды прывезьлі пад аховай самога Сагайдачнага ў Кіеў, дзе ён пасяліўся ў царкоўным брацтве^{*)}. Арыштаваць Тэафана не было ніякай змогі, бо збліжалася вайна з туркамі, дык трэба было лічыцца з настроямі казакаў. Кіеўскі ваявода Жулкеўскі за згодай караля меркаваў вывесьці ў поле Тэафана, ды яго там схпіць. Дзеля гэтага ён паслаў свайго агента Пачаноўскага нібы для аказаньня почасьцяў ад караля і свабоднага руху ў паваротнай дарозе на Хоцім і Каменец^{**)}. Але Тэафан прыехаў зусім не для почасьцяў, але для дывэрсіі. Аб'ехаўшы цэрквы й манастыры ў Міжгорах, Белай Царкве, Церэхцёміры і іншых мясцовасьцях, дзе кантралявалі казакі, ён падрыхтаваў грунт для ўзнаўленьня герархіі ды распачацьця генэральнага наступу на вунійную Царкву. 13.VIII.1620г. выдаў абежнік да «праваслаўных Польшчы й Літвы», у якім ён заклікаў прысылаць кандыдатаў на высвячэньне, каб «выбраці собі епіскапа, апостолом і правіл узаконенаго, павеленій і запрэшчэнній міра не бояша ся»^{***)}.

*) Густынскі летапіс, 11-12.

**) *Архив ЮЗР...*, VII, 289-290.

***) *Голубев...*, I, дад.37.

Каб пазбыцца нагледу каралеўскага прадстаўніка Пачаноўскага, быў зроблены выхад: Тэафан заявіў, што ён выяжджае. Ехаць на Каменец ён не схацеў, а паехаў на Белую Царкву, да якой яго праводзіў Пачаноўскі. Калі толькі Пачаноўскі, упэўнены, што патрыярх выехаў, пасьпяшыў да караля з справаздачай, тайком вярнуўся Тэафан у Кіеў і тут у Пячэрскім манастыры, у начы, пры ахове казацкай ды ў поўнай тайніцы, бо нават вокны брацкай царквы былі забітыя дошкамі і знутры завешаны занавескамі, стаў высьвячаць япіскапаў. Першым быў высьвячаны ігумен кіеўскага брацкага манастыра Ісая Капынскі на япіскапа перамыскага; некалькі дзён пазьней - Ёва Барэцкі на мітрапаліта, потым Мелеці Смятрыцкі на архіепа-полацкага^{*)}. Апрача Тэафана ў хіратоніі прымалі ўдзел Нэафіт, які тут сядзеў ад 1612 г. і япіскап Аўраам, які прыехаў з Тэафанаў ды вызначаны быў на пінскую дыяцэзію. Пазьней у розных іншых мясцовасьцях Тэафан высьвяціў яшчэ трох япіскапаў, так што было высьвячаных усіх разам: мітрапаліт і 5 япіскапаў, а 6 (пінскі) вызначаны з прыежджых.

Вызначэньне новай герархіі цесна лучылася з турэцкімі плянамі завалоданьня Рэчы Паспалітай. Пагадненьне з туркамі 1619г. ня мела ніякага значэньня: у султанскіх кругох быў выпрацаваны плян заваяваньня Польшчы й Літвы. Прэцэдэнсам³⁵⁾ для нападу туркаў на Рэч Паспалітую ў 1620г. (пасля хіратоніі ўладыкаў) паслужыла справа падтрымоўваньня Рэч Паспалітай стараны каталіцкай партыі Фэрдынанда ў барацьбе з сямігародзкім ваяводай Бэтлен-Габорам. Пайменна восень 1619г. нашыя ўдарныя аддзелы г.зв. лісоўчыкі напалі на Вугоршчыну і разьбілі войскі Габора. Абвінавачваліся таксама і казацкія рабаўнічыя напады на Канстантынопаль, як інспіраваныя палякамі.

*) Густынскі летапіс, 14-17.

Вайна пачалася восень 1620г. нападам Іскандэра Башы з крымскай ардою і нагайскіх татарцаў мурзы Кантаміра на Падольле. Жулкеўскі, які з малымі сіламі пасьпяшыў на дапамогу Малдаўшчыне, пад Цэцорай 7.VIII.1620г. панёс паразу і сам зьгінуў. З усёй ягонай арміі засталася каля 1 000 чалавек. Польшча асталася без войска і ваяводаў, і адно было шчасьце, што толькі татары сваімі загонамі рабавалі Падольле, Валынь і Галіччыну, а турэцкае войска не перайшло Днястра.

Скліканы сэйм восень 1620г. у Варшаве (3.XI-11.XII) адбываўся ў незвычайна трывожнай атмасфэры. Катастрофу цэцорскую ўважалі вынікам адсутнасьці казацкай помачы, а разам з гэтым і неразьвязаньня справы дызуніцкай. У зьвязку з гэтым пачалася даволі наўная перапіска караля Жыгімонта і кракаўскага біскупа з Тэафанаў, які ў той час быў пад казацкай аховай, каб ён аддзеіў на казакаў ды заахвоціў іх выступіць супраць няверных туркаў^{*)}. Тэафан дыпляматычна выдаў такую грамату, але ці яна была чытаная казакам, мы ня ведаем. Адным словам, на сойме 1620г. вытварыліся паважныя настроі, што галоўнай прычынай катастрофы ёсьць Вунія. Галоўным дэмагогам у гэтым напрамку на сойме 1620г. быў Лаўрэнці Дрэвінскі, валынскі пасол, на якога так ахвотна спасылаецца анты-вунійная літаратура. Дзеля аб'ектыўнага прадстаўленьня ўсяе нагонкі на Вунію, нельга памінуць тэксту прамовы Дрэвінскага. Выкарыстоўваючы цяжкую сытуацыю Рэчы Паспалітай пасля паражэньня пад Цэцорай, Дрэвінскі атакаваў: «У гэтай вайне супраць галоўнага ворага крыжа сьвятога, сьмела магу сказаць, Ваша Каралеўская Міласць, што большая частка кантынэнта будзе зьвернута на народ наш русінскі, а народ гэты, пакуль ня будзе заспакоены ў сваіх дамаганьнях і просьбах, як можа бараніць, замест цьвярдні,

*) Smotrzyński. *Verificatia niewinności...*, 28.

грудзьмі сваімі Вашу дзяржаву? Якія можа чыніць старанні для супакою перад суседзьмі, калі ня мае ўнутранага супакою ў сябе дома? Зь якім сэрцам, зь якім пачуцьцём будзе гасіць сваёй крывёй запаленыя мury сваёй айчыны, калі ня бачыць, каб былі гашаныя запаленыя хатнія сьцены? Хто-ж, Божа Сьвяты, ня бачыць таго на свае вочы, як вялікія цяжкасьці, уціскі й немагчымыя прыкрасьці церпіць той старадаўны народ рускі (narod rossijski starowieczny) у справах сваёй рэлігіі?» І гэты дэмагог з сэймавай трыбуны высіляецца далей на вобразныя выражэньні:

«Пачынаючы ад Кракава ў Кароне, як множыцца слава Божая пры помачы той новавыдуманай Вуніі? Ужо ў большых местах цэрквы запячатаны, царкоўныя маёнткі спустошаныя, у манастырох замест манахаў знаходзіцца жывіна. Пяройдзем да Вял.Кн.Літоўскага - там робіцца тое самае, нават у местах пагранічных з Маскоўшчынай^{*)}. У Магілеве й Воршы цэрквы зачыненыя, сьвятароў разагнана. У Пінску тое самае; манастыр Лешчынскі заменена на карчму. Праз гэта дзеці паміраюць бяз хросту, целы памёршых вывозяцца бяз царкоўнага абраду зь местаў як падла; людзі бяз шлюбаў жывуць у непрызваітасьці, не спавядаюцца, не прычашчаюцца і так адыходзяць з гэтага сьвету...^{**)}.

«Пяройдзем да іншых крыўдаў і нечуваных уціскаў... У Вільні ці ня ўціскі гэта? Ці хто чуў раней? Калі нябошчыка зь места хочуць правесьці цераз замковую браму (празь якую ўсе ездзяць, нават жыды й татары), то тую браму зачыняюць, так што праваслаўныя мусяць памёршага свайго выносіць

*) Падкрэсьленьне маскоўскага пагранічча тут сказана хітра, бо панавала вэрсія, што Масква адкінула караля Ўладыслава дзеля неладаў рэлігійных у Рэчы Паспалітай.

**) Аб гэтым гаворыць Кунцэвіч у сваім лісьце, што праціўнікі сіламоц перашкаджалі людзям.

іншай брамай, празь якую вывозяць толькі мейскія нечыстоты.

Нават вады ня могуць атрымаць і вялікую церпяць у гэтым крыўду; нейкай хатцы дазваляюць мець вадаправод, а на такі вялікі грунт, на столькі будынкаў (размова пра сьв. Духаўскі манастыр) адной трубы не даюць, хоць знаюць, што была даўней, якой сьляды ёсьць і цяпер. У Наваградку тых манахаў, якія не далучыліся да Вуніі, і ў іншых местах, рабуюць, нападаюць на дарогах і садзяць у вязьніцы. Да мескай рады людзей годных і вучоных не прымаюць толькі таму, што яны не належаць да Вуніі, а бяруць і абсаджваюць месцы рускай лавіцы халопамі простымі нявучонымі... Грашовыя кары сыцягваюць зь нявінных без справядлівай прычыны...»

На колькі ўся прамова Дрэвінскага была разьлічана на выкліканьне спрыяльных уражаньняў сярод сабраных на сойме прадстаўнікоў шляхты, сьведчаць ягоныя рытарычныя спосабы, каб апаганіць вунійную герархію:

«А тыя крыўды і тыя нелады ўнутраныя ня зь іншай крыніцы выпцякаюць, як з таго, што Ваша К.Мосьць супраць справядлівасьці, супраць права і шляхоцкіх вольнасьцяў, на пасады ўладыкаў і дастойнасьці духоўныя вызначае людзей незважаючы на іх паходжаньне. Хто ня ведае таго, што цяперашні - як ён называе сябе - архіепіскап полацкі родам з Уладзіміра, сын Кунца, шаўца, а зрабіўшы з таго сабе шляхоцкае прозьвішча, называе сябе Кунцэвічам^{*)}. Хто таго на свае вочы ня бачыць, што цяперашні перамыскі ўладыка, прозьвішчам Шышка, нарадзіўся зь сьвінара, і родны брат яго і бацька і цяпер сядзяць на валочы ў Хлапушах у падданстве кіеўскага ваяводы? Хто ня ведае, што ўладзімірскі ўладыка (Ілья Марахоўскі - В.П.) сын львоўскай мяшчанкі

*) Глядзі бачыну 5

Стэцькавай Марамушынай, што нарадзіўся паўтара году па сьмерці Стэцька, а нейкі Міхалоўскі і Нікапольскі аддалі яго на навуку? Каму няведама, клянуся Богам, што ўладыка холмскі, сын віленскага купца, прозьвішчам Пакосьць (Атанас Пакоста - *В.П.*), які ў аднаго віленскага бурмістра ўкраў кармазін, і каб ня выратаваў яго «каріса, rewnie że go nie minęła szubienica»³⁶⁾. Хто ня ведае і таго, што цяперашні ўладыка пінскі родам зь мястэчка Заблудава?» Як бачым, Дрэвінскі сіліўся анэкдотамі і выдумкамі ачарніць легальных япіскапаў, як не шляхоцкага роду, каб пакончыць зь імі ня было ў нікога з шляхты ніякіх засьцярогаў. Сэймовы дзеньнік адзначае, што прамова Дрэвінскага сваімі анэкдотамі выклікала сьмех і гутаркі сярод паслоў, так што і выступы іншых валынскіх прадстаўнікоў, а такжа берасьцейскіх са скаргамі на Вунію, прыманыя былі з гумарам. Віленскае брацтва выступіла зь лістом, адрасованым да караля, у якім прадстаўляла новапасьвячаных япіскапаў і прасіла перадаць ім бэнэфіцыі, што зьвязаны зь іх дастоенствамі*).

На сойме 1620г. прысутнічалі таксама мітр. Руцкі і архб. Язафат Кунцэвіч. Фактычна яны ня мелі нікога, хто-б выступіў у іх абароне, калі з усіх канцоў валіліся громы на Вунію, як прычыну ўсіх няўдачаў і неладаў у Польшчы й Літве. Кунцэвіч шукаў падтрыманьня ў свайго пратэктара канцлера Льва Сапегі, Руцкі ў папскага нунцыя Diotalevio і караля Жыгімонта. Калі супраць Вуніі адазваліся галасы і польскіх біскупаў, выступіў тады і мітр. Руцкі. У сваёй прамове ён даводзіў безпадстаўнасьць усіх абвінавачваньняў вунійнай Царквы, быццам яна некага прасьледуе. Наадварот, наступ ідзе з усіх бакоў на Вунію. «Семдзсят забойцаў нанятых прасьледуюць мяне і маіх япіскапаў, казаў ён, якія пагража-

*) *Smotrzycki. Verificatio niewinności...* // *Архив ЮЗР...*, VII, 307.

юць нам усюды, хочучы зьмясьціць нас з нашых пасадаў, але я заяўляю перад Богам і перад вамі, што лягчэй будзе нашым ворагам адабраць нам жыцьцё, чымся займаныя намі становішча. І гэта ў каталіцкай краіне, пад каталіцкім каралём пагражаюць нашаму жыцьцю, а за што? Толькі таму, што мы ў Еднасьці з каталікамі!» Пасьля з гарачай абаронай выступіў папскі нунцы, абвінавачваючы асабліва каталіцкіх біскупаў-сэнатараў у варожых дачыненнях да Вуніі. Ён называў іменна католікаў «*turbatores pacis*»³⁷⁾. Калі каталіцкія біскупы, што стаяць пры стырне дзяржавы, не дапамогуць Вуніі, мусяць на сябе прыняць віну за яе зьнішчэньне*). Занепакоены пасьля абходзіў начамі сэнатараў і прасіў, каб падтрымалі вунійную справу. У сваіх запісках мітр. Руцкі казаў: «Апрача іх двух (караля і нунцыя) не было нікога, хто-б не казаць ужо, каб нам памагаў, але хоць ласкава адазваўся; паўсюдна нас называлі прычынай неладаў і неспакою, Вунію называлі праклятай, паказывалі пальцамі на нас: вось хто трывожыць краіну. Было нам вельмі моташна, але Бог нам прыйшоў з дапамогай»**).

Дзяржаўся стойка ў абароне Вуніі і кароль Жыгімонт. Ён меў асьведчыць цераз канцлера Сапегу: «Яго Каралеўская Мосць хутчэй зрачэцца сваёй кароны і пойдзе на выгнаньне, чымсьці дазволіць схізмацкаму мітрапаліту засесьці ў Кіеве!»***).

Дзякуючы толькі каралю сойм 1620г., міма аграмаднай нагонкі на Вунію, ня толькі не зацьвердзіў новавыбранай герархii, але ня ўвёў новых пастановаў, апрача ўзнаўленьня канстытуцыі з 1607г.****)

*) *Rutskyj. Epistolae...*, 76.

**) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 73.

***) *Kojalowicz. Miscellanea...*, 55.

****) *Volumina Legum*, III, 184.

Пасьля сойму, у канцы 1620г., улічваючы агульныя супрацьвунійныя настроі ды тое, што моўчкі быў прыняты да ведама каралём і соймам новы склад герархіі, Сматрыцкі з Кіева прыехаў у Вільню ды асеў у манастыры сьв. Духа, як архб. полацкі, высылаючы ўсюды сваіх агентаў-манахаў зь лістамі, што адноўленая герархія замацаваная згодай караля, што бэнэфіцыі будуць верненыя ад вуніятаў, што Вунія скасаваная, а вунійныя духоўнікі атрымаюць розныя пасады ў каталіцкай Царкве^{*)}. Пад дзеяньнем гэткай прапаганды пачаліся новыя непарадкі. Сярод базыльянаў паўстаў перапалох. Многа зь іх хацелі пакінуць Вунію ды перайсьці да францішканаў. Неразбярыху яшчэ пабольшваў пастырскі ліст Тэафана, выданы на пачатку 1621г. (перад ад'ездам), каб выкідаць усюды вуніятаў, займаць свае цэрквы ды сілай барацьбы сваёй веры. У Магілеве, Воршы, Мсьціславе, Віцебску, Вільні, Полацку і іншых мясцовасьцях вызначаныя былі намесьнікі Сматрыцкага. Пачалася акцыя зьбіраньня подпісаў сярод народу, хто выракаецца Вуніі, а прыступае да Сматрыцкага. На сьпісках у паасобных местах аказаліся тысячы людзей. Многія запісваліся пад пагрозай арганізатараў^{**)}. Вунійная Царква нанова захісталася. Толькі лічаныя адзінкі засталіся ёй вернымі. Распаўсюджвалася таксама здумана вестка, што Язафат Кунцэвіч у Варшаве перайшоў ужо ў лацінскі абрад, а на довад гэтага навочныя сьведкі казалі, што яны бачылі яго, правячага лацінскую імшу ў заходня-каталіцкім адзеньні.

Манахі-агенты Сматрыцкага, правёўшы сьпіскі, сталі праціць для падпісаўшыхся набажэнствы ў правізарычных³⁸⁾ бараках, зробленых за горадам. Гэтакія цэрквы-баракі былі: у Магілеве, Полацку, Воршы, Віцебску. Людзі падзяліліся на два

*) *Rutski. Sowita wina...* // *Архив ЮЗР...*, VII, 495.

**) *Welykyj. S. Josaphat...*, I, 126.

табары, перасталі вітацца з сабой дзеля ўзаемнай варожасьці.

Вось гэтка непрыемны стан Царквы знайшоў архб. Язафат пасьля свайго павароту з Варшавы.

На просьбу мітр. Руцкага кароль выдаў на пачатку лютага 1621г. унівэрсалы, у якіх загадваў арыштаваць Барэцкага й Сматрыцкага, як падазроных людзей, пастаўленых за паразумленьнем з турэцкім султанам самазваным патрыярхам^{*)}. Канцлер Сапега падпісаў гэты дэкрэт, але радзіў каралю ўстрымацца з апублікаваньнем яго. «Трэба аглядацца, казаў, на запароскіх казакаў, каб ня выклікаць ліха, бо той самазванец (Тэафан) між імі, і яны яго вельмі шануюць^{**)}». Так і сталася. Насамперш была высланая ў Вільню сьледчая камісія, якая прызнала дзейнасьць Сматрыцкага нелегальнай. Потым Сматрыцкага пазвана ў суд мітр. Руцкага, засуджана й выкліта; і тады то апублікаваны ўнівэрсал супраць новапастаўленых уладыкаў, як самазванцаў, шпіёнаў і здраднікаў^{***)}.

Вільня, Полацк, Віцебск сталіся зноў месцамі новай заўзятай барацьбы між прыхільнікамі Барэцкага-Сматрыцкага, і легальнай герархіяй. У Вільні перад Вялікаднём магістрат з каралеўскага загаду правёў сьледства і суд над прыхільнікамі Сматрыцкага, якія давалі яму дапамогу, рабілі складкі на архірэйскія рызы і г.д. Іх арыштоўвалі і трымалі ў вязьніцы, а потым звольнена з усякіх мескіх становішчаў, з цэхаў^{****)}.

*) *Археограф. сборник...*, I, 138; II, 29.

**) *Археограф. сборник...*, II, 29.

***) *Rutski. Sowita wina...* // *Архив ЮЗР...*, VII, 487, Грамата з 15.III.1621г. супраць Барэцкага і Сматрыцкага, *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*, III, 107; унівэрсал 22.III.1621г. у *Вестник ЗР...*, 1864/5, XII, 5.

****) *Smotrzycki. Verificatia niewinności...* // *Архив ЮЗР...*, VII, 282.

У Полацку пасья атрыманьня каралеўскай граматы, адхіляючай Смятрыцкага, Барэцкага і іншых, прызнаных за нелегальных япіскапаў, ваявода Сакалінскі і кашталян Тышкевіч склікалі агульнае веча перад ратушай дзеля абвешчання каралеўскай граматы. У прэзыды быў архб. Язафат і сябры мескай рады. Пасья прачытаньня каралеўскай граматы, дзе было сказана, што адзіным праўным япіскапам у Полацку ёсьць архб. Язафат Кунцэвіч, а Смятрыцкі абвяшчаецца самазванцам і прасьледваны законамі. У канцы прамовы сам Язафат, заклікаючы да супакою і павароту ў вунійную Царкву. Адначасова ён запэўніваў усіх, што ён ніколі не адыходзіў і не адыдзе да канца свайго жыцьця ад усходняга абраду і еднасьці з Папай Рымскім. Урэшце архб. Язафат пытаўся ў сабраных, ці яны хочуць быць у вунійнай Царкве? Актывісты, а за імі і многія з народу, крычалі: «Мы ня ёсьць вуніяты, і ня хочам імі быць. Ва ўсім месьце асталася іх некалькі. Далоў здраднікаў! Сьмерць душахвату!» І натоўп хапіў за каменьне, пагражаючы атакі. Бачачы пачатак бунту, ваявода Сакалінскі і Тышкевіч заклікалі найбольш актыўных правадыроў Тэрлікоўскага й Васілёвіча з пасярод радных места, што калі яны не супакояць народ, дык першыя будуць тутжа пакараныя сьмерцю, прычым ваявода выхапіў сваю булаву, а Тышкевіч пісталет, накіроўваючы на Тэрлікоўскага. У гэты момант Язафат Кунцэвіч заклікаў сабой заатакаваных і прасіў не рабіць нікому насільля*). Узварушаная публіка пачала разыходзіцца.

Выпадак публічны абароны Тэрлікоўскага й Васілёвіча моцна падзееў на натоўп і на яго правадыроў. Калі Язафат у так небясьпечным месцы выступіў у абароне сваіх ворагаў,

*) Welykyj. S. *Josaphat...*, I, 125, 136, 137; II, 226, 302; Boresky..., 194.

гэта знак, што неблагі чалавек. І на праходзячага Язафата ў асысьце а. Генадзя і архідыякана Дарота ніхто ўжо не асьмеліўся сказаць благога слова. Крыху пазьней Ян Тэрлікоўскі і іншыя радныя, перадумаўшы ўсе справы, прыйшлі да Язафата і перапрасілі яго за ўсе прыкрасьці ды далучыліся да Вуніі*).

З пакорай, ветлівасьцяй і любоўю архб. Язафат стаў наведваць адпаўшых, ды гэтакім чынам многія вярнуліся ў сьв. Сафію. Аднак разам з удачамі сьв. Язафата і паваротам адпаўшых у многіх вытвараўся фанатызм барацьбы без узгляду на сродкі. Суша піша, што матка Дарота Ахрымовіча, які быў адным зь дзейных праціўнікаў Еднасьці ды ў гэтым часе далучыўся да вунійнай Царквы, не гаварыла зь ім на працягу 17 гадоў, хоць абоя жылі ў адным доме**).

Названы раней Пятро Васілёвіч, радны мескі, зусім сьвецкі чалавек без ніякіх духоўных пасьвяцінаў, выконваў у царкве-бараку за месам функцыі сьвятара. Ён адпраўляў сьв. Літургію, спавядаў, даваў прычасьце, хрысьціў. Іншыя, фанатычна настаўленыя людзі, пільнавалі ўміраючых, каб яны не паклікалі вунійнага сьвятара, у гэтым сэнсе паступаючы за заклікамі Смятрыцкага: «лепш спавядацца глухому чалавеку, або перад пнём дрэва, чымся перад вуніяцкім сьвятаром!»***).

У такіх умовах, калі фанатычны натоўп зьбіраўся не дзея малітваў, але дзеля ненавісьці і абразы Божай, нельга было талераваць той барак за месам, дзе зьбіраліся праціўнікі****).

Таму з захаду ваяводы Сакалінскага гэны шалаш за

*) Welykyj. S. *Josaphat...*, I, 125, 137; II, 277(№17), 302,

**) Susza, opus cit.³⁹⁾

***) Boresky..., 200

****) Welykyj. S. *Josaphat...*, I, 127, заўвага 33 называе Васілёвіча «Petrus Basilides Thyrs». Guépin. *Saint Josaphat...*, II, 46.

местам быў разбураны, ды было забаронена збірацца людзям. Тады праціўнікі Еднасці правялі зборку грошай ды выслалі дэлегацыю да архб. Язафата, ахвяроўваючы грошы яму на падарожжа да патрыярха Тэафана, каб прыняў яго на юрыздыкцыю ды стаўся іхнім пастырам, Язафат адказаў дэлегацыі, што ён ня можа гэтага зрабіць, бо ён у юрыздыкцыі Папы Рымскага, і паедзе толькі тады да патрыярха, калі ён зыяднаецца з Рымам. Грошай ён не патрабуе, і будзе выконваць усе дзеянні дарма, калі людзі далучацца да праваслаўнай вунійнай Царквы*).

Тады адзін з дэлегатаў, Сьцяпан Апанасевіч, прасіў: «Калі Вы, уладыка, ня можаце ехаць да патрыярха, дык дазвольце мне быць высвячаным на сьвятара ў Мелецяга архіепіскапа, а я Вам ва ўсім буду паслухмяны**). І на гэта архб. Язафат не згадзіўся, бачачы іхні подступ.

Падобная сытуацыя панавала ў Віцебску. Сьвятадухаўскія манахі, агенты Сматрыцкага, падбурылі народ, так што ён адпаў ад Вуніі, прагнаў вунійных сьвятароў зь места. Ад базільянаў адпалі манах Сылвэстар і ераманах Ян Камін, каторыя перайшлі ў лагер Сматрыцкага. Адміністрацыя дзяржаўная ў Віцебску не прымала ніякіх мерапрыемстваў, думаючы, што настаў канец для Вуніі***).

І вось архб. Язафат, прыбыўшы ў Віцебск, мусіў пачынаць ад пачатку. У часе свайго казаньня ў саборнай царкве Прасьвятой Багародзіцы ён пацяшаў маленькую групку вернікаў: «Мне не астаецца нічога іншага, як паўтарыць словы Госпада Ісуса: «Ня трывожся, маленькае стада»****).

*) *Welykyj. S.Josaphat...* Язафата ліст(I, 256); Дзягілевіч(II, 283, №11)

**) Дзягілевіч у *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 128.

***)) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 142, 206, 209, 271; II, 358.

****) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 205.

У часе чытаньня каралеўскага ўнівэрсалу супраць Сматрыцкага 3.III.1621г. перад ратушай пад'юджаны натоўп, кінуўшы шапкі на зямлю, крычаў: «Далоў душахвата! Сьмерць яму!», «Мы не прызнаем Язафата і Вуніі!» Галоўным абвінавачваньнем Вуніі і спосабам падбукторваньня народу была выдумка, што Вунія вядзе да лацінства. У гэтым вінаватым быў віцебскі натар Боніч, які асьведчаньне архіепіскапа Язафата Кунцэвіча ў актавыя кнігі, што ён ніколі не адыдзе ад бізантыйскага абраду ды не прыме лацінскага, схваў і нават не паказаў народу, калі радныя мескія гэтага дамагаліся*).

Узбунтованы натоўп нападаў на неабрабаваныя раней цэрквы, забіраў усё, што пападала пад рукі, ды пераносіў усё ў сваю царкву-барак на другім баку Дзвіны супраць сабору**).

У дзень Абвешчання Маці Божай (25.III), у часе ўрачыстай працэсіі, натоўп напаў на працэсію і архб. Язафата, хочучы яго забіць. І былі-б напасьнікі гэта зрабілі, каб не абараніў Язафата магнат Казерацкі сваім аддзелам. Тады натоўп схапіў толькі а. Максіма і, палажыўшы яго ў саборы пад амбонай, зьбіў яго цяжка кіямі***).

Падобны напад быў зроблены на Сёмуху 1621г., калі працэсія з сабору ішла ў царкву, што знаходзілася пры мескім муры. Падчас праходу праз мост напасьнік Васілеўскі хацеў сьпіхнуць Язафата ў раку, і быў бы гэта зрабіў, каб не абарона а. Генадзя і архідыякана Дарота****).

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 209, 210.

**) *Decretum...// Welykyj. S.Josaphat...*, I, 269.

***)) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 198, 211. Айцец Максім Турчыновіч, эканом Язафата.

****) Дата 1621г. навочнага сьведкі Казерацкага. *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 211, Гл. таксама I, 198.

Падобныя напады мелі месца ў Воршы ды ў Мсьціславе, дзе магнат Масальскі меціў у яго стрэльбай*).

Каб супрацьдзеіць магчымым карам і рэпрэсіям з боку ўлады В.Кн.Літоўскага за ўсе напады на Язафата Кунцэвіча і вунійныя цэрквы, актывісты Віцебска і Полацка зрабілі ўмову аб супольнай акцыі супраць Язафата Кунцэвіча. Перш за ўсё яны супольна напісалі мэмарыял да караля, абвінавчваючы ва ўсіх забурэннях Язафата Кунцэвіча, які нібы сваімі лютымі мерапрыемствамі выклікае бунты сярод народу**).

Адначасова ўзмоцнена выкарыстоўвалася казацкая акцыя супраць Турцыі. Пайменна ўраду Рэчы Паспалітай удалося перацягнуць на свой бок казакаў з Сагайдачным на чале ў вайне з Турцыяй. Ігра з казакамі была галоўнай прычынай таго, што ў 1621г. не прымаліся ніякія меры ў ціхаміраньні нападаў на вунійную Царкву. Справа абароны дзяржавы была важнейшай. Удзел казакаў у турэцкай кампаніі 1621г. незвычайна асмельваў праціўнікаў Еднасьці. Барэцкі 28.IV.1621г. так заклікаў да фанатычнай барацьбы: «Стойце цьвёрда, не хістайцеся ані трывожцеся. Вясёлымі нагамі ступайце на сьвятое мучэньне...»***).

15.VI.1621г. Барэцкі ў гэтай справе склікаў у Сухой Дуброве саборык з удзелам казацкай старшыншчыны. На гэтым зьездзе быў і каралеўскі дэлегат Абарніцкі (які вёў перамовы з казакамі), які гэтак апісваў ход нарадаў:

«Рада або сабор казакаў адбыўся 15 чэрвеня і трываў 3 дні. Былі й духоўнікі: мітр. Барэцкі, пан Курцэвіч, выбраны казакамі за ўладыку, 300 папоў і 50 манахаў. Першага дня

*) Welykyj. S.Josaphat..., I, 213; Looshorn..., 79.

**) Boresky..., 201; Looshorn..., 79.

***) Архив...митрополитов, №458; Грушевский ..., VII, 456-457.

прамаўляў Барэцкі. У вялікім узрушэньні вельмі скардзіўся на Рэч Паспалітую й караля, што іх старую веру глуміць, вынішчае, топча. Выцягнуў ліст, прысланы віленцамі й прачытаў; прачытаў сьпісак, колькі там забіта за веру, колькі зняволена, колькі кінена ў яму. Потым Сагайдачны ўзяў ліст гэнага самазванца патрыярха. Перш яго пацалаваў, потым пасьля прачытаньня палажыў сабе на галаву. Тады раптам зрабіўся крык: прысягалі ўсе, што бараніць будучь сваёй старай веры аж да горла...

Другога дня прыведзена на сярэдзіну круга каралеўскага пасла (Абарніцкага). Паставілі для яго дзьве дзераўляныя дзежкі ці бочкі на зямлю ды заслалі дыванамі. Калі ён сказаў кароткую прамову, гэтм. Барадаўка казаў страляць з рушніц і гарматаў працягам дзьве гадзіны. Пасьля страляніны складалі прысягу, што будучь верныя каралю ды ў цяперашняй патрэбе (вайне) Рэчы Паспалітай гатовыя на ўсякую службу, калі споўненыя будучь іх просьбы.

Трэцяга дня вызначылі сотнікаў, палкоўнікаў, атаманаў, асаўлаў і паслоў да караля: Сагайдачнага, Курцэвіча і яшчэ двух. Галоўная справа пасольства - каб кароль зацьвердзіў на мітраполіі і ўладыцтвах высьвячаных патрыярхам; інакш будучь браць у няволю шляхту, як ім радзіў Барэцкі...»*).

Названая дэлегацыя ў ліпні 1621г. езьдзіла ў Варшаву. Сагайдачны з славай нядаўняга паходу на Маскву ды ведамы з свае ляляльнасьці да Рэчы Паспалітай быў прыняты каралём з асаблівай увагай. Сагайдачны падаў каралю на пісьме казацкія дамаганьні, якія ў рэлігійнай частцы апраўдывалі патр. Тэафана з распаўсюджанай весткі, што ён быў

*) Łukaszewicz. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie, I, 165.

турэцкі шпіён. Казакі прасілі «заспакаення» невунійнай Царквы, зацвярджаючы новапаўсталай герархіі, скасавання ўнівэрсалаў, выданых у справе прасьледу ўладыкаў. Калі кароль споўніць гэта, абяцалі, што казакі пойдучь на вайну*).

Аб гэтай запісцы-дэкларацыі Сагайдачнага ідзе гутарка ў перапісцы канцлера Сапегі з Язафатам Кунцэвічам. Апрача яе былі іншыя перагаворы Сагайдачнага й Курцэвіча з каралём. Дакладнага зместу гэтых перагавораў мы ня ведаем**). Кароль абяцаў устрымаць экзэкуцыю ўнівэрсалаў у дачыненні да новых япіскапаў, абяцаў дараваць ім віну аб самавольным пастаўленьні, калі яны зьявяцца перад ім і пакаюцца ў сваёй віне. Магчыма, былі і іншыя вусныя абяцанні, бо дэлегацыя казацкая была поўнасьцю задаволеная***). Таксама і ў казацкіх кругах было пераконаньне, што кароль абяцаў заспакоіць рэлігійную справу.

З прычыны вайны з туркамі кароткатрывалы сэйм 1621г. (23.VIII-1.IX) усе рэлігійныя справы (і іншыя) адлажыў на наступную сэсію.

Кампанія супрацьтурэцкая з удзелам казакаў скончылася вялікай перамогай над туркамі пад Хоцімам (9.X.1621г.) пад правадніцтвам вялікага гэтмана літоўскага Хадкевіча. Цяпер наступаў час выпадненьня абяцанняў караля.

Хацімская вайна і перамога над туркамі падносіла высокую заслугі казакаў. Палякі ўважалі іх за галоўных збаўцаў Рэчы Паспалітай ад турэцкай навалы.

*) *List do zakonników...*, 14-15.

**) *Архив ЮЗР...*, 1, VII, 525-526.

***) Дзёньнік, 118: «z wielkim ukontentowaniem pocieszona wojsku swemu odprawę obniósł»⁴⁰⁾. Матэрыялы до гетм. Сагайдачнаго // *Вестник ЗР...*, 1864/5, кн.4, 40.

Ужо з поля бітвы пасьля перамогі казакі слалі каралю мэмарыял, прыпамінаючы так аб сваіх заслугах, як і дамаганьнях*). Кароль Жыгімонт на гэты мэмарыял даў агульны ўспаківаючы адказ, а да казакаў выслаў камісараў⁴¹⁾, якія мелі ў перагаворах лагодзіць розныя справы. Аб удачах гэтых камісараў моцна затрыможаны Леў Сапега ў сваім лісьце да Кунцэвіча.

Тымчасам казакі, даведаўшыся аб каралеўскім адказе, дзе ў рэлігійным пытаньні не даваліся запэўніваньні аб прызнаньні новай герархіі й скасаваньні Вуніі, у лютым 1622г. выслалі ў Варшаву новых паслоў з дамаганьнямі, інспіраванымі Барэцкім. Аб іх мы ведаем зь лісту Леановіча: «Абшырна там пісалася пра заспакаеньне рэлігійнай справы і скасаваньні Вуніі, а калі-б не былі заспакоены, пагражаюць канфэдэрацыяй, дасюль нячуванай; першае пасольства адпраўлена з абяцанкай, што іх заспакояць, і на гэта ў другім лісьце так пісалі: як кароль ЯМ хоча толькі нас (казакаў) заспакоіць, то ў такім выпадку ўся Русь схоча мець супакой у веры; у канцы прасілі заслужаных грошай, згодна з абяцаньнямі каралевіча»**).

* * *

Вось у такой напружанай атмасфэры пасьля Хоцімскай перамогі і торгаў з казакамі ў справе выпадненьня каралеўскіх абяцанняў адбылася перапіска між Язафатам Кунцэвічам і канцлерам Лявонам Сапегай. Гэтай перапісцы, а асабліва лісту Сапегі з 12 сакавіка 1622г. маскоўская прапаганда надае асаблівае значэньне дзеля ачарненьня сьв. Язафата. Дайшло да таго, што гэты ліст быў Масквой схвальшаваны ў 1793г.

*) *Грушевский ...*, VII, 482.

**) Матэрыялы до гетм. Сагайдачнаго // *Вестник ЗР...*, 1864/5, кн.4, 40.

(калі пачаўся працэс ў Рыме дзеля прызнання архб. Язафата сьвятым усяе каталіцкае Царквы) ды перасланы ў Рым. У канцы кніжкі мы падаем абодвыя тэксты лістоў, праўдзівага і схвалыванага, каб чытач мог сам разабрацца ў маскоўскай рабоце. Маскоўская хвалышўка часта выкарыстоўваецца і нашай літаратурай, магчыма, у сілу не абазнанасьці з дакументамі ды дэмагогіі.

Перапіска між Кунцэвічам і Сапегай, мабыць, пачалася ў сяр. 1621г., а можа і раней. На жаль, не перахаваўся першы ліст Кунцэвіча да Сапегі ў справе помачы супраць агульнага наступу праціўнікаў Еднасьці ў ягонай архідыяцэзіі ды пагрозе ягонаму жыцьцю. Аб гэтым лісьце і ягоным зьмесьце мы можам меркаваць на аснове лісту Сапегі з 12.III.1622г., у якім падаюцца галоўныя ўрыўкі гэтага лісту й адказ на іх Сапегі. Мы можам на падставе намі апісанага вышэй агульнага становішча 1621г. ўявіць сабе палажэньне архб. Язафата, калі вайна з Турцыяй і заігрываньні з казакамі ўраду Рэчы Паспалітай асьмелівалі, дзеля бязкарнасьці, на што раз сьмялейшыя выступы супраць архіепіскапа Язафата і вунійнай Царквы. Да каго ён мог зьвярнуцца, як не да галавы свайго ўраду, канцлера Сапегі, прытым свайго апякуна? Ён зьвяртаўся да яго і раней, ды заўсёды атрымліваў выдатную дапамогу. Цяпер у часе вайны з туркамі ды палітычнай акцыі з казакамі Сапега з чыста палітычных мяркаваньняў уважаў, што нельга завострываць сытуацыю наступам на нелегальную герархію, што неабходныя ўступкі праціўнікам Еднасьці. З пункту гледжаньня запанаваўшай сытуацыі меркаваньні Сапегі выдаюцца правільнымі. Але што мог рабіць Язафат Кунцэвіч, калі наступ праціўнікаў і іх дамаганьні скіраваныя былі на поўную ліквідацыю Вуніі? Ці ён мог адказацца ад абароны свайго становішча і Царквы, да якой быў пакліканы? Ведама, не. Таму ён стараецца пераканаць Сапегу, што палі-

тычнае становішча не дае асноваў на тое, каб лічыць пануючыя настроі правільнымі, быццам ліквідацыя Вуніі прынясе аздараўленьне сытуацыі, або ў трывожным часе трэба рабіць абманчывыя ўступствы. Сапега вельмі баяўся завострываць сытуацыю, а пад уражаньнем арганізаваных дамаганьняў царкоўных брацтваў і казакаў быццам прычынай неладаў ёсьць Вунія, стараўся пераканаць Кунцэвіча цытатамі з сьв. Пісьма, што трэба праводзіць акцыю Еднасьці асьцярожна, зь любоўю і церплівасьцю. Кунцэвіч уважаў, што часовая палітычная сытуацыя ня можа быць браная пад увагу; што справа Царквы ёсьць абсалютная, незалежная ад палітыкі каралёў і ўрадаў. Гэта, ведама, дражніла самапачуцьце канцлера Сапегі, і ён сіліўся ў сваім адказе даць аргументацыю ў абароне сваіх поглядаў. Ён называе ліст Язафата «няўважным», злуецца на заўвагі: «Śmiesz i to Wśc pisać, chybaby kopie listów moich do Wści nie chcących miały pobudzić do tego. O Pater! Nie Wści rzecz być censorem pisanja mojego, którym za pomocą Bożą dotąd tak szafowałem, żeby nieprzyjacieli miał się z czego obaczyć i poprawić»...«Wści *abusus* Żwierchności. Wści postęпки bardziej ambicya *et privatio odio*, niż *fraterna charitate* rządzące są, *invita Sacra Regio Maiestate, invita, uno prohibente Republica*, powodem są u podniętą niezgodnych iskierek, które *minantur nobis omnibus vel summum, vel extremum incendium*»⁴²). Пад уплывам свайго абурэньня, што Язафат Кунцэвіч сумнявецца ў выніках палітычных камбінацыяў з казакамі і дызунітамі, Сапега кажа, што з гэтых камбінацыяў больш карысьці, ніж з Вуніі, гатоў іншую думку Язафата лічыць «*crimen laesae Maiestatis*»⁴³) і г.д.

І далей утрымоўвае ліст у стыле маралізатарскім, сілячыся на мноства цытатаў зь сьв. Пісьма, лацінскіх клясыкаў і народных пагаворак, айцоў Царквы, каб давесьці сваю

эрудыцыю і паставіць на сваім.

З другога боку аргументацыя Сапегі й абвінавачваньні Кунцэвіча ў актах гвалту й насільля не паходзяць зь нейкай аб'ектыўнай крыніцы, скажам, з сьледчай камісіі, ці рапартаў камісараў, але поўнасьцю з заявак праціўнікаў Еднасьці на сэйм і да караля, заявак, аблічаных на дэмагогію, на лепшую ўдачу адхіленьня легальнай герархіі, а замацаваньне нелегальнай. Да гэтага прызнаецца Сапега ў сваім лісьце: «Trudno tego negować, bo listy od nich do Panów y Rad Koronnych W.X.L. pisane to świadczą», «Alboż nie były y nie są te głosy pospółstwa nierozsądnego, że wolą się Turkowi poddać, niż oppressyę w religiey y nabożeństwie swoim ponosić? I teraz niezmyślane pogroźki kozackie przywiodły mnie do proźby y napomnienia Wści», «A to y teraz proźba ich była do króla JMci nie od kilku Czernców Kijowskich, ale od wszystkiego woyska Zaporoskiego, żeby (Boreckiego, Smotryckiego etc. - B.II.) na tych władctwach zachowano, a Wści y drugih odruciono», «Pełno kłopotów i poswarków na Seymach y w każdym kącie», «na każdym posiedzeniu, seymie, publicznym zgromadzeniu *multas calumnias et detractones patitur*»⁴⁴⁾ і г.д. Пэўне-ж для Сапегі, як палітыка і то ў трывожным часе, усе гэтыя крыкі й шуміха мелі сваю вымову, і яму залежыла, каб яны сыціхлі, а высілак усіх быў скіраваны супраць галоўнага ворага - туркаў, але прычым тут уважаньне ліста Сапегі за быццам аб'ектыўны дакумант, хоць пісаны галавой дзяржавы прытым яшчэ каталіком!?)

*) Хай чытач сам прыраўнае маскоўскую фальшыўку з аўтэнтчным лістом Сапегі і пераканаецца, што амаль палавіна нявыгаднага тэксту прапушчана, многія словы й сказы перакладзены інакш, каб надаць асабліваю тэндэнцыю, многа што падроблена.

Галоўнай «віной» Язафата Кунцэвіча было тое, што ён сваю чуйнасьць і энэргію выяўляў якраз у тым часе, калі быў найбольш спрыяльны час да скасаваньня Вуніі, калі нелегальная герархія ў сілу ваенных падзеяў мела ўсе шансы стацца легальнай ды заняць месцы вунійнай Царквы. «Віной» Язафата было не здаваньне пазыцыяў ды стойкасьць у выконваньні сваіх пастырскіх абавязкаў, за якія ён гатоў быў аддаць жыцьцё сваё. Слабасьцю ліста Сапегі ёсьць і тое, што канцлер напышаны, ён не шкадуе часу на сыпаньне маралямі й неспраўджанымі абвінавачваньнямі Кунцэвіча, папісваецца эрудцыяй ды шаржуе канонамі аб хрысьціянскай любові, а сам ня хоча пачуць голасу другой стараны; - *audite et altera pars*⁴⁵⁾ - тож кажа старая рымская пагалоска. Сапега піша: «*nie radbym się więcej wdawał z Wscią w kontrowersye*»⁴⁶⁾. Відаць, хацеў маральна зламаць Язафата ды на сваім паставіць.

Аднак Язафат Кунцэвіч з гэтага ліста яшчэ больш пераканаўся, што палітычныя камбінацыі заводныя, што канцлер ня ведае праўдзівага становішча, у якім знаходзіцца вунійная Царква, ані паводзінаў і дзеяніяў яго, як архібіскупа. Таму не замоўк, але пасьпяшаў з грунтоўным адказам 22.IV. 1622г., каб свайго пратэктара⁴⁷⁾ зроўнаважыць і даць яму канкрэтны матэрыял ды свае погляды так на рэлігійныя як і палітычныя справы.

Цікава тут адзначыць, што праціўнікі Еднасьці ахвотна выкарыстоўваюць фальшыўку ліста Сапегі ў дэмагагічным тоне, а зусім маўчаць пра адказ Кунцэвіча. А гэты ліст, які мы зьмяшчаем поўнасьцю ў канцы кніжкі, ёсьць важным дакумантам для высьвятленьня **праўды**. Язафат у сваім адказе зусім не абураецца на розныя абвінавачваньні, але спакойна дае матэрыял, якога не хапала канцлеру.

На пачатку свайго лісту Язафат сьцьвярджае, што Сапеза не арыентуецца ў сытуацыі, а карыстаецца матарыялам «z wdania ludzi różnych»⁴⁸⁾, гэта ёсць аднастароннімі абвінавачваньнямі праціўнай стараны. Пачынае выясьненні ад сваёй асобы, якая знаходзілася пад галоўным абстрэлам, быццам ён гвалтам ці насільлем творыць вунійную Царкву. Язафат клянецца Богам, што гэта ўсё паклёп: «Bogiem moim świadczę, który na serce u sprawy moje patrzy, żem żadnym nieprzykładem żywota, ani iakim ostrym postępkim nie odrażał od siebie Połoczan, u inszych parafian moich, pogotowiu najmniej się surowości znak nie ukaże, którymby się przykład dał do zaiątrzenia animószów ludzi wichrowatych»⁴⁹⁾. Аб тым ён гатовы прадставіць многа асобаў «nie tylko katolickich, ale u hereetyckich, dobrych obywatelów Dioecesy moiej, że tak iest a nie inaczej»⁵⁰⁾. Ён кажа, што «na schyzmatyków referować się nie mogę»⁵¹⁾, бо яны пад'юджаныя Смарыцкім у сваім фанатызме «nas za arcy złych ludzi mają u udają»⁵²⁾ (г.зн. абвінавачваюць). Што ён ніколі нікога да Вуніі «gwałtem nie przymuszał»⁵³⁾, на гэта ніхто не дасьць доваду (to się nigdy nie pokaże)⁵⁴⁾. Так сьмела ня мог бы напісаць Кунцэвіч, калі-б былі факты. А калі дзеці паміраюць бяз хросту, дарослыя бяз споведзі, то гэта дзеецца таму, выясьняе Язафат, што праціўнікі Еднасьці «gromili ich z tego u strzegli aż do śmierci»⁵⁵⁾, каб не прымалі Тайнаў. Далей Язафат зусім справядліва кажа: «Więcey iest protestacyi Schizmatyckich, po Trybunałach, Ziemstwach, Grodach, Ratuszach, na nas im ni w czym nie winnych, przecie im tego nie gania, u owszem tak im fortuna służy, że ich omylnym hałasom wszędzie wierzaia. A nas Unią Świętą starożytną bez pozwu, bez Sądu u Prawa, na samo bez dowodu, na szczyre oskarżenie, opprimować u rugować usiłuią, powiadając, że wszystkie niezgody domowe, hałasy seymowe, z nas, u Uniey pochodzą, czego dowieść

nie mogą»⁵⁶⁾. Галоўнымі падбухторшчыкамі праваслаўных Язафат бачыць у нелегальнай герархіі, асабліва ў Смарыцкім, які ў той час быў пісарам ды галоўным аўтарам розных пісаньняў супраць Вуніі. І каб ня гэтыя падбухторшчыкі, то паводля інфармацыяў Кунцэвіча «kozacy po skończoney expedicyi z Turkiem nie myśleli popierać Schizmy»⁵⁷⁾.

Тактыка праціўнікаў Еднасьці ў ацэне Язафата такая, што яны «i biia u płaczą, a na nas z krzykiem, wrzaskiem winy kładą; katolicy też niektórzy dla samych wrzasków ich, nas tłumić pomagają»⁵⁸⁾. Язафат выкарыстоўвае і гістарычныя довады, што вунійная Царква іменна ёсць старая, што яна прыйшла да нас перад расколам, перад схізмай, што за часоў Уладзіміра, Ягайлавічаў, Скіргайлы і іншых заснавальнікаў мітраполіяў і ўладыцтваў была ў еднасьці з Рымам. Такім чынам Берасьцейская Вунія ёсць простым прадаўжэньнем гісторыі. На аснове той самай гісторыі Язафат перасьцерагае канцлера Сапезу перад неразважнымі каншахтэмі⁵⁹⁾ з стаўленікамі патрыярха, які залежны ад Порты. Ён прыпамінае, што вялікія князі літоўскія змагаліся за царкоўную незалежнасьць ад падуладных Турцыі патрыярхаў. Зрабіла гэта самае і Масква, паставіўшы свайго патрыярха. Аб дывэрсыянай дзейнасьці туркаў за пасярэдніцтвам царкоўных стаўленікаў Язафат прыпамінае акцыю Нікіфара ў часе Берасьцейскага сабору, акцыю Налівайкі, акцыю Нэафіта і нядаўнюю Тэафана з пастаўленьнем нелегальнай герархіі. У дачыненні да палітычнай гульні з казакамі Язафат перасьцерагае, паклікаючыся на біблейны прыклад з філістынчыкамі, што не выключаная магчымасьць: «aby tenże Bóg sprawiedliwym Sądem swoim nie skarał tey Oyczyzny miley, a to przez tych że kozaków»⁶⁰⁾, калі ахвярай гэтай гульні падзе Вунія. Што да закіду аб зачыненых цэрквах у Магілёве, Язафат

адказвае, што яны зусім не зачыненыя. Пасля каралеўскага дэкрэту (летам 1621г.) амаль поўгоду правілі там стаўленікі нелегальнай герархіі, і ён ім не перашкаджаў, цяпер (пачатак 1622г.), калі ён пераканаўся, што гэтакім чынам замацоўваецца раскол, ён абсадыў гэтыя царквы сваімі сьвятарамі «*niechże się (ludzi - B.II.) modlą przy tych Świeszceńnikach; nie są zapieczetowane, bywaia i odmykane podczas nabożeństwa, niech tylko chcą być nabożnemi*»⁶¹⁾.

Як бачым, факты і аргументацыі ліста Язафата Кунцэвіча пераважаюць маралізатарскі тон лісту Льва Сапегі. Відаць, у гэтым быў перакананы і сам Сапега, бо міма тупату: «*ia z rozkazaniam JKMści roskażę odpieczetować (cerkwi w Mohilewie - B.II.) u ustąpić, aby oni (pracjownicy - B.II.) to swoje nabożeństwo, choć schyzmatyczne, w cerkwach odprawowali*»⁶²⁾, - замоўк, і не было ніякага загаду аб пераданні назад магільскіх царкваў. Ды наагул пазней Сапега (асабліва пасля сьмерці Язафата) моцна шкадаваў, што мусіў скрыўдзіць сьвятога мучаніка сваім неразважным лістом^{*)}.

* * *

Год 1622 не прынёс ніякай паправы ў становішча вунійнай Царквы. 10 красавіка 1622г. памёр гэтым. Сагайдачны, што выклікала новыя трылогі ў дзяржаўных кругах. Усе баяліся, што казакі могуць адпасыці, што справакуюць новую вайну з Турцыяй і г.д. Пра абарону вунійнай Царквы перад агрэсіяй праціўнікаў не было ніякай мовы. У Кіеве з намовы Барэцкага казакі забілі бурмістра Баталія, наварненага Язафатам, і двух базыльянаў у сьв. Сафіі. У Шаргародзе⁶³⁾ быў сыяты дыякан Мацей за сваю адданасць Вуніі. 8 верасня

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 18; *Unger-Dreiling. Josaphat...*, 302.

таго-ж году казакі схапілі з сьв. Сафіі ў Кіеве 4 базыльянаў ераманахаў і скутых загналі ў Церэхцемираў, дзе трымалі ў знявольенні й муках 6 тыдняў, і толькі на асабістую грамату караля звольнілі^{*)}. За гэтыя і іншыя злачынствы казакаў і Барэцкага ніхто ня быў пакараны.

У Віцебску далей адбываліся шыканы⁶⁴⁾ і правакацыі праціўнікаў. Так напрыклад, вясной 1622 г. праціўнікі напалі на Эмануэля Кантакузэна і архідыякана Дарота, калі яны ўносілі ў саборную царкву япіскапскія літургічныя адзеньні, і, зьбіўшы іх, гналі кіямі аж да свае малільні за Дзвiной^{**)}. Крыху пазней пасланьнік Адам Косаў хацеў застрэліць Язафата ў царкве, калі ён з казальніцы прамаўляў супраць Смарыцкага, але пісталет зацяўся^{***)}.

Але галоўная атака рыхтавалася на чарговы сэйм, які быў абвешчаны ўжо 16.XI.1622г., на які паложаныя былі ўсе спадзяваньні праціўнікаў Еднаньці, што перамога будзе за імі.

Сэйм гэты адбыўся між 24.I-5.III.1623г. Рыхтаваўся да яго і мітр. Руцкі, каб абараніцца перад атакай. Ён зьвярнуўся ў Рым да Папы Рыгора XV з просьбай аб дапамозе. Папа выслаў асабістага легата ў Польшчу, які абгаварыў з нунцыям і мітрапалітам справу абароны Вуніі на надыходзячым сэйме. Папа выслаў таксама лісты да караля і біскупаў Рэчы Паспалітай, просячы супрацоўніцтва й абароны zagrożанай вунійнай Царквы^{****)}.

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 289; *Rutskyj. Epistolae...*, 133.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 156, 268.

***) *Boresky...*, 216.

****) *Relacje nuncjusów...*, II, 167; *Theiner. Monumenta...*, III, 298, 301; *Supplementum Synopsis...*// *Архив ЮЗР...*, VII, 588; *Boresky...*, 220; *Guépin. Saint Josaphat...*, I; *Грушевский...*, VII, 502.

Куды большую падрыхтоўку праводзілі праціўнікі Еднасьці, Ёва Барэцкі выдрукаваў аграмадны мэмарыял п.т. «Justificatia»⁶⁵⁾, прызначаны для сэйму й ураду. Ён быў адрасаваны да караля і падпісаны: «Ёва Барэцкі мітрапаліт з усімі япіскапамі нізка чалом б'е». Мэмарыял шырока разводзіцца аб ляяльнасьці праваслаўных («narodu rossijskiego») да Рэчы Паспалітай, бароніцца супраць абвінавачваньняў у шпіёнстве й супрацоўніцтве з ворагамі дзяржавы, прадстаўляе патр. Тэафана і пастаўленых біскупаў у бязьвінным выглядзе. А што біскупы былі высвячаныя пакрыёму бязь ведама караля, мэмарыял тлумачыць тым, што сталася гэта таму, бо кароль перастаў прадстаўляць сваіх кандыдатаў на ўладыцтвы, а цяпер, калі зажадае, яны ўступаць узамен каралеўскіх кандыдатаў*).

Мэмарыял гэты меў замяніць асабістае апраўданьне нелегальных біскупаў, аб чым выказваўся кароль перад дэлегацыяй Сагайдачнага.

Разам з «Justificatia'й» быў надрукаваны таксама папольску аграмадны прапагандовы матэрыял п.т. «*Supplicatia do przeoświeconego y iasnie wielmożnego przezacney korony Polskiej y w.x.Litewskiego oboiego stanu, duchownego y swieckiego senatu*»⁶⁶⁾.**) «Суплікацыя» пісаная ў стылі мовы Дрэвінскага з 1620г., і ёсьць асновы думаць, што аўтарам абедзьвюх пісанаў той самы чалавек. У гэтым памфлёце, аблічаным на выкліканне антывунійных настрояў у шляхты, вось якімі аргументамі і абвінавачваньнямі карыстаецца гэтая суплікацыя:

«Мы церпім нячуванае бяспраўе і жудасныя ўціскі, і ніхто ў нашай айчыне не схільны нам памагчы. Нас пакінулі без права, без свабодаў і вольнасьцяў. І тыя, хто ня маюць

*) *Архив ЮЗР...*, VII.

**) *Документы...*

на нас ніякіх правоў, ніякай над намі ўлады, вымагаюць, каб мы служылі ім цэлам і душой. Яны вымагаюць ад нас для сябе таго, што належыцца толькі самому Госпаду Богу, а гэтага нават і паганцы ў нашу пару не вымагаюць ад хрысьціянаў. Таму... мы просім... нашых міласьцівых уладароў дазволіць узнавіць права, зьлітавацца над нашымі парушанымі свабодамі й вольнасьцямі. Гэтыя правы, свабоды й вольнасьці наш рускі народ здабыў сваёй крывёй, засланы сваімі грудзямі ад усякага вонкавага ворага і аддаў жыцьцё*»).

Далей гаворыцца, што «няволя» гэтага «рускага народу» заключаецца ў тым, што ставяцца пастыры, вышэйшыя герархі за ведамам Папы Рымскага, а не патрыярха, што нібы раўняецца зьмене веры: «Бо зь пераменай парадка вызначэньня герархаў, гаворыцца ў суплікацыі, зьмяняецца пастыр, а зы зьменай пастыра паслядоўна павінна зьмяніцца вера, а зы зьменай веры - парушаюцца нашы правы, свабода становіцца няволяй...» і далей: «бо хто адрывае нас ад паслушэнства ўсходнім патрыярхам, той забірае ў нас нашу сьвятую веру. А хто пазбаўляе нас сьвятой веры, загварантованай нашым бацькам і дзядам законамі іх дастойнасьцяў каралёў польскіх, той адымае ў нас правы, свабоды й вольнасьці, імкнецца да іх зьнішчэньня, а нас прывесці ў стан нявольніцтва з тым, каб мы страцілі й свае грамадзянскія свабоды...»

Вось у такім дэмагагічным тоне складаецца лёгіка аргументацыі, прытым, трэба адзначыць, што ўся «Суплікацыя» выступае ад імені «рускага народу», гэта значыць ад Русі, што ў часе Люблінскай вуніі (1569г.) была далучана да Польшчы, як польская правінцыя. У гэтым кірунку пабудавана асноўная аргументацыя. «Сьвятой памяці кароль ЯМ

*) Маецца на думцы ўдзел казакаў у 1622г.

Жыгімонт у прывілею рускаму народу, дадзеным у часе прылучэння, дзелячы шляхту рускага народу на два веравызнанні - адно рымскае, а другое грэцкае, абодвым рускім вызнаньням нараўне забяспечыў усе свабоды, вольнасьці, правы й назоў Кароны польскай, хоць шляхта грэцкай веры ў тым часе, як і ў ранейшую пару знаходзілася ў падпарадкаваньні канстантынопальскага патрыярха»; «бо калі свабодны народ, то на няроўнасьць у нас няма месца, а калі мы народ роўны польскаму народу, то не павінна быць ніякага паніжэньня. Іменна гэтыя два прынцыпы ўнёс рускі народ у саюз з польскай Каронай».

Выходзячы з гэтай аргументацыі, Літва, або, як сёння называем, Беларусь, як самастойнае гаспадарства й пасля Люблінскай вуніі, не павінна ўваходзіць у паняцьце «рускага народу», але дарма шукаць лёгікі ў гэтым памфлёце, аблічаным толькі на эфэкт. Русь тут як гума расьцягаецца і на Вільню, Менск, Наваградак, Падлясьсе, Палесьсе, Полацк, Віцебск, Мсьціслаў і г.д. Язафату Кунцэвічу ставіць у віну гэты памфлет наступнае:

«Нейкі адступнік - япіскап полацкі, назваўшы сябе Язафатам Кунцэвічам, асьмеліўся ад імя добрароднага сэнатара безь ягонага ведама ўнесці ў кнігі Браслава літоўскага абвінавачваньне ў здрадзе, нібы ўчыненае нашымі братамі - шляхтай ваяводстваў віцебскага, мсьціслаўскага і часткі аршанскага павету і брацтвам віленскім, налічваючым у сваім складзе роды ледзь ня ўсіх рускіх кн., паноў і шляхты, як жыхароў Кароны, так і В.Кн.Л.» І далей ідзе заклік: «Дабрародныя нашчадкі гэтага сэнатара, пражываючыя ў В.Кн.Л., абавязаны публічна зганьбіць гэтага бястыднага паклёпніка, калі ня хочуць, каб імя іх люблага і паважанага продка было зьвязана з паклёпам. Дабрародная-ж абра-

жаная шляхта гэтых паветаў і ваяводстваў павінна бараніць сваю чэсьць ды ходацца, каб хвальшывае абвінавачваньне ў здрадніцтве было вынята з кнігаў, а гэты паклёпнік быў пакараны.

У Белай Русі - у Воршы і Магілеве той-жа япіскап полацкі ўжо пяць год дзержыць цэрквы запячатаны. У Полацку і Віцебску ў выніку гэтага няма ні цэрквы, ні дому, дзе было б дазволена набажэнства ў месьце. Таму мяшчане змушаныя ў нядзелі і іншыя ўрачыстыя сьвяты слухаць Службы Божай у полі за месам і то бяз сьвятара, бо яму забаронена прабываць у месьце і блізасьці..»

І далей «Суплікацыя» ўдарае ў рыторыку, рытарычныя эфэкты, каб выклікаць у шляхты спагаду выдуманымі «сэнсацыйнымі» абвінавачваньнямі:

«У тым-жа Полацку беларускім той-жа адступнік - япіскап полацкі ў мінулым годзе загадаў тамтэйшым мяшчанам дзеля большай крыўды, выкапаць памёршых, толькі што пахаваных на могілках, і выкінуць хрысьціянскія целы з магілаў быццам нейкае падла на жэр сабакам. О, нягоднасьць! О, нечуванае рабства! Такія і ім падобныя нязлічаныя бяспраўе, зьдзек і страшнейшае як у паганцаў рабства церпім мы, рускі народ ува ўсіх ваяводствах і паветах ад гэтых сваіх адступнікаў бязь ніякай віны...»

Пасьля пачуцьцёвай падрыхтоўкі, «Суплікацыя» ўдарае на палітычны розум і дзяржаўную бясьпеку, быццам усяму пагражае Вунія, якую неабходна як найхутчэй зьліквідаваць:

«Бо вунія нашых адступнікаў прыносіць вялікую бяду, разрывае і парушае вунію рускага народу з Каронай польскай (тут зноў гутарка пра Русь-Украіну). Кожны, хто бачыць, адкуль ідзе дым, разумее, што там напэўна мусіць быць агонь, ды пры гэтым цяпер ня трэба забывацца, што часта

дастаткова маленькай іскры, каб успыхнула вялікае полымя. Татары разбурылі Падольле, абрабавалі Пакуцьце, апусцілі вялікую частку Валыні, глыбока праніклі ў Палесьсе, зьнішчылі Львоўскую, Перамыскую землі, падыходзяць да Любліна, нападаюць на Кракаўскія воласьці. Чаго яшчэ чакаць? Насельніцтвам з Мазуршчыны не залюдніш Падольля, гэтаксама Падлясьсем - Пакуцьця, бо і гэтыя землі ня маюць лішкі жыхарства... Што тады рабіць?.. Пакуль яшчэ дзержыцца грамадзянская вунія, то ў імя абароны цэласьці айчыны, а такжа дзеля аховы правоў, свабодаў і вольнасьцяў усіх трох народаў (Польшчы, Літвы і Русі) неабходна, каб гэтая костка нязгоды - выдуманая вунія, - што знаходзіцца сярод іх, была зьнішчана. Бо лепей прадбачваючы бяду, пазбыцца ліха, чымся пасья няўдачы плачліва разважаць аб дрэнных выніках. Хай-жа тады, нарэшце, Польшча, Літва і Русь дойдучь да згоды раней, чымся здарыцца няшчасьце!..»

І ў канцы гэтая агітка выказвае сваю нязгodu, калі-б нават была прызнаная і зацьверджаная незаконная герахія, калі Вунія ня будзе скасаваная:

«Мы чакаем не падзелу япіскапату ды раздваеньня мітраполіі, бо гэта не супакоіць нас, рускі народ, у пытаньнях веры, не забяспечыла-б нашых правоў, а наадварот, яшчэ больш растрывожыла-б і схіляла-б да бязпраўя...»*)

У духу гэтага мэмарыялу-суплікацыі адбываліся выступы праціўнікаў Еднасьці і на сэйме 1623г. На сэйм прыбылі таксама Ёва Барэцкі і Мелеці Сматыцкі, дэмагог Дрэвінскі з асобным мэмарыялам ад вальнскай шляхты адносна «заспакаеньня грэцкай рэлігіі»**), прадстаўніцтва ад казакаў. Мітр. Рудкі піша, што перад сэймам адбылося вялікае

*) *Документы...*, 230-310.

**) *Архив ЮЗР...*, II, 134.

зборышча казакаў на «кіеўскіх палёх», і там пастаноўлена дабівацца на сойме поўнага скасаваньня Вуніі, а калі-б гэта не было магчымым, то каб вунійных уладыкаў адхілена ад становішчаў ды іх бэнэфіцыі перададзены незьзданым, нядаўна пастаўленым, япіскапам*).

У казацкай пэтыцыі справа царкоўная была пастаўлена на першым месцы. У першым яе пункце наказвалася дэлегацыі прасіць караля, каб ён згодна з сваімі ранейшымі абяцаннямі, пакончыў рэлігійную барацьбу ў Кароне польскай і В.Кн.Літоўскай, каб вуніятаў адхіліў ад цэркваў і царкоўнай маёмасьці, а ўладык, высьвячаных Тэафанам, пакінуў на іх месцы. У другім пункце была просьба да караля, каб выдаў прывілей для кіеўскага брацтва пры царкве Багародзіцы і для школы тамжа адчыненай**).

Казацкая пэтыцыя дзеля падмацоўкі сваіх дамаганьняў зьмяшчала «рээстр бязпраўя і крыўдаў», быццам спрычненых праціўнікам Еднасьці. Гэты сьпісак, як і ўсе «факты» тагачасных мэмарыялаў - неакрэсьленыя агульнікі, абвінавачваньні без дакумантальных дадзеных выпадку, пераважна бяз прозьвішчаў, сьведкаў, часу і дакладнага месца, інакш кажучы, - гэта прапагандовая шуміха з наборам крычучых слоў і быццамфактаў на фоне агульнага іх неўпарадкаванага становішча. Вось і ў гэтым казацкім «рээстры» паўтараюцца ведамыя агульнікі зь іншых пэтыцыяў, як непарадкі ў Вільні і япархія Язафата Кунцэвіча. «У Крамянцы, Берасьці, Кобрыне апастат⁶⁷⁾ Марахоўскі, гаворыцца ў

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 551.

**) *Грушевский ...*, VII, 501. «Żeby król IMśc według obietnicę różnicę w wierze tak w koronie polskiej iako w W.X.L. uskromiwszy starożytną religią grecką gruntownie uspokoić, unitów ob cerkwi y od dobr ich oddalić etc.»⁶⁸⁾

рэестры, пазабіраў цэрквы і мучыць сьвятароў і людзей», у Пінску і ўсёй пінскай дыяцэзіі апастат Сахноўскі пазабіраў цэрквы і мучыў людзей» і г.д.

На сэйме 1623г. быў толькі мітр. Руцкі. Язафат Кунцэвіч, як і іншыя ўладыкі, асталіся ў сваіх уладыцтвах, каб сьцерагчы іх ды недапусьціць тых выпадкаў, якія мелі месца ў часе сойму 1620г.

Мітр. Руцкі, як мог, дык адбіваў варожыя напацы. На шуміху праціўнікаў аб «злачынствах вунятаў» Руцкі зажадаў канкрэтных і абаснованых фактаў, якіх не маглі даць праціўнікі. З свайго боку ён вылажыў агульнаведомыя і даведзеныя цяжкія праступкі праціўнікаў Еднасьці, як сэрью забойстваў базыльянаў казакамі, варожыя напады ў Вільні, Магілеве, Полацку, Віцебску, Воршы, Мсьціславе і іншых мясцовасьцях, а такжа нядаўні выпадак арышту й мукаў 4 базыльянцаў з сьв. Сафіі ў Кіеве і то ў часе супрацьтурэцкай вайны, на што была патрэбная нават інтэрвэнцыя⁶⁹⁾ самога караля*).

Аднак міма нязьбітай праўды па старане мітрапаліта Руцкага, яму ня лёгка прышлося бараніць справы Еднасьці. Вось на сэйме старану казакаў і праціўнікаў Еднасьці баранілі многія паслы й сэнатары пад шум казацкіх пагрозаў. Руцкі**) аб гэтым пісаў у сваіх лістох:

«Каралю, сэнату і паслам земскім заяўлялі казацкія дэпутаты, што як не будуць споўненыя іх дамаганьні, то яны зробіць паўстаньне ды наробяць вялікай бяды Рэчы Паспалітай. Прысланыя на сэйм лісты біскупа кіеўскага таксама весьцілі пагрозу, што яны выбралі 100 палкоўнікаў і 100 тысячаў казакаў запісалі ў войска - лік страшны для дзяржавы».

*) *Архив ЮЗР...*, VII, 588.

**) Ліст Руцкага ў *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 533.

Пад дзеяннем казацкіх і іншых намаганьняў польская лава ў сваіх экзорбітацыях г.з. пытаньнях, вымагаючых адказу караля, ставіла і рэлігійнае пытаньне: «чаму парушаюцца правы людзей грэцкай веры супраць пастановаў канстытуцыяў 1607 і 1620 гг.»*)

Кароль у сваім адказе выясьняў, што людзям грэцкай веры няма ніякай крыўды ад караля, ён не пазваляе нікога прымушаць да Вуніі, ані не абмяжоўваць каго ў правах ці свабодах рэлігійных і згодна з законамі ды старымі звычаямі раздае духоўныя бэнэфіцыі людзям шляхоцкага роду грэцкай веры. «Наадварот, гэта супраць тых законаў і старых звычаяў «*ludzie leksu*»⁷⁰⁾ простага роду - Барэцкі й Сматрыцкі ды іншыя адважыліся без вызначэньня і ведама караля высьвяціцца на мітраполію й уладыцтва пры жывых уладых у падазронага чужаземца турэцкага подданства, які ня меў у нашых краёх ніякай юрыздыкцыі, ды на тое, мабыць, і быў прысланы, каб бунтаваць каралеўскіх падданных падчас турэцкай вайны. Гэта *crimen laesae Maiestatis*⁴³⁾, зьнявага годнасьці і каралеўскай улады, Богам яму дадзенай, бо ў дзяржаве каралеўскай ніхто ня можа быць архібіскупам, біскупам, мітрапалітам, уладыкам інакш, як толькі той, хто будзе вызначаны каралём. Ды апрача гэтага ад іх дзеюцца вялікія бязпраўі і непарадкі. У Кіеве чатырох манахаў, насільна ўзяўшы ад аўтароў, вязьнена й мучана і толькі цяпер нядаўна выпушчана; некалькі гадоў таму назад, схапіўшы ўтапілі кіеўскага афіцыяля⁷¹⁾, мітрапалітавага намесьніка. У Менску і ў іншых местах сілай забіраюць цэрквы каралеўскага наданьня, б'юць і забіваюць сьвятароў і манахаў ды робяць іншыя вялікія насільля». «Такім чынам іменна жалабнікі парушаюць законы і правы каралеўскай улады, а ад

*) *Niemcewicz...*, VI, 424.

караля і вуніятаў няма ніякага парушэння іх правоў»^{*)}.

У канцы свайго адказу кароль радзіў дзеля заспакаення абедзвюх старонаў вызначыць час і месца на супольны сабор безь вялікай грамады сьвецкіх людзей ды ў прысутнасці каралеўскіх камісараў спакойна абмяркаваць асновы трывалай згоды. А калі-б такая згода не наступіла, то няхай ў будучыні абедзвюх староны захоўваюць пастановы канстытуцыяў 1607, 1609 і 1620 гг.^{**)}

На гэтую прапанову караля польская лава заявіла, што яна хоча зараз, каб такая згода наступіла, не чакаючы на скліканьне сабору, і дзеля таго з свайго кола выбрала дэпутатаў да сэнатараў. Кароль не супрацівіўся гэтаму, і ў канцы сойму была вызначаная камісія зь 9 дэпутатаў ад пасольскай лавы і 5 сэнатараў, мянованых каралём пад старшынствам прымаса польскага Гэмбіцкага. Камісія запрасіла ўладыкаў абедзвюх старонаў, вунійных і невунійных. Абедзвюх староны трымаліся сваіх аргументаў, так што камісія не магла нічога зрабіць, як толькі запрапанаваць скліканьне супольнага сабору. На гэтакі сабор вунійная старана была згодная, але невунійная і слухаць не хацела. Дзёньнік нарадаў так перадае гэтую справу:

«Proponował im imci x. arcybiskup, aby na sobor pozwolili, to iest na *consilium*, y tam się *fraterne* z sobą o dyfferenciach zno-sili, ale Borecki ten y z tym Smotryckim *superbe et contumatiter* tam stanęli, na żadną rzecz pozwolić nie chcąc, która by się do zgody miała, a w wielu rzeczach kalumniami brzydkimi narabiając, aniż prawdą»⁷²⁾ ***)

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 552.

**) *Грушевский ...*, VII, 505.

***) *Грушевский ...*, VII, 506; *Harasiewicz. Annales...*, 262-263. Барэцкі адклікаўся да згоды канст. патрыярха.

У сілу не дасягнення згоды ў камісіі, сэйм абмежаваўся пастановаю тымчасоваю: усе прысуды і працэсы ў рэлігійнай справе скасаваў, прагаласіўшы ў гэтых спорах супакой, а канчатковае разьвязаньне рэлігійнага пытаньня адклаў на будучы сэйм^{*)}.

Так скончылася тая вялікая бура, якая грамадзіла цёмныя тучы вакол Вуніі ў 1623г. на чарговым сэйме. Руцкі ў сваіх лістох прыпісвае галоўную заслугу ў разьвеяньні хмараў - каралю Жыгімонту^{**)}. Аднак былі і іншыя прычыны на гэта. Шуміха праціўнікаў Еднасьці была чыстай дэмагогіяй, ня мела ані юрыдычных, ані лягічных асноваў. Такім чынам папярковыя іх выстралы ня мелі эфэctu. Усім было ясна, што казакі лішне бразгаюць зброяй ды мяшаюцца ў рэлігійныя справы, выкарыстоўваючы іх у сваіх свавольных дамаганьнях. Нават праваслаўныя паслы з Валыні, галоўная апора праціўнікаў Еднасьці, гадзіліся з агульным настроем, што нельга дапусьціць, каб казацкае свавольніцтва пачало дыктаваць усякія справы^{***)}. У канцы сэйму настроі былі такія, што Барэцкі з Сматрыцкім мусілі ратавацца ўцёкамі, каб на іх не абрушыліся^{****)}.

* * *

Сэйм 1623г. у разуменьні праціўнікаў Еднасьці не прынёс разьвязкі царкоўнага пытаньня ў іх карысьць і не прынясе ў будучыні, як доўга паралельная герархія, а ў асаблівасьці мітр. Руцкі і архб. Язафат будуць на займаных становішчах. Ім здавалася, што ліквідацыя гэтых асобаў прынясе простую разьвязку справы: створаныя факты

*) *Volumina Legum*, III, 217.

**) Ліст Руцкага, *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 552-553.

***) *Архив ЮЗР...*, II, 136.

****) Ліст Руцкага, *Guépin. Saint Josaphat...*, I, 553.

памогуць дасягнуць перамогу ў найбліжэйшай будучыні. Непакараныя казацкія забойствы вунійных сьвятароў ды фактычнае прызнаваньне невунійнай герархіі стымулявалі да такіх чынаў.

У часе сэймавай барацьбы 1623г. архб. Язафат у сваёй дыяцэзіі вёў ажыўленьня навукі за Еднасьць, за адзінасьць Хрыстовай Царквы^{*)}. З гэтай мэтай ён у сакавіку 1623г. наведваў Віцебск і ў саборы Прасьвятой Багародзіцы пачаў тутакса сваю навучальную дзейнасьць. Яна выклікала асабліваю ненавісьць тамтэйшых праціўнікаў, калі лік слухачоў пачаў павялічвацца. Праціўнікі рабілі ўсякія шыканы, каб спыніць місыйную дзейнасьць Язафата. Яны нападлі на прыбочных манахаў архіепіскапа Дарота і Кантакузэна ды на самага Язафата. Пайменна 15.VIII.1623г. у самым саборы ў часе вялікага Выхаду быў зроблены напад на Язафата. Ахвярай непасрэднай стаўся архідыякан Дарот, калі адзін з напасьнікаў выцяў яго ў твар, зьбіваючы сьв. Дары на зямлю^{**)}.

Шыканы праводзіліся і на вуліцы. Расстаўленыя агенты ворагаў Еднасьці каля сабору Багародзіцы перашкаджалі людзям заходзіць у царкву, бэшталі архібіскупа зьневажаючымі словамі, білі ягоных прыслужнікаў. Язафат цярпліва пераносіў усе гэтыя зьдзекі ды, помнячы на помрукі⁷³⁾ Льва Сапегі, не жадаў ніякай аховы.

Летам 1623г.(27.VII.-5.VIII.) мітр. Руцкі зноў склікаў у Ругу базыльянцаў на нараду. Мітрапаліт прадставіў агульнае становішча царкоўнае пасля сэймавай кампаніі, паказваючы міма варожых напасьцяў, надзеі на канцовую перамогу. Ён прасіў толькі манахаў, каб яны прысягнулі, што не адыдуць ад усходняга абраду аж да сьмерці. Зьезд зьвяртаўся зноў

*) Boresky..., 222.

**) Тамжа, 226.

да Папы, каб выдаў забарону пераходзіць з усходняга абраду на лацінскі без асобнага дазволу Апостальскага Пасаду^{*)}.

На зьездзе манахі аднагалосна прасілі мітр. Руцкага, каб адпусьціў ім на становішча протаархімандрыта Язафата Кунцэвіча. Тады то выступіў і Язафат, просячы са сьлязамі ў вачох, каб на ягонае архіпастырскае становішча каго іншага паставіць, а ён ахвотна вярнуўся-б у ўлюблены сьв. Троіцкі манастыр у Вільні. На гэта яму адказаў мітр. Руцкі: «У сьв. Троіцкі манастыр можаш Ты вярнуцца, толькі не як манах, але як намесьнік мітрапаліта. Маё здароўе зусім падупала, ногі мае аслаблі; калі я маю падрыхтавацца да абароны вунійнай Царквы падчас спадзяванага новага штурму, мушу я перш акрыяць на здароўі, на што патрэбна прынамсі год адпачынку ў спакойным месцы»^{**)}.

І Язафат Кунцэвіч да свайго архібіскупскага ярма змушаны быў прыняць цяжар і адказнасьць за ўсю зьяднаную Царкву.

Калі разыйшлася вестка, што Язафат Кунцэвіч вызначаны намесьнікам мітрапаліта, ненавісьць праціўнікаў Еднасьці скіравалася на яго.

Вярнуўшыся ў Полацк пасля зьезду, Язафат уважаў, што самым небясьпечным для Еднасьці месцам ёсьць Віцебск, дзе разрастаецца ненавісьць. Таму то лічыў сваім абавязкам быць самому на гэтым адрэзку. І ў абезьніку вызначыў на 11 лістапада 1623г. сваю чарговую бытнасьць у Віцебску.

Перад ад'ездам архібіскупа Язафата ў Полацк сталася ведамым, што ворагі Еднасьці ў Віцебску змовіліся забіць яго. Таму Міхал Тышкевіч, прыяцель Язафата, і іншыя ад-

*) Такі дэкрэт выдаў 7.II.1624г. Папа Урбан VIII.

**) Guépin. Saint Josaphat..., II, 77; Welykyj. S.Josaphat..., I, 189, 286.

радзжывалі Кунцэвічу выезд у Віцебск. А калі перасьцярогі прыяцеляў ня мелі послуху, Тышкевіч прапанаваў сваю ахову. Але Язафат адмовіўся ад збройнай аховы, тлумачучыся тым, што ён ня можа нікога ставіць у небясьпечнае становішча^{*)}. Спадзяючыся ўсякіх магчымасьцяў, Язафат пакінуў у Полацку свайго прыбочнага а. Генадзя Хмяльніцкага і даў яму загад на выпадак ягонай сьмерці пахаваць яго ў саборы сьв. Сафіі ў Полацку, а сам з архідыяканам Даротам і Эмануэлем Кантакузэнам падаўся ў Віцебск.

* * *

У суботу 11 лістапада 1623г. у магістраце м. Віцебска адбылася нарада ворагаў Еднасьці пад старшынствам Навума Ваўка і Сымона Ніжа, на якой былі абгавораныя падробнасьці забойства Язафата Кунцэвіча. Як дзень нападу вызначана была нядзеля 12 лістапада 1623 раніцай. Справакаваць напад даручана папу Ільі, адступніку ад Еднасьці, які раней пікетаваў сабор Прасьвятой Багародзіцы ды бэштаў Язафата і Вунію. Змоўнікі спадзяваліся, што Ілья будзе задзержаны ахвай архібіскупа, а гэта паслужыць сігналам да агульнага паўстаньня за пасярэдніцтвам ратушнага звону^{**)}. Так яно і сталася.

11 лістапада 1623г. Язафат не адразу прыбыў у Віцебск. Па дарозе ён спыніўся ў недалёкай вёсцы, каб уладзіць межы гэтай вёскі, што належала да царквы, з панам Крупевічам. У Віцебск прыехалі толькі вечарам у суботу 11 лістапада. Тут зараз павядомлена архб. Язафата, што ўвесь дзень круціўся каля япіскапскай рэзыдэнцыі поп Ілья ды нягоднымі словамі выражаўся аб архібіскупе. Зьявіўся таксама адзін з мескіх радных іменем Пятро, які перасьцярагаў, што змоў-

*) Welykyj. S.Josaphat..., I, 124, 130; II, 326.

**) Welykyj. S.Josaphat..., I, 13, 271.

нікі пастанавілі забіць Язафата^{*)}. Язафат гэтымі весткамі пераняўся, але, маючы раней ці мала пагрозаў і нападаў, паддаўся волі Божай.

Пасьля вячэры архідыякан Дарот радзіў папа Ілью, калі ён зьявіцца заўтра зь пікетаваньнем, прычыніць у архіепіскапскім палацы на час Божай Службы. Кантакузэн на гэта не згаджаўся, але Язафат заакцэптаваў⁷⁴⁾. Ніхто ня ведаў, што Ілья быў высланы для правакацыі^{**)}.

Назаўтра рана (нядзеля 12 лістапада), як толькі ўзышло сонца, архб. Язафат падаўся ў царкву Прасьвятой Багародзіцы разам з архідыяканам Даротам правіць набажэнства. Ілья ўжо з сваімі людзьмі пікетаваў царкву ды ўсяляк лаяў архібіскупа. Так як дагаварыліся, Кантакузэн зь 5 слугамі схавілі яго ды задзержалі ў япіскапскім палацы. Зараз пачаўся алярм. Адзін з змоўнікаў Ян Гутнікоўскі зазваніў ратушным званам. Гэтага толькі і чакалі змоўнікі. Загучэлі ўсе званы ў месьце. На вуліцах зьявіўся дзікі натоўп, які бег у кірунку біскупскага палацу, нясучы ў руках каменьне, калы, сякеры, мячы і стрэльбы. Адначасова падпаленыя былі япіскапскія гаспадарскія збудаваньні і стагі з саломай і сенам.

Бачачы гэтакі тумуль⁷⁵⁾, адзін з сьведкаў нападу іменем Скраба, выбег на вуліцу і пытаўся ў натоўпу, што здарылася? Яму адказалі, што япіскап Язафат загадаў іхняга папа арыштаваць. На гэта Скраба адказаў: ня можа быць! А калі праўда, то біскуп мае права над папамі. Трэба паслаць дэлегацыю і прасіць яго, каб выпусціў, а не нападаць, каб не сыягнуць на сябе каралеўскага гневу^{***)}.

*) Пятро Іванавіч, Welykyj. S.Josaphat..., II, 319.

**) Welykyj. S.Josaphat..., II, 260-261.

***) Welykyj. S.Josaphat..., I, 13, 199, 203, 277; II, 261.

Тымчасам Язафат (у часе набажэнства), пачуўшы гук званоў і даведаўшыся, што зьбягаецца натоўп ў абароне папа Ілы, загадаў зараз-жа выпусьціць яго, ды сам накіраваўся ў біскупскі палац. Натоўп ужо загарадзіў яму дарогу ў выхадзе царквы. «Бі яго! Сьмерць яму!» - узняліся галасы правадыроў. Але ніхто не асьмеліўся напасьці на архібіскупа, калі ён з архідыяканам праходзілі міма ў палац. Язафат толькі сказаў: «Выбачайце, што ў часе набажэнства я мушу ўцякаць!» Увайшоўшы ў палац, ён зараз загадаў Кантакузэну выпусьціць папа Ілью.

Але не тая была прычына нападу. Сьведка Скраба апавядаў, што правадыры паўстаньня, бачачы выпушчанага папа Ілью, казалі: «Мы не патрабуем папа, але япіскапа. Прышоў ужо час зь ім пакончыць!»*).

Яны далі загад штурмаваць біскупскі палац, баронены 5 ахоўнікамі, узброенымі ў стрэльбы. Штурм будынку трываў каля 3 гадзінаў. Калі ў аховы не стала вострай амуніцыі і пачаліся стрэлы з папярэвымі ладункамі, натоўп сякерамі і ламамі разбіў галоўныя дзьверы ды ўварваўся ў палац. Частка аховы зьгінула ў ручных баёх, частка скрылася. Далейшую абарону вялі Эмануэль Кантакузэн, архідыякан Дарот і слуга Рыгор, але хутка яны, зьбітыя, уступілі натоўпу. Кантакузэн быў-бы на сьмерць забіты, калі-б лекар кальвін не падхапіў яго цяжка раненага ды не занёс у сваю хату. Архідыякан Дарот зьбіты да непрытомнасьці ляжаў у сянёх. Такі самы лёс быў і Рыгора. Архб. Язафат з старцам Ціханам (старажам) падаўся ў заднія пакоі палацу, але калі натоўп па чарзе выламаў і гэтыя дзьверы, Язафат сам вышаў насустрач напасьнікам, кажучы: «Бог з вамі, мае дзеці» і перажагнаў іх знакам сьв. крыжа. «Чаму вы пабілі маіх слу-

*) Welykyj. S.Josaphat..., I, 203.

гаў? У чым яны вінаватыя? Калі я вам зрабіў што благое, вось я сам!»*).

На гэтыя словы архібіскупа напасьнікі зьбянтэжыліся, яны падаліся назад моўчкі, не адважваючыся падняць сваіх рук на ўладыку. Але ў гэтым часе з другіх дзьвярэй ўскочылі два п'яныя забойцы ды з крыкам: «Бі, забівай лацінніка, папісту!» адзін зь іх выцяў кіём Язафата па галаве так, што ён паваліўся на зямлю, а другі сякерай расьсек яму лоб**).

На мучаніка цяпер кінуўся і натоўп. Білі яго, хто чым мог, кіямі й нагамі. А калі натоўп стаў дабіваць слугаў Язафата, гэты апошнімі сіламі застагнаў: «О Божа мой». Тады натоўп вывалак сьв. мучаніка на панадворак, і там адзін з натоўпу двума выстраламі прастрэліў ягоную галаву***).

У міжчасе цяжка параненага і да непрытомнасьці зьбітага забралі жыды архідыякана Дарота, ратуючы яму жыцьцё****).

Рашшалелы натоўп наступна кінуўся на рабунак біскупскага палацу, царкваў і крамаў у горадзе. Усё, што мела якую вартасьць, забіралі, білі, ламалі. Найбольш іх пацяшалі запасы віна, мёду і піва ў скляпох палацу. Хутка п'яны натоўп пачаў для ўцехі спускаць пустыя бочкі зы стромкага берагу, дзе стаяў сабор Прачыстай Багародзіцы і біскупскі палац, у Дзьвіну, а іншыя здзекваліся над страшна пакалечаным целам мучаніка. Яны вырывалі валасы, плёвалі на яго, аблівалі яго недапітым віном, падкідалі нагамі, так што змасакрованага⁷⁶⁾ мучаніка цяжка было распазнаць*****). Разам

*) Руцкі ў Welykyj. S.Josaphat..., I, 14.

**) Руцкі ў Welykyj. S.Josaphat..., I, 15.

***)) Welykyj. S.Josaphat..., I, 214; Morochowski..., 336.

****)) Welykyj. S.Josaphat..., I, 139, 203, 278; II, 319, 328; Guépin. Saint Josaphat..., II, 94; Boresky..., 239; Blotnicki..., 35.

*****)) Welykyj. S.Josaphat..., I, 15, 201.

быў забіты і пасечаны на кавалкі сабака Язафата, верны ягоны абаронца, які пробаваў бараніць цела свайго пана^{*)}.

Пасля поўдня таго-ж 12 лістапада 1623г., калі на небе пачалі збірацца хмары, паказваючы на дождж ці сьнег, і калі гвалтаўнікі ня мелі больш што грабіць, адумаліся некаторыя зь іх, што архібіскуп мусіць мець пры сабе грошы. Вось зь дзікім крыкам і лаянкамі накінуліся на труп мучаніка, сталі зрываць зь яго адзеньне манаскае, і... моцна зьбянтэжыліся. Замест спадзяванага нацельнага дарагога адзеньня на трупе знайшлі кашулю-валасянку і зьлезны ланцуг, які ўрэзваўся ў цела... грошай пры ім ня было^{**)}.

Хутка зьбянтэжанасьць перайшла ў перапалох. Немагчыма, каб гэта быў архібіскуп Кунцэвіч! Мабыць, натоўп забіў звычайнага манаха, а япіскап недзе зьбег жывым. І кінуўшы аголенае цела сьв. мучаніка, злачынцы сталі на нова перашукваць увесь будынак, мучыць недабітых слугаў Язафата, Ушацкага, Кантакузэна, Ядлінскага і старога Рыгора, каб яны казалі, дзе ёсьць Язафат Кунцэвіч. Усе яны казалі адно і тое: архібіскуп ляжыць на цьвінтары забіты. Але ім ня верылі. І толькі калі жыды пацьвердзілі і пасьведчылі, што Язафат ніколі не насіў на сабе кашулі, а валасяніцу, паверылі. Тады прывязалі вяроўкі за ногі мучаніка і цягнулі вуліцай з жудасным крыкам: «Уставай, уладыка, сёння нядзеля, кажы казаньне! Мы паслухаем цябе!» Іншыя скакалі цераз яго, паролі кіямі, плёвалі. Гэткага жудаснага вобразу ня мог перанесьці сын кальвінскага пастара Станіслаў Якус, які ўпамінаў: «Вы, бязбожнікі, прыкрыйце хоць абнажонае цела». Яму адказалі: «Маўчы, а то табе будзе гэткі канец!»^{***)}

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 139, 183.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 15, 16, 168, 214.

***) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 116.

Урэшце зацягнулі цела мучаніка на высокі бераг гары Прачыстай Багародзіцы і адтуль скацілі яго разам з пустымі бочкамі ўніз, на бераг Дзвіны, крычучы: «Дзяржыся, уладыка, дзяржыся!»^{*)}. Зь іншай гары спусьцілі яны і параненага дыякана Дарота, забранага ад жыдоў, які аднак цудам не разьбіўся і быў зноў адратаваны жыдамі. Іншых ахвяраў нападу, як Кантакузэна і Ўшацкага, удалося людзям схаваць.

Як толькі цела мучаніка скацілася на бераг Дзвіны, вызначаныя людзі паклікалі рыбака і загадалі яму ўтапіць цела ў найглыбейшым месцы Дзвіны. Дзеля гэтага прывязалі да шыі трупа сетку, напоўненую цяжкімі камянямі і, адплыўшы на чвэрць мілі ўверх ракі, сьпіхнулі ў глыбіню 15 локцяў^{**)}. Гэткім чынам забойцы хацелі зацерці сьляды сваёй збродні^{77)***)}.

Пасля патапленьня цела сьв. Язафата натоўп зь дзікім выцьцём разышоўся па горадзе, ламаў крамы і склады, біў вокны жыдам, католікам ды прыхільнікам Еднасьці. Нанесеныя шкоды ацэніваліся ў гарадзкіх кнігах на 3 970 флярэнаў^{****)}. Іншыя атакавалі вунійныя манастыры, дамы ў пошуках манахаў, сьвятароў ці золата і серабра.

* * *

У часе пагрому й разбою ўлады Віцебска разьбегліся ды не прабавалі ставіць ніякага супраціву. Сталі выходзіць з сваіх сховішчаў толькі вечарам, калі разруха супакоілася. У сваім рапарце^{*****)} яны тлумачыліся, што ня ў сілах былі

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 16, 270.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 199, 200; II, 328.

***) Параўнай справаздачу віцебскага магістрату з 21.XI.1623г. у канцы кніжкі.

****) *Decretum...* у *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 270.

*****) Гл. справаздачу ў канцы кнігі.

«жадным спосабам перад велікасьцю людзей таго свавольства пагамаваці»⁷⁸⁾.

Першымі пайшлі аглядаць вынікі разрухі кашталян Ян Усянецкі і ягоны памочнік Піліп Асіпоўскі з сваім аддзелам. Яны агледзелі разбураны біскупскі палац ды забралі з сабору яшчэ не абрабаную скрыню зь літургічнымі гарнітурамі.

На другі дзень пастаноўлена шукаць цела мучаніка, хочучы гэтакім чынам паменшыць адказнасьць места за збродню. 30 флярэнаў злажылі самыя праваслаўныя як нагороду таму, хто пакажа месца патапленьня цела. Пяць дзён адбываліся пошукі, але без удачаў. Тымчасам у горадзе пачаўся перапалох. Усе зразумелі, што сьмерць Кунцэвіча прынясе вялікую бяду, бо ён быў забіты безь ніякага поваду і віны зь яго стараны. Таму ўлады гораду пасьмялелі і пачалі арыштоўваць арганізатараў паўстаньня. Многія пачалі ўцякаць з гораду і хавацца. Урэшце на сёмы дзень пошукаў, калі радны Ян Хадыка, адзін з ворагаў Язафата, вызначыў нагороду 100 флярэнаў і апаў васеньні туман, было знойдзена і вынята цела мучаніка⁷⁹⁾.

Цела мучаніка зусім голае з многімі сьлядамі ранаў пераняў на беразе сам радны Ян Хадыка ў асысьце пана Храпавіцкага. Служба япіскапа прынясла простыні, ручнікі і дыван, у што завярнулі цела Язафата ды Дзівіной прывязьлі яго ў горад. На беразе зыбраліся ўжо сотні людзей, чакаючы на цела свайго пастыра. Калі лодка зь целам спынілася ў япіскапскай прыстані і цела было зложанае на вызначанае месца, дзе стаялі сьвятары, пачаўся агульны шлёхат⁷⁹⁾ і плач. Наступна цела мучаніка было зложанае на ношы, прыкрытае царкоўным пакрывалам і пры гуку

*) Welykyj. S.Josaphat..., I, 208; II, 225, 303, 309, 310.

званоў, набожных песнях і ляманту народу ўся працэсія накіравалася ў замкавую царкву сьв. Міхала. Сюды жыды прывялі архідыякана Дарота, які яшчэ быў хворы ад нанесеных ранаў, але ўжо на столькі акрыяў, што мог цела мучаніка адзець у біскупскае адзеньне з усімі адзнакамі пры асысьце духавенства. Прыбыўшыя з Полацка натар Дзягілевіч і падрадны Абрамовіч палажылі яго ў саркафаг пасярэдзіне царквы, каб людзі маглі пабачыць свайго япіскапа. Тут цела ляжала дзевяць дзён, у часе якіх тысячы людзей у перапоўненай царкве ціснуліся, каб пабачыць хоць здалёк сьв. мучаніка, памаліцца і заплакаць. Пад уражаньнем так вялікага народнага ўзруху дзеля пашаны мучаніка ўжо названыя радны Я.Хадыка ў сваёй мове сказаў: «Архіяпіскап Язафат сьмерццой сваёй перамог царкоўны падзел. Яго ўладарства расьцьвітае і будзе вечна цьвісьці ў хоры сьвятых мучанікаў»⁸⁰⁾.

Многія ўдзельнікі паўстаньня і непарадкаў у Віцебску прыходзілі наведваць мучаніка, а вярнуўшыся дадому, каляліся з сваіх учынкаў і станавіліся ў рады Еднасьці. Сярод іх быў і радны Хадыка, які пад прысягай сказаў, што сьмерць Язафата спрычынілася да таго, што яму адкрыліся вочы, і зь ненавісьніка Еднасьці стаўся яе гарачым пратэктарам⁸¹⁾.

Як толькі вестка аб мучаніцтве Язафата даняслася ў Полацк, пераняўся ёй народ ня менш, як у Віцебску. Жыды, пратэстанты і праваслаўныя гэтаксама як і католікі з сьлязамі ўспаміналі гэтага вялікага й праўдзівага хрысьціяніна, гарачага прамоўцу, спагаднага да кожнага чалавека. Меская рада пастанавіла выслаць дэлегацыю з а. Генадзем на чале ў Віцебск і цела мучаніка з усімі почасьцямі прывесьці ў Полацк. Права на гэта Полацк высоўваў такое,

*) Welykyj. S.Josaphat..., II, 304, 306.

**) Сьведчаньне Хадыкі, Welykyj. S.Josaphat..., II, 303.

што Язафат тут меў свой архіепіскапскі пасад і тут у сьв. Сафіі выказваў сваю волю быць пахованым.

Два тыдні пасля забойства Язафата дэлегацыя прыбыла ў Віцебск і адразу накіравалася ў царкву сьв. Міхала, каб забраць цела мучаніка. Трудна апісаць таго ляманту народнага, успамінае ў сваім сьведчаньні перад камісіяй натар Дзягілёвіч*), які ўзьняўся ў часе выносу цела мучаніка з царквы. Цела было зложанае ў дарагі гроб, прывезены дэлегацыяй з Полацка.

Працэсія вынасу цела з царквы сьв. Міхала на карабель у порце была днём вялікай лямантатыі ў Віцебску. Дэлегацыя з Полацка хацела сама нясьці гроб, але грамадзяне Віцебска на гэта не згадзіліся. Яны хацелі выканаць апошнюю паслугу сьв. мучаніку. Пад старшынствам Хадыкі віцебляне вялікім натоўпам узьнялі гроб мучаніка на свае плечы, а многія ўдзельнікі забойства Язафата, якія ня мелі магчымасьці падставіць сваіх плячоў, стараліся хоць пальцам дакрануцца гробу Язафата. Тысячы народу зь вялікім плачам праводзілі нядаўняга ворага на карабель **).

Калі працэсія праходзіла побач кальвінскага дому малітвы, стоячы ў дзьвярох міністар гэтага дому, голасна закрычаў: «Сорамна вам, нявіннага чалавека замардавалі!» І чуваць было адказ: «Плач з намі! Мы моцна зграшылі. Кроў мучаніка магчыма нам паможа!» ***).

Тры дні трывала падарожжа з астанкамі мучаніка ў Полацк. Кораб спыняўся ў мястэчках і большых вёсках уздоўж Дзьвіны, дзе зыбраны народ і мясцовыя ўлады аддавалі сваю чэсьць і разьвітаньне свайму ўладцы.

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 128; II, 278.

**) Тамжа.

***) *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 227.

На сустрэчу цела мучаніка рыхтаваўся й Полацк, як і некалі пры ягоным урачыстым уездзе. Тысячы народу чакалі на беразе р. Дзьвіны, ня гледзячы на марозную пагоду хутка ўтварылася вялізная працэсія ад порту ў сьв. Сафію, наперадзе ішлі сябры цэхаў з запаленымі сьветачамі, за імі студэнты полацкай калегіі, духавенства лацінскае і вунійнае. Гроб нясьлі знатныя людзі гораду й навакольнай шляхты пад гук званоў і набожных песняў*).

У саборы сьв. Сафіі, пасярэдзіне, на пурпуровым дыване быў прыгатоўлены каштоўны саркафаг у акружэньні мноства лямпачак і сьвечак і ганаровай старожи. На гэты саркафаг і было зложанае цела мучаніка ў адкрытым гробе для публічнага агляду.

Тысячы людзей з Полацка, з бліжэйшых і далёкіх аколцаў штодзённа ціснуліся да гробу сьвятога мучаніка з малітвамі і просьбамі. Хворыя прасіліся выздараўленьня, няшчасныя пацехі. Сярод іх быў і радны Данкоўскі Пётра, які быў ацямнелы, а памаліўшыся гарача ды ацёршы вочы валасяніцай мучаніка, - стаў відзець **).

Паховіны цела мучаніка адбыліся 18/28 студзеня 1624г.***), калі быў пастаўлены на пасад полацкага архіепіскапства наступнік Язафата - Антон Селява. Тагачасьнік і ўдзельнік у паховінах мучаніка Рафал Корсак падрабна апісвае гэтыя паховіны ****).

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 128.

**) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 134-156; *Looshorn...*, 116-153 падаюць многія цудоўныя ўздараўленьні. Аб Данкоўскім, *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 335.

***) Дата паховінаў у розных аўтараў падаецца розная, 1625, 1626 гг. з агаворкай «па 14 месяцах». Нам выдаецца найбольш аўтарытэтная дата Корсака 18/28.I.1624.

****) Korsak Raphael. De funere S. Josaphat, Vilna, 24.IV.1625.

У апошнім тыдні перад паховінамі тры разы на дзень: рана, у поўдзень і вечарам працягам гадзіны званілі званы ва ўсіх цэрквах Полацка. Тры дні перад паховінамі, дзеля канчатковых работаў над месцам супачынку мучаніка, ягоныя астанкі былі перанесеныя ў царкву Збаўцы, што стаяла на рынку. Дзень перад паховінамі ў Полацк прыбылі мітрапаліт Язэп Руцкі, біскуп пінскі Рыгор Міхалоўскі ды нядаўна высьвячаны на біскупа архімандрыт віленскі, цяпер біскуп смаленскі, Лявон Крэўза. Сустракаў царкоўных дастойнікаў архібіскуп полацкі Антон Селява ў таварыстве прадстаўнікоў гораду, ваяводзтва і навакольнай знаці. Дастойнікі духоўныя адразу накіраваліся ў царкву Хрыста Збаўцы, дзе знаходзілася цела мучаніка, адправілі там вячэрню ды пасыля разьмясьціліся ў архібіскупскім палацы.

У дзень паховінаў 28 студзеня ўся ўрачыстасьць пачалася ў 8 гадзіне раніцы гоманам званоў і гарматнымі выстраламі. Падаў сьнег, і гуляла мяцеліца, міма ўсяго ўвесь горад быў на нагах, каб апошні раз разьвітацца з сваім япіскапам.

На перадзе аграмаднай працэсіі ў сабор сьв. Сафіі ішлі палачане, сябры брацтваў, цэхаў і арганізацыяў з запаленымі сьветачамі. За імі вучні полацкай калегіі пад правадніцтвам аа. езуітаў, сьпяваючыя жалобныя песьні. Далей лацінскае духавенства, зь якіх апошні ў пурпуровым адзеньні нёс крыж. За лацінскім ішло вунійнае духавенства, лікам 120, у рознакаляровым літургічным адзеньні. Асобную групу тварылі 9 сьвятароў, адзетых у багатыя літургічныя строі, якія нясьлі чашу з крывёй мучаніка, валасяніцу, кускі вяроўкі і каменны, пры дапамозе якіх быў затоплены мучанік. За імі на пахавальным павозе, пакрытым чырвоным матарыялам, знаходзілася дамавіна з астанкамі мучаніка, прыкрытая чырвоным шаўковым пакрывалам. Побач у чырвоным

адзеньні з запаленымі сьветачамі ішла ганаровая ахова. Па абодвух баках яе, таксама ў чырвоным адзеньні машыравала каралеўская гвардыя з 100 чалавек. Паход замыкалі царкоўныя дастойнікі ў літургічных строях, мескія і ваяводзкія ўлады ды тысячы народу.

Калі працэсія ўваходзіла ў сабор сьв. Сафіі, загрымеў 5 разоў залп замковых гарматаў. Сыцены сьв. Сафіі былі прыкрытыя чырвоным дамашкам, а на сярэдзіне царквы, на аграмадным чырвоным дыване, пастаўлены катафалк, прыкрыты чырвоным матарыялам ды асьветлены мноствам сьветачаў і сьвечак. Калі дамавіна была пастаўлена на катафалк, мітрапаліт у асысьце біскупаў і сьвятароў адправіў Божую Службу і паніхіду. Пяць цудоўна царкоўны хор пад кіраўніцтвам Кантакузэна, пяці студэнты й вучні песьні, адумысна скампанаваныя ў чэсьць сьв. Язафата. Узрушаючае казаньне меў біскуп смаленскі аб Язафате, выклікаючы сьлёзы ў слухачоў. І ўрэшце пасыля кароткай прамовы мітр. Руцкага, дамавіна з астанкамі мучаніка была перанесена ў крыпту⁸⁰⁾, зробленую ў сыяне каля аўтара.

Культ сьв. мучаніка ня скончыўся з гэтай хвілінай, наадварот, ён пачаўся. Хоць ня быў яшчэ кананізаваны сьв. Язафат, то аднак народ яго ўважаў за сьвятога ад хвіліны мучаніцкай сьмерці. Да гробу ягонага сталі зыходзіцца з усіх канцоў нашай краіны пілігрымкі, каб памаліцца пры ягоным гробе ды прасіць заступніцтва перад Богам. Прыходзілі лацінныкі, праваслаўныя, зьяднаныя і нязьяднаныя, ён адразу стаўся жывым злучвом нашага народу, за што змагаўся за жыцьця⁸¹⁾.

— — — — —

*) Visio Corporis Servi Dei Josaphat, anno 1628, 1637 // *Welykyj. S. Josaphat...* I, 193; II, 331. Параўнай *Boresky...*, 252-254; *Unger-Dreiling. Josaphat...*, 286-288.

* * *

На вестку аб сьмерці Язафата мітр. Руккі неадкладна склікаў біскупаў на нараду, што рабіць далей. На нарадзе была прынятая пастанова, што ўсе біскупы не адступяць ад Еднасьці і гатовыя прыняць мучаніцкую сьмерць за прыкладам Язафата.

Далей пастаноўлена павядоміць Папу Урбана VIII, караля Жыгімонта і канцлера Льва Сапегу з просьбай аб наладжаньні справядлівасьці і абароны. Да караля і канцлера быў высланы пасланец, які быў навочным сьведкай забойства Язафата. У запісцы да караля было сказана: «Што мы можам зрабіць, як толькі зьвярнуцца да ЯКМосьці ды перадаць усю справу ў рукі ягоных міністраў - сторажаў публічнага супакою ды абаронцаў жыцьця слугаў Божых». У лісьце да канцлера Сапегі гаварылася: «Зрабіце ўсё, што Вы ўважаеце за найлепшае. Калі Вы ўхіліцеся ад пакараньня злачынцаў, мне не астанецца нічога іншага, як маліцца да Бога, выказваючы Яму наша гора»^{*)}.

Кароль згодны быў пачаць следства неадкладна і востра пакараць злачынцаў, аднак юрысты прыдворныя раілі яму не спяшыцца, а сабраць больш дадзеных.

У міжчасе кароль Жыгімонт атрымаў ліст ад Папы Урбана VIII, які дамагаўся наладжаньня справядлівасьці і пакараньня злачынцаў. Ліст гэты даручыў асабіста папскі нунцы Lanceolotti. За суровым пакараньнем быў таксама і канцлер Леў Сапега. Тады кароль вызначыў адумысную сьледчую камісію з правам правядзеньня сьледства і пакараньня праступнікаў. У камісію ўвайшлі: Леў Сапега - старшыня, Самуэль Сангушка, віцебскі ваявода, Хрыстын Сакалінскі, ваявода мсьціслаўскі, Аляксандар Корвін Гансеўскі, сакратар караля і Аляксандар Сапега воршанскі. Камісія прыбыла ў

*) *Boresky...*, 259.

Віцебск з аддзелам войска, сярод якога была коньніца - злучэньне казакаў, 17 студзеня 1624г.

Ужо мы раней успаміналі, што мясцовыя віцебскія ўлады сваімі сіламі праводзілі сьледства і арыштавалі 90 найбольш актыўных удзельнікаў забойства Язафата. Многія ў міжчасе паўцякалі^{*)}. Цяпер перапалох паўстаў яшчэ большы. Мясцовыя ўлады, апрача зьняволеных, перадалі камісіі доўгі сьпісак імёнаў злачынцаў, якія паўцякалі, ды асьведчаньне жыхараў гораду:

«Міласьцівыя й дастойныя спадавы судзьдзі! Што датычыць гэтых скандалічных падзеяў, то мы ня верым, каб знайшоўся нехта, каторы гэты горад і нас усіх мог абараніць і апраўдаць! У сваім часе нашыя старшыя і мы ўсе прынялі біскупаў згодна з каралеўскай граматай, а таксама сьв. Язафата ў 1618г. як свайго пастыра. Мы бачылі яго сьвятым, натхнёным прамоўцам у навучаньні прыкладнага жыцьця, прытым захоўваючага ўсе звычаі нашага абраду, як гэтага вымагае сьв. Царква ў сваіх канонах і ўстаноўках сьв. айцоў. Мы любілі яго й паважалі, як свайго пастыра, падзіўляючы ягоную ласкавасьць і спагаднасьць бацькоўскую да нас. Усё гэта трывала тры гады да часу, калі з волі Божай і нашых собскіх грахоў, Сматрыцкі прыслаў нам свайго манаха Сьльвэстра з сваім лістом ды літаратурай ды нас падбухторыў да бунту. Мы паверылі, што ўладыка Язафат ёсьць адступнікам, а ён, Сматрыцкі, з волі й ведама караля, архібіскупам полацкім. Вось гэты ліст, які найлепш можа выказаць прычыны таго, што здарылася, мы тут далучаем»^{**)} .

Сьледчая камісія скончыла свае працы 23 студзеня 1624г. наступнай пастановай: Віноўным прызнаваўся апрача па-

*) Гл. дадатак.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, v.I, 264-281.

асобных асобаў увесь горад Віцебск. Таму горад траціць майдаборскае права⁸¹⁾ й усе прывілеі каралеўскія ды пераходзіць у падпарадкаваньне ваяводзе. Ратуша мае быць зачыненая. Забараняецца ўжываць ратушнага звону на скліканьне вечаў. Усе званы ўсіх цэркваў, якія былі выкарыстаныя дзеля сыгналу для нападу на Язафата, маюць быць знятыя. Зь іх мае быць зроблены адзін вялікі звон з надпісам аб непаслухмянасьці ды пастановай аб пакараньні. Звон гэты мае быць завешаны на царкве найбліжэйшай да месца праступку. Іншым цэрквам забараняецца званіць бяз дазволу біскупа. 19 найбольш актыўных забойцаў прысуджваюцца на кару сьмерці з 90 арыштованых мясцовымі ўладамі. З уцёкшых 79 былі прысуджаныя на кару сьмерці, а іх маёмасьць канфіскацыі. Ад пастановы камісіі ня было апэляцыі^{*)}.

Сярод пакараных сьмерццям знаходзіўся радны Пятро Васілевіч, які апраўляў мольбы, спавядаў, раздаваў прычасьце etc. у шаласе-царкве за горадам, і які ў часе працаў камісіі прабаваў уцячы зь Віцебска^{**)} . Многія іншыя з арыштаваных былі пакараныя лупцоўкай, многім жанчынам былі абрэзаныя насы й вушы^{***)} . Целы засуджаных на сьмерць былі ўкіненыя ў Дзьвіну. За выключэньнем аднаго засуджанага на сьмерць, усе іншыя перад сьмерццям выпавядаліся ў вунійных сьвятароў ды прасілі лічыць іх прыналежнымі да вунійнай Царквы^{****)} . Тым, хто адмовіўся ад далучэньня да Еднасьці перад сьмерццям, быў Пятро Васілевіч з Полацка, які прыбыў сюды ў Віцебск пасля змовы абодвух гарадоў у 1622 г.^{*****)}

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, f.22; *Boresky...*, 260-261.

**) Тамжа.

***) *Morochowski...*, 350.

****) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 149.

*****) *Welykyj. S.Josaphat...*, f.22; *Boresky...*, 261.

Але найбольшым прыкладам перамогі мучаніцкай сьмерці сьв. Язафата ёсьць дабравольнае навярненьне маральнага спраўцы забойства Кунцэвіча - Мелеця Сматрыцкага, на якога так ахвотна паклікаюцца сучасныя праціўнікі Еднасьці.

Хутка пасля сьмерці Язафата Кунцэвіча, Мелеці Сматрыцкі, пачуваючыся да віны, уцёк з сьв. Духаўскага манастыра ў Вільні на Ўкраіну пад казацкую ахову.

Тут ён сустрэўся з рэктарам кіеўскай брацкай школы Саковічам, Пётрам Магілай і іншымі сьветлымі манахамі, якія крытычна ацэньвалі сытуацыю, разважаючы аб заняпадзе праваслаўя, аб ягоным адыходзе ад праваслаўных прынцыпаў ды заражэньні пратэстанцкімі гэрэзіямі. З другога боку ўмешваньне стаўрапігіяльных⁸²⁾ брацтваў у царкоўныя справы ўводзіла нутраныя закалоты, непатрэбнае змаганьне, часта палітычнага характару. Саковіч апавядае аб гэтым у сваёй працы «*Desiderosus*»⁸³⁾ (1625г.). «Мы дзеці аднаго бацькі, сыны адной маткі, кажа ў прадмове, на што разрываем згоду, на што адны адных жывымі пасылаем да пекла, навошта адны адных праклінаем». І заклікае абедзьвюх стораны да згоды, да нацыянальнага й царкоўнага адзінства^{*)}. Што ў гэтых разважаньнях браў удзел Сматрыцкі, Саковіч выразна ўспамінае ў сваёй кніжцы аб паездцы яго на ўсход для вывучэньня настаяў усходніх патрыярхаў. Ён піша: «Зь любові да праўды, узяўшы да свайго сэрца набожныя замыслы дзеля супакаеньня нашай веры, ён (Сматрыцкі) па добрай волі прадпрыняў падарожжа туды, адкуль павінна выходзіць права і дазвол на заспакаеньне такіх справаў, і пасля свайго павароту ён разьвее блудныя весткі пра сябе»^{**)} .

*) Саковіч перайшоў у Вунію.

**) *Грушевский ...*, VIII, 12.

Таксама Пётра Магіла, пазьнейшы архімандрыт Пячэрскага манастыра, а ад 1632г. кіеўскі мітрапаліт, быў вялікім прыхільнікам царкоўнага пагаднення і адзінства. Ён уважаў, як і Саковіч, што праваслаўе можа адрадіцца толькі ўлучнасьці з каталіцкай Царквой, перахаваўшай хрысьціянскую навуку ў чыстай форме. Таму ён у сваіх царкоўных рэформах пераймаў поўнасьцю каталіцкія ўзоры^{*)}.

Восьжа ў выніку ўсіх гэтых разважанняў ды за згодай Барэцкага, Мелеці Сматрыцкі падаўся на Ўсход, каб спрабаваць аздаравіць праваслаўную Царкву ды магчыма схіліць яе на торы пагаднення з Захадам.

Перш паехаў Сматрыцкі да свайго прыяцеля зь віленскіх часоў Кірылы Лукарыса, канст. патрыярха^{**)}, зь лістамі і падарункамі ад Барэцкага й казакаў, каб патрыярх адхіліў стаўрапігіяльныя прывілеі царкоўным брацтвам. Патрыярх на гэта пагадзіўся і выдаў грамату аб скасаванні стаўрапігіяльных прывілеяў царкоўным брацтвам на нашых і ўкраінскіх землях^{***)}.

Адначасова ён ад сябе, і, мабыць, ад сваіх аднадумцаў, перадаў патрыярху ліст, у якім выражаў ахвоту даведацца пра становішча патрыярхаў да царкоўнай Вуніі, бо такія пісаньні курсавалі з подпісамі патрыярхаў на землях Рэчы Паспалітай^{****)}. Мэтай гэтага лісту было высандаваць⁸⁴⁾ настроі канст. патрыярха да Вуніі. Перадаў таксама патрыярху свой **катахізіс**, напісаны ў духу царкоўнага адзінства, просячы на яго апабаты.

Аднак даўжэйшыя гутаркі з канст. патрыярхам Кірылам Лукарысам пераканалі Сматрыцкага, што сам патрыярх

*) *Карташев А.В. Очерки...*, I, 282-287.

**) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 157-288.

***) *Голубев...*, I, 46.

****) *Susza. Cursus vitae...*, 70-80.

адышоў ад праваслаўнай навукі, што поўнасьцю заражаны сэктанскімі поглядамі, і што на яго нельга разьлічваць у справе царкоўнага пагаднення.

Тады Сматрыцкі падаўся ў Сьвятую Зямлю, каб адведаць ерузалімскага патрыярха і сьв. месцы. Але і там ён не знайшоў духовага здавальнення й супакою. Патрыярхі і манастыры на Ўсходзе больш цікавіліся матарыяльным жыцьцём сваім, чымся адраджэньнем праваслаўнай веры. І з сумам ён вярнуўся на Ўкраіну, пераконаны, што справу Вуніі трэба вясці на месцы незалежна ад усходніх патрыярхаў. Сматрыцкі вярнуўся з падарожжа ў 1626г. і, магчыма, ужо першай спробай ягонай было наладжаньне пагаднаўчага сабору ў Кобрыне між вуніятамі і невуніятамі^{*)}. Нажаль, невунійная старана не зьявілася, апраўдваючыся, што не атрымала афіцыйнага запрашаньня ад караля. У самай рэчы ўжо ў часе бытнасьці Сматрыцкага на Ўсходзе распаўсюджваліся слухі, што ён перайшоў на Вунію, а Барэцкі на пачатку 1625г. высылаў біскупа луцкага Ісаю Барыськовіча да маскоўскага цара, каб выказаць сваю адданасьць ды просячы помачы^{**)}. Цяпер нават у Кіеве ня чуўся бясьпечна Сматрыцкі, таму ён зьвярнуўся да кн. Януша Заслаўскага, пратэктара праваслаўных, каб той уставиўся перад сынам Аляксандрам ды перадаў Сматрыцкаму дзерманскі манастыр⁸⁵⁾. Кн. Аляксандар у гэтай справе раіўся у мітр. Руцкага. Руцкі згаджаўся пад умовай, што Сматрыцкі афіцыйна прыойдзе ў Вунію.

*) *АЗР...*, IV, 226.

**) *Воссоединение...*, I, 47: «усе царской міласці рады ды хочуць быць пад царскай рукой, аб гэтым радзіцца будуць між сабой, а цяпер баяцца таго, што хутка на іх палякі наступяць і ім (казакам) кром царскай міласці няма куды дзецца: усе тады, мітрапаліт і біскупы з запароскім войскам перабягуць да царскай міласці.»

Смятрыцкі ўжо даўно пачуваў сябе вуніятам, дык гэта не была ніякая перашкода. Ён з свайго боку пайшоў далей, выказваючы гатовасць спрычыніцца да наладжання пагаднення абодвух Цэркваў.

Асабістая сустрэча Смятрыцкага з Руцкім адбылася летам 1627г. Смятрыцкі падпісаў акт далучэння да вунійнай Царквы і прасіў мітр. Руцкага, каб ён выстараўся ў Папы дазвол на тое, што некаторы час ягоны пераход будзе трыманы ў тайніцы, каб ён змог выканаць сваю місыю пагаднення. Папа на гэта згадзіўся*).

Смятрыцкі перш напісаў ліст да Лаўрэнта Дрэвінскага, ведамага нам з соймаў 1620 і 1623 гг., у справе паяднання «Русі з Русяй» гэта ёсць вуніятаў з невуніятамі. Смятрыцкі пісаў, паклікаючыся на выступ Дрэвінскага на сойме 1627г., дзе ён клікаў таксама да згоды, каб ён з свайго боку зрабіў захады ў дачыненні да Барэцкага, Магілы і інш. віднейшых асобаў у справе пагаднення. Напісаў таксама ліст да канст. патрыярха, закранаючы розныя дагматычныя пытанні, мяркуючы пасля выкарыстання адказ патрыярха, паказваючы яго пратэстанскія погляды. Патрыярх аднак яму не даў адказу**).

Сабор, падрыхтованы Смятрыцкім, адбыўся ў Кіеве 8.IX.1627г. у такім складзе: Смятрыцкі, Барэцкі і Магіла, нядаўна выбраны на архімандрыта Пячэрскага манастыра. Нарады вяліся ў духу пагаднення. Смятрыцкі прапанаваў надрукаваць ягоны катахізіс. На гэта Барэцкі й Магіла згадзіліся пад умовай, што катахізіс будзе раней працэнзурованы імі. Смятрыцкі на гэта адказаў, што перад тым ён апублікуе працу ў справе «шасьцёх розніцаў, якія маюцца між цэрквамі ўсходняй і заходняй, каб гэтым аблегчыць

*) *Susza. Cursus vitae...*, 35-69.

**) *ibidem*.

цэнзуру катахізіса». І гэтая прапанава была прынята*).

Каб падрыхтаваць настроі сярод шырокіх кругоў дызунітаў, Смятрыцкі пускаў пагалоскі пра тэндэнцыю ў вунійных кругоў аб адарваньні ад Рыму і злучэнні на нова зь невуніятамі. У гэтай справе ён пісаў ліст да віленскага брацтва, у якім ён сакрэтна апавядае аб прыездзе ў Кіеў да Барэцкага й Смятрыцкага высланьніка мітр. Руцкага, базыльяна Дубовіча, які нібы казаў, што вунійныя ўладыкі хочуць перайсці пад юрысдыкцыю канст. патрыярха і дзеля таго хацелі-б наладзіць згоду зь невуніятамі**).

Далей Смятрыцкі інфармаваў, што ў каралеўскіх кругоў існуе праект утварэння самастойнага патрыярхату для літоўскіх і ўкраінскіх зямель.

Ліст гэты ня быў выдуманкай у многім. Тайныя перагаворы з Барэцкім, Смятрыцкім і іншымі запраўды вяліся ў справе наладжання царкоўнай Еднасьці, прычым быў праект свайго патрыярхату, але ў лучнасці з Рымам. Хутка пра гэтыя перамовы даведалася грамадзтва. Пайменна адзін з найбольш непакісных праціўнікаў Еднасьці Ісая Капынскі, бп. смаленскі й чарнігаўскі, разаслаў граматы да дызунітаў, апавядаючы пра зносіны Барэцкага й Смятрыцкага з мітр. Руцкім дзеля пагаднення***). Гэтаксама ў соймавым дзёньніку чытаем, што ў часе сэсіі 1627г. вяліся перамовы між вуніятамі і невуніятамі, і пад канец лістапада 1627г. здавалася, што наступіла згода****).

*) *Голубев...*, дадатак 323-324.

**) *Архив ЮЗР...*, 1, VI, 244.

***) Ліст Смятрыцкага ў Каяловіча. Литовская церковная уния, II, заўвага 216.

****) *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*, V, 128. Бп. віленскі казаў, што царкоўная справа будзе разьвязана, «бо каля яе ходзім». У перамовах браў удзел Дрэвінскі.

У лютым 1628г. Смятрыцкі бачыўся з П.Магілай. Магіла адведаў яго ў Дзермане і гутарыў у справе пагаднення. Аб гэтым пісаў Смятрыцкі ў лісьце да мітр. Руцкага^{*)}, пацяшаючыся, што «добра надзея на царкоўнае пагадненьне».

Перад Вялікаднём таго-ж году (1628) у Гарадку на Валыні адбыўся зьезд прыхільнікаў пагаднення. На зьездзе былі Смятрыцкі, Барэцкі, Магіла, Ісакі Барыськовіч і Паісы Іпалітовіч. У часе нарадаў прысутныя выказаліся пра Еднасьць зусім адкрыта. Самым важным пытаньнем было, як гэтую Еднасьць зрэалізаваць. Смятрыцкі прачытаў свой рэфэрат пра 6 розьніцаў між падзеленымі цэрквамі. Такімі розьніцамі ён знаходзіў: 1) філіюкве⁸⁶⁾, навуку аб паходжаньні сьв. Духа, 2) чысьцец, 3) навуку пра сьвятых, 4) аплатак пры прычасьці, 5) прычасьце сьвецкіх бязь віна і 6) прымат Папы^{**)}. Усе гэтыя розьніцы так Смятрыцкі, як і прысутныя, уважалі за малаважныя, каб дзяліцца і змагацца. Падзел трывае, паводля ўдзельнікаў зьезду, не з прычыны важных дагматычных розьніцаў, але ў сілу ўпярэджаньня, вытваранай ненавісьці. Пастаноўлена, што мітр. Ёва Барэцкі разашле лісты, склікаючы сабор, а Смятрыцкі напіша мэмарыял, які заахвоціў бы да ўдзелу ў саборы, і гэты мэмарыял разам з трактатам аб розьніцах між падзеленымі цэрквамі будзе выдрукаваны^{***)}.

Сабор вызначана ў Кіеве на дзень Усьпеньня 1628г., калі ў Пячэрскі манастыр зьяжджаліся пілігрымнікі. Барэцкі ўжо ў канцы травень разаслаў лісты, клічучы на сабор. Смятрыцкі з свайго боку напісаў вялікі трактат аб заняпадзе праваслаўнай царквы і патрэбе зьяднаньня, узяўшы за аснову сваё падарожжа да ўсходніх патрыярхаў. Да гэтага трактату

*) Ліст у ў Каяловіча. Литовская церковная уния, II.

**) *Smotrzycki. Apologia...*

***) *Голубев...*, 324.

далучыў рэфэрат пра рэлігійныя розьніцы. З гэтага паўстала кніжка на 204 бачынах: «*Apologia peregrinationis do kraioi wschodnich M.Smotrzyckiego*»⁸⁷⁾.^{*)} Кніжка гэта была напісана па-беларуску, і тэксты яе Смятрыцкі выслаў Барэцкаму й Магіле ў Кіеў, просячы як хутчэй яе надрукаваць на двух машынах і выпусьціць у сьвет яшчэ перад саборам^{**)}. Аднак Барэцкі не сьпяшыўся з друкам кніжкі, мабыць яна выдалася яму лішня яўнай, а праціўнікі Еднасьці маглі-б абрушыцца. Таму пазьней яна была выданая ўжо самым Смятрыцкім і ў польскім перакладзе.

У «*Apologii*» Смятрыцкі апавядае, што ён езьдзіў на Ўсход, каб даведацца, «ці цяперашняя наша вера такая самая, як была ў нашых продкаў, ці мы п'ем з той самай крыніцы, зь якой пілі нашы продкі, якія тварылі й умацнялі Царкву нашу, пайменна ці мы п'ем веру чыстую, сьветлую, збаўляющую». Смятрыцкі здае сабе справу з таго, што такое пытаньне можа зьбянтэжыць чытачоў, чаму ён, як архіепіскап пад старасьць сваіх гадоў ды напісаўшы ці мала розных мудрасьцяў, цяпер толькі аб гэтым гаворыць. Таму сам дае адказ, прызнаючыся, што ён не зважаючы на годнасьць япіскапа, на свае ранейшыя выказваньні, ня ведаў, у што верыў, - ішоў не за верай Хрыстовай з Усходу прынесенай, а за памылкамі й ерасямі, і ад галавы да ног быў імі пракажаны. І ён дакумантальна паказвае блудную навуку так сваю, вылажанаю ў «*Trenos'e*», як і працах іншых аўтараў: Зызаня, Філярэта, Клірыка Астроскага. За прычыну поўнага заняпаду праваслаўя Смятрыцкі падае, што праваслаўныя багасловы ў палеміцы з вунійнымі аўтарамі, не маючы аргументаў, шукалі іх у пратэстантаў, і такім чынам напусьцілі мноства ерасяў у праваслаўную

*) Тэкст польскі надрукаваў Саковіч у Львове.

**) *Грушевский ...*, VIII, 74.

веру. Адзіным выхадам зь цяжкага становішча праваслаўя, паколькі яно само адраджэнца ня ў сілах, - гэта Еднасьць з каталіцкай Царквой, перахаваўшай асновы праўдзівага праваслаўя. На грэцкую царкву няма чаго аглядацца, бо яе патрыярх і духавенства знаходзіцца апрача турэцкай няволі ў палоне пратэстанскіх ерасяў, аб чым ён мог пераканацца ў часе свайго падарожжа на Ўсход. Адраджэнца праваслаўнай царкве найлепш у Рэчы Паспалітай, дзяржаве каталіцкай, якая дапаможа наладзіць царкоўную Еднасьць - Вунію. Барацьба з Вуніяй, паводля Смятрыцкага, - гэта барацьба з праўдзівым праваслаўем.

Апрача рэлігійнага адраджэння, Смятрыцкі бачыў у Вуніі і нацыянальнае ды грамадзкае дабро асабліва для шляхты:

«Служылі й служыце да разьліцця вашай шляхотнай хрысціянскай крыві на тое, каб з кожным іншым грамадзянінам Кароны і В.К.Літоўскага, будучы роўныя родам і заслугамі, ня толькі быць рэпрэзэнтантамі караля на ўрадах земскіх і мескіх, але й засядаць пры самым каралю, носячы сэнатарскія дастойнасьці, тытул вернай рады каралеўскай. А тымчасам - мінулі тыя часы, калі ў нашай бацькаўшчыне былі слаўныя сэнатары, кашталіны й ваяводы з народу і веры нашай. Цяпер такіх у народзе й веры нашай мы ня бачым ні аднаго, і ня толькі на гэтых высокіх урадах пры боку караля, але й на ніжэйшых сваіх адзінавернікаў рэдка сустракаем, хіба з даўнейшых часоў. Што за прычына гэткага паніжэння ды адсоўваньня нашых? Ці вы не так верна й аддана служыце сваёй бацькаўшчыне, як верна й аддана служылі вашыя продкі? Ці кароль адварочвае ад вас свае ласкавыя вочы ды зумысьля ня хоча памятаць аб верных вашых заслугах і вашых продкаў? Не, кароль гатовы ўзнагародзіць і ўзнагароджае кожнага паводля яго заслугаў і стану, а ваша вернасьць і праца ня меншыя ад вернасьці й

працы вашых продкаў. Але так чыніць той, каторы мае ў руцэ сваёй сэрцы падуладных, і як воду разьлівае, куды хоча». Далей Смятрыцкі бачыць у гэтым паніжэнні кару Божую за тое, што шляхта трымаецца веры, заражанай блудамі, нягоднай Богу. Ізноў адзіным выхадам ёсьць паварот да праваслаўя, да Вуніі-Еднасьці. «Бог будзе тады з намі й дасьць нам шчодро ўсе духоўныя і дачасныя ласкі, намі так даўно страчаныя: цэрквы падыме з упадку, народу праваслаўнаму верне даўнейшыя вольнасьці; табе, шляхотны стане, адкрые дзьверы да ўрадаў земскіх і сэнатарскіх; мяшчан дапусьціць да ўрадаў мескіх; пабудуе нам школы, прыздобіць цэрквы, прывядзе манастыры да лепшага парадку. Духоўных звольніць ад цяжкіх павіннасьцяў. Нарэшце ўсяму народу рускаму, беднаму й замучанаму, абатрэ ягонныя штодзённыя сьлёзы ў месцах і сёлах. Яшчэ на гэтым сьвеце дасьць нам магчымасьць цешыцца пладамі нябеснымі, а пасля гэтага мінаючага шчасьця дасьць нам вечную ўцеху ў валадарстве нябесным»^{*)}.

Смятрыцкі, дайшоўшы да гэтых вывадаў у выніку бурлівага змаганьня з Вуніяй на падабенства Саўла-Паўлы, і доўгіх разважаньняў, не ўзяў пад увагу таго, што паза ім асталіся непапраўныя, фанатычныя, праціўнікі Еднасьці, што надалей існавала Масква, апора гэтых праціўнікаў. Усё гэта мела значэньне ў ходзе далейшых падзеяў.

Вось-жа калі Смятрыцкі яшчэ перад саборам у Кіеве разаслаў першыя экзэмпляры выдрукованай у Львове (лета 1628г.) «Apologii», зараз пачалася бура, якой баяўся Барэцкі й Магіла. Праціўнікі Еднасьці з Мужылеўскім і Зызанім на чале правялі прапаганду сярод казакаў, што на саборы падрыхтоўваецца Вунія, а галоўным зачыншчыкам яе - Смятрыцкі.

*) Smotrzycki. Apologia..., 122-129.

Казакі, якія ўсцяж не знаходзілі карыснай разьвязкі сваіх дамаганьняў на бягучых соймах, не знаходзілі пераконаньня ў аргументах «Арологіі» ды ня верылі палякам, што Вунія прынясе ім збаўленьне. Яны баяліся, што поўнае пагадненьне скончыцца сацыяльнай няволяй, гэта ёсьць узнаўленьнем над сабой улады шляхты й паноў. Ім здавалася, што ў барацьбе за сваю свабоду выгадней трымацца схізмы, быць аднавернікамі з Маскоўшчынай, у якой можна будзе знайсці падтрымку й ахову ў выпадку няўдачаў ў барацьбе з Польшчай*). Сматрыцкі, як шукальнік рэлігійнай разьвязкі, выпусьціў з круга сваёй увагі васьм гэтых казацкіх настроі, і зусім неразважна згадзіўся на сабор у Кіеве.

Калі ён 13.VIII.1628г., гэта ёсьць на два дні раней вызначанага сабору, прыехаў у Кіеў, выясьнілася, што ўжо ў Пячэрскім манастыры засядала казацкая старэйшына і некаторае духавенства, і прадметам нарадаў была ягоная «Арологія». Замест паклікаць Сматрыцкага да выясьненьняў і апраўданьня, удзельнікі нарады не дапусьцілі яго нават у Пячэрскі манастыр, а тэкст «Апалёгіі» перадалі самым заядлым праціўнікам Еднасьці Лаўрэнцю Зызаню і Андрэю Мужылеўскаму, пратапапу случкаму, да цензуры. Барэцкі й Магіла, улічваючы пануючыя настроі, умылі рукі, ссылаючыся на пастанову «сабору». Ясная рэч, «Арологія» была прызнаная шкоднай кніжкай. Цяпер ім трэба было дабіцца, каб Сматрыцкі выракся яе.

Вось-жа да Сматрыцкага ў Міхайлаўскі манастыр была пасланая дэлегацыя ад «сабору» з дамаганьнем, каб ён выракся сваіх поглядаў, вылажаных у «Арологіі». Між дэлегацыяй і Сматрыцкім адбылася наступная гутарка:**)

*) Параўнай б.107-108.

**) Голубев..., I, дадатак. Апагэя сабору і «Пратэстацыя» Сматрыцкага.

— Сабор пытаецца, ці ты стаіш пры «Арологіі», табой выданай, ці не?

— Я сам хачу ісьці на сабор і там вусна выясьніць усю справу.

— Перш тут, перад намі, маеш адказаць на пытаньне, а тады будзеш дапушчаны да сабору.

— Адказваю, што ўважаю гэтае пісаньне за праваслаўнае, бо не бачу ў ім нічога злога і сьвятой веры каталіцкай праціўнага.

— Сабор асудзіў яго ад галавы да ног, ад першай бачыны да апошняй, усё як праціўнае навуцы Царквы Божай і веры праваслаўнай, нячыстае і ненабожнае.

— Няхай табе Госпад не памятае, бо ня ведаеш, што кажаш. Хай сабор не забараняе стаць самому перад ім, а я з тых закідаў, з таго абвінавачваньня за Божаю помачай сам абаранюся.

— Ты хочаш дыспутаваць?

— Не дыспутаваць, але гэтае пісаньне маё - праваслаўнае, але ня добра зразумелае, ці аббраханае, хачу ачысьціць ад таго непраўдзівага падазрэння.

— Сабор тваіх вывадаў не патрабуе, бо іх добра пазнаў, і пытае адказу толькі.

Пасьля дэлегаты стараліся выясьніць Сматрыцкаму шкоду, якая можа здарыцца для Царквы, калі ягоная кніжка ня будзе саборам і ім самім адкінена. Але Сматрыцкі цьвёрда стаяў на тым, што яго кніжка карысная, дамагаўся дапушчэньня да сабору, але яго не дапусьцілі.

Пад вечар каля манастыра, дзе быў Сматрыцкі, сталі круціцца казакі, называючы яго і іншых - вуніятамі, грозячы «купеляй у Дняпры». На другі дзень да Сматрыцкага прыходзілі два казакі, якія яўна пагражалі яму сьмерцай, калі ён не зрачэцца сваіх поглядаў. У міжчасе Барэцкі з трыма

ўладыкамі сустрэўся з Сматрыцкім у манастырскай (Міхайлаўскай) царкве ў прытымбыцці тых самых казакаў. Сматрыцкі прасіў Барэцкага, каб адправіў гэных казакаў, але яны не хацелі адыходзіць, і толькі на доўгія намаганні Барэцкага вышлі, прычым адзін зь іх недвузначна сказаў: «Махлуйце, махлуйце! Дастанецца і Паўлу й Саўлу!» З гэтага відаць, што й Барэцкі знаходзіўся ў недаверы ды пад наглядам.

У гутарцы з Сматрыцкім, Барэцкі закідаў яму, «нячысты і горды дух», выяўлены ў кніжцы, паказваў на розныя чыста каталіцкія рэчы і «папескія ерасі».

«Пачуўшы гэта, апавядае Сматрыцкі ў «Пратэстацыі», я зусім аслупянеў ад неспадзяваных, лёгкадумна кіненых слоў таго чалавека, каторы за чатыры гады, калі я жыў зь ім (клянуся Богам), мала што закідаў каталіцкай царкве (а пра яе мы часта зь ім гаварылі). У каталіцкай веры не знаходзіў ніякай ерасі і прыхільна выказваўся пра згоду з каталіцкай царквою. Правядзеньне сьвятой Вуні ўважаў вельмі лёгкай справай, каб толькі выправіць сам каляндар, бо ён перашкаджае прыцягнуць да Вуні простых людзей. З гэтай мэтай у 1625г. ён працаваў над прымірэннем календароў і казаў, што знайшоў на гэта лёгкі спосаб, і пры нагодзе перад многімі людзьмі сваёй партыі выкладаў яго».

Але пабачыўшы, зь якім раздражненнем Барэцкі гаворыць цяпер, ды ўлічваючы прысутнасьць яўных праціўнікаў Еднасьці, Сматрыцкі кажа, не стаў яму ўсяго таго прыпамінаць, а скромна апраўдываўся з тых закідаў, якія яму зроблена. У міжчасе прынесена ў царкву пакойніка, і далейшыя гутаркі адбыліся ў манастырскай цэлі. Сматрыцкі прасіў, каб яму паказалі тыя «ерасі» ў «Арологіі», тады Мужылеўскі, што прыйшоў быў таксама з уладыкамі, узяў

лісты «Апалёгіі» ў мове беларускай і пачаў адчытваць тытулы тэзаў яе: «Пра суд паадзінокіх душ», «Пра багаслаўлены стан душ памёршых праведнікаў», «Ад - тое што пекла» і г.д. і за кожным казаў: «Го-го!» Прачытаўшы так некалькі бачынаў і зачыніўшы кніжку, сказаў: «Ці яшчэ мала праціўнасьці з нашай царквою і ці малая абраза нашай веры?» Сматрыцкі паклікаўся на цытаты з сьв. Пісьма і сьв. айцоў пры сваіх тэзах ды дамагаўся выказацца перад саборам. Але Мужылеўскі і слухаць не хацеў. Ён выцягнуў з-за пазухі лісток паперы і сказаў: «Вось табе сабор гаворыць і прыватна й публічна, больш гаварыць ня хоча і ня думае; калі хочаш быць на саборы й уважацца за свайго, то маеш выканаць тры ўмовы, прынятыя на саборы: паперша - прысягнуць, што ў будучыні ня будзеш рускай царквы ні словам ні думкай чапаць, ані не адступіш ад яе; падругое - «Апалёгіі» свае маеш публічна вырачыся і дадзены табе тэкст на яе асуджэньне і вырачэньне ды прызнаньне свайго граху маеш прачытаць з амбону; патрэцяе - да Дзермана зь Кіева ўжо не паедзеш, але застанесься тутака».

Сматрыцкі сказаў, што гэта большая пакута як той грэх, але тут усе закрычалі: «Ты абразіў цяжка цэлую Царкву, таму мусіш перад усімі прызнацца ў тваім страшным граху». Сматрыцкі стаў спрачацца з праціўнікамі, але зараз пачалі прыходзіць людзі пастаронныя, мабыць, зумысьля наслашня. Прыйшоў шляхціч Літынскі, потым Іван Стэцкевіч, наступна пісар казацкі. Кожны зь іх трымаў цэлую прамову да Сматрыцкага. Сматрыцкі, ведаючы, што ў нязьеднанай царкве кіруюць брацтвы і сьвецкія людзі, а біскупы і духавенства выступаюць толькі для формы, многа не супраціўляўся, а прасіў, каб яму такіх цяжкіх умоваў не ставілі й перад народамі не кампрамітавалі. Ён абяцаў напісаць да

Саковіча ў Львоў, каб з друкарні не выдалі больш ніводнага экзэмпляра, а тым часам «Апалёгію» можна будзе тэзу за тэзай разгледзець і выкінуць тое, што будзе прызнана за неадпаведнае. Але яго не слухалі.

На другі дзень Сматрыцкі даведаўся, што якраз таго-ж дня (14.VIII.1628г.) адбылося асуджэнне ягонай кніжкі «саборам», які згодна з скліканнем меў вось у гэты дзень (15.VIII.) пачацца. Асуджэнне кніжкі праводзілася незвычайна хутка, так што самыя япіскапы (апрача Барэцкага) яе не читалі. Усё зводзілася да выступаў Зызаня й Мужылеўскага, якія востра асудзілі яе і дамагаліся прызнання яе выклётай. Былі таксама згары прадстаўленыя ўмовы для Сматрыцкага, чытаныя яму самому пратапапам Мужылеўскім. Тыя, што дамагаліся дапусьціць Сматрыцкага да самаабароны, пад уплывам дэмагогіі рэфэрэнтаў і варожых казацкіх настрояў, аказаліся ў меншыні і былі перагаласованыя.

Пабачыўшы такую заўзятасьць праціўнікаў Еднасьці, Сматрыцкі зусім паў духам, тым больш, што ранейшыя ягоныя змоўнікі: Барэцкі й Магіла занялі да яго яўна варожыя адносіны. Уцякаць зь Кіева баяўся, каб казакі яго не злапалі і не забілі. Таму пад вечар таго дня, калі была прысланая яму формула вырачэння й зганьбеньня кніжкі дзеля падпісаньня да заўтрашняй цырамоніі, Сматрыцкі, зрабіўшы некаторыя папраўкі, перапісаў яе і аддаў пасланцу, але не падпісаў. Каб выведаць больш, ён пайшоў на ўсёначную ў Пячэрскі манастыр. Але калі ўвайшоў у прэзбітэрыю, ад яго зажадалі падпісаньня дэкларацыі і прысягі, што ў Дзерман не паедзе, а астанецца ў Кіеве. Сматрыцкі стаў прасіцца, каб над ім не насілілі, але тут востра напаў на яго Магіла, «той каторы яшчэ нядаўна перад гэтым, кажа

ў «Пратэстацыі» Сматрыцкі, меў такія добрыя й збаўленчыя погляды ў той справе, якую я вылажыў у сваёй «Апалёгіі»; каторы яшчэ ў гэтым годзе хваліў пісаны мною ліст да айца патрыярха канстантынопальскага, дзе коратка вылажана ўсё тое ды нават больш, чымся напісана ў «Апалёгіі», бо ён у мяне чытаў яго перад высылкай у Дзермане, а на гэным зьездзе ў Гарадку, калі мы гутарылі пра шэсьць розніцаў ад рымлянаў, ён успамінаў пра той ліст перад прысутнымі духоўнікамі і хваліў яго, - вось гэты чалавек з такімі добрымі поглядамі на справу, пачаў ядавіта дакараць мне».

У выніку гэтага паўстаў каля аўтара гоман, так што людзі хацелі ўмешвацца. Баючыся, каб не дайшло да бойкі, Сматрыцкі, напуджаны, падпісаў тую формулу й прысягнуў, што з Кіева не выйдзе.

15.VIII.1628г., гэта ёсьць на другі дзень, у часе Літургіі, якая правілася пры ўдзеле Сматрыцкага, наступіла выклёцце ягонай кніжкі. Формулу вырачэння Сматрыцкага чытаў намесьнік віленскі Бабрыковіч у прысутнасьці Сматрыцкага. На другі дзень «сабор» зыбраўся ў Міхайлаўскім манастыры, дзе была выдадзеная грамата, за подпісам прысутных япіскапаў у тым ліку й Сматрыцкага, што духавенства ня думае далучыцца да Вуніі.

Сматрыцкі, калі ўсё супакоілася, выехаў у Дзерманскі манастыр і яшчэ таго-ж году (8.XII.) выдрукаваў «**Пратэстацыю**», дзе апавядаў аб сваім зьяявольні і вымушэньні вырачэння і праклінаньня «Апалёгіі». Ён апэляваў да новага сабору, называючы той, што быў у Кіеве, за няважны, пад насільлем. Ён клікаў караля, каб гэтка сабор загадаў. У падобным духу ён напісаў лісты да царкоўных брацтваў. Да новага сабору не дайшло, але ягоная акцыя аслабіла наступ праціўнікаў Еднасьці. Многія ранейшыя актывісты

папераходзілі ў Вунію, якая шпарчэй пачала разьвівацца. У 1629г. Сматрыцкі выдаў новую кніжку: «**Paraenesis albo** Napomnienie... do bractwa wileńskiego»^{88*)}, у якой ужо адкрыта выступае як прыналежны да вунійнай Царквы, апавядае аб прычынах, якія прывялі яго да Вуніі, ды радзіць тое самае зрабіць браччыкам.

* * *

Култ агульнанародны сьв. Язафата і шматлікія цуды, якія дзеіліся ад хвіліны мучаніцкай сьмерці яго, былі прычынай таго, што кароль Жыгімонт з сынам Уладыславам ды канцлер Лявон Сапега за подпісамі вунійных і лацінскіх біскупаў ды вялікай колькасьці магнатаў й шляхты, звярнуліся 12 лістапада 1624г. да Папы Урбана VIII з просьбай абвесьціць архібіскупа полацкага Язафата Кунцэвіча сьвятым.

У адказ на гэтую просьбу Папа ў 1625г. вызначыў адуманую камісію дзеля падрабнага дасьледваньня жыцьця й дзейнасьці мучаніка, яго сьмерці і тых цудаў, якія дзеіліся за ягоным заступніцтвам. Многія прычыны не дазволілі пачаць камісіі працы зараз пасля пакліканьня. Сталася гэта магчымым у 1628г. У склад камісіі ўваходзілі: старшыня - архібіскуп полацкі Антон Селява, пракурор - Віктар Simones, асыстэнт Юры Тышкевіч. Сакратарамі былі два мясцовыя айцы з закону базыльянцаў.

Камісія за сваю сядзібу мела полацкую сьв. Сафію, выжджала таксама на праслухі ў Віцебск. Агулам праслухана пад прысягай 116 асобаў, сярод якіх былі жывыя, пратэс-

*) Пра акцыю Сматрыцкага сьведчыць багатая з тых часоў палемічная літаратура. Гл. *Голубев...*, I, 348. Мужылеўскі выдаў кніжку *Antidotum*, Слуцк, 1629, Астап Кісель - *Antapologia*, 1632, Сматрыцкі - *Exaetesis*, 1629 etc.

танты, быўшыя ворагі Еднасьці, ды ўдзельнікі забойства Язафата. У Віцебску камісія ўрадавала ў саборы Прасьвятой Багародзіцы. Пасля праслухаў сьведкаў, камісія адкрыла гроб сьв. мучаніка ды сьцьвердзіла, што міма збутвелей вопраткі цела сьв. Язафата было ў добрым стане, якое было выстаўленае на публічны агляд для народу.

Вось некаторыя **сьведчаньні** пад прысягаю сьведкаў аб паводзінах архб. Язафата Кунцэвіча:

Сьведка **Дзягілёвіч** казаў: «Я ніколі ня чуў нясьцерпнага або злоснага слова ад Язафата, якім ён мог-бы абразіць праваслаўных, ці даць повад для варожых настройў; гэтаксама няпраўдай ёсьць, быццам ён легальнымі сродкамі й карамі спрычыняўся да выкліканьня актаў гвалту у сваіх праціўнікаў. Ён ня быў прыхільнікам падобных спосабаў, але заўсёды выяўляў мяккасьць і ветлівасьць у адносінах да людзей, веручы, што гэтакім чынам іх прыгорне да Вуніі»^{*)}.

Архідыякан **Дарот**, неадлучны прыбочны Язафата: «Сьв. Язафат вельмі добра быў пераконаны, што ўжыцьцё ніякай сілы ці насільля ня можа быць стасавана ў дачыненьні да праваслаўных дзеля здабыцьця іх для Вуніі, як толькі прыцельскія да іх адносіны ды звароты да іх ў міласьцівых словах. Ягоныя прамовы былі насычаныя апостальскай пакорай, натхнёныя сьв. Духам і поўныя бацькоўскай любові»^{**)} .

Эмануэль Кантакузэн, грэк, эканом Язафата, які перажыў зь ім разам увесь трывожны час: «Я сьвята пераконаны, што сьвяты (Язафат) ніколі ня быў злосны ці ў ненавісьці, і калі ён жадаў каго навярнуць да Вуніі, не рабіў гэтага, не прымушаючы яго, але ветлівым падыходам,

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 127, 128; II, 277, 282, 283.

**) Тамжа, I; II.

настаўленьнямі й радамі»^{*)}.

Міхал Тышкевіч, кашталян полацкі: «Усё, што я кажу, я прысягаю, што гэта сьвятая праўда, бо ўсё гэта я бачыў на свае вочы. Ужо таму, што сьв. Язафат ведамы быў з сваёй ветлівасьці й набожнасьці, я лічыў дастойным сустрэцца зь ім часта. І я сьцьвярджаю з поўнай самаадказнасьцю, што як доўга ён быў архібіскупам, веў прыкладнае сьвятое жыцьцё. Ён быў загляджаны паза штодзённыя клопаты чалавека ў кірунку найвышэйшай мэты, таму ягоны кожны рух, паходка або слова былі здольныя ўзрушыць сэрца чалавека. Да яго прыходзілі ўсе: бедныя й багатыя, простыя людзі й высакародныя, а таксама й сьвятары стараліся сустрэцца зь ім, каб яго пачуць.

Гэта праўда, што ён пагарджаў навукай схізматыкаў, але не самымі вернікамі, якіх ён стараўся здабыць для Царквы сваёй дабратлівасьцю і лагоднасьцю. Як вялікая ў яго была нясьцерпнасьць да блудоў, так вялікая была ягоная любоў да чалавека. Я ніколі не заўважыў, каб Язафат зрабіў нешта непрыемнае або дрэннае для праваслаўных. Ён ніколі не праявіў сябе, каб патрывожыць іх ці то славамі ці ўчынкамі^{**)} .

Ян Хадыка, радны м. Полацка, былы праціўнік Еднасьці й удзельнік многіх выступленьняў супраць Язафата:

«Барані Божа, каб я мог што-колечы сказаць супраць Язафата, каб ён што благое ўчыніў хоць для каго з нас праваслаўных ці то дрэнным учынкам, ці ў які іншы спосаб, за што-б мы яго ненавідзелі. Наадварот, я быў сьведкаю, калі то ў часе забурэньня ў мескай залі пан Сакалінскі, ваявода полацкі, накінуўся на аднаго з нашых правадыроў, Яна Тэрлікоўскага, бурмістра, з зьлезнай булавой, то ў гэтую хвіліну Язафат схпіў

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 260 і наст.

**) *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 225 і інш.

яго за руку і не дазволіў яго скалечыць, хоць ведаў, што мае перад сабой свайго найбольшага ворага. Такім то быў Язафат, каторы меў прыяцельскае й бацькоўскае сэрца да ўсіх»^{*)}.

Дарот Ахрымовіч^{**)} : «Спосабы, якімі карыстаўся сьв. Язафат, вядучы ўсіх да Еднасьці, былі наступныя: духоўныя кніжкі з артыкуламі веры, каторыя ён раздаваў між намі праваслаўнымі, запрашваў нас на абеды й сам хадзіў у хаты праваслаўных, дзе навучаў, пераконваў. А гэта ўсё рабіў ветліва й ласкава. Хоць не памылюся, калі скажу, што ён прывёў да сьвятой Вуніі ўвесь Полацк, то назаву найбольш выдатных, якіх ён навярнуў з пратэстанства або схізмы: гэта Лятэцкі, Баханскі, Касароўскі, Тэрлікоўскі, Хадыка, Гуткен, Лукаш бурмістр і шмат іншых, а гэта я ведаю, бо сам на ўсё гэта з радасьцяй глядзеў^{***)} .

Падобна сьведчылі кальвіністы^{****)} , жыды^{*****)} , мужчыны й жанчыны, і ніхто не назваў ніводнага прыкладу нейкага гвалтаўніцтва, насільля ці іншай крыўды, спрычыненай Язафатам хоць каму. Сьведчаньні гэтыя пацьвярджаюць праўдзівасьць словаў самога Язафата ў лісьце да Сапегі, што ягоны нейкі блгі паступак у дачыненьні да праваслаўных ніколі ня выявіцца.

Асноўнай прычынай ненавісьці ягоных праціўнікаў было тое, што ён непакісна стаяў за Вунію, што ён яе праводзіў ня гледзячы на ніякія перашкоды^{*****)} .

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 302.

**) Параўнай аб ім на б.63.

***) *Welykyj. S.Josaphat...*, II, 292 і інш.

****) Гл. у *Decretum...* у *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 116 і інш.

*****) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 196 і інш.

*****) *Susza*, opus cit.; *Boresky...*, 206-212. Гэтаксама і палемічная літаратура не дае прыкладаў на дрэнныя паводзіны Язафата.

* * *

Пратакты з сьведчаньнямі пад прысягай, а таксама блізу тысячы выказваньняў аб дазnanых ласках і цудах за пасярэдніцтвам сьв. Язафата камісія пераслала ў Рым з просьбай як найхутчэйшага абвешчання Язафата сьвятым.

Аднак справа прызнання Язафата сьвятым цягнулася доўга. Дзеля зварушэння яе ў 1633г. годзе мітр. Руцкі высылаў у Рым бп. галіцкага Корсака з дамаганьнем прысьпяшэння кананізацыі Язафата. Але Кангрэгацыя абрадаў, запазнаўшыся з матарыяламі камісіі, прызнала іх недастатковымі для кананізацыі Язафата і адхіліла заяву мітр. Руцкага.

У міжчасе мітр. Руцкі ў сваім лісьце да бп. Корсака наказваў яму так доўга сядзець у Рыме, пакуль справа кананізацыі сьв. Язафата ня будзе разьвязана. І вось на многія стараньні бп. Корсака Папа Урбан VIII вызначыў у 1635г. новую **камісію** пад старшынствам свайго нунцага, дзеля сьледства на месцы справы забойства Язафата.

І зноў прайшло 2 гады, пакуль камісія пачала свае працы (3.VI.1637г.). У гэтым часе ўжо ня было ў жывых мітр. Руцкага*).

Новая камісія правяла ў Віцебску й Полацку паўторнае сьледства ў справе прычынаў, якія выклікалі забойства Язафата Кунцэвіча, бо ў тым часе варожая прапаганда пашырала весткі, што забойства Язафата было выкліканае яго лютасьцяй да праваслаўных. Зноў былі праслуханыя пад прысягай многія навочныя сьведкі жыцьця й сьмерці Язафата так католікі, як праваслаўныя, пратэстанты і жыды. Аднак ізноў не знайшлося ніводнага чалавека, які-б сказаў

*) Памёр 5.II.1637г.

аб дрэнных ці варожых адносінах Язафата да іншавернікаў. Усе яны аднагалосна сьведчылі, што Язафат веў прыкладнае, сьвятое жыцьцё, а ўся прычына ягонага забойства - адданасьць справе Еднасьці з Апостальскім Пасадам.

21.VIII.1637г. камісія пераглядала гроб сьв. Язафата. Перш за ўсё яна сьцьвердзіла вялікі культ народу гэтага мучаніка. Аб гэтым сьведчылі так абразы пры ягоным гробе з падабізнай сьвятога і сцэны з ягонай мучаніцкай сьмерці, як ватывы⁸⁹⁾ ў выглядзе залатых і сярэбраных прадметаў, васковых вырабаў - ахвяры вернікаў за атрыманыя ласкі. Пры самым уваходзе ў гроб гарэла вялікая сярэбраная лямпачка.

Пасьля адкрыцьця гробу камісія сьцьвердзіла, што адзеньне было ў многіх мясцох збутвелае, валасы паадпадалі, аднак цела трымалася моцна, а коляр скуры ня быў шчарнелы. На руках і нагах не хапала некаторых пальцаў, узятых як рэліквіі. Камісія апранула мошчы сьвятога ў новае біскупскае адзеньне і палажыла ў новы цыпрысовы гроб, зроблены коштам набожных палачанаў. Камісія не парушыла існуючага культу сьвятога*).

Калі камісія скончыла свае працы, матарыялы яе завёз асабіста ў Рым бп. Корсак з просьбай ад мітр. Селявы⁹⁰⁾ разгледзець нанова справу кананізацыі сьв. Язафата**).

Нарэшце 16 травня 1643г. Папа Урбан VIII у сваёй бульлі⁹¹⁾ дазволіў залічыць сьв. Язафата да сьпіску сьвятых у Літве (Беларусі) і Украіне, вызначаючы памінальны дзень 12 лістапада, дзень ягонай сьмерці***).

*) Boresky..., 281-282.

**) Тамжа, 282.

***) Guépin. Saint Josaphat..., II, 257.

Пасьля абвешчання Язафата Кунцэвіча сьвятым, гроб яго адведаў канцлер В.К.Л. Леў Сапега з сваёй сям’ёй ды надворнай сьвітай, ды ўрачыста прызнаў яго за **патрана роду Сапегаў**, выпраўляючы гэтым тую вялікую крыўду, якую ён спрычыніў мучаніку сваім лістом. Ясная рэч, прызнаўшы сьв. Язафата сваім патранам, Сапега пераймаў апеку над ягоным гробам і мошчамі. Мабыць, ужо тады было пастаноўлена ў родзе Сапегаў, каб справіць мучаніку каштоўны саркафаг. Гэтую пастанову ўжо пераняў сын канцлера Казімір Сапега. Ён то ў 1646г., будучы ў Гданьску^{*)}, заказаў там каштоўны саркафаг з чыстага серабра. Праца над выкананьнем заказу трывала 4 гады. Саркафаг быў у 1650г., перад маскоўскай навалай, прывезены ў Полацк. Сам кошт толькі серабра, не лічучы ня менш каштоўнай працы, выносіў 35 000 сярэбраных талераў. Саркафаг у сьв. Сафіі быў пастаўлены на постані. Сярэбраны гроб падтрымоўвалі чатыры крылатыя анёлы, выкананыя таксама з серабра. Па баках гробу былі сцэны з мучаніцкай сьмерці Язафата, зробленыя з пэрловай масы. На версе гробу з серабра была адлітая фігура сьв. Язафата натуральнай велічыні ў ляжачай пазыцыі з рукамі, зложанымі на грудзёх, ды сякерай у галаве. Каб забясьпечыць мошчы мучаніка перад забіраньнем частак вернікам, гроб быў запячатаны ды асобным дэкрэтам пад пагрозай пакараньня было забаронена датыкацца да гробу^{**)} .

Пакліканьне Сапегамі сьв. Язафата на свайго патрана ды небывалы росквіт культу сьв. мучаніка сярод лаціньнікаў (не гавораць ўжо пра вунійную Царкву), шматлікія цуды й ласкі атрыманыя за пасярэдніцтвам сьв. Язафата, былі прычынай таго, што Вунія, раней пагарджаная ўсімі, сталася

*) 3 нагоды сустрэчы Людвікі Ганзагі, што выходзіла замуж за Ўладыслава Вазу.

**) *Guépin. Saint Josaphat.*, II, 367; *Looshorn.*, 156; *Boresky.*, 284.

роўнапраўнай часткай Хрыстовай Царквы ў вачох шляхты й мяшчанства. У архідыяцэзіі полацкай пасьля сьмерці Язафата так вялікі пераход быў праваслаўных у вунійную Царкву^{*)}, што асталася толькі невялікая групка праціўнікаў Еднасьці, якая каля 1627г. утварыла ў Куцейне каля Воршы манастыр і царкву сьв. Духа^{**)} .

Але і сярод гэтых рэштак змагароў з Вуніяй штораз мацней прабуджаўся дух Еднасьці. Пачаткі яго мы бачылі ў акцыі Сматрыцкага, якая скончылася для яго непрыемнымі падзеямі на «саборы» ў Кіеве ў 1628 годзе. Аднак пасеў мучаніцкай сьмерці Язафата даваў далейшыя плады.

Перад сэймам 1629г. ужо не вунійная старана, але праваслаўная, што да Еднасьці не далучылася, з собскай ініцыятывы пачала зьвяртацца да вунійнай герархіі, намаўляючы, каб правесьці супольны сабор. Дэклярацыі гэтакія былі зложаныя й каралю з просьбай дазволу на прапанаваны сабор^{***)}. Галоўнымі арганізатарамі гэтага руху былі мітрапаліт Ёва Барэцкі, Міхал Крапіўніцкі, браслаўскі⁹²⁾ пасол і Лаўрэнці Дрэвінскі, пасол валынскі, ведамы нам дэмагог супраць Вуніі, цяпер павярнуўшы да Еднасьці. У ўнівэрсалах мітр. Барэцкага^{****)} гаворыцца, што кароль вызначыў падрыхтаваўчыя саборы «за прычынай паноў рад, а падобна і за пільнаю інстанцыёю⁹³⁾ благачэсьцівых паноў паслоў народу нашага рускага». Падрыхтаваўчыя саборы былі вызначаныя на 9 ліпеня 1629 году, ва Уладзімеры для вунійнай стараны, а ў Кіеве для дызунійнай. Пасьля, 28 кастрычніка таго-ж году, меў адбыцца супольны сабор у Львове. Гэты праект сэймавай

*) *Welykyj. S.Josaphat...*, I, 126; II, 285.

**) Гл. дакумант у дадатку.

***^{*)} *Голубев...*, I, 354; *Жукович П.Н.* Матэрыялы до истории собора 1629г.

****^{*)} *Грушевский ...*, VIII, 85.

канстытуцыі з праваслаўнага боку быў падпісаны віленскім ігуменам Язэпам Бабрыковічам і пасламі: Хведарам Праскурай Сушчанскім - кіеўскім паслом, Крапіўніцкім і Дрэвінскім.

На жаль, гэты праект канстытуцыі на сойме 1629г. ня быў разгляданы з прычыны многіх справаў, звязаных з швэцкай вайной ды адложаны да наступнага сойму. Тады Крапіўніцкі й Дрэвінскі звярнуліся непасрэдна да караля, каб ён ад сябе выдаў унівэрсалы на скліканьне прапанаваных сабораў*). Кароль такія ўнівэрсалы выдаў «для аб'яднаньня і прывядзеньня да супольнасьці з каталіцкаю царквою людзей грэцкай веры, каторыя дасюль ня ў Вуніі»**), вызначыўшы на Пятра й Паўла 1629г. партыкулярныя⁹⁴ саборы, а на 18/28 кастрычніка 1629 году супольны сабор у Львове.

Не абышлося і гэтым разам бяз маскоўскай дывэрсіі. Масква яшчэ ў часе швэцкай вайны Рэчы Паспалітай афіцыйна забавязалася прымаць пасланцоў ад казачтва і праваслаўных брацтваў і даваць ім грошы на пабудову цэркваў і «міласьціну» на дывэрсію. І вось цяпер, перад Кіеўскім саборам маскоўскія агенты разгарнулі прапанду, што Барэцкі, Крапіўніцкі, Дрэвінскі і іншыя рыхтуюць «вунію». Пад уплывам варожай агітацыі праваслаўная шляхта Кіеўшчыны вынесла пратэст супраць скліканьня сабору ў Кіеве***).

На Кіеўскі сабор прыбыло зь 500 духоўнікаў з розных куткоў Украіны і Літвы (Беларусі), што сьведчыць аб вунійных настроях праваслаўнага духавенства. Горш было зы шляхтай і казакамі. Шляхта ў сваёй пратэстацыі адмаўлялася на той аснове, што сабор скліканы ня з волі сэйму, але

*) Голубев..., I, 357-358.

**) Гл. *Воссоединение...*, I, 77, грамата цара Міхаіла Фёдаравіча й патрыярха Філярэта з 26.VI.1628г.

***) *Жукович П.Н.Сеймовая борьба...*, VI.

караля, што не дае пэўнасьці, што рэлігійнае пагадненьне будзе карыснае для яе*). Зусім варожае становішча да сабору заняло запароскае нерээстравое казачтва, ад якога прадстаўнікамі былі Лагода й Сасімовіч. Прадстаўніком ад караля, як камісар, быў Кісель.

Нягледзячы на малы лік сьвецкіх прадстаўнікоў**) ды непрыхільнае настаўленьне кіеўскай шляхты й казачтва, духавенства зь мітр. Барэцкім на чале было за правядзеньнем сабору. У вызначаным дню (на Пятра й Паўла) сабор пачаўся. У коле духоўным быў выбраны старшынёй нейкі Хвядор, прадстаўнік ад львоўскага ўладыкі. Старшынёй сьвецкага кола быў Лаўрэнці Дрэвінскі. Адразу пачалася інтэрвэнцыя казакаў, якія, акружыўшы саборную царкву Ўсьпенья, пачалі ціснуцца сіламоц у сярэдзіну, ствараючы сытуацыю, падобную да той, калі год таму быў наступ на Сматрыцкага.

Хоць часова ўдалося ачысьціць царкву ад казакаў, то аднак казакі сачылі за кожным словам, каб не дапусьціць да згоды. Першы дзень нарадаў абмяжаваўся да заахвочваючай мовы каралеўскага камісара Кіселя. На другі дзень адбылося галасаваньне, ці прымаць удзел у супольным саборах з вуніятамі ці не. За саборам былі Барэцкі, Магіла, віленскія і іншыя літоўскія (беларускія) дэлегаты. Супроць - львоўскія дэлегаты. Яны абасноўвалі сваю адмову аргументамі падобнымі да шляхоцкай пратэстацыі, што небясьпечна аддаваць лёс праваслаўнай Царквы паза сэймам у рукі няпэўнага Львоўскага сабору й на ласку караля. Трэці дзень займалі прамовы Крапіўніцкага й Дрэвінскага, якія апраўдываліся з дакораў, учыненых шляхтою, што гэта яны

*) Голубев..., I, 63.

**) Крапіўніцкі, Дрэвінскі, Праскура і Чэрнік.

паза сэймам спрычыніліся да скліканьня сабораў, і ў канцы заклікалі да ўдзелу ў супольным саборы. Радзілі толькі пачакаць да наступнага дня ў надзеі, што далучыцца шляхта, зь якой вяліся перагаворы. І вось у часе спрэчак, ці чакаць на шляхту ці не, у царкву надышлі казакі, адзін зь іх, стаўшы за сьпіной Барэцкага, закрычаў: «*Budet unia archmandarcykowi da i Boreckomu, takaia iak woytow i perszey*»⁹⁵⁾.*)

Наступ і пагроза казацкая выклікалі перапалох. Барэцкі мала не самлеў. Магіла горка расплакаўся. Кісель стаў пратэставаць супраць казацкага насільля, але яму адказвалі: «Не гучы, ляша! Паслы цябе просяць, а гультаі п'яны лаюць і грозяць!» На гэтым нарады скончыліся. Барэцкі так напудзіўся, што на начлег пайшоў да архімандрыта Магілы.

На чацьверты дзень адбылася нарада ў Пустынскім манастыры з удзелам Кіселя, вышэйшага духавенства і прадстаўнікоў ад шляхты: Крапіўніцкага, Дрэвінскага, Праскуры й Чэрніка. Барэцкі з плачам прадстаўляў сваё цяжкае становішча: шляхта запраэтэставала, а казакі насільнічаюць і яўна пагражаюць яго жыццю, ды прасіў рады ў Кіселя, што рабіць. Кісель радзіў, каб не аглядацца на праціўнікаў, а выбраць дэлегатаў на Львоўскі сабор. Аднак ніхто не хацеў узяць на сябе такой справы. Крапіўніцкі і Дрэвінскі вымаўляліся тым, што яны і так у падазрэньні. Іншыя - страхам, што казакі помсцяць. У міжчасе казакі склікалі прыехаўшых на сабор ды накінулі рэзалюцыю аб нэгатыўных адносінах да супольнага сабору ў Львове. Калі прышлі ўдзельнікі вышэйапісанай нарады на той «сабор», іх павядомілі толькі аб «пастанове» яго. Архм. Магіла на столькі знайшоў у сабе мужнасці, што публічна асьведчыў

*) *Грушевский ...*, VIII, 92-93. Тут нацяг на забойства кіеўскага вайта Хадыкі ў 1624г.

сваю волю за супольным саборам. Тое самае зрабілі дэпутаты віленскага сьв. Духаўскага брацтва ды нават прасілі ў Кіселя пісьмовага пасьведчаньня аб гэтым. Барэцкі ў імені духавенства выказаў свой жаль, што дарэмна прапушчаная такая шчаслівая нагода дзеля зьяднаньня ды зробленьня былі дарэмна вялікія кошты духоўных на далёкае падарожжа. Кісель, які ў сваёй рэляцыі⁹⁶⁾ да караля дакладна апісаў усе гэтыя падзеі, кажа, што ён бачыў, як бедныя сьвятары аж плакалі, што ня маюць грошай на дарогу, а ўсе надзеі на Еднасьць прапалі.

Міма разагнаньня сабору, адна справа была ясная: гэта паяднаўчыя настроі духавенства. Кісель перадае, што ён гутарыў з Барэцкім і Магілай, на якіх умовах яны і іншыя праваслаўныя герархі гатовыя далучыцца да каталіцкай Царквы. Яны казалі, што праваслаўныя згодныя на прызнаньне рымскага погляду аб паходжаньні сьв. Духа, аб чыстцы, аб Эўхарыстыі, аб старшынстве Папы, толькі, каб непасрэдным галавою быў патрыярх. Руцкі поўнасьцю пагаджаўся з гэтай думкай, што неабходна ўстанавіць собскага патрыярха, які быў-бы ў лучнасьці з Апостальскім Пасадам ды выпаўняў-бы тое пустое месца - традыцыйнага патрыярха, безь якога просты народ ня можа ўявіць праваслаўя. Як кандыдата на патрыярха ён бачыў Пётра Магілу.

У духу гэтых настройаў вяліся прыгатоўленьні вунійнай стараны да супольнага сабору ў Львове. Мітр. Руцкі загадзя раздаў сваім багасловам тэзы да выступаў. Ён не пераймаўся тым, што Кіеўскі сабор не адбыўся, як трэба, ён хацеў прадставіць вунійную Царкву ў поўным блеску ды шчырай любові да сваіх нязьднанных братоў. Не зьбянтэжыўся нават пастановай Рыму - Кангрэгацыі прапаганды веры - аб немагчымасьці адбыцца супольнага сабору з схізматыкамі.

Так як было вызначана, 18/28.X.1629г. вунійнае духавенства, адбыўшы свой аддзельны сынод у Ўладзіміры, зьехалася на сабор у Львоў. З праваслаўнай стараны прыехалі нешматлікія прадстаўнікі, сярод якіх былі Лаўрэнці Дрэвінскі, кн. Аляксандар Пузына ды прадстаўнікі ад віленскага сьв. Духаўскага брацтва. Адсутнасьць праваслаўнай вышэйшай герархіі не давала магчымасьці наладзіць нармальнага сабору, як гэта было запланавана. Таму то зьезд стаўся свайго роду выяўленьнем добрай волі, талеранцыі ды ўзаемнай пашаны. Вунійныя біскупы прыйшлі зь вялікай працэсіяй да брацкай царквы, былі прыняты брацкім духавенствам, а пасьяля быў наладжаны супольны пачастунак. Запрашалі і вуніяты з свайго боку да сябе праваслаўных на супольныя набажэнствы і сяброўскія гутаркі, паказваючы вялікі размах і магчымасьці вунійнай Царквы. У сяброўскай атмасфэры былі выпрацаваныя і ўмовы, паводля якіх магла-б наступіць Еднасьць:

- 1) У навуцы аб паходжаньні сьв. Духа кожная старана трымаецца сваёй старой хвормы, прычым ніхто ня мае права дакараць у гэрэзіі тую ці іншую сторону.
- 2) Праваслаўныя могуць прыняць каталіцкую навуку аб чысцы ў сваім разуменьні, г.ё. зь нематарыяльным агнём.
- 3) Праваслаўныя могуць верыць у багаслаўленасьць багабойных душаў перад апошнім Судом.
- 4) Праваслаўныя захоўваюць усе свае абрады й Тайны.
- 5) Папа прызнаецца як агульны зьверхнік над Царквою. Праваслаўныя могуць прызнаваць і канстантынопальскага патрыярха пад умовай, што кожны новы патрыярх выказаўся-б перад урадам Рэчы Паспалітай, што ён у згодзе з каталіцкай Царквой. Гэты пункт выражаў агульную тагачасную ідэю аб устанаўленьні свайго патрыярхату, паколькі

канст. патрыярх ня быў у згодзе.

Калі-б з тых ці іншых перашкодаў Еднасьць не наступіла, то вунійная старана абвяшчала рэлігійную талеранцыю, прызнаючы праваслаўным свабоднае выконваньне сваіх абрадаў з тым, каб Вунія не была прасьледываная там, дзе праваслаўныя маюць перавагу (на тэрыторыі казацкай ці казацкіх уплываў) і каб вольна было кожнаму пераходзіць на Вунію.

Такія то былі пастановы Львоўскага сабору, якія перакрэсьліваюць варожую лягенду аб вунійнай неталеранцыі. Праваслаўная старана ўсёй душой жадала зьяднаньня, перашкаджала ёй варожая сіла казачтва ды яго запlechча - Масква.

Пасьяля Кіеўскага і Львоўскага сабораў фактычна ўсё праваслаўнае духавенства было падазраванае ў вунійных сымпатыях. У 1631г. манахі з Ноўгараду Северскага апавядалі ў Маскве, што цяпер у Кіеве «за хрысьціянскую веру стаіць адзін толькі лубеньскі ўладыка Ісайя Капынскі і казакаў запароскіх напамінае, каб стаялі крэпка за веру хрысьціянскую». «А ў Пячэрскім манастыры, дадавалі, архімандрыт кіеўскі (Магіла) той паддаецца ляхам, за ляцку веру, і стаіць супраць казакаў зь ляхамі»^{*)}.

Аднак казацкая вайна 1630г. супраць польскіх войскаў Канецпольскага перамяніла агульныя вунійныя настроі. Казакі ў сваіх унівэрсалах ігралі на рэлігійных пачуцьцях, быццам палякі і іх змоўнікі вуніяты будуць рэзаць «благочэсьцівых». З гэтакімі рэлігійнымі настаўленьнямі запароскія казакі схапілі й казынілі агамана Грыцука Чорнага з рээстровых казакаў, абвінавачваючы яго ў супрацоўніцтве з Канецпольскім і вуніятамі^{**)} . Паразы Канецпольскага пад Корсунем і Пераяславам

*) Акты Московского государства, I, 315.

**) *Архив ЮЗР...*, III, 85.

(1630г.) сталася забойчай і для вунійных настрояў духавенства, якое знаходзілася ў засягу казацкіх уплываў. Мітр. Барэцкі ўжо на пачатку вайны (у красавіку) высылаў дэлегацыю ў Маскву да цара і патрыярха ў справе «міласыціны», а пасля паразы Канецпольскага (22 травеня 1630г.), Барэцкі ўжо ў жніўні пасылаў свайго сына Андрэя й пляменьніка Паўлу на службу да цара Міхаіла Фёдаравіча^{*)}. Сэйм наступнага 1631г. быў пад уражаннем паразы Канецпольскага ды моцна занепакоены казацкай сваволяй. Нават канцлер В.К.Л. Альбрэхт Радзівіл выказваўся за заспакаеннем «грэцкай рэлігіі», якую выкарыстоўваюць казакі і Масква^{**)}.

Рэлігійную варожасць падмацоўвала й Швэцыя, не выракшыся плянаў падбою Польшчы і Літвы. Пайменна ў 1631г. з Рыгі кароль Густаў высылаў у Маскву сваю дэлегацыю зь лістом да запароскіх казакаў. Дэлегацыя швэцкая з маскоўскім агентам наступна прыбыла на казацкую тэрыторыю і тут была затрыманая рээстраванымі казакамі Кулягі, які перадаў яе Канецпольскаму^{***)}. Швэцкі кароль у названым лісьце прапанаваў казакам прыязнь і помач супраць палякаў ды ў абароне іх веры^{****)}.

— — — — —
*) *Воссоединение...*, I, 86.

**) *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*, VI, 133.

***) Акты Московского государства, I, 328.

****) «Nobiles et liberi milites, viri strenui, Boristenis et Ponti Euxini dominatores et quod maximum est - religionis christianae graece et avitae acerrimi defensores! ...in tractationem confederationis vobiscum arctioris et inviolabilis non minus publice privatimque omnibus honorificae quam utilis pro bono et assecuratione libertatis vestrae... ad vindicandam ex tyranide pontificis romani eiusque satellitum principum, communium adversoriorum nostrorum, avitam vestram religionem graecam, quae... persecutionem durissimam... implorat»⁹⁷⁾.

Рыхтавалася да вайны зь Літвой і Масква. Якраз канчаўся тэрмін 14-гадовага перамірра з 1618г. у Дэўліне. За гэты час Масква акрэпла ды вырашыла ўзнавіць свой паход на нашыя землі. Ужо летам 1631г. пачаліся маскоўскія ваенныя падрыхтаваньні на смаленскім паграніччы. Адначасова была ўзмоцнена дывэрсыйная акцыя сярод казацтва ды на рэлігійным грунце.

Да агульнага трывожнага становішча прыйшла яшчэ сьмерць Жыгімонта 20.IV.1632г., вялікага пратэктара вунійнай Царквы. Паколькі ня было дзядзічнасьці⁹⁸⁾ трону, а кароль выбіраўся элекцыйным сэймам з розных кандыдатаў, дык заіснаваў час партыйнай барацьбы ды заігрываньня кандыдатаў да выбаршчыкаў.

Час бескаралеўя выкарысталі дызуніты й дызыдэнты (праваслаўныя й пратэстанты) да сваёй апошняй бітвы за вярненьне становішча зь перад Берасьцейскай Вуніі. Як тады ў 1599г., гэтак і цяпер яны аб'ядналіся ў канфэдарацыю для дасягненьня сваёй мэты. Падтрымоўвалі яны кандыдатуру настарэйшага сына Жыгімонта - Уладыслава, які ўжо раней меў паважаньне сярод казакаў, а цяпер стаўся старшынёй камісіі праваслаўных на выбарчым сойме. Заігрываньне з дызыдэнтамі й дызунітамі Ўладыслава лічылася зь ягонымі плянамі здабыцьця маскоўскага й швэдзкага пасадаў. У дызыдэнцкую камісію ўваходзілі і іншыя ўплывовыя людзі, як гэтман літоўскі Сапега, Крыстоп Радзівіл, польскі канцлер Канецпольскі і іншыя. Усё гэта давала надзеі праціўнікам Еднасьці, што цяпер наступіць іх перамога.

З усіх куткоў пасыпаліся мэмарыялы ад закаранелых праціўнікаў супраць Вуніі. Казакі дамагаліся легалізацыі праваслаўнай герархіі, адхіленьня вунійнай, прыпамінаючы старыя каралеўскія абяцаньні. Іншыя мэмарыялы паўтаралі старыя абвінавачваньні Вуніі.

На сэйме абедзьвія стораны мелі магчымасьць свабодна выказацца. Рэфэрэнтам⁹⁹⁾ з боку праваслаўных быў ведамы нам Крапіўніцкі, які разам з Дрэвінскім рабіў захады да пагадненьня. Ён дамагаўся, каб праваслаўным былі верненыя ўрады, цэрквы, бэнэфіцыі й забясьпечана іх ад усякіх насільляў. На ягоную прамову адказваў мітр. Руцкі. Ён даводзіў, што Вунія не была накіненая, але была творам саміх праваслаўных, паказваючы пры гэтым, што нават кн. Канстанты Астроскі быў прыхільны ідэі Еднасьці ды сам рабіў стараньні ў Рыме, каб яе наладзіць. Потым на фактах даводзіў, што не праваслаўныя ад вуніятаў, а наадварот, вуніяты ад праваслаўных цяпелі і церпяць усякія насільлі й прасьледваньні, называючы забойства Кунцэвіча, напад на Пацея, утапленьне Грэковіча, мукі чатырох манахаў з сьв. Сафіі, забойства протапапа ў Шаргорадзе і манаха ў Перамысьлі.

На якім узроўні былі аргументы праціўнікаў, могуць сьведчыць выказваньні аб кн. Астроскім. Так Дрэвінскі рэплікаваў: «Яшчэ Ваша Міласьць, войча Руцкі, у школе на навучах быў, як я сваю службу службыў на двары сьвятой памяці князя, згаданага Вашай Міласьцяй, і лепш ведаю, што ніколі таго ў галаву пакойнаму не прыходзіла».

Іншы прамоўца з дакумантамі ў руках даводзіў непрыхільнасьць кн. Астроскага да Вуніі, таксама скрываючы вунійную акцыю гэтага «стаўпа» праваслаўя перад Берасьцем. Цікавае было выказваньне гэтага прамоўцы адносна забойства Язафата Кунцэвіча. Ён казаў, што забойства Язафата самыя праваслаўныя асуджаюць, што забурэньне ў Віцебску ў часе гэтага забойства было выклікана не паводзінамі Кунцэвіча, але насільлем «вуніята Дарафейка»^{*)}.

*) *Архив ЮЗР...*, VII, 592. «Дарафейка» - архідыякан Дарот, эканом Язафата Кунцэвіча.

Іншыя факты, як забойства Грэковіча, шаргародзкага протапапа і інш. збытыя былі маўчаньнем або агульнікамі, што аб іх нічога ня ведаюць. З свайго боку яны выказвалі абвінавчваньні, што пасья Берасьцейскай Вуніі забраныя праваслаўным цэрквы і маёмасьць, што ня былі датрыманыя пастановы канстытуцыі з 1607г. і наступных гадоў, што пазабірана нават шалашы-малільні за горадам, што праваслаўных адусюль выціскаюць з пасадаў, становішчаў ды арганізацыяў^{*)}.

На другі дзень праваслаўная старана праводзіла выклад сваёй брашуры «**Synopsis**» загадзя надрукованай у Вільні^{**)} . У гэтай брашуры абасноўваліся (на падабенства ранейшых публікацыяў) правы дызунітаў на цэрквы й царкоўную маёмасьць быццам незаконна перанятых вуніятамі. Зноў выступаў мітр. Руцкі, даводзячы, што «руская» царква з самага пачатку была ў вуніі з Рымам, бо раскол наступіў пасья 1054г. перш за ўсё ў Грэцыі, а не на ўсходня-славянскіх землях. У зьвязку з гэтым пытаньнем на сэйме паўстала гістарычная дыспута, калі Русь была ахрышчаная.

Вунійная старана мела мацнейшыя аргументы, дык не магло быць мовы аб прапанаваным у мэмарыялах скасаваньні Вуніі. Зрэшты з абодвух бакоў былі жаданьні згоды й пагадненьня. Мітр. Руцкі ад вунійнай Царквы прапанаваў, каб пакінуць дызунітам поўную свабоду рэлігійнага культу ў ваяводзтвах кіеўскім, браслаўскім⁹²⁾, падольскім, у Галіччыне й Львоўшчыне. У Кіеве вунійная Царква мела-б толькі катэдру сьв. Сафіі і Відубіцкі манастыр. Такім чынам уся амаль Украіна-Русь аставалася-б нязьеднанай. У Літве (Беларусі)

*) *Архив ЮЗР...*, VII, 592.

**) *Supplementum Synopsis, albo Zupełniejsze objaśnienie... praw... na przeszley generalney pod inter. convoc.*

дызуніты мелі-б у Магілёве 4 царквы, у Воршы 2, у Вільні дазволіць паставіць мурованую царкву сьв. Духа^{*)}.

Праваслаўная старана таргавалася, каб дастаць прынамсі палавіну даўнейшага стану. Пад націскам Радзівіла (кальвіна), які быў маршалкам сэйму, праваслаўныя згадзіліся на прапановы мітр. Руцкага^{**)}.

Але як няраз было раней, супраць пагадненьня знаходзіліся варожыя сілы, якім залежала не на супакоі, але на хатняй вайне на нашых і ўкраінскіх землях. Не забывайма, што Масква на смаленскім паграніччы ўжо вяла пагранічныя сутычкі, намерана захапіць прыдняпроўскія землі. Масква не спускала вачэй з казакаў ды ўсімі спосабамі іх падбухторвала, каб ня йшлі на ніякае пагадненьне. Дзякуючы гэтай маскоўскай дывэрсіі, пасья сьмерці Ёвы Барэцкага (пам. у пачатку 1631г.) міма стараньяў караля Жыгімонта ды многіх выдатных асобаў, каб на яго месца паставіць архімандрыта Пячэрскага манастыра Пётру Магілу, быў «выбраны» пад націскам казакаў і маскоўскай дывэрсіі - Ісае Капынскі, найбольш упорысты ў справах Еднасьці. Гэтаксама пад дзеяньнем маскоўскай дывэрсіі казакі адхілілі гэтмана Кулягу, абвінавачваючы яго ў Вуні^{***)}, а на яго месца выбралі Андрэя Дзедзенку. Вось-жа сэймовую згоду паводля прапановы мітр. Руцкага казакі і праваслаўныя кругі ўкраінскіх зямель адкінулі, а мітр. Капынскі пачаў адкрытую агітацыю сярод казацтва, каб перайшлі ў падданства маскоўскага цара^{****)}.

У такіх умовах Уладыслаў, як наймацнейшы кандыдат

*) Голубев..., I, 425.

**) Запіскі Радзівіла, 420.

***) *Восоединение...*, I, №74, б.127. *Архив ЮЗР...*, III, 93.

Дзёньнік элекцыйнага сэйму. *Грушевский...*, VIII, 155.

****) Акты Московского государства, I, 486.

на караля, гатовы быў пайсьці на заспакаеньне праваслаўных. Такім чынам на элекцыйным¹¹⁾ сэйме разгарэлася на нова барацьба за ўступкі праваслаўным. Нарады праходзілі сярод крыкаў, лаянак і пагрозаў прадстаўнікоў праваслаўных^{*)}. Вунійную старану баранілі Леў Сапега, Трызна - кухмістр¹⁰⁰⁾ В.Кн.Літ., і ваявода троцкі Тышкевіч, вялікія прыяцелі сьв. Язафата. Нарэшце на прапанову Радзівіла абедзьвюх старонаў, вунійная й дызунійная, пагадзіліся, каб кандыдат на караля Ўладыслаў сам паклікаў камісію дзеля наладжаньня пагадненьня.

Уладыслаў такую камісію паклікаў зь перавагай сымпатыкаў уступак дызунітам. Камісія склала два праекты пагадненьня. Першы праект быў больш выгоды вунійнай старане, другі - дызунійнай. Паводля першага праекту за вунійнай Царквой засталася-б кіеўская катэдра з царкоўнай маёмасьцю, а архірэй праваслаўны дызуніцкі меў-бы жыць у Міхайлаўскім манастыры і дастаў-бы новыя бэнэфіцыі з даходам 3 000 залатых. У Літве (Беларусі) ён меў-бы манастыр ля Горадні. Ён не называўся-б «мітрапалітам», але «архі-япіскапам». Дызуніты атрымалі-б уладыцтвы львоўскае, луцкае, перамыскае, а ў Беларусі новае - у Воршы.

Праект другі прадбачаў тытул мітрапаліта для галавы дызунітаў зь сядзібай у кіеўскай сьв. Сафіі. Мітрапаліт меў-бы 4 біскупаў: луцкага, львоўскага, перамыскага і беларускага. Вунійная Царква была-б таксама ў падобным складзе: мітрапаліта і 4 біскупаў: уладзімірскага, холмскага, пінскага і полацкага^{**)}. Ужо з гэтых праектаў мы бачым, што ў Літве (Беларусі) у гэтым часе, у 10 гадоў па сьмерці Язафата Кунцэвіча, праціўнікаў Еднасьці было вельмі мала, бо ня было

*) Дзёньнік элекцыйнага сэйму. *Грушевский...*, VIII, 162.

**) Голубев..., II, 3-5.

нават гутаркі пра больш уладыцтваў, як толькі аднаго і то ў неакрэсленым месцы: у Воршы, у Віцебску (другі праект) ці Магілёве (канчатковы праект). 30.X.1632г. камісія прадставіла Ўладыславу канчатковы праект да подпісу. Кароль, а лепш кажучы кандыдат на караля, падпісаў «Пункты заспакаення» 1 лістапада таго-ж году. Вось галоўныя пункты развязання доўгага спору:

1. Дазваляецца «рускай» рэлігіі «патрыяршага» паслушэнства свабодна адпраўляць набажэнствы, папраўляць старыя цэрквы і будаваць новыя, а таксама шпіталі, школы, сэмінарыі, друкарні, тварыць брацтвы пры цэрквах; займаць мескія ўрады.

2. Мітрапаліт выбіраецца паводля старых звычаяў духоўствам і сьвецкімі з Кароны й В.Кн.Літ. невунятамі, з шляхоцкага роду і падлягае зацверджанню караля. Зацверджанню падлягаюць і архімандрыты. Мітрапаліт атрымоўвае сьв. Сафію, але мітр. маёмасці застаюцца дажывотня за вунійным мітрапалітам, а толькі пасля яго сьмерці пераходзяць да мітр. невунійнага маёнткі ў Кіеўшчыне. У Кіеве за вунійным мітрапалітам астаецца Відубіцкі манастыр.

3. Перамыская і львоўская япархія перадаюцца дызунітам, а па сьмерці ці пераводзе вунійных біскупаў катэдра ды маёнткі астаюцца за імі. Гэта датычыць і луцкай япархіі. У В.Кн.Літ. утвараецца біскупства мсьціслаўскае, а яго біскуп будзе мець тытул: мсьціслаўскага, аршанскага й магілёўскага зь сядзібай у сьв. Спаськім манастыры ў Магілёве ды з платай ад дзяржавы 2 000 залатых у год. Усе царкоўныя маёмасці пакідаліся за вунійнай Царквою, пайменна за полацкім архібіскупствам. Ужо не прызнаньне за мсьціслаўскім уладыкам царкоўнай маёмасці ды ўзалежненьне яго ад дзяржаўнай платы сьведчыла, што на нашых землях

невунійнае праваслаўе было слабое, каб магло яно ўтрымацца даўжэй; што існавалі толькі часовыя патрэбы заспакаення існуючых астаткаў невунійнай Царквы. І жыцьцё апраўдала гэтыя спадзяваньні, пайменна, міма доўгай маскоўскай акупацыі Беларусі (1654-1667гг.) ужо ў 1702г. мсьціслаўская япархія мусіла самазліквідавацца зь недахопу вернікаў.

4. На найбліжэйшым каранацыйным сэйме кароль вызначыць камісараў - двух католікаў і двух праваслаўных, якія маюць аб'ехаць усе месцы, мястэчкі і сёлы, сьпісаць вунятаў і невунятаў і прапарцыянальна да фактычных дадзеных разьдзяліць сьвятыні паміж аднымі і другімі на мясцох. На аснове гэтага пункта кароль Уладыслаў (ужо пасля каранацыі) 14.III.1635г. вызначыў дзве камісіі, адну для В.Кн.Літ., а другую для ўкраінскіх зямель. У кожнай камісіі было па 6 асобаў: 3 вунятаў і 3 невунятаў. Камісіі пачалі свае працы ад 1 чэрвеня 1635г.

5. Кожны дабравольна выбірае сабе тую ці іншую юрыздыкцыю. Хто ня хоча належаць да Вуніі, можа перайсьці да невунійнай Царквы і наадварот. Вернікі, якія далучацца да Вуніі ў мсьціслаўскай япархіі, пераходзяць у зьверхнасьць полацкай архідыяцэзіі. Віленскае брацтва можа скончыць пабудову мураванай сьв. Духаўскай царквы, а за сьв. Троіцкую царкву невуніятаў маюць дастаць 3 цэрквы ў Вільні. Называліся таксама цэрквы і манастыры ў гарадох, якія маюць быць перададзеныя невуніатам, як напр. у Берасьці, Кобрыне, Краснаставе, Дарагічыне, Мастох, Пінску і інш. (украінскіх) мясцох.

6. Абедзьвія стораны павінны жыць у згодзе і супакою, спыніўшы палемічную літаратуру ды ўсякія выступленьні адных супроць другіх.

«Пункты заспакаення» зараз былі ўпісаныя ў варшаўскія

гарадзкія кнігі. Слабасцю іх было тое, што яны ня былі ніколі пацьверджаныя ўхвалай сэйму, а толькі змацованы каралеўскім подпісам, што стварала зь іх не закон, але палітычны дакумант.

Магчыма, што ў гэтым была собская палітыка Ўладыслава, каб гэткім чынам у канцовым выніку ўсё-ж такі давесці да Еднасьці. Аб гэтым ён казаў папскаму легату, які занепакоены быў магчымасьцямі парушэньня існуючага стану вунійнай Царквы*).

Тымчасам дызуніты нагараха кавалі зьлезла. Яны ведалі, што існуючы мітр. Ісая Капынскі, Ісакі Барыськовіч - бп. луцкі і інш. скампрамітаваліся супрацоўніцтвам з Масквой ды ня змогуць атрымаць каралеўскага зацьверджаньня. Таму насьпех праводзілі выбары новых стаўленікаў. Так на мітрапаліта быў выбраны стары кандыдат Пётр Магіла, ведамы з правунійных настройў**). Зараз ён быў высланы да канст. патрыярха на высьвячэньне з просьбай, каб адхіліў існуючага мітрапаліта Ісаю. На мсьціслаўскага (беларускага) ўладыку быў выбраны ігумен віленскага сьв. Духаўскага манастыра Язэп Бабрыковіч***), на луцкую катэдру - кн. Аляксандар Пузына, сьвецкі шляхціч, які меў-бы высьвяціцца.

Пратэктары вунійнай Царквы пад галоўным старшынствам Льва Сапегі таксама не бязьдзейнічалі. Яны залажылі пратэст супраць самавольнай каралеўскай прысягі на «Пункты» уключаныя ў *racia conventa*¹⁰¹⁾ без ранейшага зацьверджаньня сэймам, уважаючы каралеўскую прысягу толькі ўмоўнай, узалежнай ад згоды Папы. Сам кароль Уладыслаў апавядаў потым, што канцлер В.Кн.Літ. Аль-

*) *Theiner. Monumenta...*, III, 399.

**) *Максимович...*, I, 390; *Голубев...*, I, 534-536; II, 3.

***) *Археограф. сборник...*, V, 122.

брэхт Радзівіл у часе прысягі караля шаптаў яму на вуха: «ня мей той інтэнцы¹⁰²⁾». Папа 1.I.1633г. прыслаў лісты да караля і легата, каб вунійная Царква не была пакрыўджаная ў выніку дадзеных абятніцаў дызунітам і дызыдэнтам. Гэтыя пратэсты напудзілі зноў праваслаўных, а казакі нават пагражалі, што ня пойдучь на вайну супраць Масквы, калі «грэцкая вера» ня будзе заспакоена.

Каранацыйны сэйм быў у Кракаве 8.II-17.III.1633г. Перад яго пачаткам 6.II адбылася каранацыя караля. На сэйме зараз разыгралася бурлівая барацьба за «Пункты». Дызуніты дамагаліся пацьверджаньня сэймавай ухвалай «Пунктаў», сэнат і сам кароль узалежнівалі такую ўхвалу ад згоды Папы, адказу ад якога яшчэ не было. Асабліва вялікай неспадзеўкай дызыдэнтаў і дызунітаў была адмова самога караля, на якога яны найбольш спадзяваліся*). Але кароль бараніўся, што ён нічога ня можа зрабіць, бо сэнат ставіцца адмоўна да «Пунктаў». Урэшце дайшло да пагадненьня, і была выдана 15.III.1633г. ад імені караля грамата для праваслаўных, што да Вуніі не належалі**).

У гэтай грамаце, каторая замяніла «Пункты», кароль прызнаваў невунійным праваслаўным свабоднае адпраўленьне набажэнстваў, утрымоўваньне брацтваў, школаў, сэмінарыяў, друкарняў, шпіталяў. Далей кароль дазваляў выконваць свае абавязкі і юрыздыкцыю ўладыкам, выбраным на элекцыйным сэйме: «вялебнаму айцу П.Магіле, архімандрыту Пячэрскаму, выбранаму невуніятамі на кіеўскую мітраполію, які ўжо і сакру¹⁰³⁾ мае ад царгародзкага патрыярха; такжа шляхцічу Аляксандру Пузыне, выбранаму на ўладыцтва луцкае й астроскае, і а. Язэпу Бабрыковічу,

*) Дзёньнік..., 513-20; *Supplementum Synopsis...*, 164-165.

**) *Supplementum Synopsis...*, 169.

выбранаму на ўладыцтва мсьціслаўскае, а такжа таму, хто будзе абывателямі невуніятамі выбраны на ўладыцтва перамыскае^{*)}. На ўтрыманьне мітрапаліта перадавалася катэдра сьвятой Сафіі ў Кіеве, Пячэрскі і Пустынскі манастыры; біскупам мсьціслаўскаму й перамыскаму вызначаліся пэнсіі, як у «Пунктах». Усе іншыя справы, закранутыя пунктамі, пераносіліся на чарговы сэйм.

Такім чынам кароль выкруціўся з свае прысягі на «Пункты». А каб супакоіць праваслаўных пасля адыходу ад «Пунктаў», кароль выдаў дадатковыя граматы. Паводля адной зь іх, невуніяты мелі атрымаць па адной царкве ў Кобрыне, Дарагічыне, Мастох, Пінску (з брацтвам), Берасьці, Краснаставе, Бэлзе, Сокале, Ратне, Стаянове, Грубяшове, Уладзіміры, Крамянцы, а ў некаторых мясцовасьцях, як у Бельску, і больш цэркваў^{**)}. Выданыя былі прывілеі мітрапаліту і біскупу мсьціслаўскаму з правам дзеяньня на ўсёй тэрыторыі полацкага архібіскупства^{***)} і інш.

Тымчасам сярод праваслаўных наступіў раскол. Прамаскоўская партыя з Ісаям Капынскім на чале не прызнала новай герархіі з П.Магілай, мітрапалітам. Тады (лета 1633г.) Магіла зы збройнай сілай сваіх прыхільнікаў прыехаў у Кіеў і сілай захапіў уладу, арыштаваўшы Ісаю Капынскага ды сілай ад яго дабіўся пісьмовага зрачэньня^{****)}. Але і пасля гэтага раскол трываў. Польскі каронны гэтм. Канецпольскі гэтак апісвае схізму сярод праваслаўных:

«Той Ісая, каторы быў раней мітрапалітам кіеўскім, нагаварыў вялікую сілу перад войскам запароскім на Магілу, цяперашняга мітрапаліта. Магіла рабіў на яго таксама закіды,

*) *Supplementum Synopsi...*, 169.

**) *Архив... митрополитов*, I, 616.

***) *Голубев...* I, 92; *Грушевский ...*, VIII, 186.

што «ты здраднік, бо з Масквой маеш паразумленьне!»^{*)}. Мы далі прадстаўленьне гэтых падзеяў, каб чытач лішні раз пераканаўся ў варожай дывэрсіі маскоўскай, якая не жадала супакою й пагадненьня, але нутранага змаганьня, а «абарона праваслаўя» ставілася толькі для прапаганды. Памятайма аб тым, што летам 1633г. Масква вяла адкрытую вайну зь Літвой (Беларусь) за завалоданьне Смаленскам і Севершчынай, а ў ноч з 12 на 13 чэрвеня 1633г. маскоўскі загон атакаваў Полацк. Пацярпеўшы няўдачы, Масква мусіла заключыць у 1634г. Паляноўскі мір. Тады толькі наступіла ліквідацыя расколу сярод праваслаўных ды прызнаньня казакамі Пятра Магілы.

Маскоўская навала 1633 году і рэлігійная дывэрсія выявілі поўнасьцю запраўднае аблічча Масквы, а разам з гэтым і праўдзівасьць перасьцярогі Язафата Кунцэвіча ў лісьце да Лявона Сапегі: не народ супрацьстаўляецца Еднасьці, але вонкавыя ворагі. Таму ігра з дызунітамі мусіла быць перагледжаная, каб адхіліць дывэрсію. Таму на сэйме 1635г., калі разгарнулася канчатковая барацьба за «Пункты» 1632г., ня мала было дыплямацыйі каралю і ўраду Польшчы і В.Кн.Літ., каб вылучыць гэтую дывэрсію на будучыню. А наступ быў на сэйме вялікі. Тагачасны папскі нунцы Вісконты гэтак апісвае становішча: «Дызуніты, зьяднаўшыся з дызыдэнтамі, ужывалі на апошнім сэйме ўсякіх подступаў, яшчэ хітрэйшых ад зласьлівай хітрасьці грэкаў, каб нарэшце дасягнуць мэты сваіх інтрыгаў. Яны пагражалі на'т прымяненьнем сілы, і калі не схапіліся за зброю, то толькі таму, што ім лягчэй было ваяваць золатам, што паканала ні аднаго юду з пасярод жадных тутэйшых католікаў. Не хацелі многа, але здавальняліся абы чым. Адкідаючы ўсякую згоду, хацелі выкараніць Вунію зусім, забраць найбольшыя й найлепшыя біскупствы,

*) *Грушевский ...*, VIII, 186-187.

манаствыры, цэрквы, царкоўныя маёнткі, і ўсё гэта аддаць дызунітам. Праз такі націск іх ды праз малую прыхільнасьць шляхты да Вуніі нельга было абысьціся безь вялікіх стратаў»^{*)}.

Пастанова сэйму 1635г.^{**)} толькі ў агульных словах гаворыць аб «Пунктах» з 1632г. «абяцаем гэтым законам вечным за сябе і наступнікаў нашых дзяржаць згодна з гэтымі пунктамі так вуніятаў, як і невуніятаў». Фактычна закон месціўся ў выданых таго самага дня (14.ІІІ.1635г.) прывілеях асобна для вунійнай і асобна для невунійнай Цэркваў, паводля якіх становішча прадстаўляецца не так трагічна, як паведамляў нунцы.

У прывілеі для вунійнай Царквы кароль дае цікавыя тлумачэньні, дзеля чаго ён «супакоіў дызунітаў»: «дзеля агульнага дабра ўзялі мы на сябе наладзіць супакой між людзьмі грэцкай веры, а спосабы таго заспакаеньня пакінулі да вырашэньня сьв. Айца. Але сьв. Айцец не выказаўся з сваіх думак ды ў гэтай справе ніякай выразнай дэклярацыі не дае, а на сойме інакш не магло прыйсьці да абароны Рэчы Паспалітай і іншых справаў. Таму прышлося нам наладзіць згоду зь людзьмі, якія не належаць да Вуніі. Аднак мы гэта зрабілі не на тое, каб пацьвердзіць правы схізмы, але для агульнага дабра, а людзям, што прабываюць у Вуніі з сьв. Царквой Рымскаю даем вось гэта на довад нашай ласкавай апекі»^{***)}.

Галоўнай розьніцай між ранейшымі дакумантамі і гэтым прывілеям было тое, што цяпер выразна дэкляравалася царкоўная палітыка В.Кн.Літоўскага ў дачыненьні да Вуніі. Калі раней у пару Язафата Кунцэвіча было заігрываньне з дывэрсіяй праваслаўных брацтваў ды мітыгаваньне¹⁰⁴⁾ росту Вуніі, калі яшчэ перад апошняй вайной з Масквой

*) *Relacje nuncjuszów...*, 265.

**) *Volumina Legum*, ІІІ, 407.

***) *Археограф. сборник...*, І, 138.

пры ўкладаньні «Пунктаў» была тэндэнцыя ставіць нараўні вунію і невунію, гэта ёсьць у роўнай колькасьці біскупстваў, манаствыроў etc., то цяпер перамагла ідэя Язафата Кунцэвіча - у Літве (Беларусі) імкнуцца да наладжваньня Еднасьці тым больш, што тут у асноўным народ спагадаў гэтай Еднасьці, а яе праціўнікамі былі адзінкі, згуртаваньня ў брацтвах ці ў манаствырох. Праваслаўным невуніятам пакідалася Ўкраіна-Русь, а разам з гэтым клопат зь імі пакідаўся Польшчы, сярод палітыкаў якой радзілася думка, каб на Ўкраіне ўмацоўваць ня Вунію, як-ніяк не польскую царкву, але польскае лацінскае каталіцтва, а разам з тым палянiзацыю.

Такім чынам у прывілеі за вунійнай Царквой прызнаваліся біскупствы: полацкае, пінскае і смаленскае на нашых землях, ды ўладзімірскае і холмскае на землях, якія цягнуліся да Літвы ды былі фактычна ў валаданьні літоўскіх (беларускіх) паноў і шляхты. У сувязі з гэтым пастанаўлялася таксама, што ў Полаччыне, Віцебшчыне і Ноўгарадзе (Северскім)^{*)} праваслаўныя ніколі ня могуць мець сваіх цэркваў, якія да Вуніі не належаць. Разходзілася пра тое, каб на ўсходніх нашых землях, мяжуючых з Масквой, стварыць адпорны пояс перад маскоўскай царкоўна-палітычнай дывэрсіяй. Дапаўненьнем да гэтага пункту была грамата караля з 1636г., забараняўшая мсьціслаўскаму біскупу (Сьльвэстру Косаву) наведваць названыя землі (Полацкую, Віцебскую й Северскую)^{**)} .

*) Ёсьць, паводля нас, недаразуменьне лічыць «Nowogródek» названы ў прывілею - Наваградак - былую сталіцу Літвы і сядзібу Мендаўга, як гэта падаецца ў падручніках. Тут ідзе пра «Nowogródek Siewierski», дзе ад 1628г. актыўна дзейнічаў бп. смаленскі Крэўза. *Воссоединение...*, І, 117, 118, 119.

**) *Витебская старина*, V, 97.

Другім паказьнікам гэтай палітыкі было вырачэньне вунійнай Царквой Кіева ды адначасовае абмяжаваньне дзейнасьці невунійнага мітрапаліта на нашых землях. Такім чынам Відубіцкі манастыр, прызнаваны ў ранейшых дакументах за вунійнай Царквой, цяпер перадаваўся дызунітам, а горадзенскі манастыр - вуніятам.

У прывілею для праваслаўных дызунітаў гаварылася, што вунійны ўладыка Пачапоўскі ў Луцку застаецца на месцы да «свайго жывата» (dažyvotnia), а па яго сьмерці ўладыцтва пераходзіць да дызунітаў. Гэтаксама ў Перамысьлі, па сьмерці вуніята Крупецкага ўладыцтва прайдзе да дызунітаў, а за вунійнай Царквой астануцца дзьве цэрквы ў Перамысьлі, сьв. Спаса й Міколы.

У праваслаўных школах кіеўскіх і віленскіх прывілей дазваляе вучыць па лаціне і па грэцку, але толькі ў «humaniora» - у ніжэйшых класах. Навукі вышэйшыя, як філязофія і тэалёгія, забараняліся*). Сэнс гэтай забароны быў той, каб даць магчымасьць езуіцкім і базыльянскім школам прыцягнуць моладзь на навукі, а з другога боку - даць перавагу вунійнаму і рыма-каталіцкаму духавенству ў індывідуальнай падрыхтоўцы. З гэтым лучыцца і адзін з пунктаў вунійнага прывілею, што кандыдатамі на вунійныя біскупскія катэдры могуць быць толькі базыльяне чыну Язафата Кунцэвіча.

Адначасова кароль выдаў прывілей для паасобных дызуніцкіх уладыкаў на ўладыцтвы. Цікава тут падкрэсьліць адносіны да раскольніка Ісаі Капынскага, які не прызнаваў мітрапаліта П.Магілу. Пасьля арышту яго Магілай, ён быў асаджаны ў кіеўскім Міхайлаўскім манастыры без права карыстацца тытулам мітрапаліта. Цяпер, мабыць, каб

*) *Архив ЮЗР...*, VI, 280.

**) *Архив ЮЗР...*, VI, 285.

гамаваць мітр. Магілу, кароль даў прывілей для яго і тытул архібіскупа северскага задняпроўскага**). Архібіскупства гэтае аднак доўга не ўтрымалася. Мабыць пасьля сьмерці Капынскага (1640г.) Магіла яго зьліквідаваў.

Як ужо было раней сказана, 14.III.1635г. былі вызначаныя каралём адумысныя камісіі для В.Кн.Літоўскага і ўкраінскіх земляў Польшчы дзеля вывучэньня на месцы рэлігійнага становішча й наяўнасьці дызунітаў і вуніятаў ды падзелу існуючых цэркваў*).

Летам таго ж году камісіі пачалі сваю працу, выклікаўшы адразу новую хвалю непарадкаў. Вунійная старана ўважала, што паколькі няма згоды Папы на пераданьне цэркваў дызунітам, дык дзеянні каралеўскіх камісараў не законныя. З другога боку дызуніцкая старана не шкадавала грошай на падкуп камісараў, каб дастаць лепшыя цэрквы і манастыры**).

Камісары выявілі сільнейшы праваслаўны стан на Падлясьсі. Так у Бельску невуніятаў было больш як вуніятаў. Таму камісія аддала 3 цэрквы дызуніі, а 2 пакінула вуніі***). У суседнім Дарагічыне на «рускім месцы» вуніятаў не было зусім. Існуючая там царква была перададзена невуніятам****). У Лосічах таксама мала знайшлося вуніятаў, і камісары перадалі абедзьвія цэрквы невуніятам. У Берасьці невуніяты атрымалі адну царкву (Нараджэньня Багародзіцы) і манастыр сьв. Сымона Стоўпніка*****). Куды слабей прадстаўляўся стан невунійнай Царквы на тэрыторыі В.Кн. Літоўскага. Так у Вільні дызуніты здолелі ўтрымаць толькі сьв. Духаўскі мана-

*) Тамжа, 279.

**) Ліст бп. Тэрлецкага ў *Голубев...*, II.

***) *Архив ЮЗР...*, VI, 290-291.

****) *Голубев...*, II, 115-116.

*****) *АВАК...*, V, XXX-XXXVI; *Harasiewicz. Annales...*, 324-325; Біднов В.А. Православна церква в Польщі і Литве.

стыр з царквой, у Пінску - адну царкву і Багаяўленскі манастыр; у Менску адну царкву й манастыр сьв. Пятра й Паўла; у Слуцку - царкву й Пераабражэнскі манастыр; у Магілёве - 2 царквы і Спаскі манастыр; у Полацку - 1 царкву; у Куцейне ля Воршы - манастыр з царквою; у Купяцічах ля Пінска - манастыр з царквой. Апрача гэтага па адной царкве было ў Копысі, Шклове, Галаўчыне, у Чэўску з манастыром; у Чарнігаве, царква і манастыр і яшчэ ў некалькіх мясцовасцях.

Як бачым, дызунія трымалася ў манастырох ды ў большых гарадох, а навакольная прастора аставалася ў вунійнай Царкве. Нічога дзіўнага, што і пасля «заспакаеньня праваслаўных» ды легалізацыі іхняй герархіі нанава прабудзіўся дух Еднасьці сярод праваслаўных.

Цікавая гэтая справа прадстаўляецца наступна. У лютым 1636г. валынскі ваявода кн. Адам Сангушка, праваслаўны, як калісьці кн. К.Астроскі, заняўся наладзіць зьяднаньне праваслаўных з Апостальскім Пасадам. Дзеля гэтага ён выслаў у Рым дамініканскага прыяра ў Львове а. Дамаскіна зь лістом да Папы Урбана VIII. Сангушка ў сваім лісьце апавядаў пра існаваньне на Ўкраіне і Літве руху сярод духоўных і сьвецкіх, каб утварыць там асобны патрыярхат, які быў-бы ў лучнасьці з Рымам. Сярод духоўных названыя былі мітрапаліт Пётра Магіла і луцкі біскуп А.Пузына*).

У лісьце апавядалася, што праваслаўныя хочуць мець захаваныя ўсе абрады, а дагматычныя разыходжаньні іх менш цікавяць. Прызычаныя да ўсходняга патрыярхату, як галавы праваслаўя, стварае патрэбу ўстанаўленьня ў Рэчы Паспалітай собскага патрыярха, які-б прызнаваў зьверхнасьць Папы, а ў справах свае Царквы быў-бы самастойны.

Рым прыняў прапазыку кн. Сангушкі паважна ды была

*) Шмурло Е. Римская курия..., 97.

вызначаная папская камісія з трох кардыналаў, якая мела вывучыць стан справы. Папскі нунцы ў Варшаве атрымаў інструкцыі, каб сачыць за справай ды даваць справаздачы, ды павядоміць караля Ўладыслава. Была выслана папская грамата кн. Сангушку з пахвалай мітр. П.Магілы й бп. А.Пузыны.

Восень 1636г., а пайменна 31 жніўня і 5 верасьня кароль выдаў заклікі да вунійных і невунійных герархаў наладзіць пагадненьне і выбраць свайго патрыярха. У закліку да праваслаўных між іншым гаварылася: «Мы хочам, каб перад наступным сэймам вы ўвайшлі ў зносіны з усімі брацтвамі і пашукалі спосабаў дайсьці да еднасьці і трывалай згоды з вуніятамі, бо калі вы не пагодзіцеся між сабой мірным шляхам, кожная старана не перастане непакоіць другую, прасьледываць судамі й напасьцямі. Ведаем, што найважнейшым між вамі і імі будзе паслушэнства, каторае вы маеце да канстантынопальскага патрыярха. Але калі вы возьмеце пад увагу, што дзеілася з тым (патрыяршым) пасадам і што цяпер дзеіцца, то вы лёгка зразумеце, што, не нарушаючы правоў патрыяршых, вы можаце, за прыкладам Масквы і іншых дзяржаваў, мець у сябе дома тое, што цяпер здалёк дастаеце. Учыніце справу мілую Богу, Рэчы Паспалітай карысную, патрэбную народу рускаму...»*)

Апрача названых граматаў кароль рассылаў пасланцоў з праектамі такой згоды: *Modus concordiae generalis, a parte disunitorum conceptus*¹⁰⁵).

Як падставу да паразуменьня ўзята пастанову Львоўскага сабору з 1629г.

1. Праваслаўныя астаюцца пры сваёй навуцы аб паходжаньні сьв. Духа, гэта ёсьць пры формуле «*a Patre per Filium*»¹⁰⁶),

*) Шмурло Е. Римская курия..., 107-112.

каталіцкую формулу «*filioque*»⁸⁶⁾ ня лічаць за гэрэзію.

2. Праваслаўныя прымаюць навуку аб чысцы.

3. Душы сьвятых знаходзяцца ў небе.

4. Абрады і звычаі ўсходняй Царквы не парушаюцца; праваслаўныя не асуджаюць рымскіх аплаткаў, посту ў суботы, прычасыя пад адной постаццй, ціхую імшу. Гэтак-сама наадварот, лаціннікі не асуджаюць усходніх абрадаў.

5. Усе вернікі ўсходняга абраду (вуніяты і невуніяты) могуць залежаць ад канст. патрыярха, калі ён будзе верыць з названымі пунктамі і такое вызнаньне веры прышле каралю, мітрапаліту і ўсім уладыкам.

6. Залежнасьць ад патрыярха разумеецца так, што мітрапаліт памінае патрыярха ў набажэнствах; патрыярх зацьвярджае мітрапаліта, але толькі першы раз, далей мітрапаліт мае ставіцца саборам біскупаў без удзелу патрыярха, аж да часу, пакуль Канстантынопаль не вызваліцца ад турэцкай залежнасьці.

7. Усе вернікі ўсходняга абраду прызнаюць, што Рымскі Пасад ёсьць першы між іншымі пасадамі, а рымскі архірэй ёсьць галавой Царквы. Яму належыць права скліканьня сабораў, зацьверджаньня іх пастановаў і іншыя функцыі архіпастыра.

У самым праекце няма гутаркі пра ўстанаўленьне свайго патрыярха. Мабыць, гэтым спосабам (прызнаваньне канст. патрыярха) мелася паказаць, што не зачыняецца магчымасьць далейшага належаньня да канст. патрыярха, калі ён увойдзе ў лучнасьць з Рымам. Лягічна з гэтага вынікае, што калі патрыярх на гэта ня пойдзе, то няма іншага выхаду, як утварэньне свайго патрыярхату. Як вынікае зь лісту Сангушкі да бп. Ісаі Капынскага^{*)}, кан-

*) АЮЗР..., III, 5.

дыдатам на патрыярха быў Пётра Магіла. Капынскі зараз аб гэтым павядоміў праз Пафнуцага, лубенскага архімандрыта, Маскву. Ён абвінавачваў Магілу ў адступніцтве ад «хрысьціянскай веры» ды пераходзе да Папы, у разбурэньні і зьнішчэньні існуючага парадку. Гэткую прапаганду ён шырыў сярод казацтва і задняпроўскіх манастыроў, якія вясной 1638г. высылалі сваіх пасланцоў да пагранічных ваяводаў расейскіх да Пуціўля, просячы прыняць іх дзеля загрозы іх веры. Цар выдаў грамату дазваляющую на пераход. Усяго тады ўцякло ў Маскоўшчыну з 150 манахаў^{*)}.

За манахамі пачало ўцякаць праваслаўнае жыхарства, напужанае варожай агітацыяй. Масква падлівала алівы да гэтай прапаганды. Цар даў загад пагранічным ваяводам

*) 1638 году июня в 5 день в роспросе воеводе Микифору Юрьевичу Плещееву густынского монастыря черной поп Пафнудей сказал, что... в великий пост писал де з Луцка кн. Косирской, воевода лясцкой волынской, к лубенскому епископу Исаяю в Полесья, а епискуп Исаяя писал до лубенского Преображенского монастыря и до густынского их монастыря к игуменом и к братии, что де одноконечно король польской и паны радные и лясцкие арцибискупы приговорили на сойме, что в их Польской и в Литовской земли православной хрестыанской вере не быть, и хрестыанские церкви поломать, и книги руские вывезть. А киевской митрополит Пётр Могила веры хрестыанской ныне отпал, и благославлен де митрополит Пётр Могила от папы римского ныне в великой пост в патриархии, бутто быть ему патриархом хрестыанской веры. А присегал он, Пётр Могила, королю и всем паном радным и арцибискупом лясцким, что... службу церковную по повелению папы римского уставить...» *Воссоединение...*, I, 222.

прымаць уцекачоў ды даваць добрую апеку*). Такім чынам выявілася, што плян устанаўленьня свайго патрыярхату выкліча новыя непарадкі ды ўзмоцніць маскоўскую дывэрсію, тым больш, што пасля агранічэння ліку рээстраваных казакаў пачалі масава пераходзіць на маскоўскі бок «чэркасы» - запароскія казакі. У такіх умовах і Рым ня схільны быў тварыць патрыярхат, ня будучы пэўным, які абарот возьме ўся справа, залежная ад свавольнага і некантраляванага казацтва. На просьбу караля даць дазвол на скліканьне супольнага сабору дзеля наладжання Еднасьці, Рым выслаў яшчэ аднаго нунцыя (Filonarda), каб перш добра выведаў палітычна-царкоўнае становішча на Ўкраіне й Літве ды, калі ўмовы неспрыяльныя, каб не дапускаў да скліканьня супольнага сабору**).

Так яно і сталася. На новы ліст караля Папа адказаў, што цяпер неадпаведны час на ўстанаўленьне патрыярхату і трэба трымацца парадку Берасьцейскай Вуні***).

Няўдача з патрыярхатам не хавала вунійнай ідэі сярод праваслаўных. Мітр. Магіла склікаў у 1640г. сабор у Кіеве і заняўся пытаннямі аздараўленьня нязьяднанай Царквы. На саборы было прынята рад аздараўляючых пастановаў, а што найважнейшае - **катахізіс** Пятра Магілы, які пасля быў прыняты ўсёй усходняй Царквой.

*) *Воссоединение...*, I, 185-259; *Грушевский ...*, VIII, 62-67. У царскай інструкцыі ваяводам пагранічным гаворыцца, каб уцекачом «ня было ні ад кога ніякіх крыўдаў і шкодаў, каб коней і ўсякай жывёлы ў іх ніхто не краў і не забіраў, а сам ваявода быў да іх ласкавы і ветлівы». Выдаваліся і грошы: 5 рублёў мужчыне, 1,5 жанчыне, дзецям па рублю і інш.

**) *Relacje nuncjuszów...*, II, 272.

***) *Theiner. Monumenta...*, III, 369-375; *Шмурло Е. Римская курия...*, 106.

У 1643г. бп. Мэтоды Тэрлецкі (вунійны ўладыка холмскі) пераслаў у Рым сьпісак з 24 асобаў з просьбай перасланьня ім папскага *breve*¹⁰⁷⁾ дзеля падтрыманьня і разьвіцьця ідэі Еднасьці. У сьпіску былі 3 праваслаўных невуніятаў: Пётра Магіла - мітрапаліт, ваявода Адам Кісель і кн. Грыгор Чацьвертны-Чацьвертынскі. Папа Урбан VIII выслаў жаданья *breve* ўсім асобам, апрача кн. Чацьвертынскага*).

Калі ў 1644г. Апостальскі Пасад заняў Папа Інацэнт Х ды былі наладжаныя прыязныя адносіны караля Ўладыслава зь ім, мітрапаліт Пётр Магіла выслаў у Ватыкан свой праект наладжання Вуні**). Сам гэты праект у арыгінале дасюль не знойдзены, а толькі пераказ яго ў паперах сакратара Кангрэгацыі прапаганды веры Ingoli, знойдзены ў ватыканскім архіве прафэсарам Шмурлам. У пераказе Ingoli праект закранаў тры галоўныя пытаньні:

1. Розьніцу Апостальскага складу веры паміж усходняй і заходняй Цэрквамі, як паходжаньне сьв. Духа; навукі аб чысцы і г.д. Розьніцы гэтыя, паводля Магілы, не істотныя, а больш слоўныя. Галоўным пунктам разыходжаньняў ёсьць прышынство Папы. Усходняя Царква апіраецца на самастойнасьці патрыярхаў ды на саборнай уладзе, і таму Магіла прапануе ўдзержаць такі стан і пасля зьяднаньня з прызнаньнем прышынства Папы.

2. Пётра Магіла ўважае, што ў сучасны момант немагчыма разьлічваць на Вунію з усім праваслаўным Усходам. Пра маскоўскую царкву ён нічога не кажа, але адносна грэкаў, - што яны ў нехрысьціянскай няволі ды ня могуць выявіць свайго праўдзівага голасу. Паводля яго Вунія можа быць поўнасьцю наладжана толькі з «польскай Русыяй», якая

*) *Шмурло Е. Римская курия...*, 107.

**) Тамжа, 113-114.

сама жадае Еднасьці, бо гіне ад расколу і барацьбы. Каб наладзіць гэтую Еднасьць, Магіла прапануе:

а) Утварыць зьяднаньне, а не зьліцыцё з лацінскай Царквой. Праваслаўныя захоўваюць собскія абрады й самастойнасьць, хоць прызнаюць рымскага архірэя за перша-сьвятара і галаву ўсяе Царквы, як аб гэтым гаворыцца ў сымбале веры.

б) Мітрапаліт «рускай» Царквы павінен надалей быць выбіраны саборам «рускіх» біскупаў, не зьвяртаючыся да Рыму з просьбай аб яго зацьверджаньні, як не патрабаваў зацьверджаньня і апостал Мацей, якога паставіла рэшта апосталаў, што знаходзілася тады паза Рымам.

в) Мітрапаліт складае прысягу, што будзе сьцерагчы дагматы і правілы хрысьціянскай веры, прызнаваць Папу за галаву і перша-сьвятара. Такую прысягу, уласнаручна падпісаную, перасылае ў Рым у трох мовах: лацінскай, грэцкай і «рускай» (г.зн. у сёняшняй тэрміналёгіі - беларускай). Сам ня едзе туды на высьвячэньне.

г) У выпадку наладжваньня вуніі з Рымам канстантынопальскага патрыярхату, мітрапаліт вяртаецца пад ягоную патрыяршую ўладу.

3. Пытаньне, як правесці Вунію, Магіла выясьняе наступна:

а) На соймах ставіць пытаньне аб шкадлівасьці падзелу між вуніятамі і невуніятамі ды старацца, каб былі выбіраныя на паслоў людзі аўтарытэтныя й прыхільныя Вуніі.

б) Склікаць зьезд вуніятаў і невуніятаў, каб дагаварыцца ў спорных пунктах, «не рабіўшы ніякага заахвочваньня да зьяднаньня з Рымскім Пасадам».

в) Старшынямі на зьездзе мае быць двух: адзін вуніят, а другі дызуніт, людзі рассудныя й аўтарытэтныя.

г) Атрымаць ад караля забарону выклікаць на зьездзе

замяшаньні ды нарушваць парадак нарадаў.

е) Пастановы зьезду маюць быць прадстаўлены на зацьверджаньне агульнага сэйму.

Падобны праект быў перасланы Адамам Кіселём у Рым за пасярэдніцтвам а. Валерыяна Манё*).

У наступным 1645 годзе (15-16 сакавіка) адбылося паседжаньне Кангрэгацыі прапаганды веры ў справе Вуніі праваслаўных дызунітаў у Рэчы Паспалітай. Кангрэгацыя прызнала прысланыя матарыялы за недастатковыя дзеля прыняцьця нейкай пастановы, і даручыла нунцаму ў Варшаве дэ-Торэзу сабраць больш дадзеных аб магчымасьці Вуніі дызунітаў, ды выведаць асабістыя погляды мітр. П.Магілы і бп. А.Пузыны. За аснову наладжваньня Вуніі Кангрэгацыя выказалася за пастановамі Флярэнскай Вуніі; што мітрапаліт вунійны можа быць выбіраны мясцовымі біскупамі і можа ставіць сваіх біскупаў пры ўмове, што ён зложыць Папе формулу паслухмянасьці, гэта значыць тое, што выказаў мітр. Магіла ў сваім праекце**).

Вось так прадстаўляецца ўся справа царкоўнай Еднасьці перад казацка-маскоўскай навалай сярэдзіны 17ст. На абшырным матарыяле мы бачылі небывалую падзею: сьмерць Язафата Кунцэвіча замест трыумфу дызуніі сталася зваротным пунктам у кірунку Еднасьці. Усе выдатнейшыя правадыры супрацьвунійнага руху за жыцьця Кунцэвіча самі сталіся прамотарамі Вуніі. І калі-б не Масква - найзлейшы вораг нашага народу, царкоўная й нацыянальная Еднасьць даўно закрасавала-б у нашай Бацькаўшчыне без непатрэбных ахвяраў й змаганьня. У далейшым мы яшчэ пабачым трыумф ідэі Еднасьці - ідэі сьв. Язафата - у часе настрашнейшым, у часе маскоўскага «патопу».

*) Шмурло Е. Римская курия..., 113-114.

**) Тамжа, 118.

Спробы апанаваць казацкі рух шляхам агранічэння казацкага войска ды ўвядзення акупацыйных сілаў Польшчы выклікалі агульнае паўстаньне пад правадырствам Хмяльніцкага ў 1648-49гг. супраць Польшчы. Перамога Хмяльніцкага пад Жоўтымі Водамі (6.V.) і пад Корсунем (16.V.1648г.) адчынілі казакам дарогу на захад. Каб забяспечыць паўночнае крыло паходу на Варшаву, летам 1643г. Хмяльніцкі перакінуў аддзелы Нябабы, Крывашапкі, Гаркушы, Міхненкі, Мікуліцкага, Паддубскага і іншых на тэрыторыю В.Кн.Літ. з мэтай выклікання агульнага паўстання пад кічом вырэзвання паноў, вуніятаў, каталікоў - «лядзкай веры». Тылы свае ад Маскоўшчыны Хмяльніцкі забяспечыў чалавічымі лістамі да маскоўскага цара Аляксея, інфармуючы яго аб ходзе вайны ды высказваючы свае жаданні далучыцца да Расеі.

Непадрыхтаванасць да нападу В.К.Л. была прычынай, што казацкія загоны апанавалі Пінск, Мозыр, Берасьце, Бабруйск, Чэрыкаў, Рэчыцу, Лоеў, Брагін і некаторыя іншыя мясцовасці, усюды чынячы пагромы вунійнага і каталіцкага духавенства, паноў і жыдоўскага насельніцтва. Толькі пад канец 1648г. і ў пачатку 1649г. гэтман В.К.Л. Януш Радзівіл выкінуў зь Літвы (Беларусі) казацкія ўклінаваньні, а ў 1651г. заняў Кіеў, змушаючы Хмяльніцкага да падпісаньня міру, пасля паразы пад Берастэчкам.

Супакой аказаўся не трывалым. Хмяльніцкі марыў аб стварэньні собскай дзяржавы ў саюзе з Турцыяй, увязаўся ў вайну з Малдаўяй і новую з Польшчай, а пасля няўдачы, 8.I.1654г. у Пераяславе, прысягнуў на вернасьць маскоўскаму цару Аляксею. Такім чынам Масква ажыццявіла свае мары аб уключэньні Ўкраіны ў сваю захопніцкую дзяржаву. Цяпер маючы на службе казакаў, пачала рэалізаваць другую

частку свайго пляну - захопніцтва Літвы (Беларусі).

Вясной 1654г. аграмадная, каля 200 тыс. маскоўская армія, падзеленая на тры часткі, заатакавала Беларусь. Галоўныя сілы цара скіраваліся на Смаленск, армія Шэрэмецьева ўздоўж Зах. Дзьвіны, а дзьве меншыя арміі Трубецкага й Чаркаскага - у кірунку Магілёва й Мсьціслаўля. Адначасова Хмяльніцкі паслаў 20 тыс. казакаў пад правадырствам Залатарэнкі на Рэчыцу й Гомель. Слабыя пагранічныя заставы ня ў сілах былі супрацьстаяць наезьнікам, якія агнём і мячом знішчалі ўсё чыста па дарозе. Многія пагранічныя гарады ў Смаленшчыне й Мсьціслаўшчыне паддаваліся бяз бою ў надзеі, што змогуць ацалець.

Ідучы на падбой нашай Бацькаўшчыны, Масква аб'яўляла яго «святай вайной», мяркуючы назаўсёды выкараніць Вунію і каталіцтва, а замацаваць сваю Царкву разам з палітычнай гэгэмоніяй. У царскай адозьве гаварылася:

«У Польскае Каралеўства і Літоўскае Княства, сынам мацеры нашай усходняй Царквы, праваслаўным грэцкага закону архірэям, ерэям, усяму сьвятарству й манаству і ўсім праваслаўным хрысьціянам усякага роду, узросту і стану, у местах, мястэчках, сёлах і вёсках. Здаўных былі мольбы ад сьвятой усходняй Царквы ды ад усіх праваслаўных хрысьціян Малой Расеі (Украіны), каб мы памаглі ім, як гэта належыцца памагаць адзінавернікам. І мы зьлітаваліся: Малую Расею - праваслаўных хрысьціян пастанавілі прыняць у валадарства аднаго пастара духоўных авечак - Хрыста Бога нашага. А цяпер апавяшчаем усім, што нашая царская вялікасьць, зьбраўшы мноства войска, ідзем вайной на крыўдзіцеляў і разбуральнікаў сьв. усходняй Царквы грэцкага закону - палякаў, каб Госпад Бог зьлітаваўся над усімі намі, праваслаўнымі хрысьціянамі, і цераз нас...

прыйшоў з помстай на іх, каб сьв. усходняя Царква вызвалілася ад прасьледу і красавалася ў старых грэцкіх законах, каб за многія каралеўскія неправоты і за парушэньне старога парадку, - сталася помста. І вы, праваслаўныя хрысьціяне, вызваліўшыся ад злых, таксама будзеце праводзіць жыцьцё ў супакоі і дабрабыце, калі перад нашым царскім прыбыццём аддзеліцеся ад палякаў, так вераю як і выглядам: хахлы, што ў вас на галовах, падстрыжыце, і хай кожны ўзброіцца супраць непрыяцеляў Божых. Усе тыя, каторыя перад нашым царскім прыбыццём з сваёй волі паўстануць і будуць нам вернымі, змогуць зьберагчы свае дамы і маёмасьць ад ваеннага зьнішчэньня, дзеля чаго мы выдалі цьвёрды загад у нашым войску, каб іх не чапалі»^{*)}.

Масква толькі хацела збаламуціць насельніцтва на паўстаньне, а ў запраўднасьці нясла поўнае зьнішчэньне. Вось прыклады маскоўскіх парадкаў на займаемых нашых прасторах:

«У нас, сіротаў тваіх, - скардзяцца праваслаўныя цару, - мужчын і дзяцей няма, усе бязь весьці прапалі, таму, што пабралі твае гасударавыя ратныя людзі ды разьвезлі па розных палках і да цябе, гасудару, пад Смаленск, а маёмасьць, статкі ўсе ў нас і жывіну разам з хлебам забралі, а хаты папалілі. Блукаемся па лясох голяя і босыя, сядзім на папялішчы, з холаду і голаду ўрэшце гінем, зруйнаваныя да галечы...»^{**)}

«Гасудару цару і вялікаму Аляксею Міхайлавічу... бьюць чалом сіроты твае, магілёўскага павету розных станаў і вёсак сяляне, што ратныя людзі кн. Якава Чаркаскага... забралі мужоў нашых і дзяцей у палон...»^{***)}

Прыклад Хмяльніцкага ў калябарацыі з Расеяй на аснове

*) Соловьев..., V, 625-626.

**) АЮЗР..., XIV, 331-334.

***) Тамжа, 367-368.

Пераяслаўскай угоды паслужыў шляхцічу магілёўскаму Канстанціну Паклонскаму за ўзор, каб ратаваць беларускія землі ад маскоўскага й казацкага зьнішчэньня. Вось-жа 22 ліпеня 1654г. прыбыў ён да цара ў ягоную галоўную кватэру пад Смаленскам ды вылажыў свой праект аб супрацоўніцтве за цану ўдзержаньня ранейшых свабодаў для ім занятых земляў, якія не павінны стацца тэрыторыяй для дзеяньня казакаў Залатарэнкі. Цар, атрымаўшы цяжкае паражэньне пад Воршай ды моцны супраціў смаленскага гарнізону, згадзіўся на плян Паклонскага, надаў яму чын палкоўніка ды даручыў нагаварыць сваіх суродзічаў, каб здаваліся бяз бою, а таксама набіраць сваё войска^{*)}.

У міжчасе (чэрвень-жнівень) Масква захапіла вялікую тэрыторыю: Вязьму, Дарагабуж, Невель, Белую; 29 чэрвеня ўзяты быў Полацк, 5 ліпеня - Мсьціслаў, 24 ліпеня - Дзісна й Друя, 2 жніўня - Ворша, 9 жніўня - Глыбокае; 20 жніўня - Азярышча, Гомель, Рэчыца, Прапойск, Новы Быхаў; 24 жніўня Паклонскі бяз бою заняў Магілёў. У сваім лісьце да цара Паклонскі пісаў, што праваслаўных у Магілёве ён прывёў да прысягі на вернасьць цару, а жыдоў перабіў. Цар з свайго боку ў адумыснай грамаце пакінуў у Магілёве магдэбурскае права ды прызнаваў рад свабодаў, як напр. вольнасьць ад ваеннага пастоя, ад ваеннай службы, ад акупацыі казацкай^{**)}.

Смаленск выдзержаў 2 месячную асаду і быў узяты 23 верасьня. Віцебск яшчэ пазьней - 22 лістапада. Зіма, а галоўным чынам мор у Маскоўшчыне спынілі маскоўскую навалу на захад.

*) Соловьев..., V, 627; АЮЗР..., XIV, 192-194, 213-217, 229-230, 235-236.

**) Тамжа, 363.

Калі ў канцы чэрвеня 1654г. маскоўскія войскі заатакавалі Полацк ды паўстала небясьпека ягонай страты, мошчы сьв. Язафата разам з дарагацэнным гробам (саркафагам) ды іншымі каштоўнасьцямі былі эвакуаваныя з Полацка на захад ды памешчаны ў сакрэтным месцы. Іх даглядаў архібіскуп полацкі Габрыэль Каляда, другі наступнік пасья Язафата Кунцэвіча.

Узноўлены наступ маскоўска-казацкіх войскаў на захад у 1655г. паставіў у небясьпеку ўсе нашыя землі. Пасья ўзяўца Бабруйска й Глуска, войскі Залатарэнкі разам з маскоўскімі, зламаўшы супраціў гэтм. Радзівіла й Гансеўскага*), адкрылі дарогу на захад. 30 чэрвеня быў узяты Менск, 29 ліпеня сталіца В.К.Л. Вільня. У жніўні палі Коўна й Горадня. На поўдні войскі Ёрусава занялі м. Тураў, Пінск і 15 лістапада пабілі войска гэтм. Сапегі пад Берасьцем. Усюды населеныя пункты спальваліся, насельніцтва «пускалася пад меч», як аб гэтым рапартаваў цару Залатарэнка**). Асабліва крывава расправіліся захопнікі з насельніцтвам Вільні.

Тры дні гарэў горад, а 25 тыс. людзей без разбору веку, полу, рэлігіі, было выразана***).

Гераічна толькі трымаўся Стары Быхаў, пад сыценамі якога ў лістападзе 1656г. зьгінуў крывава Залатарэнка****).

*) На пачатку 1655г. гэтм. Радзівіл і Гансеўскі вялі наступальныя баі на маскоўска-казацкія пазыцыі. 7 лютага да гэтм. Радзівіла далучыўся Паклонскі. *АЮЗР...*, XIV, 573-578. Маскоўскі і казацкі наступ пачаўся ў травні 1655г.

**) Тамжа, 533-534.

***)) Тамжа, 754 і наст.

****)) Ерліч так апавядае аб гневе Божым за злачынствы гэтага разбойніка, цела якога з пад Быхава было прывезена ў Нежын, а адтуль у Корсунь: «Року божага 1656 у Корсуні»

Масква, захапіўшы амаль усе нашыя землі, мяржавала далучыць іх да свае дзяржавы. Цар Аляксей і патрыярх Нікан сталі тытулавацца: «Вялікія, Малыя і Белыя Русі, Літвы й Валыныя». На занятай тэрыторыі ўстанаўлялася маскоўская адміністрацыя, як ваяводы, намесьнікі. Цар раздаваў сканфіскаваныя маёнткі сваім заслужаным людзям, загадваў усюды прысягаць сабе на вернасьць. Але галоўны меч быў падняты на каталіцкую Царкву ўсходняга й заходняга абрадаў. Духавенства, якое не пасьпела ўцячы, забіванае было на месцы ў часе навалы, а там, дзе ня было супраціву - ссылалася ў глыб Расеі. Усе езуіцкія школы і калегіі былі спаленыя, манастыры разбураныя, а вуніятм загадана пад карай вывазу перайсьці ў юрыздыкцыю маскоўскага патрыярха, які стаўся галавой усяе праваслаўнай Царквы на занятых землях. Япіскапы мсьціслаўскай і магілёўскай дыяцэзіі мелі ставіцца ў Маскве. Існуючыя праваслаўныя манастыры: у Вязьме, Дарагабужы, Смаленску, Воршы, Копысі, Шклове, Магілеве й Мсьціслаўі былі перададзеныя пад кіраўніцтва намесьніка іверскага манастыра Філафея. У Смаленску быў пастаўлены суздальскі япіскап Філарэт;

— — — — —
>на Ўкраіне вялікае дзіва аб'явілася. Там жыў і здох палкоўнік прозьвішчам Залатарэнка, швагра Хмяльніцкага. Па нейкім часе яго хавалі, і на паховінах быў сам Хмель і іншых разбойнікаў палкоўнікаў ці мала. Але як пачалі адпраўляць цырымоніі і службу Божую, тады падняўся агонь як стоўп з аўтара, ахапіў усіх, што былі ў царкве і папаліў; згарэла тых разбойнікаў больш за 400 у сьціску. Царква таксама згарэла зь целам, але Хмяльніцкі, быўшы гаспадаром у доме нябошчыка, свайго швагры, на той час выйшаў быў з царквы, каб зрабіць нейкія распараджэньні. Людзі вельмі з гэтага дзівіліся ды гэта так і было». *Грушевский ...*, IX, 157. Аб пажары царквы і спаленьні 430 людзей гавораць і іншыя крыніцы.

адным словам, збыліся мары ворагаў Еднасьці з часу Язафата Кунцэвіча.

Аднак Маскве ня суджана было пакарыць Літвы (Беларусі), а тым больш запалоніць наш народ. Пайменна ўжо летам 1655г. швэцкі кароль Карл Густаў Х заатакаваў Польшчу, высадзіўшыся ў Паморры ды хутка заўладаўшы ўсёй польскай тэрыторыяй. Адначасова (13 чэрвеня) швэцкія войскі пад камандаваньнем Магнуса Дэлегардзі высадзіліся ў Рызе, занялі Дзьвінск і Жамойць з Коўнай, Лівонію і Эстонію. Адступіўшы зь Вільні ў Кейданы з сваім войскам, гэтман В.Кн.Літоўскага Януш Радзівіл навязаў лучнасьць з Дэлегардзім ды цераз яго заключыў умову з швэцкім каралём, аддаючы В.К.Л. пад пратэктарат Швэцыі. Швэцыя забавязалася вярнуць Вялікаму Княству страчаныя землі. Радзівіл стаў тытулавацца «вялікім гэтманам швэцкага караля і Вялікага княства Літоўскага і ваяводай віленскім». У тайныя перамовы з швэцкім каралём уступіў таксама Хмяльніцкі.

У Кейданах у штабе Радзівіла, мабыць, быў архібіскуп Каляда з мошчамі сьв. Язафата, бо адтуль у 1657г. яны былі перавезены ў супрасьельскі манастыр з усімі каштоўнасьцямі. Супрацоўніцтва Радзівіла з швэдамі забясьпечыла мошчы сьвятых*) і каштоўнасьці ад ваеннага рабунку й зьнішчэньня.

Пераход Радзівіла пад пратэктарат Карла Х узбудзіў надзеі ў народзе ў вызваленьне ад маскоўскай навалы. Гэтак у Смаленску, Воршы, Азярышчы выбухнулі паўстаньні супраць маскоўскіх войскаў, а ў раёне Віцебска, Полацка, Менска, Наваградка, Магілёва, Пінска, Турава, Мозыра і інш. сялянскія паўстаньні супраць наезнікаў**).

*) Разам былі мошчы сьв. Казіміра.

**) АЮЗР..., XIV, 465-472.

З гэтай акцыяй Радзівіла лучыцца з аднаго боку справа «беларускага» палкоўніка Нечая, наступніка Залатарэнкі, празь якога Хмяльніцкі мяркаваў прыдбаць сабе «беларускія землі», у першую чаргу: Магілёўшчыну, Севершчыну, Гомельшчыну і Быхаўшчыну, а з другога боку маскоўскія перамовы пад Вільняй з прадстаўнікамі Яна Казіміра, караля Рэчы Паспалітай.

Спробы перамоваў між царом Аляксеям і гэтм. Сапегай, вызначаным на месца Януша Радзівіла пасля пераходу яго на бок Швэцыі, мелі месца яшчэ ў канцы верасьня 1655г., калі то быў высланы Рцішчаў. Ён тады прывёз у галоўную царскую кватэру прадстаўніка Сапегі Глядавіцкага. Масква тады сільна адстойвала свае прэтэнзіі на заваёваныя землі, пратэстуючы нават тытул гэтмана «Вялікага Княства Літоўскага», які быццам ужо належаў цару. Калі аднак выявіліся агрэсыўныя намеры Швэцыі ў дачыненьні Маскоўшчыны, а такжа тайныя перамовы Хмяльніцкага з швэцкім каралём, - цар пачаў шукаць саюзнікаў супраць Швэцыі ў яе ворагах. Адным зь іх была Польшча.

Перагаворы з прадстаўнікамі Яна Казіміра ўзнавіліся ў 1656г. Пасля ўступных гутарак у красавіку езьдзіў у Маскву пасол караля Галінскі, які вылажыў ягоныя пункты: 1) заключэньне супакою, 2) зварот забраных земляў. Цар Аляксей згадзіўся спыніць ваенныя дзеяньні і летам у Вільні пачаць перамовы аб міры. Адначасова Масква выслала сваіх паслоў у Данію і Прусію дзеля наладжваньня саюзу супраць Швэцыі. Саюз быў наладжаны і 17 траўня 1656г. Масква аб'явіла Швэцыі вайну.

Зьезд для перагавораў з Масквой адбыўся пад Вільняй у вёсцы на рацэ Немежы. Прадстаўнікамі ад Яна Казіміра былі Ян Красінскі, ваявода полацкі і Хрыштоф Завіша, мар-

шалак каронны; з боку царскага кн. Адаеўскі, Лубаноўскі-Растоўскі і дзякі Дахтароў і Юр'еў. Пасярэднікам быў пасол аўстрыяцкі Allegretti. На зъезд прыбыў сам цар Аляксей, які мяркаваў дабіцца прызнання за ім заваёваных земляў а нават і Польшчы. Дзеля гэтага былі разасланыя ў паветы лідзкі, слоніўскі, наваградзкі, ашмянскі, менскі, горадзенскі, троцкі, віленскі, ваўкавыскі, мозырскі, рэчыцкі - гэта ёсьць у землі на захад ад Беразіны, граматы царскія, каб усюды на сэйміках шляхта выбрала двух сваіх прадстаўнікоў на зъезд у Вільню, каб «тыя выбраныя людзі, будучы на зъездзе, нам, вялікаму гасудару, згодна зы сваёй прысягай служылі». Далей цар надзіў шляхту, што «мы вам падаравалі, веры вашай, правоў і вольнасьцяў ні ў чым не нарушаць, каб вы даўнейшымі сваімі ўладаньнямі карысталіся, ды яшчэ большымі былі ўзнагароджаны, а гэта таму, каб ведаючы нашу гасударскую міласць да вас, літоўскія і польскія сэнатары і іншыя людзі гарнуліся да нашай міласці, былі схільныя да супакою ды былі пад нашай рукою, а ад нашага В.Кн. Літоўскага Карона польская не аддзялілася». І ўрэшце выкладаўся галоўны плян Масквы: «Ды і пра тое выбраныя людзі маюць сказаць, што мы, вялікі гасудар, Вялікага Княства Літоўскага польскаму каралю Яну Казіміру не ўступім, бо мы землі яго ўзялі сваёй гасударскай асобай, а жыхары яго, кром нас, нікога гасударам ня хочуць. А калі польскія і літоўскія сэнатары і іншыя людзі будуць адмаўляцца, што яны ад жывога караля Яна Казіміра ня могуць адрачыся, помнячы на сваю яму прысягу, тады належыць гаварыць, што хай гэта будзе, пакуль жыве Ян Казімір, а каб пасля ягонай сьмерці нас, вялікага гасудар на Карону польскую царам сабе выбралі, нам і сыну нашаму прысягнулі»^{*)}.

*) Соловьёв..., V, 659.

12 жніўня адбылося першае спатканьне сторанаў. Масква дамагалася, каб кароль аддаў ёй В.К.Л. ды заплаціў кошты вайны 1654-1655гг. Прадстаўнікі караля дамагаліся звароту ўсіх земляў і заплаты коштаў зьнішчэньня краіны. У торгах і спрэчках пасярэднічаў Allegretti, які палохаў Маскву, што кароль пры лішніх жаданьнях цара заключыць мір з Швэцыяй. 18 жніўня на чацьвёртым спатканьні маскоўскія прадстаўнікі выказалі думку, каб пасля сьмерці Яна Казіміра прызнаць цара за польскага караля. У далейшых торгах Масква выстаўляла Беразіну за граніцу сваіх уладаньняў, каралеўскія камісары - мяжу Паляноўскага дагавору. Што датычыць выбару цара на караля, то станюўка супрацьставіўся аўстрыяцкі прадстаўнік Allegretti. Перагаворы цягнуліся аж да 9 кастрычніка, але пазытыўных пастановаў не вынясьлі. Кандыдатура маскоўскага цара ці яго сына была прыманая, але абумоўлена мяжой Паляноўскага міру (з удзержаньнем Смаленшчыны й Севершчыны), на што Масква не пагаджалася. Узгоднена толькі ўдзержаць перамірра ды не мірыцца з швэцкім каралём.

Цікава ўспамянуць аб царскіх канцовых прапановах што да будучыні Літвы (Беларусі). Цар пакідаў за Масквой «Белую і Малую Русь», гэта ёсьць землі па Беразіну і Кіеўшчыну, а з свайго боку забавяжаўся вярнуць Лівонію па Дзьвіну, вярнуць палонных, гарматы, узятыя ў літоўскіх гарадох, маёнткі, забраныя ў праваслаўных цэркваў і манастыроў. Ставіліся і вымаганьні: праваслаўнаму духавенству ў Літве даць усе правы зь перадвунійных часоў, **Вунію скасаваць** поўнасьцю, а праваслаўных зраўняць у правах з рыма-католікамі^{*)}.

Перамірра 1656 году не змяніла становішча на занятай тэрыторыі. Вунія далей вынішчалася, а цэрквы абсаджва-

*) Соловьёв..., V, 663.

ліся прысланымі з Маскоўшчыны духоўнікамі. Цар яшчэ прабаваў перацягнуць на свой бок гэтм. польнага Корвіна Гансеўскага (4.XI.1656г.), які ў тым часе адышоў ад Радзівіла ды стаў па старане Яна Казіміра, прапануючы яму В.Кн. Літоўскае ад «Беразіны да Бугу», як супрацьстаўленьне швэцкаму пляну падзелу Рэчы Паспалітай між Ракоцім і Хмяльніцкім^{*)}. Гансеўскі ня быў праціўны царскай прапавыцы, але практычна нічога ня мог зрабіць, ня чуючыся на сілах выступіць з такім плянам.

Тымчасам калясо вайны павярталася ў карысьць караля Яна Казіміра. Супраць швэдаў у Польшчы нарастаў паўстанчы рух, кіраваны ўдачна Чарнэцкім, знайшліся саюзнікі. Перш за ўсё Расея, што імкнулася да выхаду на Балтык, звязала вялікія швэцкія сілы ў Прыбалтыцы. Швэцыя, дзеля ратаваньня становішча, пачала ўводзіць сваіх саюзнікаў у акцыю: брандэнбурскага (прускага) курфюста і вугорскага Ракоцяга. Польшча аднак знайшла падтрымку ў Аўстрыі і Даніі, так што супольныя дзеянні прывялі да ачышчэньня яе тэрыторыі ад швэдаў і іх саюзнікаў. У баёх з швэцкімі саюзнікамі Ракоці прымушаны быў падпісаць у ліпені 1657г. дагавор аб вывадзе сваіх войскаў і заплаце кантрыбуцыі; курфюрст брандэнбурскі перайшоў на стору Рэчы Паспалітай, а Радзівіл зьгінуў.

Такі ход падзеяў запалохаў Маскву. Яна спыніла ваенныя дзеянні супроць Швэцыі ды стала дабівацца зь ёй міру. Такі мір быў падпісаны 21 травеня 1658г. З гэтага часу пачаліся варожыя дзеянні між Масквой ды Літвой і Польшчай, асабліва пасля няўдалых мірных перагавораў у верасні 1658г. у Вільні.

*) Перамовы Карла Густава з Ракоцім пачаліся 18.VIII.1656г. Карл Густаў аддаваў яму ўсю Ўкраіну і Літву. Ракоці 7.IX.1656г. падпісаў угоду з прадстаўнікамі Хмяльніцкага.

Зваротным пунктам у дачыненні да казакаў была гадзяцкая ўгода гэтм. Выгоўскага (16.IX.1658г.), які пасля сьмерці Багдана Хмяльніцкага пераняў булаву ды перайшоў на стору Рэчы Паспалітай. Наладжаныя былі зносіны і саюз з крымскімі татарамі. У такіх умовах узварушыўся наш народ супраць Масквы. Па ўсёй тэрыторыі пачаліся паўстаньні супраць маскоўскіх войскаў. Усе дарогі на Смаленск, Віцебск, Полацак, Вільню, Мсьціслаў, Магілёў былі перарэзаныя. Беларуская шляхта, якая была на царскай службе, пачала з сваімі аддзеламі пераходзіць на стору літоўскіх войскаў Сапегі ці, зьнішчыўшы заставы маскоўскія, дзяржаць у сваіх руках паасобныя месцы й паветы. Іван Нечай - «палкоўнік беларускі», якому год таму дабравольна паддаўся Стары Быхаў, цяпер з усім сваім войскам выступіў супраць Масквы ды арганізаваў ачышчэньне шырокае тэрыторыі ад Віцебска, Воршы да Магілёва ад маскоўскіх войскаў^{*)}. Такім чынам Стары Быхаў, Чаўсы, Мсьціслаўль і іншыя меншыя мясцовасьці апынуліся ў руках паўстаўшых.

Незакончаная яшчэ вайна зы Швэцыяй не давала змогі пачаць наступ рэгулярнымі войскамі на маскоўскія заставы, хоць былі на гэта спрыяльныя ўмовы. Выкарыстала гэта Масква, і ў 1659г. увяла дадатковыя сілы на нашыя землі дзеля падаўленьня паўстаньня. Такім чынам нанова ўзятыя былі маскалямі Мсьціслаўль, Рослаўль, Стары Быхаў і іншыя мясцовасьці. Толькі адна Горадня здолела ў гэтым годзе вызваліцца зь непрыяцельскіх рук.

У 1660г. раньняй вясной быў наладжаны мір з Швэцыяй у Аліве, і цяпер збройныя сілы Рэчы Паспалітай скіраваліся на ўсход. У красавіку была вызвалена Вільня, 18.VI.1660г. войскі П.Сапегі, Ст.Чарнэцкага, Палубенскага і Кміціча

*) *Витебская старина*, IV, 90-94; *Белоруссия...* II, 160.

разьбілі пад Палонкай расейскую армію Хаванскага і адкрылі дарогу на Полацак. Хутка баі разгарнуліся пад Барысавам, Магілевам, Крычавам і Мсьціслаўлям. Масква кінула новыя сілы пад камандаваньнем кн. Далгарукага ды казацкія сілы зь Нежына пад камандай В.Залатарэнкі, якія спынілі літоўска-польскія войскі. Затое на Ўкраіне Масква пацярпела вялікія няўдачы, дзе на дапамогу войскам Рэчы Паспалітай прышлі крымскія татары. 23.X.1660г. уся армія Шэрэмцева капітулявала пад Чудновам ды была занятая ўся правабярэжная Ўкраіна (бяз Кіева).

На пачатку 1661г. літоўска-польскія войскі перашлі ў наступ. Хаванскі быў разьбіты і прымушаны адступіць у Вялікія Лукі. У Магілеве 1 лютага жыхары места з бурмістрам Воўк-Левановічам на чале ўзьнялі паўстаньне ды перабілі маскоўскі гарнізон, ды перадалі горад сваім войскам, якія неўзабаве ўступілі ў яго ды далей прасьледывалі непрыяцеля. Восення таго году (1661) была ўзятая Вільня.

Гады 1662-1664 былі гадамі зацяжной вайны за вызваленьне рэшты страчаных земляў. Зьнішчаны край, зьняможанае войска, недахоп матарыяльных сродкаў не давалі магчымасьці падкінуць новыя сілы. Урэшце няўдачы пад Глухавам і Ноўгарадам Северскім былі прычынай канцовай пачаць гутаркі аб міры з Масквой. Перамовы пачаліся 1.VI.1664г. ў в. Дуровічах, а закончыліся 30 студзеня 1667г. у Андрусове падпісаньнем 13,5 летняга перамірра на аснове фактычнага ўладаньня землямі.

Летам таго-ж 1667г. адбыўся трыумфальны паварот мошчаў сьв. Язафата ў Полацак. Перш мошчы з саркафагам пад правадніцтвам архібіскупа Каляды былі перавезены з Супрасля ў Трокі. У працэсі брала ўдзел шмат духавенства і знатных паноў В.К.Л. У Троках, дзе была галоўная кватэ-

ра саюзных войскаў, сустрэла сьв. рэліквіі блізка 100 000 жаўнераў, у вялікай парадзе. Мошчы сьв. мучаніка былі выстаўленыя ў табарнай капліцы, і ўсю ноч грымелі гарматы і мосьдзеры¹⁰⁸⁾ ў чэсьць сьвятога. Назаўтра, 25 верасня 1667г. адбылася далейшая працэсія пераносу мошчаў у Полацак. Саркафаг і ўсе дарагацэннасьці быў памешчаны на карэце, запрэжанай у шэсьць коней. У іншых карэтах ехалі царкоўныя дастойнікі, магнаты ў асысьце ваеннай конніцы. Перш працэсія спынілася на даўжэйшы час у Вільні, у ўлюбленым месцы сьв. Язафата.

Вільня сустракала свайго сьвятога як запраўднага пераможцу злога непрыяцеля. Тысячы людзей выйшлі на сустрэчу. Грымелі гарматы, гучэлі званы ўсіх цэркваў. Ад брамаў гораду да манастыра сьв. Тройцы саркафаг з мошчамі быў несены высокімі дастойнікамі пры ганаровай ахове войска, духавенства і арганізацыяў.

15 дзён мошчы сьв. Язафата стаялі ў царкве сьв. Тройцы для публічнага культу. Тысячы людзей прыходзілі пакланіцца сьвятому, навязваючы лучнасьць з сьв. Вуніяй, разбуранай наезьнікам. І сьв. Вунія пачала аднаўляцца.

Пасьля працэсіі правяла мошчы сьв. мучаніка ў Полацак, у катэдру сьв. Сафіі, адноўленую пасьля зьнішчэньняў ваеннага часу. Так як Вільня, урачыста сустракаў свайго сьвятога Полацак. І вось тут, з сваёй сталіцы, сьв. Язафат павінен быў духова адрадіць увесь народ пасьля перажытай катастрофы.

* * *

Андрусаўскае перамірра апрача Смаленшчыны з гарадамі Невель, Себеж, Веліж, Вялікія Лукі, Чарнігаўшчыны, Севершчыны, Браншчыны і інш. зямель пакідала за Масквой права ўмешваньня ў рэлігійныя справы Літвы й Польшчы. Пайменна Масква брала ў абарону праваслаўнае насель-

ніцтва, калі-б яно не карысталася належнымі правамі, уладаньнямі й цэрквамі. Кіеўскі мітрапаліт і ўся царква падпарадкаваныя былі маскоўскаму патрыярху.

Калі возьмем пад увагу 13-годні пэрыяд маскоўскай акупацыі, вынішчэньне вунійнага духавенства ці адступніцтва некаторых, ды ўмацоўваньня нязьяднанай царквы, нам стане ясна пры ўмовах перамірных царскай кантролі дызуніі, што запраўды трэба было праўдзівага цуду, каб вунійная Царква адрадзілася.

Былі і некаторыя спрыяльныя ўмовы. Сэйм з 1667г. звольніў вунійную Царкву ад вайсковых падаткаў і павіннасьцяў, а наступны сэйм з 1668г. - зраўняў у правах вуніятаў з лаціньнікамі, прызнаючы адступнікаў ад гэтых Цэркваў за праступнікаў^{*)}. Прывілеі вунійнай Царквы былі пацьверджаныя ў 1678 і 1699гг.^{**)}

Але найбольшай спрыяльнай умовай для адраджэньня Вуніі была памяць аб маскоўскай акупацыі і ўсе яе злачынствы. У сьвятле яе Вунія прадстаўлялася як найлепшы выхад ад маскоўскай апекі. У канцы 17ст. да Вуніі далучыліся найбольш упорыстыя япархіі: перамыская й львоўская, а мсьціслаўская (магілёўская) у 1702г. самазьліквідавалася зь недахопу вернікаў^{***)}.

Рост Вуніі непакоіў зноў палякаў і езуітаў. Яны нанава разгарнулі прапаганду, што апошняя акупацыя Масквой Літвы (Беларусі) быццам паказала нетрываласьць Вуніі, што Вунію лёгка перавярнула на свой лад Масква, у той час,

*) *Volumina Legum*, VI, 34.

**) Тамжа, 35.

***) *Theiner. Monumenta...*, IV, 145. Трэба ўзяць пад увагу, што ў 1686г. быў падпісаны «вечны мір» з Масквою, у якім кароль Ян Сабескі забавязваўся на пратэктарат Масквы ў царкоўных пытаннях. Гл. 9 пункт дагавору.

калі лацінства асталася верным Рымскаму Пасаду, якое было прызнанае і Масквой нават на тых землях, якія не былі верненыя назад.

Вунія была зломана Масквой звонку, а не знутры. Аб гэтым сьведчыць усецэльны паварот часова адпаўшых да сваёй Царквы. Таму мітр. Каляда і бп. Суша слухна дабіваліся ў Рымскай Куры забароны езуітам намоваў да пераходу ў лацінскі абрад^{*)}.

Рост Вуніі непакоіў і Маскву. Праваслаўе таяла як сынег на вясну, і спыніць гэтага працэсу не маглі пункты «вечнага міру» з 1686г., дзе давалася Маскве праўную пратэкцыю над дызунітамі, ані скасаваньне кіеўскай мітраполіі ў тым самым годзе (1686) ды падпарадкаваньне праваслаўных маскоўскаму патрыярху.

Масква не прамінула ніводнай атрыманай жалабы ці то праз сваіх прадстаўнікоў, шпіёнаў ці перабежчыкаў аб перайманьні Вуніяй астаткаў праваслаўя, моцна пратэстуючы перад урадам Літвы і Польшчы на «нарушэньне» умоваў з Масквой^{**)}.

Урэшце пасля сьмерці Яна Сабескага (1696г.) выкарыстала нутраныя змаганьні розных партыяў у Польшчы і Літве ды дапамагла саскаму курфюсту Фрыдрыху Аўгусту стацца каралём Рэчы Паспалітай. Ён быў нават каранаваны кіеўскім мітрапалітам з даручэньня маскоўскага патрыярха. Нічога дзіўнага, што новы кароль адразу стаўся саюзьнікам Масквы ў «паўночнай» вайне супраць Швэцыі, зусім непажаданай Літве й Польшчы. Аўгуст Сас спадзяваўся ў гэтай вайне здабыць Лівонію ды гэтым умацаваць сваё становішча. Дзеля гэтага ён езьдзіў у Маскву і там у лістападзе 1699г. падпісаў тайную ўмову зь Пятром I.

*) *Zaleski...*, 105.

**) Гл. *Соловьев...*, VII.

Самавольнай палітыкі караля не падтрымліваў урад Літвы і Польшчы, так што каралю прышлося дзейнічаць сваімі саскімі войскамі, якія высадзіліся ў Прыбалтыцы ўжо ў канцы 1699г. Затое В.К.Літоўскае, не падрыхтаванае да вайны, сталася свабоднай прасторай (нібы саюзнай) для расейскіх войскаў, якія ў 1700г. пачалі ваенныя дзеянні супраць Швэцыі. Сапегі, найбольш удзельныя патэнтаты, супраціўляліся каралеўскаму саюзу з Масквой, і пад іх націскам саскія войскі не пайшлі на помач Пятру I пад Нарвай, дзе маскалі панясылі вялікія страты. Новы тайны дагавор Аўгуста Саса ў Біржах з Масквой выклікаў нутраныя змаганні між партыямі, якія падтрымоўвалі караля, і яму праціўнымі. Сапегі, панёшы паразу ў нутранай барацьбе з сваімі праціўнікамі, перайшлі на бок Карла XII (як некалі Радзівілы да Карла X), заключыўшы з ім умову аб вызваленні ўсіх зямель В.Кн.Літ. з-пад маскоўскага панавання ды аддзялення ад Польшчы.

У адказ на саюз Сапегаў з Швэцыяй, Агінскія 23 сакавіка 1702г. аддаваліся пад пратэктарат Масквы. Хутка швэцкія войскі заатакавалі Варшаву з мэтай дэтранізацыі Аўгуста Саса. Заняцьце польскай сталіцы і Кракава выклікала г. зв. Сандамірскую канфэдрацыю з мэтай барацьбы з швэдамі. З прадстаўнікамі гэтай канфэдрацыі ды з лягерам Агінскіх Масква ўвайшла зноў у перамовы на Люблінскім сэйме 1703г. На аснове гэтых перамоваў быў падпісаны 28.VI.1703г. саюз Літвы з прадстаўніком Пятра Галавіным, пацвярджаючы «вечны мір» з 1686г. Згодна з гэтым дагаворам Масква ў 1705г. зь вялікім войскам увайшла на тэрыторыю В. К.Літоўскага афіцыйна для барацьбы з швэдамі ды іх калябарантамі, а ў запраўднасці, каб замацаваць страчаныя пазыцыі.

Ужо ўвайшоўшы ў Віцебск, Пётр I загадаў сваім войскам усюды знішчаць Вунію і культ сьв. Язафата, апору нацыя-

нальнага адраджэння. Таму базыльянцы ў Полацку паставілі забяспечыць мошчы сьвятога перад спадзяваным знішчэннем. Яны дагаварыліся з канцлерам літоўскім Каралём Радзівілам, што мошчы сьв. Язафата з усімі каштоўнасьцямі будуць перахоўвацца ў ягоным ваенным штабе, а пасля сканчэння вайны будуць у цэласці зьвернены аа. базыльянцам у Полацку. Адзін з айцоў базыльянцаў быў пасланы разам з сьв. мошчамі для іх манаскай аховы.

Хутка (11.VII.1705г.) Пётр I увайшоў у Полацк ды адразу пасыпашы ў сьв. Сафію, мабыць спадзяючыся асабіста расправіцца з сьв. мошчамі. Зразумелым становіцца ягонае шаленства, калі ён там спадзяваных мошчаў не знайшоў. Базыльянская хроніка так перадае шал цара: «11 ліпеня 1705 году Пётр I увайшоў зы сваёй аховай у царкву катадральную (сьв. Сафіі) у часе, калі манахі базыльяне былі зыбраныя на вячэрні. Будучы фанатычным ворагам Вуніі, ён абразьліва захоўваўся ў царкве, блюзьнячы ўсяляк, урэшце схапіў сьв. Эўхарыстыю, што была прыгатоўлена і знаходзілася на аўтары сьв. Язафата для прычасця вернікаў на наступную раніцу. Цар выкінуў сьв. Дары на падлогу. Бачучы гэта, а. Сьцяпан Кабыльчыцкі нагнуўся і стаў збіраць сьв. Дары і іх есьць. Рашшалелы Пётр I тады напаў на яго і вынятым мячом сёкнуў па ім. А калі няшчасны стагнаў у агоніі, ён дабіў яго некалькімі ўдарамі мяча. Але крыві адной ахвяры было замала. Тры іншыя базыльянцы, а. Якуб Казікоўскі, архімандрыйт, а. Канстанцін Захоўскі, заступнік, і Ян Кнішэвіч, духоўны настаўнік зыгонага загаду былі мучаныя ўсю ноч і на наступны дзень павешаныя. Іншых базыльянаў ён біў і пакалечыў ды загадаў пазамыкаць у цэлях. Царква і манастыр наступна былі адданыя жаўнерам на рабунак і свавольле. Асьведчыў ён таксама, што гэтакім парадкам будуць знішчаны ўсе вуніяты. Хацеў ён таксама спаліць мошчы сьв.

Язафата, але іх ужо ня было ў Полацку»^{109*)}.

Вось так бяспрыкладна ў гісторыі выявіў свой шал і ненавісьць да вунійнай Царквы «галава расейскай Царквы» Пётр I, а гэтым самым адзначыў удзельную вагу сьв. Язафата ў гэтай Царкве.

Расейская армія, якая ў 1705г. вяла ваенныя дзеянні на нашай тэрыторыі супраць швэцкіх злучэньняў і войскаў Сапегі ды пасыла тварыла абаронную лінію Смаленск-Віцебск-Полацк-Вільня-Горадня-Тыкацін-Берасьце, усюды руйнавала вуніяцкія цэрквы й манастыры, забівала або вывозіла ў Сыбір вуніяцкіх духоўнікаў і вернікаў, каб выкараніць назаўсёды антырасейскі патэнцыял народу^{**)} .

Карл XII, пасадзіўшы ў Варшаве свайго стаўленіка Лешчынскага, вярнуўся ў Літву (Беларусь), хутка выкінуў маскоўскія войскі зь яе тэрыторыі, але пацярпеўшы цяжкую паразу пад Палтавай на Ўкраіне ў 1709г., ужо ў 1710г. прымушаны быў пакінуць нашу тэрыторыю.

У часе «паўночнай вайны» вывезеныя мошчы сьв. Язафата спачатку былі перахоўваныя ў манастыры ў Жыровічах^{***)}, а калі сюды сталі набліжацца маскалі, мошчы сьвятога былі перавезеныя ў Белую Падляскую, у манастыр ва ўладаньнях Радзівілаў, і памешчаны ў замкавай капліцы. З хвілінай збліжэньня расейскіх войскаў і да Падлясься, мошчы сьв. Язафата з усімі каштоўнасьцямі былі замураваныя ў замкавай сыцяне^{****)}.

Цар Пётр I, не знайшоўшы мошчаў у Полацку, даў загад сваім войскам знайсці іх за ўсякую цану. Маскоўскія ахвіцэры шукалі іх у Жыровічах, а не знайшоўшы там, прыбылі

*) Boresky..., 293.

**) Zalecki..., 110 і наст.; Guépin. Saint Josaphat..., II, 471.

***) Guépin. Saint Josaphat..., II, 452-455.

****) Тамжа.

ў Белую паводля атрыманых вестак. Капітан сьледчага аддзелу, не знайшоўшы і ў Белай мошчаў сьвятога, узяў на допыты замкавага эканом Яноўскага.

— Дзе ёсьць ваш г. зв. мучанік, Душахват?

— Усё, што я ведаю, ужо больш няма тут сьв. Язафата.

— А дзе ён?

— Ня ведаю.

Гэны Яноўскі запраўды ня ведаў, што мошчы былі замураваныя, бо гэта зроблена было зусім тайна, ды тае-ж ночы ўцяклі і манахі. Згубіўшы далейшы сьлед, расейскі капітан сказаў: «Ня думайце, што сюды прышоў вайну вясьці зь мёртвымі».

Базыльяне аднак баяліся, што маскалі могуць знайсці сьлед на замку, дзе былі схованыя мошчы сьв. Язафата, таму аднойчы, калі сьледчы аддзел выехаў, яны паклікалі ў манастыр, што быў ля Белай Падляскай, гэнага Яноўскага з слугамі ды казалі, што неабходна перавясьці мошчы сьв. Язафата з замку ў манастыр, дзе было ўжо прыгатоўленае адпаведнае месца. У замак пайшлі архімандрыт і манахі, якія раней хавалі мошчы. Саркафаг быў выняты са сховішча, пастаўлены на возе ды абложаны сенам і мяшкамі з мукой. Калі так замаскаваны воз пераяжджаў празь мястэчка, быў затрыманы маскоўскім патрулём:

— Хто тут?

— Жыхары мястэчка.

— Адкуль едзеце?

— Зь мліна. — Млін быў каля замку.

— Што ёсьць на вазе?

— Мука.

— Для каго?

— Для манастыра^{*)}.

*) Guépin. Saint Josaphat., II, 413; Unger-Dreiling. Josaphat., 312.

Урэшце шчасьліва прывезьлі мошчы сьвятога ў манастыр і там іх схавалі.

Калі скончылася швэцкая вайна (1720г.), кн. Радзівіл не датрымаў дадзенага базыльянам слова аб звароце мошчаў у Полацак. Паколькі Сапегі скампрамітаваныя былі з прычыны іхняга супрацоўніцтва з швэдамі ды загубілі сваю ранейшую славу, а ўзвысіліся Радзівілы, дык гэтыя апошнія перанялі патранат над мошчамі сьв. Язафата. Радзівіл зьвярнуў толькі Лявону Казіміру Сапезе сярэбраны саркафаг і дарагацэннасьці, а мошчы сьвятога памясьціў у сваім скарбцы ў замкавай капліцы ў Белай Падляскай. Дарэмна дамагаліся базыльянцы пасьля сьмерці Караля Радзівіла мошчаў у Радзівіліхі і яе сыноў; мошчы сьвятога ўважаліся Радзівіламі за іх уласнасьць.

Тады базыльянцы злажылі жалабу ў Рым. Рым казаў аддаць мошчы базыльянам, а Радзівілы ня слухаліся. Урэшце ў 1743г. на зьезд базыльянскага закону ў Дубне быў высланы папскі легат дзеля палагоджаньня доўгай вайны за мошчы. Легат, бп. Ласкар дагаварыўся з Радзівіламі, што мошчы астануцца ў Белай, але Радзівілы сваім коштам збудуюць царкву і манастыр у Белай для базыльянцаў, дзе будуць памешчаныя мошчы сьв. Язафата. А як рэкампэнсату¹¹⁰ для базыльянаў сьв. Сафіі ў Полацку было ўзгоднена даць косьці левай рукі мучаніка.

Гэтая ўгода была пацьверджаная Апостальскім Пасадам. Аднак полацкі архібіскуп ды род Сапегі ў Чартарыскіх не прынялі гэтай пастановы ды нават прабавалі сілай адабраць ад Радзівілаў мошчы сьв. Язафата. Калі аднак у гэтым часе (1764г.), у зьвязку з выбарамі на караля маскоўскага стаўленіка Ст.Аўгуста Панятоўскага Кацярына II ўвяла свае войскі ў Рэч Паспалітую, архімандрыт бэльскага манастыра Ладзіеўскі зноў замураваў у сакрэтным месцы мошчы сьв.

Язафата. Была пушчана вестка, што мошчы недзе вывезеныя Радзівіламі ў Польшчу. Іншая вестка апавядала, што іх забралі маскалі.

Урэшце ў 1767г., калі ўсё супакоілася, мошчы сьв. Язафата былі выстаўленыя зноў у манастырской царкве ў Белай. Тут яны знаходзіліся аж да выбуху першай сусветнай вайны (1914г.), аднак з драматычнай гісторыяй.

Як ведама, у часе падзелу Рэчы Паспалітай у канцы 18ст. Белая Падляская знайшлася пад Аўстрыяй. Стан зьмяніўся ў гадох 1811-1815, калі Падлясьсе было ў складзе Варшаўскага Княства, а ад 1815г. - у складзе Польскага Кангрэсовага Каралеўства, якое хоць і было пад кантроляй маскоўскай, то карысталася некаторай аўтаноміяй. Гэта забясьпечыла на даўжэйшы час існаваньне вунійнай Царквы ў Падлясьсі і Холмшчыне пасьля канчатковай ліквідацыі Вуніі на ўсіх нашых і ўкраінскіх землях у 1839г., а разам з гэтым і непарушальнасьць мошчаў сьв. Язафата ў Белай.

У часе паўстаньня 1863 году (сто год ад якога спаўняецца сёлета) сьв. Язафат Кунцэвіч быў абвешчаны **патранам** антымаскоўскага паўстаньня. У зьвязку з гэтым у Падлясьсі і Холмшчыне ў вунійных манастырох адбыліся вялікія ўрачыстасьці. Вялізныя працэсіі з абразамі сьв. Язафата прыходзілі ў Белую да гробу сьв. мучаніка.

Пасьля падаўленьня паўстаньня адбыліся арышты базыльянцаў у манастырох і вунійных сьвятароў за ўзьняты культ сьв. Язафата ды за падтрымку паўстаньня. Пакінена было толькі 2 манахаў у кожным манастыры, рэшта была пазабівана ці выслана ў глыб Расеі.

Папа Pius IX, каб супрацьставіцца Маскве, пастанавіў пашырыць чэсьць сьв. Язафата на ўсю каталіцкую Царкву. Ён вызначыў новы кананізацыйны працэс, паклікаючы ў

камісію Дуброўскага, базыльянскага пракуратара¹¹⁹ ў Рыме і абата манастыра ў Grottoferrata Міколы Contieri ды архібіскупа галіцкага Язэпа Сэмбратовіча.

8 студзеня 1865г. Папа склікаў нараду Кангрэгацыі абрадаў у справе кананізацыі сьв. Язафата. Кангрэгацыя выказалася, што сьв. Язафат павінен быць абвешчаны паўсюдным сьвятым на аснове першай кананізацыі з 1643 году за Папы Урбана VIII.

Калі стала ведама, што сьв. Язафат будзе абвешчаны сьвятым усяе каталіцкае Царквы, пачалася атака з боку Масквы. Цар Аляксандр II пісаў Папе Pius'у IX, што Язафат Кунцэвіч ёсць недастойным на такі гонар у каталіцкай Царкве, а на падмацаваньне сказанага далучаў некалькі хвалышывых ці падробленых дакументаў, сярод якіх быў і гэны падроблены ліст Льва Сапегі. Маскоўская прэса і насьпех выдаваньня кніжкі прадстаўлялі сьв. Язафата як праступніка, прасьледніка і ненавісьніка, хочучы скампрамітаваць сьв. мучаніка ды недапусьціць да абвяшчэньня яго сьвятым паўсюдным.

У адказ на маскоўскую атаку прэса заходняга сьвету: француская, нямецкая, італьянская раскрывала маскоўскія хвалышыўкі, ману і напасьці на сьв. Язафата. Заходнія вучоныя, як Guépin, Contieri, Marcin, Pelesz і інш.^{*)} напісалі і выдалі

*) Susi Cursus vitae et certamen martyrii B. I.Kuncevicii, выд. Marcina, Paris, 1865; Martin, Saint Josaphat et ses détracteurs, Lion, 1875; A.Guépin, S.Ioasaphat archevêque de Polock..., I-II, Poitiers, 1874; Тагож: Un apôtre de l'union des églises au XVII siècle. Saint Josaphat et l'église greco - slave en Pologne et en Russie, Paris, 1897-98; J.Pelesz, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart, I-II, Wien, 1878; N.Contieri, Vita di S.Giosafat., >

рад працаў у абароне сьв. Язафата, сабраўшы мноства дакумантальнага матэрыялу, адхіляючага маскоўскую атаку.

Патомкі старых магнацкіх родаў, якія былі пратэктарамі сьв. Язафата, як Сапегі, Чартарыскія, Равускія, Замойскія, Радзівілы і іншыя пераслалі Папе свае просьбы, каб не марудзіў з абвешчаньнем паўсюднай сьвятасьці Язафата.

2 травеня 1865г. Pius IX у царкве сьв. Апанаса ў Рыме, у сваім прытымбыцці, казаў прачытаць дэкрэт, дазваляючы абвесьціць сьв. Язафата паўсюдным каталіцкім сьвятым. У папскай бульле апісвалася жыцьцё сьв. Язафата і цуды, якія былі здзейсьненыя за пасярэдніцтвам сьвятога мучаніка. Далей гаварылася, што Провід Божы дасюль дзяржаў вось гэтага выдатнага сьвятога ў рэзэрве, каб паслаць яго Царкве ў найбольш цяжкія часы, «калі кліка збунтаванага народу (датычыцца Масквы) пагражае цывілізаванаму сьвету ды сваю злосьць скіроўвае супраць Апостальскага Пасаду. Таму цяпер прыйшла пара для сьв. Язафата, каб прышоў нам з дапамогай. Той, каторы так можна змагаўся за Ёднасьць і за Апостальскі Пасад аж да сваёй сьмерці, сілай сваіх молябаў разбурыць варожыя замыслы нашых ворагаў»^{*)}.

У бульле вызначалася ўрачыстасьць абвешчання сьв. Язафата паўсюдным сьвятым на 1867г. Папа загадаў надаць гэтай урачыстасьці характар міжнароднага значэньня.

>Roma, 1867; Looshorn J. Der heilige Martyrer Josaphat Kuncewicz, Erzbischof von Polock..., Muenchen, 1898. - З расейскага боку: Коялович М. Иосафат Кунцевич (1579-1623). Из истории литовской церковной унии // «Православное обозрение», 1861; Говорский К. И.Кунцевич, полоцкий униатский архиепископ, канонизованный папою Пием IX. Вильно, 1865; Сикорский. Реликвии И.Кунцевича. // Ж.М.Н.П., 1870

*) Guépin. Saint Josaphat..., II, 283.

На чэрвень 1867г. быў скліканы ў Ватыкан сабор каталіцкіх біскупаў і пралатаў з усяго сьвету, ад розных расаў і абрадаў. Зьехаліся больш за 500 дастойнікаў. 12 чэрвеня 1867г. справа кананізацыі сьв. Язафата была прадстаўлена агульнай сэсіі сабору для зацьверджаньня. Сабор аднагалосна ратыфікаваў кананізацыю ды вызначыў 29 чэрвеня 1867г. на правядзеньне цырамоніі кананізацыі.

Вось афіцыйльнае апісаньне ўрачыстасьці:

«Раніцой 29 чэрвеня 1867г. загрымелі ўсе гарматы з замку сьв. анёла і званы рымскіх цэркваў, паведамляючы вернікаў аб пачатку ўрачыстасьці. Кангрэгацыя абрадаў разам з Папай вышла працэсіяй з Ватыкану ў базыліку сьв. Пятра. Згодна з звычаем нясьліся харугві сьвятых на чале працэсіі. Харугвію сьв. Язафата нясло архібрацтва пяці ранаў Хрыста ў асысьце грэцкіх базыльянаў з манастыра Grotto-ferrata, за харугвіяй ішлі біскупы розных абрадаў, сярод якіх быў архібіскуп галіцкі і львоўскі Спірыдон Літвіновіч, архібіскуп тытуляваны назіянскі Язэп Сэмбратовіч, мітр. галіцкі і адміністратар перамыскі ў асысьце базыльянаў, прадстаўляючыя беларуска-украінскую Царкву, за якую зьгінуў мучаніцкай сьмерцю сьв. Язафат.

Працэсія ўвайшла ў базыліку сьв. Пятра, убраную ў чырвань і золата. На абедзьвестаронных аркадах віселі харугві з малюнкамі розных цудаў, зьдзейсьненых за пасярэдніцтвам сьвятых, якія кананізаваліся. На харугві сьв. Язафата, мучаніка, абраз (малюнак) прадстаўляў яго ў архібіскупскім уборы, разарваўшага ланцугі, якія ляжалі каля ягоных ног. Надпіс пад малюнкам апавядаў аб цудоўным званьненьні з татарскага палону баяра, маліўшагася да сьв. Язафата аб помач.

Калі Папа заняў месца на сваім троне побач аўтара ў

царкве сьв. апосталаў, кардынал пракуратар для кананізацыйных справаў зьвярнуўся да яго з просьбай, каб занесці на сьпісак паўсюдных сьвятых сьв. Язафата, архібіскупа полацкага.

Двойчы зьвяртаўся пракуратар да Папы з гэтай просьбай і двойчы Папа адказваў, што ён перш хацеў бы дазнаць Божага натхненьня перад тым, як наступіць гэтка важная пастанова.

Калі хор сьпяваў малітву да ўсіх сьвятых і да сьв. Духа, а пракуратар трэйці раз зьвяртаўся ў справе кананізацыі сьв. Язафата, Папа, наладжыўшы на сваю галаву тыару і, як непамыльны настаўнік Царквы, адказаў яму наступнымі словамі:

«На славу сьвятой і непадзельнай Тройцы, дзеля ўзвышэньня каталіцкай Царквы ды ўзмацненьня хрысьціянскай веры, пасля доўгай і асьцярожнай развагі што да дзеяньня, пасля гарачай малітвы дзеля Божага правадніцтва, і пасля нарады з дастойнымі братамі сьвятой Рымскай Царквы - кардыналамі, патрыярхамі, архібіскупамі і біскупамі, прысутнымі тут у Рыме, мы з уважненьня Езуса Хрыста праз сьв. апосталаў Пятра і Паўлы і нашых папярэднікаў, пастанаўляем, што багаслаўлены Язафат Кунцэвіч абвяшчаецца сьвятым усяе паўсюднай Каталіцкай Царквы з памінальным днём 12 лістапада, як днём угодкаў ягонай мучаніцкай сьмерці».

Калі Папа скончыў гаварыць, гарматы ў замку сьв. анёла далі залп у чэсьць сьвятога, а ўсе званы рымскіх цэркваў абвесьцілі, што да хору паўсюдных сьвятых далучаны сьв. Язафат.

Тады кардынал-дыякан прагаласіў у імені ўсяе Каталіцкай Царквы першыя словы малітвы да новага сьвятога:

«Сьвяты Язафат малі Бога за нас!»

Наступна Папа прачытаў малітву да сьв. Язафата і да іншых сьвятых, якія ў гэтым дню былі таксама абвешчаныя ды адправіў Літургію ў іх чэсьць.

Вечарам таго-ж дня ўвесь горад быў урачыста асьветлены, а цэрквы асабліва прыаздоблены. У чэсьць сьв. Язафата былі прыбраныя цэрквы сьв. Апанаса, грэцкіх базыльянаў і сьв. Кляўдыя, айцоў рэзурэкцыяністаў¹¹²⁾.*)

У той самы дзень, 29.VI.1867г. Папа Pius IX выдаў адумскую бульню, у якой апісана жыццё, дзейнасьць і прычыны сьмерці сьв. Язафата ды гісторыя яго кананізацыі. У канцы бульні Папа сьцьвярджаў, што прагалашэньне сьв. Язафата як паўсюднага сьвятога наступіла пасля дакладнага й поўнага вывучэньня ўсіх даных адносна ягонай мучаніцкай сьмерці ды волі ўсяго сабору. У дадатку Папа пацвердзіў ранейшую кананізацыю сьв. Язафата з 16 траўня 1643г.

12 лістапада 1867г. у Рыме ў царкве сьв. Апанаса адбылося асабліва ўрачыстае святкаваньне ў чэсьць сьв. Язафата. Царква была прыбрана згодна з бізантыйскім абрадам, а на іканастасе быў завешаны абраз сьв. мучаніка. Сьвятую Службу Божую правіў мітр. львоўскі Спірыдон Літвіновіч у асысьце архб. Сэмбратовіча і баўгарскага бп. Папова ды 14 сьвятароў і 2 дыяканаў.

Вечарам пасля вячэрні архб. Літвіновіч сказаў казаньне аб жыцці сьв. Язафата. На наступны дзень сьв. Літургію ў лацінскім абрадзе правіў правінцыял¹¹³⁾ рэзурэкцыяністаў Геранім Кайсевіч, які апрача казаньня аб сьв. Язафаце адчытаў наступную малітву:

«О мой Божа! Мы зьвяртаем нашыя сэрцы й галасы да Цябе! Не дазволь, каб цёмная туча, што завісла над нашым

*) Закон гэты ўтвораны ў 1842г. нашымі эмігрантамі аа. Семенкам, Кайсевічам, Ялавіцкім.

народам за нашыя грахі, спала на нас, не дазволь, каб загінуў народ наш. Зьвярні свой позірк на намаганьні, цяпеньні, сьлёзы і мучаніцкую кроў Твайго слугі Язафата і за ягоныя заслугі адвярні гнеў свой. Зышлі Духа Сьвятога на нас і дай нам адраджэньне. Прыкрый нас сваёй дабрачыннасьцю, каб мы акрыялі пад Тваёй аховай. Пачуй нашыя молябы праз сьвятога, якога нам дала Твая Царква як заступніка; дай нарэшце нашым братам розных абрадаў любоў і згоду, каб злучыліся ў Адзінстве, і зрабі, каб супольны вораг, які сеяў заўсёды ненавісьць і грызню між намі, ня мог больш нам шкодзіць, але сам загінуў! О добры Божачалавеча Езусе Хрысьце, дай нам, каб мы ўсе, так як Ты сказаў, цераз неразвальную Вязь Любоўі злучыліся ў сьвятым Тваім Валадарстве, якое ёсьць ня з гэтага сьвету»*).

На трэці дзень сьв. Літургію правіў патрыярх італа-грэцкага абраду ў асысьце 4 біскупаў гэтага абраду, а казаньне меў пралат Калістан Giorgi. Урачыстасьць закончылася кардыналам Рэйзакам, які багаславіў прысутных кардыналаў, біскупаў і сьвятароў у царкве сьв. Апанаса сьвятой Эўхарыстыяй.

Ясная рэч, з прычыны прасьледу вунійнай Царквы і культу сьв. Язафата на нашых землях ня было ўрачыстага святкаваньня 12 лістапада 1867г. Дзень гэты адзначаўся толькі ў лацінскіх цэрквах. Вунійная Царква на Падлясьсі перажывала свае апошнія дні. Масква знайшла другога адступніка, годнага Сямашкі, Попеля, які праводзіў ліквідацыю Вуніі паводля спрактыкованага Семашкавага пляну. Арыштоўваліся апорныя сьвятары і манахі, уводзіліся маскоўскія літургічныя кнігі і г.д. і ўрэшце ў 1875г. наступіла зьліццё попелявай холмскай япархіі з расейскай царквой ды «нава-

*) *Guépin. Saint Josaphat...*, II, 283.

рочваньне» вернікаў пры дапамозе бізуноў, розак, марозу, арыштаў, ссылак і кантрыбуцыяў*).

У зьвязку з кананізацыяй сьв. Язафата, ягоныя мошчы ў Белаі Падляскай былі не кранутыя да 1873г. Царскі ўрад не хацеў выклікаць народнага супраціву ды сыцягваць на сябе ўвагу іншых дзяржаваў.

Толькі, калі час прыглушыў міжнародную памяць аб кананізацыі сьв. Язафата, Масква пастанавіла зьняць мошчы сьвятога з публічнага культу. Пайменна вясной 1873г. пад прыкрыццём рамонту царквы, дзе знаходзіліся мошчы сьв. Язафата, адміністрацар гэтай царквы а. Леўчак з даручэння Попеля і царскага сыноду склікаў царкоўнае брацтва і заявіў, што будзе праводзіцца рамонт царквы ды неабходна ёсьць зьняць мошчы з аўтара і перанясьці іх у закрыстыю, каб у часе рамонту не пашкодзіліся. Дзеля гэтага брацтва мела зьварнуцца з просьбай да губэрнатара аб дазvole.

Сябры брацтва, не падазраючы подступу, згадзіліся і абяцалі ад свайго імені напісаць да губэрнатара такую просьбу. Пакуль яны гэта зрабілі, сам Леўчык напісаў да губэрнатара, паведамляючы аб згодзе брацтва.

Губэрнатар Грамыка, маючы інструкцыі ў гэтай справе, загадаў дзекану а. Філевічу, каб склікаў на 23 травеня 1873г. усіх сьвятароў у Белую дзеля прысутнасьці ў пераношаньні мошчаў. Прыбыў таксама ў Белую капітан, сакратар губэрнатара, начальнік жандармэрыі з аддзелаў жандармаў і батальён войска.

Жандары і войска акружылі царкву, да якой пачаў зьбягацца масамі народ, пачуўшы аб пераносінах сьвятых мошчаў. Адзін з прыбылых сьвятароў Лявон Сакольскі даведаўся, што мошчы маюць быць перанесеныя ў царкоўны склеп і

—————
*) *Likowski. Dzieje...*, 320.

там запячатаны, выступіў супраць. Ён казаў, што мошчы сьв. Язафата спачывалі на аўтары ўжо сотні гадоў і цяпер ня могуць быць зьняты з публічнага культу тым больш, што Язафат цяпер абвешчаны сьвятым усяе каталіцкай Царквы. Такі чын быў-бы шкодны для расейскага ўраду, які павінен паважаць рэліквіі каталіцкай царквы ўсходняга і заходняга абрадаў. За сваё мужае выступленьне пазьней а. Сакольскі быў арыштованы і мучаны царскімі ўладамі.

Супраціў Сакольскага ня меў послуху. На загад дзекана Філевіча, сьвятары адзелі літургічныя рызы ды сталі чытаць малітвы пры пераношаньні мошчаў, не памінаючы імені сьв. Язафата, а пакліканы ў міжчасе сьлёсар адкруціў шрубы, якімі быў прымацованы гроб мучаніка да аўтара. Калі сьвятары скончылі малітвы, капітан Масквінін, прадстаўнік ад губэрнатара, загадаў ім: «Цяпер вазьміце і вынесьце гроб адгэтуль!» Але сьвятары стаялі як акамянелыя ды ня слухалі загаду. Тады ён зьварнуўся да сяброў брацтва, кажучы: «Вы вынесце грабніцу адсюль, бо-ж самі прасілі перанясьці мошчы!»

На гэта братчыкі адказвалі: «Гэта ёсьць сьвятая рэч. Мы ня можам дакранаць яе і ня хочам гэтага зрабіць». Тады маскоўскія ўраднікі, парадзіўшыся між сабою, зьварнуліся да прысутных у царкве вясковых старшыняў (солтысаў) з падобным загадам «вынесьце грабніцу». Але ніхто не зварушыўся.

На вонкі царквы працавалі муляры. «Пакліч муляроў!» - загадаў камандант жандармам. Але муляры, даведаўшыся, што дзеецца ў царкве, паразьбягаліся ва ўсе бакі, жандармам удалося схопіць толькі двух. Гэтыя таксама адмовіліся.

Тады раззлошчаны Масквінін павыганяў усіх з царквы, зачыніў яе на замок, ды тэлеграфавалі да губэрнатара, што рабіць. Губэрнатар загадаў: «Вазьмі 8 жандараў і сконч усю авантуру». Быў выкліканы таксама з Канстанцінава Мікалай Каліноўскі, тамтэйшы дзекан, адзін з адступнікаў. З

прыбыцьцём яго пакліканья зноў былі ў царкву сьвятары (у міжчасе уцёк а. Ян Кунцэвіч) і жандары. Каліноўскі падышоў да аўтара, выцягнуў зь нішы саркафаг і сказаў да жандараў: «Вазьміце яго!» І жандары перанялі грабніцу ў склеп царквы ды палажылі ў прыгатоўленую нішу ў сьцяне, забіваючы нішу дошкамі, на якія дзекан Філевіч і 6 жандарскіх ахфіцэраў наладжылі свае пячаці.

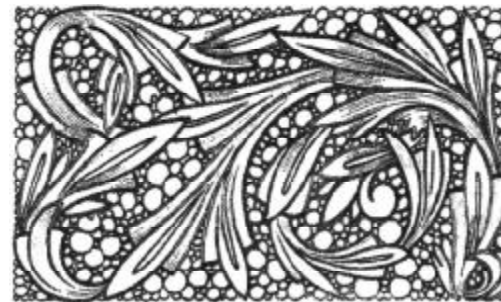
Некалькі дзён пазьней прышоў загад ад губэрнатара замураваць грабніцу з мошчамі сьв. Язафата, каб ніхто ня мог адтуль забраць іх.

Так пралежалі ў замуроўцы мошчы сьв. Язафата аж да выбуху першай сусьветнай вайны. Баючыся, што ў часе вайны маскалі могуць зьнішчыць сьвятыя рэліквіі, вунійныя герархі ўкраінскай вунійнай царквы атрымалі ад Рыму і ад аўстрыяцкіх уладаў дазвол перавясці мошчы ў Вену ды памясьціць іх там у вунійнай царкве сьв. Барбары, пры Postgasse, збудованай Марыяй Тэрэсай у 1775г.

У другой сусьветнай вайне, калі маскоўскія чырвоныя горды сталі каціцца на захад і стала небясьпечна, што мошчы сьв. Язафата могуць лучыць у рукі бязбожных, былі яны сакрэтна перавезеныя ў Рым, дзе і цяпер знаходзяцца.

Ітак, сьвяты Язафат разам з намі на выгнаньні, і разам з намі моліцца да Ўсемагутнага, каб разарваў кайданы маскоўскай няволі, як калісьці нашаму баярыну, што быў лучыў у татарскую няволю.

ДАДАТАК

**Пастанова караля Жыгімонта Вазы ў
справе адмовы жыхараў Магілева пад-
парадкавацца архб. Язафату Кунцэвічу
22 сакавіка 1619г.**

Жыгімонт III...

Мы, кароль, зь сябрамі нашай рады, што знаходзіцца пры нас, выслухаўшы на паседжаньні рэляцыйнага суду гэтую справу, добра ўявіўшы сабе яе і пераканаўшыся ня толькі на аснове довадаў айца архіепіскапа полацкага, але і з сьведчаньняў самых магілеўскіх мяшчанаў, што яны, у той час, калі ім ні з чыёй стараны не пагражала небясьпека, паднялі бунт усім горадам супраць полацкага архіепіскапа, загадалі зачыніць гарадзкія вароты, выставілі на валах узброеных людзей, варожа з узброенымі людзьмі і харугвамі сустрэлі полацкага ўладыку, перагарадзіўшы яму дарогу й ня хочучы ўпусьціць яго ў места і ў наш замак, лаялі, зьневажалі, гразілі ды хацелі забіць яго. Гэтым яны спрычынілі абразу ня толькі полацкаму ўладыцы, але і нашай каралеўскай уладзе, за што заслужылі на пакараньне, прадугледжанае законамі. А пастанова сойму ў гэтай справе, на што яны спасылаюцца, іх не абараняе, бо ў дадзеным выпадку справа не ў прасьледваньні веры. Наадварот, гэта яны нарушылі названую пастанову сэйму, дапусьціўшы насільле й абразу ў адносінах да дастойнага ўладыкі полацкага.

Таму й дзеля іншых прычынаў мы пастанаўляем, каб найбольш важныя бунтаўшчыкі-правадыры, каторыя былі творцамі й зачыншчыкамі гэтага неспакою й бунту, былі пакараныя карай сьмерці як бунтаўшчыкі й парушальнікі публічнага супакою. Дзеля гэтага мы на аснове асобнай граматы накіруем нашых камісараў, каб яны, правёўшы належнае сьледзтва ды выявіўшы некалькіх найбольш знат-

**Мітрапаліт Гіпацы Пацей,
арганізатар і абаронца рэлігійнай
Еднасьці нашага народу.**

ных і віноўных бунтаўнікоў, якія былі ініцыятарамі й зачыншчыкамі гэтага бунту, загадалі іх казньніц. Апрача таго, мы пакідаем за сабой права вызначыць усяму месту, пасля заканчэння працаў камісіі, нашу каралеўскую кару паводле собскай волі.

Ад сёння ўсе магілеўскія цэрквы, манастыры, манахі й папы павінны знаходзіцца ў падпарадкаваньні й юрыздыкцыі ўладыкі. Магілеўскія мяшчане абавязаны ў 6 тыднёвым тэрміне пасля вось гэтай нашай пастановы перадаць архі-япіскапу ўсе цэрквы, манастыры зь іх прынадлежнасьцямі, дарамі й запісамі ды прыбыткамі. У будучыні магілеўскія мяшчане не павінны ўмешвацца ў справы цэркваў, манастыроў, папоў і манахаў ды не павінны прысабечваць ніякай улады над імі. За кожны выпадак парушэння ў чым-коlechы гэтай нашай пастановы яны будуць забавязаны заплаціць нам й нашаму скарбу штраф у суме 20 000 зал[атых].

Дзеля большага замацаваньня названай пастановы, мы загадалі запісаць яе ў кнігі нашае канцылярыі. Гэтую пастанову з нашай пячаткай Вялікага Кн. Літоўскага выдана вельмі дастойнаму айцу Язафату Кунцэвічу, полацкаму архі-япіскапу.

Дадзена ў Варшаве 22 сакавіка году Божага 1619.

Леў Сапега, канцлер Вял. Кн. Літ.*)

*) Пераклад з польскай мовы. Арыгінал знаходзіцца ў Цэнтральным гістарычным архіве ў Ленінградзе, фонд 823. Расейскі пераклад глядзі: *Белоруссия...*, I, 442-443.

**Ліст канцлера Лявона Сапегі да
Язафата Кунцэвіча 12.III.1622г.
паводле маскоўскай хвальшыўкі
Бантыша-Каменскага.¹¹⁴⁾**

«Ня рады быў бы ўдавацца ў ліставаньне й спрэчкі з Вашай Правялебнасьцю, але бачу, як упарта Вы трываеце пры сваіх поглядах, і тое, што жадныя заўвагі ня здольныя адвесьці Вас ад іх, то я міжволі змушаны адказаць на Ваш бяздоказны ліст. Не адпіраюся таго, што я прыкладаў намаганьні да Вуніі, і адкідаць гэтага было б неразумна. Але ніколі ня было мне ў думках, што Ваша Правялебнасьць магла дадумацца прыводзіць да яе людзей гэткімі гвалтоўнымі спосабамі. Найвышэйшы ўсіх кліча да сябе лагодна: «Прыходзьце да мяне ўсе» і г.д., але нявольнікаў, гвалтам прыцягнутых, мець ня хоча й не прыймае. Вы ж гэтым неабачлівым гвалтам падбухторылі і, так бы мовіць, прымусілі рускі народ супраціўляцца й адмовіцца ад дадзенай Яго Каралеўскай Мосьці прысягі (гэта вядзе да адыходу Масквы ад самой жа абранага караля Ўладыслава). Цяжка Вам штосьці запырэчыць на гэта, бо Вас пераконваюць пададзеныя найвышэйшым польскім і літоўскім чыноўнікам скаргі. Хіба Вам няведама бурчэньне неразважнага люду, ад якога мажліва пачуць, што ён гатовы быць у турэцкім падданстве, чымсьці цяпець гэткі ўціск веры й свайго набажэнства. Паводле Вашых выказваньняў, гэта толькі асобныя манахі з епархіі Барэцкага ды Сматрыцкага й нейкая частка кіеўскай шляхты працівіцца Вуніі. Ды каралю пададзеная просьба не ад некалькіх чарняцоў, але ад усяго запароскага войска з пажаданьнем, каб Барэцкага і Сматрыцкага зацьвердзіць у іхніх епархіях, а Вас разам зь іншымі аддаліць. Бяда таму, хто ёсьць легкаверным; усе гэтыя акалічнасьці

зусім іначай выглядаюць у вышэй згаданых скаргах. Мала мы на соймах атрымоўваем у гэткай жа меры скаргаў ад усёй Украіны і ад усёй Русі, але не ад асобных чарняцоў? Ня досыць таго, што казакі надчэкваюць у Кіеве разьвязкі гэтай справы ад прызначанай каралём камісіі, але важна тое, ці на добрае яна яшчэ скончыцца! Вынікі рассьледваньня той камісіі паказваюць нам толькі надзею невядомага яшчэ дагэтуль дабра, таму будзе неразважлівасьцю, згубным гвалтам перапыніць гэтак жаданую згоду, а тым самым і належнае паслушэнства каралю. Вы ва злоўжываньні сваёй уладай і сваіх учынках больш кіруецца пыхаю й асабістай нянавісьцю, чымсьці любоўю да бліжняга - насуперак сьвятой волі й нават насуперак забароны Рэчы Паспалітай сталіся прычынай і падпалам тых небясьпечных іскраў, якія пагражаюць ўсім нам пажарам надзвычай згубным, ці нават усёзнішчальным. Вы пішаце, што й палітыка зьвернута сваёй увагай да іх, а я дадам, што ня толькі палітыка, але й улада, бо зь іхняга паслушэнства для краю вынікае большая карысьць, чымсьці з Вашай Вуніі. Дзеля таго павінны Вы сваю ўладу й сваю пастырскую павіннасьць прыстасоўваць да каралеўскай волі й да намераў ураду, ведаючы, што Вашая ўлада абмежаваная і што Ваш замах на тое, што прэрэчыць спакою й карысьці грамадства, справядліва можа быць палічаны за парушэньне манархіі. Калі б Вы насьмеліліся на штосьці падобнае ў Рыме альбо ў Вэнэцыі, то, безумоўна, Вас бы там навучылі, колькі трэба мець асьцярожлівасьці адносна стану альбо палітычных намераў ураду. Пішаце аб навяртаньні да веры адшчапенцаў і г.д. Насамрэч, трэба падумаць аб іхнім навяртаньні, стараючыся пра тое, каб была адна аўчарня й адзін пастыр. Але да гэтага трэба падыходзіць разважна, прыстасоўваючыся да акалічнасьцяў часу, паколькі ў справе залежнай ад свабоднага дазволу,

асабліва ў нашай айчыне, дзе менш за ўсё прыдатная сэнтэнцыя: «Примушай іх уваходзіць, *coge intrare!*» Трэба, каб наша самаадданасьць і жаданьне Зьяднаньня засноўваліся на правілах любові, паводле выказваньняў сьв. Паўлы; але, відаць, задужа аддаліліся Вы ад навукі гэтага апостала: таму й ня дзіва, што тыя, хто заставаўся пад Вашаю ўладаю, выйшлі з належнага Вам паслушэнства.

Што ж тычыцца небясьпекі Вашага жыцьця, то можна сказаць: кожны - сам прычына сваёй бяды. Трэба карыстацца спрыяльнымі акалічнасьцямі, а не паддавацца безразважным парывам, асабліва, калі ідзе аб вызнаньні веры, тады кіраўнікі бываюць выстаўлены на незьлічоныя небясьпекі.

Я абавязаны, кажаце, насьледваць япіскапаў і г.д. Насьледваць сьвятых япіскапаў у пакутах, у славе Божай, напр., Залатавуста і іншых вялікіх пастыраў - рэч хвалебная. Але насьледваць трэба іх таксама і ў набожнасьці, у навучы, цяроўнасьці й у паказе добрага прыкладу. Прачытайце жыцьцяпісы ўсіх набожных япіскапаў, прачытайце ўсе працы Залатавуста й ня знойдзеце ў іх ані скаргаў, ані пратэстаў, ані жаднага ўспаміну аб працэсах, канфліктах альбо судовых сьведчаньняў, ані пазваў у суды ці то антыяхійскі, ці то царгародзкі, аб перасьледзе, аб скіданьні кагосьці асабіста, аб пазбаўленьні жыцьця набожных духоўных. Знойдзеце там толькі тое, што памнажае Божую славу, будову чалавечых душаў, і памілаваньне Эўдоксіі, разгневанай на службаў царквы. Цяпер жа зьвернемся да ўчынкаў Вашай Правялебнасьці; у Вас жа поўныя земскія суды, поўныя магістраты, поўныя трыбуналы, поўныя ратушы, поўныя біскупскія канцылярыі пазваў, працэсаў, пратэстаў, чым ня толькі немагчыма ўмацаваць Вуніі, але нават можна разбурыць апошні саюз любові. Соймы ды ўсялякія ўправы напоўненыя нязгодай і калатнечай.

Пішаце, што яны (апосталы й самаахвярныя, набожныя людзі) не зважалі ані на караля, ані на цэзара і г.д. Сапраўды ж! Лічыцца зь імі трэба паводле Ўсемагутнага Бога: «Хто супраціўляецца ўладзе, той супраціўляецца й загаду Божаму, бо ўсялякая ўлада ёсьць ад Бога». Таму і Хрыстос казаў: «Ададайце цэзару, што цэзарава, Богу - што Божае!» Да таго ж Вы як і кожны павінны памятаць, што ўсялякі народ, захоўваючы закон Божы, павінен мець паслушэнства да волі пануючага. Але калі, пішыце, неразважныя наступаюць дзёрзка на мяне, то я міжволі павінен бараніцца і г.д. Не таму ў сапраўднасьці вучыў нас Хрыстос. Ён, прыведзены, як авечка, на забой, маючы да сваёй абароны войска анёлаў, маліўся за сваіх пераследвацеляў. Так і Вашай Правялебнасьці належыць рабіць. Абавязак мудрага - найперш ужываць усялякія ўмелыя спосабы, чымсьці хапацца за зброю: ня пісаць зьведлівых лістоў да начальства Яго Каралеўскай Мосьці, не адказваць пагрозамі, як Вы тое робіце; апосталы й сьвятыя людзі ніколі гэтак не рабілі. Дадаюць, што маеце волю вуніятаў тапіць, галовы ім сьсякаць і г.д. Ня варта зь імі абыходзіцца так дзеля таго, што Эвангелье Гасподняе дае суровую забарону ўсім мсьціўцам, якая і Вас тычыцца: «Мая помста, - кажа Госпад, - Я й узнагароджваць буду». Колькі ж апосталаў, колькі настаўнікаў Госпадавых, колькі хрысьціянаў, што сваім жыцьцём пазначылі гонар укрыжаванага Госпада, што за Яго найжудасныя мукі выцерпелі! Аднак ані за Нэронаў, ані за Тыберыяў, ані за Дыяклетыянаў зь іхняга боку няма аніводнай скаргі альбо судовых пратэстаў. Адно ёсьць: «адышоў, радуючыся суду, бо прызнаны годным прыняць няславу дзеля Госпада Ісуса».

Яшчэ пішаце: «на соймах узьнімаюць шкодныя галасы ня толькі супраць Вуніі, але і ўсяго прававернага рымскага

духавенства» і г.д. Хто ж вінаваты ў гэтым? Адна Вунія - прычына ўсіх тых няшчасьцяў. Калі чыніце гвалт над чалавечым сумленьнем, калі зачыняеце цэрквы, каб людзі без набажэнства, без хрысьціянскіх абрадаў, без сьвятасьці зьгінулі, як няверныя, калі па сваёй волі дзеля зла ўжываеце любоў і павагу Ягамосьці Каралю, то тады абыходзіцеся бяз нас. Але калі з прычын няскладнасьці ў народзе паўстае неспакой, які трэба суцішыць, тады трэба намі заткнуць дзьверы. Таму і супрацьлеглы бок нават не сумняваецца ў тым, быццам бы мы з Вамі ўчынілі змову дзеля прыцясьненьня людзкога сумленьня й дзеля парушэньня ўсеагульнага спакою, чаго ніколі ня было! Досьць таго, што Ваша Правялебнасьць з намі ў Вуніі. Сыцеражыце яе дзеля сябе, і ў пакліканьні, якім ёсьць пакліканыя, трывайце спакойна, а не выстаўляйце нас на агульную нянавісьць, а сябе - на небясьпеку й гэткі вялікі перад усім народам упадак. «На тых, што ня прымаюць Вуніі, - пішаце далей, - выдаць загад і выгнаць іх з краіны» і г.д. Барані Божа! Няхай жа ня дзеецца ў нашай айчыне гэткае жудаснае бяспраўе! Даўно ў гэтых краях была ўведзена сьвятая Рымска-каталіцкая вера, і пакуль яна ня мела пераймальніцы свайго набажэнства і паслушэнства да сьвятога Айца, да таго часу славілася любоўю да міру, моцай унутры й за межамі дзяржавы. Цяпер жа, прыняўшы ў супольнасьць сваю гэткую сварлівую і неспакойную прыцельку, церпіць дзеля яе на кожным сойме, на кожным народным сходзе, на кожным павятовым пасяджэньні ўсялякія разлады й паклёпы. Здавалася б, лепш і карысьней для грамадства ўчыніць расстаньне з гэткай сварлівай сяброўкай, каб мы ніколі ў нашай айчыне ня мелі гэтых разладаў, якія нам прынесла гэтая прыгожая з выгляду Вунія. Хрыстос не запячатваў і не замыкаў цэркваў. Маюць яны, кажаце, належных сьвятароў і г.д. Дай Божа, каб іх

хапала, калі Вы самі іх хваліце. Уласная хвала заўсёды падазроная, трэба каб іншаверныя бачылі добрыя іхнія ўчынкi, i, славачы Айца, які на нябёсах, насьледвалі шляхі іхнія. Калі ж я чую, якіх Вы сьвятароў высьвячаеце, то гэта такіх, ад якіх царкве больш упадку, чымсьці выбудовы можа здарыцца. Вам паўсюль кідаюць папрок, што ў вас няма належных сьвятароў, усё болей сьляпыя: гэтак Вашыя невукі папы цягнуць народ на загубу.

Аддаваць, пішаце, цэрквы на зьдзек і г.д. Але апячатваць ды замыкаць цэрквы й зьдзеквацца з каго-колечы - згубнае парушэньне братэрскага аднадумства й узаемнае згоды. Пасьля ўсяго гэтага няхай мне Ваша Правялебнасьць пакажа, каго Вы знайшлі, каго зьядналі гэтай сваёй суровасьцю, гэтай жорсткасьцю пры запячатваньні ды замыканьні цэркваў? І ўбачым тады, што страцілі нават і тых, якія ў Вас у Полацку былі ў паслушэнстве: з авечак зрабілі іх казламі. Прынеслі небасьпеку ў край, а можа, і загубу на ўсіх нас, каталікоў. Заміж радасьці прычыніла нам Вашая гэтка сьвятая Вунія клопат, неспакой, нязгуду й настолькі яна нам агоркла, што жадалі б мы быць без яе, калі зь яе прычыны церпім неспакой, горыч й дакуку. Вось плады Вашай ухваленай Вуніі. Напраўду яна стала знакамiтаю з прычыны разладу й нязгоды спаміж мноства людзей. Бо калі б, хай Бог бароніць, айчыну страсянула (дзеля чаго Вы сваёй суровасьцю гэтак дагодна адчыняеце дзьверы), то ня ведаю, што ў той жа час было б з Вашай Вуніяй! Прынамсі, пішаце «даў бы мне ў гэткай меры прадпісаньне Найвышэйшы Пастыр альбо ягоны намесьнік» і г.д. Супрацівіцца Найвышэйшаму Пастыру было б праклятай спакусай; але я асьмелюся сьцьвярджаць, што калі б Сьвяты Айцец ведаў, якія разлады ўзьнімаюцца ў нашай краіне з прычыны

Вашай Вуніі, то бяз сумніву дазволіў бы тое, чаму Вы ўпарта супраціўляецеся. Мы маем прыклады памяркоўнасьці Сьвятога Айца, як ён мудра разважае ў некаторых краінах аб Царкве Хрыстовай, якой ён даводзіцца бацькам, а не айчымам. Дзеля агульнага іхняга добра ён шмат там дазволіў таго, што ў нас пад смяртэльным грахам забаронена. І па ўсім гэтым кароль загадвае зь іхняй царквы ў Магілеве зняць пячатку й адчыніць, пра што я па ягонаму загаду Вашай Правялебнасьці й пішу. А калі Вы пасьля гэтага майго напаміну таго ня зробіце, то я па загаду Яго Каралеўскай Мосьці сам загадаю зняць пячатку й аддаць, каб яны паводле свайго набажэнства ў тых цэрквах свае абрады абыходзілі. Жыдам і татарам не забараняецца ў каралеўскіх краінах мець свае сынагогі ды мячэты, а Вы кладзеце пячаткі на хрысьціянскія цэрквы! З гэтае прычыны паўсюль ужо разыходзіцца пагалоска, што яны жадаюць быць падданымі няверным туркам, чымсьці цяпець гэтка ўціск. Але, кажаце, ці ж справядліва было б выказаць ажно гэткую памяркоўнасьць дзеля няпэўнага будучага спакою? Ня толькі справядліва, але й абавязкова, бо грамадства не абмінуць разлады, калі мы будзем адносна іхняга набажэнства чыніць яшчэ большы ўціск. Ужо адусюль даносяцца чуткі, што яны хочуць назаўсёды разарваць з намі ўсялякі саюз.

Што тычыцца палачанаў і іншых бунтаўшчыкоў супраць Вас, то, мажліва, гэтак і ёсьць, але Вы самі падштурхнулі іх да бунту. Былі яны ва ўсім паслухмяныя Вам, царквы Вашае ня кідалі, але Вы самі іх ад сябе адкінулі! Наваград Северскі, а таксама Старадуб, Казелец і многія іншыя цьвярдзіны адабрала ад нас Вунія: нават і цяпер яна - галоўная прычына, што маскоўскі народ цураецца каралевіча, што вельмі добра бачна з расейскіх лістоў да паноў -

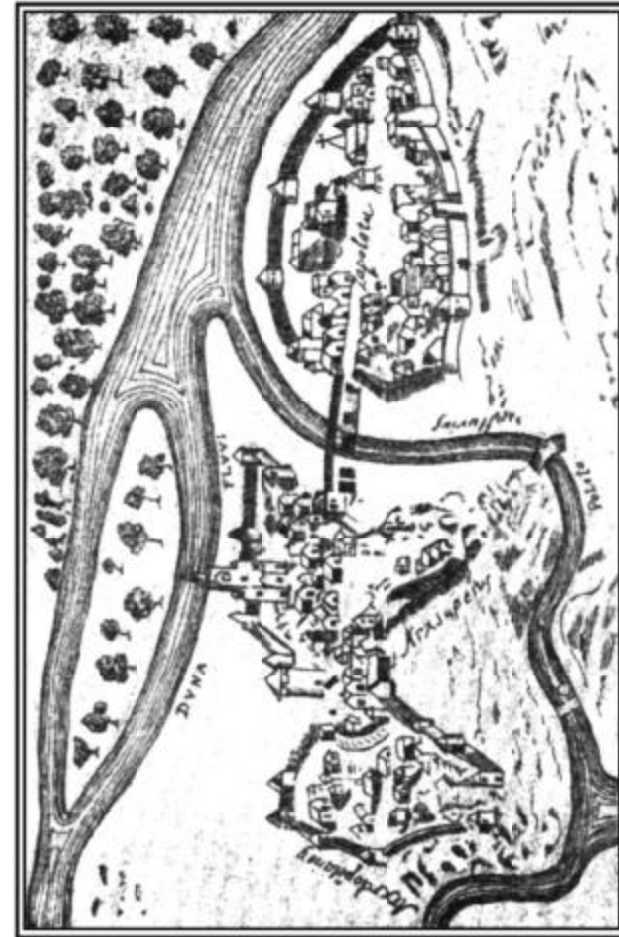
радаў і іншых начальнікаў Вялікага Княства Літоўскага. І таму ня хочам мы болей, каб гэтая гэтак згубная для нас Вунія дарэшты нас знішчыла.

Гэта й ёсць мае тлумачэнні, якія даю на Ваш ліст. На будучыню жадаю сабе быць вызваленым ад спрэчак з Вамі. Толькі прашу ў Найвышэйшага ўсялякіх для Вас дабрадзействаў, а адначасна й духа лагоднасьці ды любові да бліжняга. Застаюся з павагай.

У Варшаве дня 12 сакавіка 1622...*)

*) Гэты ліст першы раз быў пушчаны ў абарот у 1793г. Туманскім у расейскай мове, *Российский магазин*, ч.П, кн.6, якраз у тым часе, калі Кацярына II праводзіла ліквідацыю Вуніі і трэба было ёй «скампрамітаваць» асобу сьв. Язафата. Тады-то і прагалашаны быў сьвяцейшым сынодам, «блажэнным» Апанас Берасьцейскі. Хвальшыўку шырэй распаўсюдзіў Бантыш-Каменскі ў 1805г., падаўшы ўрыўкі з яе ў сваёй працы пра Вунію. Пазьней маскоўскі тэкст быў перакладзены на польскую мову. Бантыш-Каменскі, *Историческое известие о возникшей в Польше унии*, Москва 1805, 75-84. Поўны тэкст польскага перакладу хвальшыўкі апублікаваў Linde, *O statucie Litewskim...*, 1816, 159; далей у *Przeglądzie Poznańskim*, 1862, ды ўрэшце ў Літоўскага, *Historya unii...*, 1875.

Урыўкі з гэтай хвальшыўкі зьмесьціў Engelhardt, *Weiss-ruthenien*, 1943, 58-59 у нямецкім перакладзе. Адсюль яны былі падхоплены некалькі разоў беларускімі эмігрантамі ў сваіх публікацыях супраць сьв. Язафата. Адною зь іх ёсць артыкул «Нятрапны выбар» у «Бацькаўшчыне» № 45(176) за 1953г., на які быў дадзены адказ у той жа газэце. «Бацькаўшчына» № 50-51(181-182), 1953, напісаны а. Ч.Сіповічам. На жаль, а. Сіповіч безкрытычна называе маскоўскую хвальшыўку: «ліст бяз сумлеву аўтэнтычны й войстры».

ПЛАН ПОЛАЦКА

рыс. з 1579 году

**Ліст канцлера ВКЛ Льва Сапегі з
дня 12 сакавіка 1622г. да полацкага
архієпіскапа Язафата Кунцэвіча*)
аўтэнтчны.¹¹⁵⁾**

Правялебны ў Богу войча архієпіскап полацкі.

1) Ня рады быў бы ўдавацца з Вашэцяй у лісты й якіясь спрэчкі, але бачу, што Вашамосьць *упарты* ў абароне сваіх меркаваньняў і найбольшымі рацыямі не дасі адвесьці ад іх. Але дзеля таго, каб Вашамосьць усё ж не трыюмфаваў, *хто маўчыць, той згаджаецца*, рады я альбо ня рады, але мушу на Ваш няўважлівы ліст адказаць. Праўда тое, што я сам аўтар той Вуніі, дык і адкінуць было б нягодна. І ніколі мне тое ў думкі не прыходзіла, каб Вашамосьць гэткімі гвалтоўнымі ўчынкамі будзеце прыводзіць людзей да Вуніі, бо й сам Госпад Бог заклікае да сябе ўсіх: «*прыйдзіце да Мяне ўсе...*», але гвалтам прымушаных слугаў не патрабуе й не прыймае. А то Вашамосьць ужо народ маскоўскі да парушэньня й адступніцтва ад прысягі Ягамосьці Каралевічу прывялі й прымуслі. Цяжка гэта аспрэчыць, бо напісаныя імі лісты да паноў - радаў Кароны й В.К.Л. сьведчаць аб гэтым. У часе татарскай экспэдыцыі я перасьцерагаў ужо на пісьме Вашумосьць аб паспалітым спакоі. *Прыдатна тут прыказка: дарма змагаецца ў полі войска, калі ў краі няма згоды, якой патрабуе дабрыня, а далягае супраціў. Зь яе прысутнасьцю малыя справы вырастаюць, калі ж яе бракуе - нават найбольшыя зьніжаюцца.* А ад звадак Вашамосьці з схізматыкамі чаго іншага спадзявацца (асабліва ў час, калі айчына большую частку сваёй моцы й сілы *паза межамі* вывела супраць Божага непрыяцеля)? Толькі нягоды ды неспакою ў доме; беспарадкаў у палках, якія ёсьць у абозе Ягамосьці Каралевіча, а затым (ратуй Божа) подступу

*) *Przegląd Poznański*, 1862; *Likowski. Historia unii...*, 237.

да нас паганца, які ў *выніку* столькіх *непрыемнасьцяў і спрэчак паміж грэкамі й лаціньнікамі ўмацаваў і пашырыў каралеўскую ўладу сваёй страшнай дзяржавы*. Ці ж не былі й ня ёсьць цяпер галасы неразважлівых просталюдзінаў, што яны лепей жадаюць быць падданымі туркам, чымсьці трываць гэткі прэс на рэлігію й свае набажэнствы? І цяпер бяздумныя казацкія пагрозы змусілі мяне да просьбы й патрэбы нагадаць Вашамосьці, каб Вашамосьць, улічваючы час, памятаў пра гэтае: «*сьпяшайся навалі*», бо ёсьць лісты ад казакаў, поўныя *пагрозаў*, поўныя залішняй заядласьці да Вашамосьці, зьнявагі пасаду Божага й дзяржаўнага, якім я веру больш і ўсе, *да якіх належыць*, мець апеку аб Рэчы Паспалітай, чымсьці тым тром, падуладным Вашамосьці, бо *адна ластаўка вясны ня робіць*. Пры Вашамосьці магу гэта казаць, што Вашамосьці *да густу*, у сяброўстве з *ваўкамі вый, калі хочаш быць іхнім сябрам*, калі Барэцкага й Сматрыцкага, некаторыя з чарняцоў і кіеўскай шляхты й не прыймаюць, то гэта яшчэ не *выснова супраць Маніхэяў*, яшчэ не дакумант каб пераканаць схізматыкаў. Вось і цяпер гэтая іхняя просьба была да Ягамосьці Караля не ад асобных чарняцоў кіеўскіх, як Вашамосьць піша, але ад усяго войска запароскага, каб (Барэцкага й Сматрыцкага - *пер.*) на тых уладаньнях захаваць, а Вашумосьць й іншых адрынуць. Пра дэкларацыю Сагайдачнага магу сказаць: *думкі падзяліліся*, і пра тых, што Вашэці тое цьвердзяць: «*у вуснах іхніх будуць спадманым духам*», і пра Вашумосьць: «*Легкадумны той, хто лёгка верыць*», бо сама сутнасьць выглядае іначай з памянёных лістоў, копіі якіх я Вашэці дасылаю. Ці ж мы й на соймах ня маем цяжкасьцяў ад усёй Украіны, ад усёй Русі, а не ад некалькіх чарняцоў?

2) Мала таго, казакі ў Кіеве чакаюць камісію ад Ягамосьці Караля, але *гэта будзе цяжкая праца*, калі што добрага зь яе выйдзе. А яшчэ ж *вынік* той камісіі ў *будучыні*, адсьвечвае *выглядам няпэўнага добра*, шкада перад невадам лавіць рыбу,

а ў *наступстве* прыкрым на яе наступам ад жаданай згоды й павіннасьці каралю адводзіць. Асьмельваецца Вашамосьць тое пісаць, што копіі маіх лістоў маглі б падштурхнуць неахвотных да таго. О *Ойча!* - ня справа Вашамосьці быць цэнзарам майго пісьма, якім я з дапамогай Бога дагэтуль гэтак шчадраваў дзеля таго, каб непрыяцель меў з чаго агледзецца й выправіцца. І калі б тыя копіі маіх лістоў да схізматыкаў былі здабытыя, то я ўпэўнены, што яны таксама засьведчылі б, што ані Ягамосьць Кароль, ані сэнатары, ані Рэч Паспалітая робяцца прычынамі, якія выклікаюць у схізматыкаў успомненыя нараканьні, але *злоўжываньне* Вашамосьці вярхоўным становішчам. Учынкі Вашамосьці больш амбіцыйныя й з *асабістай нянавісьцю*, чымсьці *братняй любоўю*, што кіруе *насуперак каралеўскай уладзе, словам, насуперак забаронаў Рэчы Паспалітай*, могуць стаць прычынай для тых, хто нязгодны, каб распаліць іскаркі, якія для ўсіх нас найбольшая пагроза і канчатковы пажар.

3) І яшчэ Вашамосьць пішаш, што «зь імі лічыцца палітыка», а я дадам: і Рэч Паспалітая, бо ад іхняй паслухмянасьці Рэчы Паспалітай больш *залежыць*, чымсьці ад Вуніі. Таму важна Вашэці, каб Вашамосьць сваю ўладу й пастырскую павіннасьць суадносіў з воляю Яснавяльможнага Караля, з воляй Рэчы Паспалітай. Улада Вашамосьці гэтак *абмежаваная*, што яе сьмеласьць на тое, што зь мірам і карысьцю для Рэчы Паспалітай ня ў згодзе, можа быць сьмела трактованая як *злчынства абразы ўлады*. Добра напісаў адзін: *не зашмат*, а другі: далі курыцы курсадню, а яна яшчэ вышай хоча. Калі б Вашамосьць гэтак у Рыме альбо ў Вэнэцыі абыходзіліся, то, мне выдае, Вашамосьці паказалі б, якой мае быць *пашана да палітыкі Рэчы Паспалітай*.

4) «Я схізматыкаў да веры...» і г.д. Трэба навяртаць і імкнуцца да таго, каб быў *адзін пастыр і адна аўчарня*, але ўлічваючы *вымаганьне ўмеласьці й варункі часу* як у справе, якая з вольнага выбару вынікае, асабліва ў нашай Рэчы Паспалітай, дзе ня служыць тое з Эвангелья: «*Примушай уваходзіць*». Да таго ж

трэба, каб гэтае жаданьне Вашамосьці й *дзеянасьць* усёй супольнасьці фундавалася на *аснове любові*, якая, як кажа сьв. Паўла: «*цяроплівая, міласэрная, яна не зайздросьціць, не ўзвышаецца, не пыхлівая, не буяніць, не шукае свайго, не гняўлівая, ня думае благога, ня памятае крыўды, усё церпіць і г.д.*» Але, падобна, адступіўся й Вашамосьць ад шляху навукі сьв. Паўлы, таму й не дзівіся, што й тыя, якія былі паслухмяныя Вашамосьці, адступаюцца ад улады Вашамосьці, калі, так бы мовіць, *ня менш мужнасьці вымагае вартаваньне здабытых, чымсьці шуканьне новых*. Другое - справа выпадку, першае - справа *майстэрства*, якая ў гэткай справе найбольш пэўная. Як кажа Сэнэка: «*Хто хоча кіраваць раўнадушнымі, няхай кіруе на зручнасьць рукі*», а наша прымаўка: «Адно - прамінуць, другое - згарнуць», ніхто не ўтрымаў доўга нялюдзкае ўлады.

5) І пра гэтую «небясьпеку для здароўя» Вашамосьці можна сказаць: «*Кожны - прычына свай бяды*». Трэба асьцерагацца выпадкаў і *легкадумна* не паддавацца на небясьпеку. *Хто любіць небясьпеку - зьгіне ў ёй*, асабліва, калі гэта звязана з рэлігіяй. Зьверхнікі, *выстаўленыя пад шматлікія ўдары*, што слухна аб іхняй небясьпецы Гарацыяў верш кажа: «*У высокую сасну часьцей ветры ўдараюць і высокія вежы валяцца з трэскам, і пяруны ўдараюць у горныя вяршыні*», а ад злога не аберагацца - значыць, знарок шукаць загубы самому сабе.

6) «Ды павінен япіскапаў...» і г.д. Насьледаваць сьвятых япіскапаў у цяропеньні, перасьледзе за хвалу Божую, як Залатавуснага і іншых, - гэта рэч, годная пахвалы; але й ня менш трэба насьледаваць іх у сьвятасьці, у навуцы, у цяроплівасьці, у добрым прыкладзе. Прачытай, Вашамосьць, жыцццяпісы ўсіх сьв. япіскапаў, прачытай кнігі сьв. Залатавуснага. Ня знойдзеш, Вашамосьць, аб пературбацыях, аб *выгнаньні*, аб замучаньні пабожных сьвятароў жаднага пратэсту: абдукцыі, экспульсіі, пазыцыі на соймаках, на соймах ані ў Антыяхіі, ані ў Канстантынопаля. Толькі тое, што ідзе на памнажэньне хвалы Божай, на вышук людзкіх душаў,

выблаганьне літасьці да слуг Божых разгневанай Справядлі-
васьці (Еудохуі). *Іначай жа ў Вашамосьці: поўныя земствы,
поўныя замкі, поўныя трыбуналы, поўныя ратушы, поўныя канцэ-
лярыі... позваў, скаргаў, нараканьняў, чым, падобна, ня тое што
Вунію ўмацаваць, але дыскрэдытаваць і найлепшы саюз любові
разарваць. На соймах і ў кожным куце поўна клопату й сварак.*

7) «І са сьвятым Станіславам...» і г.д. Калі хто можа сваёй
сьмерцю да хвалы Ўсемагутнага Бога прычыніцца - не шкада
галаву й здароўе аддаць, але калі без карысьці, то лепей быць
вызнаўцом чымсьці мучаньнікам. Так рабілі сьвятыя апосталы
Пётра й Паўла, іншыя сьвятыя - не хацелі яны пры Хрыстовай
навуцы сваё здароўе аддаваць без карысьці дзеля душ людзкіх.
Нават Госпад Хрыстос схаваўся быў ад чэрні, якая хацела Яго
каменаваць яшчэ да таго, як надышоў час *нашага адкупленьня.*
*Ты таксама рабі падобнае й памятай, каб вучань ня быў вы-
шэй за Настаўніка.* Простая прыказка, але праўдзівая: «Муж,
які ўцёк, зноў можа весьці барацьбу».

8) «Не лічыліся з цэзарам, з каралём...» і г.д. І на тых
Усемагутны Бог зважаць загадвае, бо *хто працівіцца ўладзе,
той працівіцца загаду Божаму. Бо кожная ўлада ад Бога
паходзіць.* І таму сам Хрыстос казаў: *аддайце цэзару цэза-
рава, а Богу - Божае.* Тады трэба й Вашамосьці, і кожнаму
памятаць: *захоўвайце закон Божы, увесь сьвет павінен кіра-
вацца паводле волі Валадара.*

9) «Вера - дар Божы, але каталіцкая, не схізматыкаў...» і
г.д. Ня без прычыны сьвяты Паўла да тых слоў «вера - дар
Божы» не дапісаў «каталіцкая», бо хто ж ведае, *годны любові
альбо нянавісьці?* Калі ж сьвятое Пісаньне кажа: «Шмат
пакліканых, ды мала выбраных». Не без прычыны й тое, што
ён не адвяргаў схізматыкаў, бо *Дух Сьвяты, які ёсьць дарам
Бога Найвышэйшага, дыхае, дзе хоча.* А што супраць Ягонай
волі якуюсь супольнасьць няволіць да веры, то гэта падобна да

таго, які сказаў: «*Закладу сталіцу сваю на поўначы й буду
падобны да Найвышэйшага.*». І таму яшчэ завецца вера дарам
Божым, бо да яе ніводзін не прыступіць, як сам Хрыстос кажа:
«*Ніхто ня можа прыйсьці да мяне, калі мой Айцец яго не
прыцягне.*». Гэткая дарога веры, бо *справа тых, што пры-
ступаюць да Бога, - верыць.* Назваў я тады гэтую веру дарам
Божым, да якой сам Бог Духам Сьвятым прыцягвае кагосьці
ані гэрэтычнай, ані схізматычнай, бо *паза Царквою, як не
прыступае да Бога, так і не атрымлівае веры, і таму, што
людзкія намаганьні ў гэтай меры не дарэмныя.* Сам Госпад
Збавіцель сказаў: «*мусяць быць разрываюць,*» а ў другім месцы:
«*дазвольце расьці ім ажно да жніва,*» то ж, падобна, Яга-
мосьць а. архіпіскап полацкі гэтага ня выкараніць, гэтая справа,
гэтае дзела, як кажа псальміст: «*Гэта адмена правіцы Най-
вышэйшага.*». Прыйдзе ён сам хаця б і а дзесятай гадзіне й
скажа: «*ідзіце й вы да майго вінаградніку.*».

10) Навуку сьв. Паўлы, якім мае быць япіскап, ня досыць
мець у памяці, трэба й навуку Хрыста, які даручае нам мір, калі
кажа: *мір пакідаю вам: любіце адзін аднаго,* які кажа: «*Вучы-
цеся ад мяне*» ня цуды чыніць, ня хворых аздараўляць, не
памерлых уваскрашаць, але чаго ж, Госпадзе? - «*што я ціхі й
пакорнага сэрца.*» Бо зьверхнік, які гэтых трох правілаў не
захоўвае: «*Калі я гавару мовамі чалавечымі й анэльскімі, і
ведаю ўсе таямніцы ды ўсялякае веданьне, і калі маю такую
веру, каб і горы перастаўляць, калі б я раздаў усю маёмасьць
на ежу ўбогім, і аддаў бы цела сваё на незвычайныя
катаваньні; паміма гэтага стаўся б медзю, якая зьвініць,
альбо кімвалам, які гудзе.*».

11) «Ды калі на мяне схізма гвалтам наступае, то я рады ці
ня рады, але мушу бараніцца...» і г.д. У сапраўднасьці ж Хрыстос
ня так нас навучаў, які калі быў *прыведзены, як ягнё на ахвяру,*
маючы войскі анёлаў, гатовых абараняць Ягонае жыцьцё,
маліўся за прасьледвацеляў: «*Госпадзе, даруй ім, бо ня*

ведаюць, што чыняць». Гэтак і Вашамосьць маеш рабіць: *мудраму выпадае да таго, як ужыве сілу, усё папярэдне абдумаць. Абдумваньне ж ва ўціску і перасьледзе й ёсьць паніжэньне перад Богам, як піша псалмист: «Калі ж мяне мучылі пакуты, я адзяваў валасяніцу й праз пост практыкаваўся ў пакоры».* Ня, гэтакія суровыя пішучы лісты ў месцы Ягамосьці Караля, пагражаючы, адказваючы, як робіць Вашамосьць, не рабілі гэтак апосталы альбо іншыя сьвятыя.

12) «Значыць, ім можна вунятаў тапіць, секчы...» і г.д. Ім не гадзіцца тое рабіць, бо Гасподні наказ на гэтакія *выхадкі* выдаў суровы вырак, тое ж і Вашэці сказана: *«вы ж ня так (чыніце - пер.). Мая помста - я аддам».* Як шмат апосталаў, як шмат вучняў Госпада, як шмат хрысьціянаў розным сьмяртэльным чынам навуку й вызнаньне ўкрыжаванага Бога галовамі сваімі запячаталі й пацьвердзілі; і ўсё ж ані пры Нэронэ, ані пры Тыберыі, ані пры Дыяклетыяне жадная скарга й пратэст ня знойдзецца ў сьвятым Пісаньні. І наадварот, яны *«адыходзілі ад сынэдрыёну й цешыліся, што былі годныя цярпець дзеля імені Хрыста».*

13) «На сойме ня толькі голас на Вунію ўзьнімаецца, але й на ўсё духоўнае набажэнства рымскае...» і г.д. Хто ж гэтаму прычына? Адна Вунія. *Вы будзеце сьведкамі гэтых здарэньняў.* Калі на чалавечае сумленьне наступаць з гвалтам, калі замыкаць цэрквы, каб людзі без набажэнства, бяз хросту, бяз Сакрамэнтаў, як якія паганцы, былі, калі *самавольна* атрымаць ласкі й прывілей Ягамосьці Караля, то бяз нас; калі ж пасья памянёных учынкаў выклікаць сярод людзей замяшаньне, то тады намі дзіркі затыкаць. Да таго ж, процілеглы бок разумее так, што й мы з вамі канспіруемся на людзское сумленьне й на парушэньне агульнага спакою, чаго ніколі няма. Досьць таго, што Вашамосьць з намі ў Вуніі. Маглі б, Вашамосьць, *самі аздабляць Спарту, якую здабылі, а не выдаваць нас на публіч-*

ную непамыснасьць, а саміх сябе - на небясьпеку і вялікую зьявагу сярод людзей.

14) «Хоць бы й тых пакінуць, і з краіны выселіць...» і г.д. *Гэтае злачынства няхай будзе далёка ад айчыны нашай! Даўно ў гэтых краях асела сьв. Рымска-каталіцкая вера, і пакуль суперніцы, раўнівіцы набажэнству Айцу Сьвятому ня мела, была слаўнаю, і ў айчыне, і з суседнімі народамі была згода й моц. Цяпер, калі *сварлівую і ўпартую супольніцу* прыняла сабе ў сяброўства, дзеля якой на кожным сойме, на кожным публічным сходзе, на кожным прыватным паседжаньні *зносіць мноства несправядлівых абвінавачваньняў і зьявагаў.* Пэўней тады як разумею ў *інтарэсах Рэчы Паспалітай* з гэтай зьвяглавай сяброўкай *разлад* учыніць, бо й мы ніколі гэткага вэрхалу ня мелі ў *Рэчы Паспалітай*, які прынесла нам гэтая мілая Вунія.*

15) «Не дзівіся, што на слугаў Ягоных наступаюць, бо й сам Хрыстос цярэў перасьлед...» і г.д. Сапраўды, не дзівіся! І ўвогуле, гэта павіннасьць слугаў Божых, каб *насьледаваць свайго Заснавальніка*, як кажа сьвяты Аўгустын: *«Няхай зносяць бічаваньне, абмовы, зьдзек, няхай не ўхіляюцца ні ад якіх цярпеньняў».* Але той, хто церпіць, як кажа сьвяты Амброз, мае быць *такім, хто нічога не забраў, нікога сілай не змушаў, нічыёй крыві не праліў, чые ўчынкі згодныя з правам:* каб мог спакойна сказаць: *«Калі гаварыў зь імі, без прычыны паўсталі на мяне».* Бо калі хто й называецца слугой Хрыстовым, але ва ўзгаданай навуцы будзе вінаваты, то калі церпіць, ня можа сказаць таго, што церпіць як слуга Хрыстовы, якому справядліва аддаецца ўзнагарода паводле яго заслугі.

16) «Магілёўцы маюць адчыненыя цэрквы, няхай у іх моляцца...» і г.д. Дзеля Бога! Што гэта за прэрагатыва! Большая, чымсьці Хрыстова! Хрыстос кажа: *«Ніхто ня можа прыйсьці да мяне, калі мой Айцец яго не прыцягне».* А Вашамосьць хоча, каб на словы Вашамосьці тое *каменьне схізматыкаў*

сталася хлебам. Можа быць з Божай ласкі гэтак, што ў тых цэрквах *непрыяцелі зямлю будуць лізаць і аддадуць* патрэбную хвалу Ягонаму імені, калі Госпад Бог будзе таго жадаць. Але Госпад Хрыстос не запячатваў, не замыкаў цэркваў, як Вашамосьць тое чыніш.

17) «Маю добрых сьвятароў...» і г.д. Дай Божа, каб іх было досыць! Але ня досыць, што Вашамосьць сам аб іх паведамляеш, бо *ўласнай хвале ў людзей няма месца, часам афэкт можа спадмануць чалавека, бо любоў і нянавісьць ня ўмеюць распазнаваць справаў.* Трэба, каб чужыя бачылі *іхнія добрыя ўчынкі, славілі Айца, які на нябёсах, каб ступалі ў іхнія сьляды.* Але я чую, якіх папоў Вашамосьць высьвячаеш, з каторых больш згаршэньня, чымсьці будовы Вашамосьці. І ўвогуле, гэта вялікі дэфэкт, што Вашамосьць няшмат маеш добрых папоў, больш - сляпых. Як сьв. Пісьмо кажа: сьляпы сьляпога вядзе абодва ўніз зваляцца. Гэтак вашыя папы невукі ўніз людзей зводзяць.

18) «Цэрквы аддаваць на зьнявагу Бога...» і г.д. І цэрквы апячатваць і замыкаць, і грубым словам некага зьняважыць ёсьць вялікім адпадзеньнем ад братняе любові й узаемнай супольнасьці. І дзеля гэтага сьв. Паўла да эфэсцаў піша: *«таму заклікаю вас, я, вязень у Госпадзе, каб рабілі ў спосаб варты пакліканьня, якім пакліканыя, з усёй накіраванасьцю, узаемна суадносячыся з любоўю. Імкніцеся захоўваць адзінства духа, дзякуючы сувязі, якою ёсьць мір».* І да галятаў: *«а калі ў вас адзін другога грызе й паядае, глядзіце, каб не былі ўзаемна зьедзеныя».* Таксама піша да каласянаў: *«Выбачайце сабе ўзаемна, калі адзін мае які напрок да другога, як і Госпад прабачыў вам. Над усім майце любоў, якая ёсьць дасканалай повязьсю».* І гэткае ж *любоў кідае братам абмовы й злыя словы?* Падобна й да таго, *калі скажаш брату свайму: «Дурань», будзеш суджаны, зь якіх адны судом, другія, паводле словаў Хрыста, вагнём будуць пакараныя.* Падумай

жа, Вашамосьць, Хрыстос сказаў Пятру, а ў ягонай асобе й усім: *«Учыню вас лаўцамі людзей».* Пакажы, Вашамосьць, каго знайшоў, каго злавіў гэтай сваёй суровасьцю, вастрынёй, апячатваньнем, замыканьнем цэркваў? І ўвогуле, нават тых, якія ўжо былі ў паслушэнстве Вашамосьці ў Полацку, адштурхнуў ад сябе, з авечак зрабіў казлоў, а на Рэч Паспалітую наводзіш небясьпеку, бадай што, на загубу нам, каталікам; заміж суцяшэньня - жалбы, клопат, цяжары. Ужо нам гэтая вашая мілая Вунія далася ў знакі й апыркла настолькі, што мы лепш жадалі б быць безь яе, бо заўсёды клопат, цяжбы, цяжар нясем дзеля гэтай Вуніі. Надзвычай прыгожая Вунія, якая пастаянна чыніць сярод людзей вэрхалы ў Рэчы Паспалітай.

19) «Мая ўлада чыніць мне таго не дазваляе...» і г.д. Большая была ўлада ў сьв. Паўлы, а тым часам, як ён піша да карынцянаў: *«Быў пабіты ў няволі, бо быў паслухмяны Хрысту й за любоў братнюю»*, які ў гэтым значэньні кажа: *«Хаця ганаруся ўладай, якую даў мне Госпад, ды не карыстаю зь яе, каб нішчыць, але каб будаваць, каб ня быў для вас цяжарам і ня быў прызнаны за пострах».* Не спрацацця ж тады і з уладаю. *З цягам часу мудры мяняе звычкі, не зацягваючы віны.* А Сэнэка кажа: *«Заслугоўвае пахвалы за ўчыненае карыснае, а не за тое, што дазволена».* І сьв. Паўла: *«Усё можна, але ня ўсё карысна».* Трэба ж тады тое чыніць, чаго дамагаюцца для Царквы й Рэчы Паспалітай варункі часу й месца; бо барані Божа - загубіць Рэч Паспалітую, да чаго Вашамосьць гэткім сваім абвостраным шляхам вельмі кіруеце. Тады й Вунія ваша, ня ведаю, дзе будзе.

20) «Калі б мне Найвышэйшы Пастыр альбо ягоны легат загадаў...» і г.д. Супраціўляцца Найвышэйшаму Пастыру - анафэма, але асьмелюся сказаць, што й Сьвяты Айцец калі б ведаў аб гэткай дзеля Вуніі заварусе ў нашай айчыне, пэўна й несумненна дазволіў бы Вашамосьці ўчыніць тое, што Вашамосьць забараняе. Маём прыклад лагоднасьці (Klemencyi)

Сьв. Айца, які згодны з тым, што Царква - гэта маці, а ня мачаха, дзе дзеля добра агульнага некаторых краінаў шмат якімі царкоўнымі нормамі, што ў нас *пад сьмяротным грахам забаронена, дазволіў не карыстацца.*

21) «Што масквіцін ваявода Каліскі...» і г.д. Што гэтак піша, не дзівіся, бо *кожны цягне ў свой бок, як воля, так і рэлігія*, а розум адзін ня раіць узьнімаць вэрхал дзеля таго й бараніць таго, што можа быць *на большую зьявагу* Вашэці, хаця б Вашамосьці і бараніліся, і не хацелі прыняць іх, калі ўжо ў тое ўпрэцца, вярнуць. А таксама й тыя цэрквы ў Магілеве Ягамосьці Кароль загадвае адамкнуць, зьняць пячаткі й саступіць, што я па загаду Ягамосьці Каралю й пішу Вашамосьці. Калі ж і пасьля папярэджаньня Вашамосьці не захочаш гэтага зрабіць, то я па загаду Ягамосьці Каралю загадаю зьняць пячаткі й саступіць, каб яны свае набажэнствы, хаця й схізматычныя, адпраўлялі ў цэрквах. Жыдам, татарам у краёх Ягамосьці Каралю не забараняецца бажніц, а Вашамосьці апячатваеш цэрквы хрысьціянам. Адгэтуль ужо й гэтакія словы пракідваюцца, што хочучь яны быць у паганскіх туркаў у падданстве, чымсьці цяпець гэтка ўціск свайго сумленьня.

22) «Але ці слушна гэта дзеля няпэўнага спакою...» і г.д. Слушна й патрэбна, бо іначай будзе абавязковы неспакой, калі ім у іхнім набажэнстве будзем чыніць перашкоды. Ужо залётваюць якіясь навіны, што дзеля гэтага хочучь яны з намі *пакт* і спакой парушыць. Піша прыгожы прыклад *Плутарху* «*Апафтаматах*» аб Антыёху ў гэтых словах: «*Калі Антыёх асаджаў горад Ерузалем і юдэі напросілі яго аб сямі днях перамір'я, каб адзначыць сваё найвялікшае сьвята, ён ня толькі згадзіўся на гэта, але яшчэ й загадаў прывесці нязвыкла ўрачыстым чынам да брамаў горада валоў з пазалаченымі рагамі й шмат кадзіла, пахучага карэньня. Пасьля ж, на складзенай ахвяры тамтэйшым сьвятарам, вярнуўся. Юдэі, уражаныя ласкай караля, адразу па сьвяце здаліся пад ягоную апеку*».

І я разумею, што ў гэтым часе з Масквой і схізматыкамі трэба гэтаксама рабіць. Добра ў аднаго: *тое, чаго немагчыма зьмяніць, трэба зладжваць, не дадаваць на загубу.*

23) Рыжанам не саступалі цэркваў, бо перш, чымсьці Ягамосьці Каралю Аўгусту паддалася Рыга, цэрквы ўжо былі пераведзеныя на сваё гэрэтычнае набажэнства, а іначай не паддаліся б Ягамосьці Каралю, калі б захацеў тыя цэрквы апячатваць, замыкаць і сілай па распараджэньню забіраць.

24) «З паблажлівасьці каталіцкай альбо палітычнай...» і г.д. *Шукаю зычлівых словаў, штокольвечы ў гэтай справе чыніцца Вашамосьці, то напамінкі й перасьцярогі як ад мяне, так і ад каго іншага не паходзяць з жаднае камунікацыі з процілеглым бокам, але па загаду самаго Бога: «Калі памыліцца брат твой, нагадай яму ў чатыры вокі».* Як кажа сьвяты Паўла да Цімахвея: «*Мэтаі загадаў ёсьць любоў, якая плыве з чыстага сэрца, правага сумленьня й шчырае веры. Яны скіраваныя супраць тых, хто зачаў пустую балбатню. Хацелі ўдаваць вучоных у Законе, не разумеючы ані таго, што кажуць, ані таго, што сьцьвярджаюць*».

25) Палачане й іншыя супраць Вашамосьці бунтаўшчыкі, мажліва, што й ёсьць бунтаўшчыкамі. Але ж Вашамосьці сам даў ім прычыну й учыніў іх бунтаўшчыкамі. Калі яны былі паслухмяныя Вашамосьці, то чаму тады Вашамосьці іх адрынуў ад сябе? Вялікі Ноўгарад, Пскоў, Старадуб, Чарнігаў, Казельск і шмат іншых замкаў таксама Вунія ў нас адарвала: і цяпер гэтая Вунія - вялікая прычына для адыходу народу маскоўскага ад Ягамосьці Каралевіча, як гэта бачна зь лістоў маскоўскіх да Іх Мосьцяў паноў-радаў Каронных і В.К.Л. Вось жа ня хочам, каб гэтая Вунія мела прыносіць непатрэбныя шкоды Рэчы Паспалітай.

Вось так адказаўшы Вашаймосьці на ліст, ня рады быў бы далей удавацца з Вашамосьцю ў контравэрсіі; але жадаючы

Вашамосьці, майму Пашанотнаму Пану ад Госпада Бога добрага здароўя, духа згоды й братэрскай любові, давяраюся ласцы Вашамосьці.

З Варшавы дня 12 сакавіка году Гасподняга 1622.

Слуга й зычлівы прыяцель Вашамосьці, майго Пана, Леў Сапегі, канцлер В.К.Літ., берасьцейскі, магілёўскі і г.д. стараста сваёй рукой.*)

*) Ліст гэты быў знойдзены й сьпісаны з рукапісу Шыманскім, які першы раз апублікаваў яго ў 1862 г. у *Przeglądzie Poznańskim*, II паўгодзьдзе, №25, а адтуль перадрукованы быў Лікоўскім у «*Historya unii kościoła ruskiego z kościołem rzymskim*», Poznań, 1875. Гэта быў адпіс аўтэнтычнага ліста Сапегі, памешчаны няведамым аўтарам-перапісчыкам у сшытку, дзе былі, відаць, запісваныя народныя песні, частка з адной знаходзіцца перад лістом Сапегі наступнага зместу:

Да любіж мене жолніроньку
хоць я не богата,
У агародзі мята, мята,
за городом тычка,
Да любіж мене жолніроньку
хоць я невелічка.

У рукапісе шмат памылак, перакрэсьленьняў, асабліва ў лацінскіх тэкстах ліста, мабыць перапісчык добра ня ведаў лацінскай мовы. Іншы, папраўнейшы тэкст, што да мовы знаходзіцца ў лінгваградзкай бібліятэцы, у калекцыі П.Доброхотова. Ён выдатна падмацоўвае аўтэнтычнасьць тут зьмешчанага ліста Сапегі ў супрацьстаўленьні да маскоўскай фальшыўкі Туманскага й Бантыш-Каменскага.

Адказ архіепіскапа полацкага Язафата Кунцэвіча на ліст Льва Сапегі. 22 красавіка 1622 году.¹¹⁶⁾

Яснавялебны Пане Канцлер, мой вельмішанаваны Пане й заўсёдны дабрадзеі.

Ліст альбо хутчэй *Напамінаньне* перададзенае мне ад вялебнага Пана, якое, як я зразумеў, у значнай частцы з падачы розных людзей напісана пра мяне, маіх сьвяшчэньнікаў і пра хвалебную ў гэтай справе сьв. Царкоўную Вунію (у супольнасьці з сьвятой Рымскай каталіцкай верай, якая завітала ў гэты край шэсьцьсот гадоў таму, і дваццаць зь лішкам гадоў таму адноўленая). З пашанотай яго прыняўшы, мне застаецца спадзявацца на прадбачнасьць вялебнага Пана. Як Пану заўгодна.

Найперш, што тычыцца маёй асобы. Богам маім сьведчу, які глядзіць на сэрца маё й на справы мае, што ніводным жыцьцёвым няпрыкладам, ніякім суровым учынкам я не адштурхоўваў ад сябе палачанаў і іншых маіх паракхвіянаў. Пагатоў, найменшы знак маёй суровасьці не пакажа, якім бы я даў прыклад для падбухторваньня душаў людзей бунтоўных, якія шкодзяць Рэчы Паспалітай. Словам, маю ўладу й пастырскую памяркоўнасьць я заўсёды намагаўся й намагаюся суадносіць з Божай воляй, з воляй Ягамосьці Караля й карысьцю для Рэчы Паспалітай. Гэта пацьвердзіць шмат асобаў ня толькі каталіцкіх, але й гэрэтыцкіх, добрых грамадзянаў маёй эпархіі, што гэтак ёсьць, а не іначай. Спасылацца на схізматыкаў не магу, бо тыя пасля паўстаньня праклятага Сматрыцкага, сьв. Праўду для сябе апаганіўшы, нас, якія дзеля яе памнажэньня прыкладаем сілы, прыймаюць за надта злых людзей. Тое ж самае й пра маіх сьвяшчэньнікаў, якія мне паслухмяныя: тым яны злыя ды няўмелыя, што мяне слухаюць. Калі б яны былі падданыя волі схізматыкаў, то былі б добрыя ды вучоныя. Калі

ж ёсьць некаторыя грубіяны, то тых нарадзіла схізма, а ня Вунія. Няхай жа тады на схізму наракаюць, ды не на Вунію. А каб я каго да Вуніі гвалтам прымушаў, то такога ніколі не было. Бараніць жа мае царкоўныя правы (калі на мяне наступаюць гвалтам) мяне прымушае звычайная япіскапская прысяга. І то я раблю гэта сыціпла ды ўважна, не адступаючы ад прыкладу сьв. Амброза й сьв. Залатавуснага, якія (з пратэстам альбо не) можна дзеілі дзеля Божае праўды. Амброз з цэзарам Тэадозіям, які цэрквы альбо бажніцы гэрэтыкам у каталіцкім Мілане дазваляў мець. А Залатавусны меў вады з цэзароўнай Эўдоксіяй, каб адабраць вінаграднік удавы, ды з цэзарам царгародзкім Аркадзем, каб прывёў адшчапенку да царкоўнай еднасьці альбо загадаў яе выгнаць зь места, што цэзар і зрабіў. Калі б тыя сьвятыя пры жыцьці сваім бачылі гэткую вялікую крыўду Божую, на якую я цяпер гляджу ў Полацку, калі грубыя мужыкі, гэтак шмат дзетак бяз хросту, гэтак шмат дарослых бяз споведзі й ўжываньня сьв. Сакрамантаў у пекла пасылалі ды пасылаюць. Шмат іх было, якія дзеля Бога жывога патрабавалі сьвятара пры сьмерці, бунтаўшчыкі ж крычэлі на іх і сыцераглі ажно да сьмерці, каб здыхалі бяз споведзі. Тое ж чынілі б і далей, калі б ня я. У часах Нэрона, Дыяклетыяна і г.д. мы перада ўладай рабілі б тое ж, што ў той час Божыя верныя рабілі. Але калі жывем пад сьвятаблівым уладаром, гарачым католікам (якому дай Божа шмат гадоў шчасьлівага ўладараньня), то нашае жыцьцё й воля аберагаюцца паспалітым правам, так, як і ўсіх іншых хыхароў гэтай айчыны. Дык чаму ж ня маем карыстаць з законных дабрадзействаў (асабліва, калі іначай быць ня можа) дзеля абароны нашага жыцьця й волі, як іншыя з таго карыстаюць? Больш ёсьць пратэстаў схізматыкаў у трыбуналах, земствах, ратушах на нас, ні ў чым нявінных; іх за гэта ня ганяць. Словам, гэтак ім служыць фартуна, што іхнім спадманым галасам паўсюль вераць. А нас, сьвятую стара-

жытную Вунію бяз позвы, бяз суду й права, а таксама бяз доказаў сіляцца абвінавачваць і выпясьняць, абвяшчаючы, што ўсе ўнутраныя нязгоды, вэрхалы на соймах паходзяць ад нас, ад Вуніі. А даказаць гэтага ня могуць. Нашая сыціпласьць вядомая ўсім. Схізма ад гэтага шалее: яны ня маюць гэтых старажытных правоў, якія маем мы, хочучь замяніць іх гвалтам, тым больш, што ім спагадаюць. Ад надзейных асобаў ведаю, што казакі пасья завяршэньня экспэдыцыі з туркам не зьбіраліся падтрымліваць схізмы. Ды іхнія псэўдаўладыкі, асабліва Сматрыцкі, бачучы значную пашану ад некаторых яснавельможных паноў сэнатараў (будучы пісарам у іх), падштурхоўвае іх падаваць пэтыцыі адносна схізмы Ягамосьці Каралю. Каб тым самым як найхутчэй іхняя *амбіцыя* прынесла вынік. Ды ня знойдзецца ні якой прычыны з нашага боку дзеля іхняга правакаваньня, хіба толькі адно, што мы ў адной лодцы Хрыстовай, пад кіраўніцтвам Найвышэйшага Марака, Намесьніка Хрыстова. Ніколі гэтая лодка бяз штурму ня была й быць ня можа. Пры нас і бяз нас. Калі каму здаецца, што тыя навалы дзеля якіхсьці нашых эксцэсаў шумяць, няхай жа загадаюць нас паклікаць, правам пераканаць, затым разам зь Ёнам з той лодкі выкінуць. Бо й тыя мараходцы да Тарсу не адразу Ёну з той лодкі выкінулі, аж дайшлі лёсаваньнем да таго, што тыя марскія навалы дзеля яго самога й былі. Схізматыкі й б'юцца, і плачуць, і на нас з крыкам ды лямантам усю віну ўскладаюць; некаторыя каталікі таксама адно дзеля ляманту дапамагаюць нас тлуміць. Але ці не пярэчыць гэта любові да бліжніх, наказанай нам Хрыстом? Добры той паспаліты мір, пра які Госпад Хрыстос сказаў: «Мір мой пакідаю вам», а не такі, пра які Ён усклікае: «Ня мір прыйшоў устанавіць (гэткі палітычны) на зямлі, але меч» і г.д. Што за сяброўства сьвятла зь цямнотамі? Якая згода Хрыста з Вэльзэвулам, каталікоў са схізматыкамі альбо гэрэтыкамі, царквы каталіцкай зь блюзьнерствам

схізматычным? Што за мір будзе, калі ён з абразая Бога ўчынены? Калі Боскі прывілей сьв. Пятру й наступнікам ягоным на сталіцу япіскапскую й на цэрквы ўсяго сьвету дадзены ламаць, тыя з юрыздыкцыі Найвышэйшага Пастыра (ад Хрыста прынятай) адбіраць, а схізматыкі будуць іх сабе прысабечваць? Сьв. Пётра й усе нашчадкі ягоныя, япіскапы рымскія, на гэткае бяспраўе будуць клікаць помсту Божую. Ня будуць маўчаць ані Ўладзіміры, ані Яраславы, Ягайлы, Скіргайлы й іншыя фундатары мэтраполіі й уладыцтваў, калі іхняя задума будзе згвалтавана: бо яны, будучы добрымі каталікамі, пэўна ж не для схізматыкаў, але для каталіцкіх япіскапаў сталіцы тыя рускага набажэнства надалі й уфундавалі. Ва ўсялякім разе, мы маем арыгіналы некаторых фундацыяў, ёсьць і тое, што адзін з гэтых фундатараў, Сьвідрыгайла, гэткага псэўда-мітрапаліта схізматыка (якім у наш час ёсьць Барэцкі), званага Гэрасімам, злавіў у Віцебску й загадаў яго спаліць, засьведчыўшы свой гнеў на схізму. Асуджаць будуць і тыя, якія ў гэтым жа набажэнстве ў ранейшых і цяперашніх часах у веры сьв. каталіцкай, у пакуце зышлі з гэтага сьвету, наказалі пакласьці свае целы каля каталіцкіх альбо вуніацкіх цэркваў, на сьведчаньне таго, што яны ў гэтай жа сьв. Веры ажно да канца жыцьця свайго пераканана трывалі. Ці ж няма тут за што Госпаду Богу гневацца? І гэткі мір, які з угневаньнем Яго збудаваны, багаслаўляць? Дык і айчына тая, на якую можа спадзявацца бясьпеку, калі зьверху усялякае справядлівасьці казакам і псэўдаўладыкам дазваляе тое, чаго яны дамагаюцца, гэта значыць, каб сталіцы нашыя бяспраўна абсели, каб пастуху царгародзкаму падначальваліся, а пасья каб з гэткай магутнай непрыяцельскай дзяржавай хаўрус мелі? Наколькі ж бясьпечней будзе айчыне й сама палітыка лёгка заўважыць. Адчыняцца вароты ўсім шпегам і здраднікам з турэцкай краіны ў краіны Ягамосьці ўладара нашага міласьцівага: лёгка будзе патрыярху,

мітрапаліту, уладыку, грэкам, го, ды й самому башы прыбрацца па-чарнецку й, назваўшыся экзархам, прыехаць з тысячай альбо колькі там янычараў ды пад выглядам візыту духоўнага шпегавач ды здрады змысьляць. Забараніць ім гэтага нельга, бо казакі будуць гневацца! Няма чаго спасылацца на прыклад, усе мы сьвежа памятаем лёгкаю адмену яго. Добра гэта разумелі тыя годныя польскія каралі Казімір і Аляксандар, бо калі турак захапіў Царгарод, дык не хацелі інакшага мітрапаліта, каб толькі Папу падначальваўся. Гэткім быў мітрапаліт Грыгоры, якога Папа сьв. Пій на мітрапаліта высьвяціў, гэткім жа быў па ім Місаіл Чарэйскі, затым Макар, Язэп Солтан, ажно Алена, царыца маскоўская, калі ўжо была ўдавой, дамаглася ад сьв. памяці караля Жыгімонта Старога, каб дазволіў ёй на высьвячэньне выслаць да Царгароду мітрапаліта Ёну, ёю ж прэзэнтаванага. Ад таго часу ажно да аднаўленьня Еднасьці праз нашых старэйшых гэткі звычай трываў. Ды ўсё ж той правялебны кароль і ягоны сын Аўгуст мелі на пільным воку духоўных і сьвецкіх схізматыкаў, самі духоўных старэйшых судзілі й ніводнаму прышламу грэку судзіць і наведваць іх не дапускалі, нават будаваць новыя цэрквы й папраўляць старыя няможна было схізматыкам, апрача асаблівых прывілеяў караля, якія й да гэтага часу ў руках маем. Ведаў і сам маскоўскі гаспадар, што гэткі хаўрус ягонага духавенства з Царгародам некарысны для ягонай дзяржавы й пагэтаму трыццаць і колькі гадоў таму пагрозай і просьбамі дамогся ў патрыярха Ераміі, каб яму ўчыніў маскоўскага патрыярха, які б ужо на ўсе астатнія часы без пасольства ў Царгарод мог быць стаўлены ў Маскве, гэтак і дзеілася. Ажно да гэтага часу дзеіцца так, калі пасья няшчаснай канфэдэрацыі схізматыкаў з гэрэтыкамі між сабой братацца [зачалі] і сваёй волі, памалу цуглі адпускаючы, зачалі уздымаць неспакой у гэтай айчыне й цяпер памнажаюць яго, у чым і прышлыя грэкі ім дапамагалі й цяпер

дапамагаюць і яшчэ больш дапамагаць змогуць, калі Рэч Паспалітая не агледзіцца. Прыгадай тое, Вельмішанотны Пан, што чарнец Нічыпар грэк яшчэ да аднаўленьня Еднасьці зрабіў быў у Валахii, што й тут, у дзяржаве Яснавяльможнага Караля, прыехаўшы шкоднічаў, якія зводзіў канфэдаратыі гэрэтыкоў са схізматыкамі, якія зьезды заўсёды былі ў Вастрогу, у Луцку, у Берасьці з запрашэньня ягонага й іншых паноў, якія лічылі яго за прарока. Дапамагалі яму таксама й іншыя грэкі, якія ад канфэдаратыі зачалі тут мець вольны ўезд і выезд. Ажно Ягамосьць Кароль, заўважыўшы тое, загадаў рассылаць унівэрсалы, каб іх ня пускалі ў дзяржавы Ягамосьці Караля. Гэтыя ўнівэрсалы маем і да гэтага часу. З той жа іх праклятай кузьні й Налівайка, паўстаўшы з грамадой сваёй, ўчыніў вялікую шкоду Рэчы Паспалітай. Было гэта пры добрай памяці Вашаймосьці й усіх нас. Дайшло да таго, што гэрэтыкі, сьпісаўшыся са схізматыкамі, пад прысягай далі абяцаньне стаяць адзін пры адным. Гэрэтыкі выслалі (з пэўнымі умовамі) да таго ж патрыярха Ерамii царгародзкага адданьне паслушэнства, жадаючы тым самым прывесці Русь да больш шчыльнага хаўрусу з сабой. Але ўсё гэта было, пэўна ж, не на дабро Рэчы Паспалітай, хаця й Еднасьць яшчэ не была ані адноўленай, ані абвешчанай. Вунія пазьней, г.зн. у 1596 годзе абвешчаная, затрымала ўсё тое. Вунія супакоіла гэтую праклятую канфэдаратыю й тыранію Налівайкі. Бог багаславіў яе пачатак, бо калі нашыя старэйшыя вярнуліся з Рыму з гэтай Вуніяй, усё хутка супакоілася. Казакі, спужаўшыся Вуніі як справы Божай, са сваім Налівайкам адыходзілі да татарскіх ордаў, дзе перш чым пераправіліся пад Лубнамі, атрымалі ад нашых цудоўнае пагалоўнае паражэньне. Налівайка быў узяты жывым, затым злавілі й Нічыпара, аўтара ўсіх неладоў, і абодвух паводле заслугаў пакаралі. Багаславіў і дзеяннем той Вуніі і праз колькі гадоў пасля яе аднаўленьня. З падбухторваньня (як на той час былі

пэўныя галасы) Сыцяпана Зызаня, міністра схізматыкаў, Міхал у Валахii паўстаў быў супраць айчыны, але хутка марна загінуў. Паўстала таксама й нямала магнатаў схізматычных і гэрэтычных (Вашаймосьці Пану добра знаёмых і ведаемых) супраць той Божай справы, якую Бог учыніў у днях іхніх, але нічога не даказаўшы былі пацягнутыя на Суд Божы. Хацелі яны бунтарскай сваёй грамадой іншых спакусіць дзеля растаптаньня той сьвятой справы ды гэтая іхняя задума скончылася ганьбай. Мы ўпэўненыя, што моцны Бог і да канца будзе багаслаўляць гэтую Сваю справу, і ўсялякую перашкоду, ня толькі казацкую, але і д'явольскую перанясе й пераможа без аніякае шкоды, але яшчэ й памножыўшы яе духоўную радасьць. Калі б з усім гэтым не лічыліся, а казацкай паслузе (стойкасьці якіх у нядаўнім мінулым ня ім, але Сьвятой Веры й Набожнасьці, і шчасцю Ягамосьці Караля, уладара нашага міласьцівага маем слухна прыпісваць) аддалі перавагу над Сьв. Вуніяй, то зь іхняе волі (бяз волі Божай) задужа будзе ўчыненая. Баяцца трэба, каб той жа справядлівы Бог судом сваім не пакараў гэтай мілай айчыны, і гэта праз тых жа казакаў, як некалі люд Божы праз палестынцаў, што да іх быў паблажлівы і спрыяў ім. А цяперашні цяжар ды навалу турэцкую хіба не казацкая свавольнасьць на Рэч Паспалітую навяла? Вельмі нават могуць яны ўваскрасіць тую, першую, да Вуніі зачатую канфэдаратыю схізмы з рознымі сэктамі, а пасля, каб не здарылася тое ў нашай айчыне, што дзеіцца ў Сылезіі й дзесь яшчэ. Казацкая свавольнасьць гэтым ня згорнецца, але разьвяжыцца; пасля тыя, што ня маюць у сэрцы Бога, Ягонага Памазаньніка й свайго сумленьня, большых справаў будуць важыць, чымсьці важыў Налівайка. Паглядзі, Вашамосьць Пане: яшчэ ня маючы гэткае вольніцы, яны, змовіўшыся з чарняцамі, адарвалі чатыры галоўныя манастыры, яшчэ да аднаўленьня Еднасьці, у Кіеве, з дазволу каралеўскага. Менавіта: манастыр сьв. Міхала Залатаверхага,

св. Міколы Пустынскага, святаго Кірылы й Межыгорскі манастыр. І завалодалі імі воўчым правам, пададзеным тамтэйшым архімандрытам Пячэрскім. Цяпер псэўдапатрыярха прывялі сабе з Грэцыі, без паведамленьня й дазволу Ягамосьці Караля і ўсёй Рэчы Паспалітай, новых уладыкаў без усялякае слушнасьці, паміма жывых, упрывілеяваных Ягамосьцем Каралём, загадваюць сабе ставіць, адымаючы тым самым яўна й значна *права патранату* ў Ягамосьці Караля. А чаго ж потым ня ўчыняць, калі даведаюцца, што запальчывасьцю сваёй усяго дасягаюць. Размоў тых таксама, што мужланства кажа: «жадаем жыць пад туркамі», зьнішчэньнем Еднасьці ня толькі не суцішыць, але яшчэ й памножыць. У натуры схізмы тое, што жадае яна лепш братацца з гэрэтыкамі й з туркамі, чымсьці з каталікамі. Імпэратар царгародзкі Эмануэль Камнэвус напачатку схізмы заключыў саюз з туркамі й войска каталіцкія, францускія, якія хацелі яму дапамагчы завалодаць Сьвятой Зямлёй, перамяшаўшы муку з вапнай, атруціў. З большага ён быў змовіўшыся супраць лаціньнікаў, жадаючы іх вынішчыць, запабегчы ім, каб магутнасьцю сваёй не вярнулі Палестыны, якая была на той час пад туркам, пра што пішучы храніста Мікіта Грэк, шмат скардзіцца на гэтага Эмануэля. Што ж за дзіва, калі й гэтыя схізматычныя галадранцы чуюць з большага прыязнасьць да туркаў, чымсьці да вялебнага ўладара каталіцкага, Ягамосьці Караля. Пакараньнем бы тых халопаў ад гэтых галасоў адстрашыць, а не якойсьці вольнасьцю. Маскавіты калі звальваюць гэта на нас, у сваіх лістах, пісаных да Іх Мосьцяў паноў - радаў Каронных і В.К.Л., нібыта мы іх да адступленьня ад прысягі Ягамосьці Каралю, Пану нашаму міласьціваму прывялі ды прымусілі, то вялікую й невыносную крыўду нам чыняць. Ніколі гэта найменшым знакам на нас не пакажа. Хутчэй, гэтак варта характарызаваць схізматыкаў, ды ня нас. Магілеўцам па прыкладзе Плутарха

па атрыманьні дэкрэту ад ЯКМ амаль што на паўгады дазволіў быў у цэрквах набажэнствы свае адпраўляць, чалавечнасьцю імкнучыся іх прывесці да добра. Але калі ўбачыў, што гэты мой учынак яшчэ больш умацоўвае іхні супраціў, адабраў яе й перадаў добрым сьвяшчэньнікам - каталікам. Няхай жа моляцца пры тых сьвяшчэньніках. Яны ня ўвесь час запячатаныя, бываюць і адамкнёныя пад час набажэнства. Няхай толькі хочуць быць набожнымі. Дазваляць жа ім блюзьнерыць Бога ў тых цэрквах мне сумленьне не дазваляе. Калі ж захочуць у мяне іх гвалтам бяспраўна адабраць - бараніць не перастану, мушу апэляваць да страшнага Суда Божага. Усё гэта як слуга нягодны й верны сын айчыны маёй Вельмішаноўнаму Пану пераказаўшы, пільнай увазе даручаю. Прашу, каб Вельмішаноўны Пан, як і раней, быў мне міласьцівым панам і апекуном, чыёй ласцы я, як і даўней, звыкла аддаюся.

3 Полацка 22 красавіка 1622 года.

Майго Міласьцівага пана й дабрадзея слуга й багамалец,
Язафат Кунцэвіч, архіепіскап полацкі і г.д.*¹⁾

*) Гэты ліст Кунцэвіча першы раз быў друкованы in *Colloquio Lublinensi*, б.91-95, наступна ў часопісе *Przegląd Poznański*, 1862г. II паўгоддзе, б.36 і наст. Далей у Лікоўскага «*Historia unii kościoła ruskiego z kościołem rzymskim*», дадатак 2. Найнавейшае выданьне гл. Р.Велькы. *S.Josaphat - Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis v.I-II, Romae 1952-1955.* - Responsum ad epistulam Magni Cancellarii Lithuaniae Leonis Sapieha de data 12.III.1622, Polock, 22.IV.1622, vol. I, №75, pp. 255-264.

**Справаздача віцебскага магістрату воршанскаму падстарасье Друцкаму-Любэцкаму аб забойстве Язафата Кунцэвіча.
21 лістапада 1623г.**

Писали и присылали до вряду г[оспо]д[а]рского кгородского до мене, Ивана Друцкого Любецкого, подстаростего оршанского, бурмистры, райцы, лавники места е.к.м. Витебского, обтяжливе жалуючи и оповедаючи о том, иж дей неслыханный срокгий несчастливый а велце жалостный припадок, который в року теперешним м[е]с[я]ца ноебра 12 дня в Бозе велебного отца архиепископа полоцкого, отца Иосафа Кунцевича, попа найме Илю своволного, непослушного до двору архиепископского перед заутренею было дей взято. Тогды дей за побудкою людей непобожных так з места своволное посполство, яко и зо всех посадових, зо всех предместей подданные и.м. панов шляхты зо всех господ шляхецких, яко дей там и зо всех шляхецких слобод, которых болшая половина места ест, яко теж вси з обудвух замков - вышнего и нижнего, до того и сами мещане отца архиепископские и мещане и.м. ксенжы капитулы виленское, тут дей в месте Витебском, яко теж и на предместях на разных посадах мешкаючы, вгромадивсе не малою купою тумултом великим рутившыся впжод до звонов по всех церквах витебских, а потом с тою великою громадою уси люди до ратушного звона кгвалтом дей добывшысе тумултом барзо великим, которых дей жадным способом перед великостю людей того своволнства погамоватися не могло, хотя дей и попа своволного зе двору архиепископского тым бунтовником своволником вернуто было. Пред се дей не перестовая на том не огледаючи се дей на боязнь Божю и на срокгост правную, грома-

дою, тумултом великим кгда дей на ползекгару рано пред полуднем о године семой [начали] тое своволнство. Нашодшы и мощно кгвалтом отцови архиепископови полоцкому Осафатови Кунцевичови се дей у Витебску подле церкви с[вя]тое Пречыстое стоячого, где не погледаючи на боязнь Божю и на срокгост правную без вшелякое литости отца архиепископа самого тож велце сватого побожного спокойного ч[е]л[лове]ка окрутне на смерт забили и замордовали и тяло до р. Двины на местцу барзо глыбоким утопили, которого дей и до того часу в воде найти не можем. И над то дей чернца отца Дорофея и слуг всех били, мордовали и мало всех на смерть не позабияли, маетность отца архиепископскую мало не всю розшарпали. А зробившы дей так страшну нецнатливую роботу, иные принципадове звлаща Федор Невчод и з сыном Васком и Яремешевичы Сквершы, Васко Матыс и иные дей многие мужобойцове з места Витебского еще нет ведома где поутекали, за которыми дей в погоню по всех дорогах, жебы поймано, послали. А иных дей злых незбожных мордеров, которые под юр[ы]здыцыею нашою были, некоторых самых, а других жоны попоймавши, в везеню маючы, сами особами своими, а з великим небезпеченством здоровья своего, страж отправнуем. Для чого дей тые своволники, которые в замках е.к.м., яко дей и по розных слободках и по домах шляхецких мешкаючы, знову нам самим отповедают, обещаючысе повторе збунтовавшисе, вязнев з турмы поотбяти и нам самым на дома нашы нашодшы и нас самих позабият. И гдыж дей тых бунтовников ест великая громада и мы дей сами через себе и врядом своим от так великое своволи жадною мерою отнятися не можем. И кгдаж дей болшая част людей своволных в месте, и на предместях по слободках и по домах шляхецких и вобудвух замках е.к.м. в вышнем и в нижнем, ест, в который

дей так срокгой нещасливой неслыханой а велце жалостной справе по розных урядах жалобу и оповедане и невинност свою врядовую донесшы и до е.к.м. п[а]на нашего милостивого так же дей и до и.м. п[а]нов сенаторов просечы о светую прудкую справедливость, так з стану духовного, яко и до свецких жебы дей е.к.м. пан наш милостивый з рамени своего панского на шкрутынею и комисыю и на покаране тых злых непобожных мордеров мужобойцов и для охранения невинных, зараз высылаем и просим бурмистры, райцы, лавники места е.к.м. Витебского, абы тая жалоба и оповедане их до книг справ кгородских записано было. А по записаню и сас выдимус под моею вradoвою печатю стороне потребоучей ест выдан писан.

Подпісы нечытныя. *)

*) Дата дакуманту ўзята з запісаў кніг воршанскага гарадзкога суду. Арыгінал знаходзіцца ў Цэнтральным гістарычным музеі ў Ленінградзе. Тэкст публікуецца з кнігі: *Белоруссия...*, I, 444-445 паводля савецкай транскрыпцыі.

**Грамата караля Жыгімонта Вазы жыхарам
Магілева й Воршы з прычыны іх адмовы
падпарадкавацца архб. Селяве ды пабудовы
імі куцеінскага манастыра
з 18 сакавіка 1627г.**

Жыкгимонт III...

Бурмистром, райцом, лавником и всему посполству мест наших Могилевского и Оршанского. Маем того ведомость от велебного в Бозе отца Антонего Селявы, архиепископа полоцкого, о том, што ж в року прошлом 1619 м[еся]ца марца 22 дня, за позвом мандатом нашим а за жалобою в Бозе велебного отца Иосафата Кунцевича, пастыра вашего, точыла се справа пред нами и судом нашим, где, за попартьем инстыкгатора нашего и за слушным доводом архиепископским, за спротивенство а побунтоване вашо против пастыру вашему, от вас сталое, некоторых старших ваших, которые до тых бунтов поводом были, а абвиннейших покаранием на горле, пры том иншые вины декретом нашим сказаны суть, яко о том шырей декрет наш в собе обмавает, а же бы подлуг того декрету нашего каране тые особы однесли, особливым листом нашим комисаров наших назначыли есмо были, нижди не могучы в рыхле комисары наши зъехать и тот декрет до ексекуции привести; в том часе и иншые некоторые в Белой Руси места наши, иж тая справа в продолжение и без покарания обвиненных особ пошла, тым барзей небощыка отца Иосафа Кунцевича, архиепископа полоцкого, зневажать почали, а за тым теж у Витебску над небощыком незбожный учынок попелнили и окрутною смертию оногo з того света згладили; а иж тот декрет, противно вас выданный, а до сего часу skutку своего не взял, а вы дей упорне спротивляючысь зверхности наше, от нас порадне преложоному уприви-

леваному пастыру своему духовному отцу Антону Селяве неслухне с послушенства его выламуючыся, але згодне порозумевшыся з мещаны нашыми оршанскімі, такжэ з урожоным Богданом Стецкевичом и з малжонкою его, кнежною Геленою Соломерецкою, власне за свои могилевские и оршанские грошы, на имя того Стецкевича и малжонки его, купившы вечностю имени, названное Кутейна, и селцо Поддубцов у потомков небощика Каспера Швейковского, над р. Днепром, вы дей, могилевцы, поспол з оршаны и з урожоным Стецкевичом и з малжонкою его, без ведомости и позволения нашего и без благословенства пастыра своего архиепископа, там, в Кутейне, монастыр и церковь своволную, менечы заложеня св. Духа, не владзы его, отца Антона Селявы, до архиепископии полоцкой належачое, заложывшы, до которого то мнеманого своволного монастыра и до церкви тое свое, в Кутейне стоячей, легце себе поважаючи зверхность архиепископскую и давныя прывилея, архиепископом полоцким от веков належачые, не огледаючи се и на вины и заруки правные и констытуцыями объясненные, мещане оршанские, за волею и згодною намовою з вами, своволне, упорне з некоторых церковей оршанских звоны, операты, начыня церковные, серебряные крижы, келихи и ризы, лихтары, свечи повыбиравшы, то того Кутейна отпроведили; надто дей своволне менечы некого Мелентия Смотрицкого архиепископом полоцким, которого дей вы ж, могилевцы, порозумевшыся, з мещаны нашыми оршанскими, тыми недавними часы в краи белорусские, до имени и двора, названного Бурколабова кн. Богдана Соломерецкого, у пов[ете] Оршанском, не подалеку места нашего Могилевского, во владзы его, отца Антона Селявы, архиепископа полоцкого, запровадывшы, увесь народ простой веры старожытное греческое с послушенства его отводите, отрываете, о што

он, отец Антоний Селява, архиепископ полоцкий, з вами, и з оршаны и с тым, с ким где о то право дорогу укажет, часу своего в том жалю, кривде и о вины заруки правом чынить мает, а до росправы правное, завстегаячы далшыя бунты, своволенство ваше, прыказуем вам, могилевцам и мещаном оршанским, иж бы есте от положеня копей з сего листу нашего, попов своволных, которые бы не были послушенства его, отца Антона Селявы, архиепископа полоцкого, в местах наших Могилевском и Оршанском, такжэ и в домех своих, не переховывали и жадного сполкованя з ними не мели, под плачем зарук от кожного непослушного на нас, господара, и на его, архиепископа полоцкого, по 10 000 коп гр[ошей] литовских и под далшими винами, в праве посполитым описаными, конечно.

Писан у Варшаве лета божого нароженя 1627 м[еся]ца генъвара 18 дня. У того листу печать е.к.м. Вел. кн. Лит. прытиснена ест, а подпис руки короля е.м. тыми словы

Sigismundus Rex.

Криштоф Корвин Кгонсевский, писар.

Который лист на жондане слуги е.м. отца архиепископа до книг ест уписан.*)

— — — — —
*) ИЮМ..., VIII, Витебск, 1877, 417-420; *Белоруссия...*, I, 446-447.

**РЭГУЛЫ й КАНСТЫТУЦЫІ для
духавенства архідыяцэзіі полацкай,
выдадзеныя Язафатам Кунцэвічам
1618 - 1622гг.**

1. Першым абавязкам кожнага сьвятара ёсьць, каб усё, што тут напісана, вельмі добра ведаў ён ды здаваў сабе справы адносна сямі сьв. Тайнаў, а таксама аб усім, што тут напісана аб іх.

2. Сьвятары павінны прыкладам свайго собскага жыцця служыць людзям, ды іх гэтым павучаць, бо жыццё сьвятара для простага чалавека ёсьць праўдзівай навукай добрага. Таму кожны сьвятар павінен часта, як толькі магчыма, выяўляць свае грахі спаведніку, вызначанаму яму архі-біскупам. Перш за ўсё сьвятар павінен спавядацца на Каляды, на сьвяты Ачышчэньня Дзеvy Марыі, у першую нядзелю посту, у Вялікі Чацьвер перад Вялікаднём, на Ўшэсьце Госпада, на дзень сьв. апосталаў Пятра й Паўлы, на Небаўзяцьце Дзеvy Марыі, на Народзіны Маці Божай, на сьв. Міхала арханёла, на сьвята нашага сьвятога айца Міколы. Кожны сьвятар паступіць яшчэ лепш, калі часьцей будзе спавядацца, скажам, перад кожнай сьвятой Літургіяй.

У сьв. Пісьме, пайменна ў Маляхія, 3 разьдзел, кожны сьвятар названы анёлам. Аднак, каб стацца падобным анёлу, трэба мець падобны яму духовы стан, каб магчы ў будучым жыцці стануць побач гэтага нябеснага жыхара. Калі такога стану няма, то можа здарыцца што другое: прыдзецца сутыкнуцца з выклятымі анёламі ў пекле. Сьв. Рыгор Вялікі кажа, што перш за ўсё трэба быць чыстым духова самому, каб іншых ачышчаць; быць сьвятым самому, каб іншых усьвячаць.

Каб у вачох Божых выканаць чэсна наш абавязак, мы ня

можам паступіць, каб нехта з нас зь нячыстым сумленьнем асьмеліўся правіць сьв. Службу Божую ды прыняць непавіннае Ягнятка, ядучы й п'ючы сьв. Дары. Я хацеў бы вас на сам перш перасьцерагчы ў гэтай справе вялікай важнасьці.

3. Кожны сьвятар абавязаны штодзённа адмаўляць служэбнік. Калі ўжо памінецца псальмы, то хоць тое, што ў часаслове празначана, гэта значыць заўтраньне, хай бы бяз псальмаў, хвалу бяз псальмаў і канонаў-гімнаў; вчэрню бяз псальмаў ды канонаў-гімнаў. Аднак ніякаму сьвятару ня можа здарыцца перашкода, каб ён не маліўся. Калі няма пад рукамі служэбніка, скажам, у часе падарожжа, то сьвятар абавязаны маліцца з памяці, паўтараючы тое, што ён най-лепш ведае. Многія сьвецкія людзі моляцца кожны дзень з малітоўніка, чаму тады мае быць вольны ад малітваў сьвятар?

У нядзелі й сьвяты абавязвае служэбнік у царкве з псальмамі і канонамі-гімнамі.

4. Перад сьв. Літургіяй павінны быць адпраўленыя часы ўключна з шостымі. Наступна трэба адмаўляць некаторыя малітвы пры падрыхтоўцы сьв. Дароў. Нельга гэтак рабіць, як некаторыя, што перадаюць прыслужніку адмаўляць малітвы часоў, а самі ў іх не ўдзельнічаюць ды толькі чыняць падрыхтоўку сьв. Дароў.

5. Сьвятары маюць сыціслы абавязак правіць сьв. Літургію ў кожную нядзелю й сьвята, насамперш на важныя сьвяты Гасподнія, у вілію¹¹⁷⁾ перад Раством Хрыстовым, у сьвята Абразаньня (Новый Год), у вілію перад Богаяўленьнем, у дзень Богаяўленьня ды на другі дзень пасля яго; а таксама ў актаву Богаяўленьня; у сьвята Ачышчэньня Дзеvy Марыі, на Добравешчаньне Дзеvy Марыі, у Вялікі Панядзелак (Страсная сядміца), у Вялікую Суботу ды ў тры

дні Вялікадня, а таксама, калі гэта магчыма, на працягу ўсяго вялікоднага тыдня; у сераду пасья трэіцый нядзелі па Вялікадні; у вілію перад Унебаўшэсьцем Гасподнім і на Ўшэсьце, а такжа ў актаву гэтага сьвята; у сьвята Перамянення Госпада (Спаса) і ў яго актаву; на Небаўзяцце Дзеvy Марыі і ў актаву гэтага сьвята; у дзень сьв. Сымона, г.зн. на новы год 1 верасня; на сьвята Нараджэньня Маці Божай; на Узвышэньне сьв. Крыжа і ў яго актаву; у дзень успаміну апосталаў, біскупаў, мучанікаў; на сьв. Хрызастома і ў дзень Міхала арханёла.

Ня трэба зьвяртаць увагі, ці людзі ёсьць на Службе Божай ці не - усё роўна трэба адпраўляць Божую Службу. Людзі бяруць грэх на сябе, калі яны не прыходзяць, але сьвятар мусіць выканаць свой абавязак на яго наложаны.

6. Можна прасіць бурмістраў у местах, каб яны штрафавалі людзей, калі яны ня хочуць хадзіць у царкву.

7. Таму, што людзі ня схільныя прыступаць да сьв. Споведзі, загадваецца сьвятарам, што яны маюць у часе 40 днёвага посту адведаць кожную хату й яе багаславіць ды пры гэтым спавядаць людзей. Гэта трэба рабіць неадкладна. Калі належна выкарыстаецца 40 днёвы пост - будзе вялікая паправа. Аб сваім абходзе вернікаў лепш загадзя іх павядоміць, каб яны маглі два або тры дні прыгатовіцца да Споведзі, посьцячы й паўстрымоўваючыся. Пасья свайго прыбыцця сьвятар павінен зараз жа заняцца слуханьнем сьв. Споведзі. Яшчэ лепш будзе, калі ён возьме з сабой сьв. Эўхарыстыю, цела Хрыста, нашага Збаўцы, у дастатковай колькасьці, каб пасья Споведзі людзям даць сьв. Прычасьце.

Пасья Прычасьця - сьвяціць і багаславіць дамы. Калі ўсяго гэтага нельга правесці, то тады прынамсі трэба спа-

вядзець людзей у іх хатах. Гэта датычыць і іншых (не ў Вялікім посьце) адведзінаў, асабліва ў аддаленых вёсках.

Што датычыць поблізкіх вёсак, якія знаходзяцца ў адлегласьці 10 вёрст, то трэба далажыць усіх старанняў, каб людзі самыя й дабравольна хадзілі ў царкву.

У перадкалядным посьце не прымушаць вернікаў штрафамі да споведзі й Прычасьця, але толькі наведваць хаты, багаславіць ды спавядаць людзей і ў выпадку, калі няма пад рукой сьв. Дароў. Гэта датычыць так аддаленых, як і поблізкіх вёсак.

У вёсках і мястэчках, дзе існуюць цэрквы, то падрыхтаваўчыя навукі, Споведзь і Прычасьце павінны адбывацца ў сьвятынях так перад Калядамі, як і Вялікаднём. У кожным выпадку сьвятары павінны прывучаць увесь просты народ да гэтых сьв. Тайнаў (Споведзі й Прычасьця) ці то сілай сваіх павучальных наукаў, ці то штрафамі сьвецкай улады.

8. У кожнае сьвята сьвятары павінны ў царкве пасья сканчэньня сьв. Літургіі павучаць народ, як належыць жагнацца, а пайменна такім спосабам: перш сьвятар сам паказвае людзям, як трэба жагнацца на сваёй асобе, а наступна кажа гэта рабіць людзям і то не адзін раз, вымаўляючы пры гэтым: «Госпадзе Езусе Хрысьце, зжалься нада мной грэшным». Апрача гэтага вучыць людзей «Войча наш», «Багародзіцу» ды «Верую».

Адначасова сьвятар павінен заахвоціць людзей, каб яны, калі толькі гэта змогуць, навучылі гэтых пацераў іншых людзей, яшчэ іх ня ўмеючых.

Да малітваў трэба дадаць патрэбныя выясьненьні. Перш за ўсё павінна быць выясьнена, што такое сьв. Тройца, як гэта пададзена ў нашым **катахізьме**; кім ёсьць Хрыстос,

Прачыстая Дзева Марыя. Людзі павінны быць таксама павучаны, што душа чалавека не памірае з хвілінай сьмерці цела, але яна несмяротная, і як такая, пачынае другое жыццё, якое ёй прызначыць Госпад Бог паводля заслугаў живога чалавека, караючы за дрэннае ды ўзнагароджваючы шчасьцем нябесным за добрае.

Далей людзі павінны ведаць, што міласэрдзе Божае здабываецца цераз сьвятое жыццё, частыя малітвы, Споведзь і сьв. Прычасьце, што яны, пасья гэтага дачаснага жыцця могуць заслужыць на жыццё вечнае ў небе, якое прыгатовіў Бог справядлівы. Людзі й аб тым павінны ведаць, што пасья зыходу з гэтага сьвету нашыя целы, якія пры сьмерці перадаюцца зямлі, ускроснуць зь мёртвых ды злучацца з сваімі душамі, прычым справядлівыя будуць у вечным шчасці нябесным, а грэшныя пакараныя вечнай карай у пекле.

Калі хто-колечы з сьвятароў зыначыць гэтую навуку, будзе адхілены ад свайго становішча згодна з канонамі сьв. Царквы (апостальскае правіла 58 і 19-е 6 сабору), бо бяз правільнага веданьня вышэй названых праўдаў чалавек ня можа быць збаўлены, як гэта вучыць сьв. Апана нас у выкладзе веры.

9. Сьвятары ня могуць нічога жадаць ад вернікаў за Хрост, Споведзь, Прычасьце, пасьвяціны хаты, паховіны, або за ўсякую іншую пастырскую паслугу. Дазваляецца толькі тое прымаць, што людзі з собскай волі самі дадуць. Калі нехта нават нічога ня дасць, нельга супраць сказаць слова, ды ахвотна яму выканаць патрэбныя паслугі.

10. Калі сьвятар будзе пры адным стале з простымі людзьмі, павінен памятаць аб сваёй годнасьці і стане ды

высьцерагацца ўжываць неадпаведных яму слоў ды гутарыць аб духоўных справах. Калі толькі пасілкуецца, у цьвярозым стане павінен вярнуцца да свайго памешканьня.

11. На задзьерыстыя рэлігійныя пытаньні ня трэба адказваць, ды захоўваць поўны супакой духа. Кожны сьвятар павінен так думаць і выказвацца, каб ягоная вера была поўнасьцю згодная з навукай паўсюднай апостальскай Царквы, незалежна ад таго, ці гэта падабаецца яму ці не. Калі хто будзе выказвацца ці гаварыць аб Тайнах веры без належнай веды, той грашыць супраць сьв. Веры. Мудрэц кажа: «Пустаслоўе не апраўдвае грэшнага».

12. Кожны сьвятар павінен памятаць, што ён ня ёсьць падпарадкаваны сьвецкай уладзе й яе судаўніцтву. Калі хто паміне юрыздыкцыю сваёй духоўнай улады, будзе адхілены ад становішча згодна з 6 канонам сабору з Гангры і 5, 25-га з Антыёхіі, 15 канону картагінскага сабору.

13. Усякі сьвятар мусіць быць падпарадкаваны свайму архірэю ды быць паслухмяны яму ва ўсім згодна з 39 апостальскім правілам, якое наказвае: «Сьвятары й дыяканы ня могуць нічога рабіць бяз згоды біскупа, бо яму даная Богам улада над народамі ды ён адказвае за яго душы». Сьв. апосталы вучаць, што сьвятары ня могуць вымагаць паслухмянасьці ад народу, калі самі ня слухаюцца свайго пастыра ў сваёй дыяцэзіі. Таму безь яго згоды й ягонага ўпаважненьня яны ня могуць слухаць Споведзі, ані выконваць іншых сьвятарскіх абавязкаў. Падробнасьці знаходзяцца ў камантары да гэтага канону, які ёсьць у славянскім перакладзе.

Сьвятары абавязаны таксама ў сваіх малітвах спамінаць свайго пастыра. Калі хто гэтага ня чыніць, падлягае адхілень-

ню. Аб гэтым пастанаўляюць 2 сусветны сабор і першы канстантынопальскі ў каноне 13: «калі сьвятар ці дыякан думае, што ягоны біскуп знаходзіцца ў стане граху ды бяз судовай ці саборнай пастановы парве зь ім дачыненні перад вернікамі ды не спамінае яго ў сьв. Літургіі, мае быць здэградаваны ды пазбаўлены сьвятарскага стану. Такой кары падлягаюць і іншыя духоўнікі, калі яны ў змове зь ім гэта робяць, а манахі й сьвецкія экскамунікуюцца¹¹⁸⁾ да часу, пакуль не навернуцца.

Гэты канон вучыць, што сьвятар, які прапускае імя свайго пастыра ў малітвах ды яго не спамінае, заслугоўвае ня толькі сам на кару й гнеў Божы, але і той, хто будзе з такім сьвятаром удзельнічаць у ягонай малітве, уважаецца за віноўніка ды падлягае адлучэньню. Гэта сама адносіцца й да біскупаў, аб чым гаворыць канон 14 названага сабору, калі біскуп ня слухаецца ды не спамінае свайго мітрапаліта. Пры гэтым падкрэсьліваем, што мы самі паступаем згодна з правіламі апосталаў і сьвятых айцоў, таму й загадываем гэта кожнаму свайму сьвятару нашай дыяцэзіі, што іх таксама абавязваюць названыя правілы ды няма ніякага выключэньня. Усё вылажана ў 5 каноне антыёхскага сабору: «калі сьвятар ці дыякан адлучаецца ад свайго біскупа й ягонага сыноду ды створаць свой собскі аўтар, ды калі будзе напамнены біскупам, яму не падпарадкуецца, або не захоча яго слухацца, тады пасля другога напамненьня мае быць адразу пазбаўлены сьвятарскага стану. У гэтай справе шырока гаворыцца ў выясьненьнях да названага канону.

14. Сьвятары павінны абвесьціць публічна ўсім людзям нашай дыяцэзіі, што сьвецкія людзі без адпаведнай згоды й багаслаўленьня архірэя ня могуць збудаваць сьвятыні. Аб гэтым пастанаўляе 4 канон халцэдонскага сабору й 33 картагінскага.

15. Сьвятары ня могуць бяз нашага ведама й дазволу толькі на жаданьне сьвецкіх людзей, пераняць іншую сьвятыню (царкву), асабліва, калі яны вернікаў гэтай царквы не жадаюць падпарадкаваць нашаму паслушэнству. Хто гэтак адважыцца зрабіць, той падлягае згодна з пастановамі сьв. сабораў адлучэньню. Так між іншым сабор з Гангры у 6 каноне кажа: «калі нехта паза катэдральнай царквой робіцца самастойным ды супраць царкоўнай забароны хоча выконваць сьвятарскія дзеянні, ня маючы сьвятара падпарадкаванага біскупам, мае быць адлучаны ад царквы. Гэты канон выразна кажа, што сынод мае экскамунікаваць кожнага, хто ўхіліцца ад свайго біскупа, прызначанага да катэдральнай царквы ды бязь ягонай згоды спрабуе збудаваць сьвятыню ды паводля свайго выбару паставіць сьвятара.

16. Сьвятары ня маюць права пераходзіць з аднае паравіі ў другую. Яны абавязаны прабываць у сваёй паравіі, якая прызначана іхняй апецы архірэям. Яны ня маюць права ўмешвацца ў справы другой паравіі, толькі клапаціцца пра сваю собскую, як гэта вучыць I сусветны сабор у каноне 41 і 4 халцэдонскі ў каноне 20. Калі сьвятар адважыцца дзеіць супраць гэтага правіла, дык будзе пакараны згодна з названымі канонамі, за выключэньнем, калі сьвятар выявіць сваю помач у асаблівых умовах, або, калі тамтэйшы сьвятар адмовіцца незаконна нас, архірэя, слухацца, або нас у публічных малітвах ня хоча спамінаць. У такім выпадку такая паравія перастае быць ягонай ды пераходзіць да сьвятара найбліжэйшага, які знаходзіцца ў нашай юрыздыкцыі.

17. Сьвятары павінны ўсёцэльна ўспамагаць нас, архірэя, калі якая сьвецкая ўлада ўмяшаецца ў царкоўныя справы ды выкліча раскол.

18. Сьвятары ня могуць дазволіць нікому зы сьвецкіх гаварыць прамовы ці казаньні з казальніцы ў царкве. Гэтага забараняе канон 14 сёмага сусьветнага сабору.

19. Сьвятары павінны высьцерагацца зносі з гэрэтыкамі, пайменна зь лютаранамі, кальвінамі, бабтыстамі; яны ня могуць заходзіць у іхнія дамы малітваў ды па памёршых гэрэтыках правіць паніхіду, або пры іхніх паховінах званіць у царкоўныя званы. Гэтага забараняюць правілы апосталаў 45 і 64. Аб гэтай забароне трэба павядоміць і ўсіх вернікаў.

20. Сьвятары не павінны ўводзіць ніякіх непатрэбных цырымоніяў у сваіх сьвятынях, як напр. людзей жагнаць крыжом ад аўтара, або людзей вітаць, калі яны ў часе набажэнства падходзяць да малога аўтара, ці часта людзей жагнаць узнятай рукой, за выняткам 2 разоў, пайменна пры словах: «Спаси люди Твоя и благослави достояние Твое» і «Благодать Господа нашего Иисуса Христа,...и причастие Сьв. Духа буди со всеми вами».

Калі сьвятары чытаюць **Эванэлію** або адумысную публічную **малітву**, то абавязаны яны ўжываць не славянскія тэксты, але **беларускага перакладу**. Яны павінны чытаць даслоўна як ёсьць напісана. Аднак пры чытаньні жыцьця сьвятых могуць быць тлумачэньні. Пры канцовай формулцы, калі вымаўляюцца словы: «Хрыстос наш Госпад...» ды называюцца сьвятыя з таго дня, ня трэба казаць: «якіх памяць сьвяткуем», але проста назваць іх імёны.

21. Народ павінен быць павучаны сьвятарамі, што трэба ўдзельнічаць у Літургіі да канца. Калі нехта перад славамі: «Благодать Госпада нашего...» выйдзе, можа быць адлучаны згодна з 9 апостальскім правілам. Гэтаксама сьвятары павінны ставіць у абавязак вернікаў, каб у сьвяточныя дні і

нядзелі прысутнічалі ў Службе Божай у царкве.

22. Калі нехта папросіць, ці закліча сьвятара, каб выслухаў сьв. Споведзі ў яго сям'і ці ягоных падуладных, а наступна жадае ад сьвятара пісьмовага пасьведчаньня, што сям'я ці падуладныя запраўды адбылі Споведзь, то сьвятар павінен яму выставіць такое пасьведчаньне, калі толькі ён запраўды выпавядаў гэтых людзей. Здараюцца аднак такія бязбожныя сьвятары, каторыя, узяўшы нейкі падарунак, кажуць, што людзі адбылі абавязак Споведзі, хоць яны зусім не спавядаліся.

23. Калі сьвятар слухае Споведзі, ня можа быць сам п'яны або дапусьціць п'янага да Споведзі, бо сьвятар павінен быць пры выконваньні так важнай Тайны сам духова ўзьняты, каб узбудзіць набожнасьць ды ачысьціць сумленьне кожнага грэшнага. Таму сьвятары ня могуць быць да іх падобныя, гэта значыць самі знаходзіцца ў стане неахайным, хочучы іншых ачысьціць з броду.

24. Двойчы або тройчы жанатыя сьвятары маюць свае жонкі супраць забароны апостальскага правіла, а таксама супраць 3 канону новаэзарэйскага сабору ці правіла 12 сьв. Базыля, а таксама супраць пастановаў іншых сабораў і старых звычаяў сьв. усходняе Царквы. Яны мусяць з гэтага цяжкага праступку цераз нас быць звольненыя пры асабістай яўцы, ды абавязаныя нам ва ўсім быць паслухмянымі, што ім будзе даручана. Не зьмяняе становішча, калі нехта з сьвятароў мае пісьмовы дазвол на другое жанітва ад нашага папярэдніка Гэдэона Бральніцкага. Дазвол гэтакі няважны, бо ён супраць пастановаў Царквы. Таму кожнаму сьвятару, які парушыў гэтую пастанову, ад сёньня забараняецца правіць сьв. Літургію ды спавядаць людзей, а гэта таму, каб у будучыні не паўтараліся падобныя выпадкі:

парушальнікі канонаў мусяць быць пакараныя.

Аднак бяручы пад увагу людскую слабасць, дазваляем, што гэтыя сьвятары могуць мець парадачных ды беззаган-ных вікарых, якія будуць правіць сьв. Літургію ды спавядаць, а самым ім дазваляецца хрысьціць, даваць шлюб, правіць вячэрні, заўтраньні, часы й выконваць іншыя царкоўныя абавязкі, за выняткам спавяданьня й сьв. Літургіі.

Калі аднак сьвятар або дыякан пасья сьмерці сваёй першай жонкі ды пасья таго, як мы з Божай ласкі занялі архібіскупскі пасад у Полацку, задумае паўторна жаніцца, то будзе ён бязь ніякага выключэньня адхілены з займаемага становішча, выключаны з духоўнага стану ды зраўняны з сьвецкімі. Калі аднак сьвятар двойчы жанаты ня можа выстарацца сабе вікарага, то павінен найбліжэйшы сьвятар, раз жанаты, і нашай юрыздыкцыі, спавядаць у ягонай парохвіі ды даваць сьв. Прычасьце. Аб гэтым павінныя клапаціцца протапрэзьбітэры й дзеканы.

25. Згодна з апостальскім правілам забараняецца сьвятарам пад страхам адлучэньня заходзіць у карчму. Выняткам можа быць падарожжа, але й тады не на тое, каб выпіць, але адпачыць. Аб падобнай забароне гаворыць 24 канон ляодыцыйскага сабору і 40 картагінскага. Таму кожны сьвятар, які заходзіць у карчму і п'е, будзе згодна з названымі канонамі адлучаны й цяжка пакараны. Таксама не дазваляецца сьвятарам паводля апостальскага правіла гуляць у карты.

26. Аўдавелыя сьвятары й дыяканы ня могуць мець у сваім доме ніякай жанчыны за выняткам маткі, сястры або цёткі, як гэта пастанаўляе 3 канон I сусьветнага ніцэйскага сабору: «Зусім забараняецца сьв. саборам біскупам або сьвятарам або дыяканам або кожнаму іншаму духоўнаму мець у сваім доме жанчынаў, апрача маткі, сястры або цёткі, якія

як родныя выключаюць усякія падазрэньні».

27. Сьвятары без дазволу ня могуць перайсьці ад аднае царквы ў другую, як гэта пастанаўляюць 41 і 42 каноны ляодыцыйскага й 17 канон 6 сусьветнага сабору. Хто будзе супрацьдзейнічаць, той згодна з названымі канонамі будзе пазбаўлены сьвятарскага стану.

28. Высьвяціцца на сьвятара можна толькі ў таго біскупа, у дыяцэзіі якога кандыдат хоча мець царкву. Іншых высьвяцінаў забараняе 35 апостальскае правіла і каноны 13 і 22 антыёхскага сабору, далей 5 канон сусьветнага халцэдонскага сабору, 15 і 17 каноны сардыцкага сабору. Усе гэтыя саборы пастанаўляюць, што біскуп, каторы высьвяціць сьвятара, які належыць да іншай дыяцэзіі, мае быць пазбаўлены сваёй годнасьці. Апрача гэтага забараняецца такому сьвятару выконваць сьвятарскія абавязкі. Таму, хто ў нашай дыяцэзіі ад цяпер інакш паступіць, будзе пакараны згодна з названымі канонамі. Калі нехта хітрасьцяй, або нейкім іншым чынам ухіліцца ад пакараньня, той пацерпіць у будучым жыцьці, калі памрэ ў такой зацьвярдзеласьці. Пішам гэта таму, бо многія ня дбаючыя пра дысцыплінарныя абавязкі, прыходзяць ад біскупаў, аб якіх ніхто ня ведае, адкуль яны ўзяліся, ды няма доваду, ці яны наогул ёсьць праўдзівыя біскупы, калі яны супраць строгіх саборных забаронаў высьвячаюць сьвятароў ды пасылаюць іх у чужыя дыяцэзіі. Адсюль вынікае, што няма пэўнасьці, ці тыя, што высьвяціліся ў такіх біскупаў, наогул зьяўляюцца сьвятарамі. Усе вернікі, каторыя ідуць за такімі сьвятарамі, заслугоўваюць на гнеў Божы, бо іх Службы Божыя ёсьць няпэўныя ды сумнявацца трэба, ці Сповідзь, адбытая ў такіх сьвятароў, можа лічыцца за важную. Гэта самае адносіцца да іншых Тайнаў і дзеяньняў, выконваных такімі падазронымі сьвятарамі.

29. Сьвятары ня могуць займацца пабоямі. Адносна гэтага кажа 27 апостальскае правіла: «Духоўны (біскуп ці сьвятар), каторы ўдарыць веруючага або няверуючага, мае быць пазбаўлены духоўнага стану. Таму мы зьвяртаем увагу ўсім сьвятаром, што кожны, абцяжаны гэтакім праступкам, ня можа правіць Службы Божай, пакуль не адбудзе пакуты намі наложанай ды не атрымае ад нас адпушчэньня. Калі нехта міма ўсяго, маючы за сабой гэтакі праступак, адважыцца выконваць свае сьвятарскія абавязкі без пакуты і адпущення ад нас, будзе згодна з кананічным правам пазбаўлены духоўнай годнасьці.

30. На Ўсвышняя Бога заклікаем нашых сьвятароў, каб яны жылі прыкладным і набожным жыцьцём. Калі яны пачуваюцца да нейкіх грахоў, ці то ім здарыцца напіцца, ці то лучыць у нейкую іншую слабасьць, тады павінны як найхутчэй ачысьціцца ў Тайне Пакуты, бязь якой хай не асьмельваюцца з грэшным сумленьнем правіць сьв. Літургію або іншае набажэнства. Бо грахі сьвятара зьяўляюцца перашкодай для атрымання ласкаў Божых ня толькі для самога сьвятара, але й для вернікаў. А калі выявіцца, што нехта з сьвятароў, маючы цяжкі грэх на сумленьні, будзе правіць Божую Службу й ўдзельнічаць у сьв. Тайнах, будзе пакараны, як вялікі грэшнік.

31. Дзеканы абавязаны сачыць за тым, каб кожны сьвятар усё выконваў, што тут напісана, і дзеля таго павінны выявіць належныя стараньні; нам архібіскупу, абавязаны яны даваць сумленныя справаздачы аб кожным сьвятару, паказваючы, ці ён перасьцерагае ці не ўсё, што тут напісана. Калі нехта зь дзеканаў гэтага свайго абавязку ня выканае, будзе прыцягнены да адказнасьці за непаслухмянасьць.

32. Калі нейкі сьвятар ня хоча ўдзельнічаць у штогоднім

агульным сынодзе, то будзе пісьмова напамнены, а калі ён пасья атрымання напамнення не зьявіцца, будзе суджаны за непаслухмянасьць свайму пастыру ды пераданы вышэйшай духоўнай або сьвецкай вышэйшай уладзе для пакараньня. Калі нехта захоча ўхіліцца ад дысцыплінарнага парадку пры помачы апекі сьвецкай улады, той падпадае згодна з канонамі сьв. айцоў на пазбаўленьне духоўнай годнасьці й на адлучэньне. У выпадку, калі хто будзе пакліканы на сынод і не зьявіцца, але павядоміць, што ён ня можа прыбыць з прычыны хваробы або нейкай іншай важнай перашкоды, тады павінен злажыць прысягу, ці гэтая перашкода запраўды ёсьць важная ці не.

33. Усім тым архісьвятаром, дзеканам, сьвятаром і дьяканам нашай дыяцэзіі, каторыя не зьявляцца на агульным сынодзе, загадваем, каб яны ў 3,5 тыдня пасья Вялікадня, у сераду, прыбылі. Калі яны гэтага ня зробяць, то адносна іх будуць застасаваныя пастановы, прадуджаныя папярэднім параграфам.

У выпадку, калі нехта на вышэй вызначаны час ня зможа прыбыць (з важных прычынаў), тады пастанаўляем, каб у часе вызначаным у § 46 прыбыў у Віцебск або Мсьціслаў.

34. Уважаем за патрэбнае, каб кожны сьвятар добра ведаў катахізмоўку, намі напісаную й перасланую. З гэтай катахізмоўкі павінны быць вучаныя дзеці і паравіяны. На паасобных сынодах будзе спраўджвацца, ці катахізмоўка добра вывучана.

35. Сьвятары павінны пастарацца, каб усё, што тут напісана, было кожным уласнаручна перапісана. Апрача гэтага кожны сьвятар што 2 тыдні павінен чытаць гэтыя нашыя правілы, каб іх ведаць і аб іх думаць.

36. У часе сыноду ўсе сьвятары абавязаны прыходзіць

да нас, свайго архібіскупа, каб прадставіць свае цяжкасьці ды парадзіцца ў розных духоўных справах.

37. Усе сьвятары, якія з кім-колечы калоцяцца, павінны без усякага асобнага закліку на жалабу аднаго даць даклад-ныя выясьненні. Таксама абавязаны яны чыніць гэта перад намі, архібіскупам, у часе нашай асабістай візытацыі цэркваў нашай дыяцэзіі, а такжа й перад нашымі візытатарамі, якіх мы будзем пасылаць. Калі парохвіяны маюць нешта супраць сьвятара, тады яны павінны пісаць у сынод. Сьвятары аднак прадстаўляюць справы на сьвятароў на сынодзе без папярэдніх заявак.

38. Калі сьвятары з аддаленай мясцовасьці будуць да нас выкліканыя, то яны маюць зьявіцца на працягу 4 тыдняў. Сьвятары з бліжэйшых мясцовасьцяў, гэта ёсьць, аддаленых якіх 200 вёрст^{*)} на працягу 2 тыдняў. Мы знаходзім у царкоўных канонах, што біскупы з найдалейшых мясцовасьцяў маюць зьявіцца ў тэрміны да 8 тыдняў. Сьвятары нашыя знаходзяцца на меншай прасторы, таму ім даецца на прыезд карацейшы час.

39. Сьвятары й дыяканы ня могуць ад нікога браць чыншаў. Гэтага забараняе 17 канон I агульнага сабору і 10 канон 6 сабору.

40. Ніякі сьвятар без дазволу архібіскупа ня можа ачольваць 2 цэркваў. Гэтага забараняе 10 канон агульнага сабору ў Халцэдоне.

41. Сьвятары й дыяканы ня могуць арганізаваць ніякага бунту. Згодна з 18 канонам 4 агульнага сабору й 34 сабору ў Труляне такія духоўнікі падлягаюць адхіленьню.

42. Ніхто з сьвятароў нашай дыяцэзіі ня мае права дзяржаць карчму або заезду. Гэтага забараняе 9 канон 6 агульнага сабору карай пазбаўленьня духоўнай годнасьці.

43. Усякі сьвятар хай не асьмеліцца чытаць або перахоўваць у сваім доме кнігі, брашуры, польскія або беларускія катахізмоўкі, або іншыя публікацыі, выдадзеныя гэрэтыкамі. Гэтага забараняе 60 апостальскае правіла й 9 канон 7 агульнага сабору. Гэтага павінны сьвятары забараніць і сьвецкім.

44. Ніякая царкоўная ўласнасьць ня можа быць прысвоена сьвятарамі. Аб гэтым гаворыць 72 апостальскае правіла ў такіх словах: «калі духоўны або сьвецкі возьме з царквы сьв. алей, або сьвечы, павінен быць адлучаны ад царквы ды зьвярнуць пяць разоў больш вартасьці ўзятай рэчы. Канон 73 даслоўна гэта сама паўтарае.

45. Ніякі сьвятар ці дыякан ня можа займацца гульнёй у косткі і ў карты. Гэтага забараняе карай штрафу й дэградацыі 42 апостальскае правіла.

46. Таму што дасюлешні тэрмін сынадальных зьездаў ў І нядзелю 40 дзённага посту ёсьць недагодны для аддаленых сьвятароў з прычыны вялікіх цяжкасьцяў у падарожжы, выкліканых паводкамі, дык, для большай дагоднасьці сьвятароў на іх просьбы, вызначаем новыя тэрміны на сынадальныя зьезды, а менавіта:

На існуючы тэрмін І нядзелі Вялікага посту абавязаны прыбываць у Полацк штогод толькі тыя сьвятары, каторыя жывуць недалёка ад Полацка. Перш за ўсё гэта датычыць дзеканаў і іхніх сьвятароў з Улы, Бесенцова (*Бешанковічаў*), з Дзісы (*Дзісны*), з Барысава, з Лепеля, з Бабінца (*Бабынічаў*), з Ясы (*Язна*), з Браслава, з Любажанаў (*Любашанаў*).

Для Віцебска вызначаем тэрмін гадавога сыноду на 23 жніўня, гэта ёсьць у актаву Ўнебаўзяцьця Дзевы Марыі (Усьпеньня) для дзеканаў і ім падпарадкаваным сьвятарам, а пайменна з Смальян, з Альшан (?), з Копыся, са Шклова, зь Белінца (*Бялынічаў*), а таксама для ўсіх іншых сьвятароў,

якія жывуць недалёка ад Віцебска.

Для Мсьціслава вызначаем тэрмін штогодняга сыноду дзень 8 верасня, Нараджэньне Прасьвятой Багародзіцы. Сюды (у Мсьціслаў) абавязаны зьявіцца дзеканы й ім падуладныя сьвятары з Радомлі, Быхаўца (*Быхава*)¹¹⁹, Магілева й Галоўчына.

На ўсе гэтыя тры тэрміны павінны ставіцца вызначаныя дзеканы й іх сьвятары без асобных павестак.

47. Усе дзеканы самі павінны мець пры сабе гэтыя нашыя пастановы й рэгулы, а таксама клапаціцца, каб яны былі часта чытаныя ім падуладнымі сьвятарамі, як аб гэтым была раней гутарка.

Дзеканы маюць абавязак штогод візытаваць у сваёй акрузе цэрквы й сьвятароў. Яны павінны гэта зрабіць перад сынодам, каб магчы нам на сынодзе здаць дакладную справаздачу, як кожны сьвятар сябе вядзе, які ёсьць парадак у цэрквах, хто ёсьць двойчы жанаты й г.д. Гэтак сама ў часе сыноду дзеканы й сьвятары маюць ад нас атрымаць сьвяты алей для памазаньня.

48. Дзеканы павінны старацца спавядацца штотыдня, каб самым дасканаліцца ды даць іншым, сабе падпарадкаваным сьвятарам, добры прыклад.

КАНСТЫТУЦЫЯ

сьв. Язафата для сьвятароў

(Дадатак да рэгулаў)

1. Сьвятар, які будзе піць у карчме, незалежна ад таго ці будзе п'яны ці не, заплаціць штраф на карысьць царквы 1 залаты дукат; апрача гэтага на яго будзе яшчэ намі наложана

ная пакута.

2. Гэтак сама сьвятар, які ў нядзелю ці ў іншыя сьвяточныя дні ня правіць сьв. Літургію, заплаціць на карысьць царквы 1 залатога дуката. Гэтая кара можа адносіцца й да тых, каторыя ў суботы, нядзелі ды сьвяточныя дні не правяць вячэрні, за выключэньнем выпадкаў хваробы.

3. Калі нейкі сьвятар зьявіцца перад людзьмі ў п'яным стане, мае заплаціць як кару 1 залатога дуката на карысьць царквы.

4. Калі нейкі сьвятар ударыць рукой нейкага чалавека, мае за кару заплаціць нам, архібіскупу, 5 залатых дукатаў і прасядзіць 10 тыдняў у вязьніцы.

5. Такой кары падлягае, хто некаму дасьць супроць законаў шлюб. Шлюб такі аб'яўляецца за няважны. Гэта датычыць такіх шлюбаў, дзе мужчына, які мае адну жонку, бярэ другую, або жанчына ўжо замужняя, выходзіць за другога.

6. Калі сьвятар завёў зь некім калатню, мае заплаціць царкве 0,5 залатога дуката й прасядзіць 1 дзень у вязьніцы.

7. Калі сьвятар з сваёй віны ня будзе спавядаць людзей у сваёй парахвіі ў месьце й па вёсках прынамсі адзін раз у год, пайменна ў часе Вялікага посту, тады заплаціць 1 залатога дуката на царкву, а другога нам, архібіскупу.

8. Калі нехта на вёсцы з сваёй раднёй з упорыстасьці ня хоча спавядацца свайму сьвятару, у парахвіі якога ён жыве, тады аб гэтым павінен сьвятар павядоміць сьвецкую ўладу, якая зноў павінна такую кару вызначыць, каб яго схіліць да Сповідзі.

9. Калі сьвятар ня хоча спавядацца ў тэрмінах, названых у рэгулах, тады мае быць пакараны, пайменна мае заплаціць нам, архібіскупу, 0,5 залатога дуката.

Язафат, архб.

Рэгулы і канстытуцыі сьв. Язафата былі пісаныя нашай літаратурнай мовай В.Кн.Літоўскага. Нажаль, арыгінал загінуў, а перахаваўся лацінскі пераклад, які быў зроблены ў 1628г. у часе працы папскай сьледчай камісіі. Лацінскі пераклад першы раз быў апублікаваны Мікалаем Contieri з Grottoferrata ў дадатку да ягонай працы *Vita di S. Giosafat*, Roma, 1867. Найнавейшае выданьне апублікаваў Атанас Вэлыкий, цяперашні протаархімандрыйт базыльянаў чыну сьв. Язафата ў 1952г. у I томе б. 234-246, зборніка дакумантаў п.т. *S.Josaphat - Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis*. Нямецкі пераклад знаходзіцца ў часопісе *Der christliche Osten*, XVI/1961, 1,2, 3, 4.

— — — — —

*) У лацінскім тэксьце пададзена адзінка адлегласьці «leuca», якую мы давольна пераклалі 1 «leuca» = 10 вёрст. Гэтаксама лацінскае абазначэньне «ruthenica lingua» мы пераклалі на «беларускую мову», выходзячы зь іншых тагачасных дакумантаў, у якіх наша публічная мова В.К.Л. называецца «беларускай». Глядзі маскоўскія пераклады з «белорусского письма». *Воссоединение...*, I-III, Москва, 1954. *Белоруссия...*, II, Минск, 1960.

ЛІТАРАТУРА

- Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Вильна, 1872, т.V; 1875, т.VIII. - **АВАК...**
- Акты Московского государства, т.I.
- Акты относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссиею. СПб, 1851, т.IV. - **АЗР...**
- Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. СПб, 1865, т.II; 1866, т.III; 1891, т.XIV. - **АЮЗР...**
- Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа. Вильна, 1867, т.I, II; 1868, т.V; 1869, т.VI. - **Археограф. сборник...**
- Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов, состоящей при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1861, т.II; 1865, т.III; 1883, т.VI; 1887, т.VII. - **Архив ЮЗР...**
- Бантыш-Каменский Н.Н. Историческое известие о возникшей в Польше унии, с показанием начала и важнейших, в продолжении оной через два века приключений, паче же о бывшем от римлян и униатов на благочестных тамошних жителей гонений..., Москва, 1805. - **Бантыш-Каменский...**
- Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов. Минск, 1959, т.I; 1960, т.II. - **Белоруссия...**
- Біднов В.А. Православна церква в Польщі і Литве.
- Вестник Западной России, Вильна, 1864/5, кн.4 - **Вестник ЗР...**
- Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы. Москва, 1954, т.I. - **Воссоединение...**
- Голубев С. Киевский митрополит Пётр Могила и его сподвижники: Опыт исторического исследования, Киев, 1883, т.I-II. - **Голубев...**
- Говорский К.А. Иосафат Кунцевич, полоцкий униатский архиепископ, канонизованный папою Пием IX, Вильно, 1865.

- Грушевский Михайло. Історія України-Руси, Нью Йорк, 1956, т.VII-IX. - *Грушевский ...*
- Добрянский Ф.Н. История епископов епархии Перемышльской. Документы, объясняющие историю Западно-Русского края. Его отношения к России и к Польше. Третье приложение, сост. Коялович М.О., СПб, 1865 - *Документы...*
- Жукович П.Н. Материалы до истории собора 1629.
- Жукович П.Н. Сеймовая борьба православного западно-русского дворянства с церковной унией, СПб, 1901-1912, т.I-VI. - *Жукович П.Н. Сеймовая борьба...*
- Жукович П.Н. Убийство Иосафата Кунцевича. // «Христианское чтение», 1907.
- Историко-юридические материалы, извлечённые из актов книг губерний Витебской и Могилёвской, хранящиеся в Центральном архиве в Витебске..., Витебск, 1877, т.VIII. - *ИЮМ...*
- Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви, т.I-II, Париж, 1959. - *Карташев А.В. Очерки...*
- Коялович М.О. Иосафат Кунцевич (1579-1623). Из истории литовской церковной унии. // «Православное обозрение», 1861.
- Коялович М.О. Литовская церковная уния, СПб, 1859, т.I; 1861, т.II.
- Макарий (Булгаков М.П.), митрополит московский. История русской церкви, СПб, 1881, т.X; 1882, т.XI.
- Максимович М.А. Собрание сочинений, т.I. - *Максимович...*
- Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов (1470-1700), СПб, 1897, т.I. - *Архив... митрополитов*
- Памятники полемической литературы в Западной Руси, кн.1. // Русская историческая библиотека, СПб, 1878, т.IV. - *Памятники...*
- Сапунов А.П. Витебская старина, Витебск, 1885, т.IV; 1888, т.V. - *Витебская старина*
- Сборник летописей Южной и Западной Руси, Киев, 1888. - *Сборник летописей...*
- Сикорский. Реликвии И.Кунцевича. // Журнал Министерства

- народного просвещения, СПб, 1870.
- Соловьёв С.М. История России с древнейших времён, Москва, 1961, т.V-VII. - *Соловьёв...*
- Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских, Москва, 1859. - *Чтения...*
- Шмурло Е. Римская курия на русском православном востоке в 1609-1654г., Прага, 1928. - *Шмурло Е. Римская курия...*
- Шмурло Е. Русские католики конца XVII в. // Записки Русского Научного Института в Белграде, 1931.
- Ammann Albert M. Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte, Herder, 1950.
- Andacht zum Heiligen Josaphat, St. Josaphat Vetein, Wien, 1931.
- Łlotnicki Franciszek. Św. Jozafat Kuncewicz, męczennik Unii, Lwów, 1917. - *Łlotnicki...*
- Boniecki Adam. Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku, Warszawa, 1887.
- Boresky Theodosia. Life of St. Josaphat, Martyr of the Union, New York, 1955. - *Boresky...*
- Brevis vita Josephi Velamin Rutskyj. // Haluscynskyj - Welykyj in Epistolae, Documenta Biographica Romana, nr. 111, Roma, 1963
- Contieri Nicola. Vita di S. Giosaphat, arcivescovo e martire ruteno dell' ordine di S.Basilio il Grande, Roma, 1867.
- Decretum Commissoriale Vitepscense guo poena civitati Vitepscensi infligitur pro interfectione Archiepiscopi Polocensis Josaphat Kuncewicz, 22.I.1624. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.I, f.269 - *Decretum...*
- De Martyrio Servi Dei Josaphat Cuncevitij Archiepiscopi Polocensis ad SS. D.N.Urbanum VIII Pont. Opt. Max. Relatio Jo.Baptistae Coccini, Decani, Philippi Pirovani, Clementis Merlini, Rotae Auditorum. Ex processibus super eius canonizatione formati extracta, Romae, 1633-1635. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.II.
- Epistolae Joseph Velamin Rutskyj meropolitae Kioviensis Catholici (1613-1637), Analecta OSBM, Series II, Sectio III, Romae, 1956, v.I. - *Rutskyj. Epistolae...*

- Extractum ex Libris Praetorii Civitatis Sac. Reg. Maiestatis Polocensis, 13.IX.1627. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.II.
- Guépin Alphonse. Saint Josaphat archevêque de Polock et l'église grecque unie en Pologne, Poitiers, 1875, t.I-II. - **Guépin. Saint Josaphat...**
- Guépin Alphonse. Un apôtre de l'union des églises au XVII siècle. Saint Josaphat et l'église greco-slave en Pologne et en Russie, Paris-Poitiers, 1897, t.I; 1898, t.II (ed.2).
- Haluscynskij - Welykyj Athanasius. Prima Ionior adnotatio Annalium Collegii Graecorum de urbe de suo olim alumno Josepho Velamin Rutskij.
- Harasiewicz Michael. Annales Ecclesiae Ruthenae, Leopoli, 1862. - **Harasiewicz. Annales...**
- Holowackij Romanus. Seminarium Vilnense SS. Trinitatis 1601-1621, Romae, 1957, ed.2, Analecta OSBM.
- Innerkofler Adolf. Der erschlagene Heilige zu St. Barbara in der Postgasse, Wien, 1933.
- Jerlicz. Latopisiec albo kroniczka różnych spraw i dziejów dawnych i teraźniejszych czasów z wieku i życia mego, 1853, t.I-II.
- Kalinka Walerian. Żywot Św. Jozafata Kuncewicza męczennika, arcybiskupa Połockiego, rit. gr. opowiedziany na tle Historii Kościoła Ruskiego, według dzieła o. Alfonsa Guepin, Benedyktyna z Solesmes, z przedmową X. Kalinki, C.R., Lwów, 1885.
- Kojalowicz Wiliuk Albertus. Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in M.Ducatis Lithvaniae pertinentium, Vilna, 1650. - **Kojalowicz. Miscellanea...**
- Korsak Raphael. Relatio de Moscovia, Roma, 1624. // *Welykyj. Epistolae...*
- Korsak Raphael. De funere S. Josaphat, Vilna, 24.IV.1625. // *Welykyj. Epistolae...*
- Korsak Raphael. De eventibus Kioviensibus et expulsionem sacerdotis uniti, de excessibus in trahendis Ruthenis ad Ritum Latinum etc 5.VI.1626. // *Welykyj. Epistolae...*
- Korsak Raphael. De Vita, Martyrio et Miraculis Josaphati, arch. Polocensis articuli. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.II.

- Kuncewicz Josaphat. Catechismus, Polock, 1618-1623. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.I.
- Kuncewicz Josaphat. Regulae et Constitutiones a S. Josaphat suis sacerdotibus praescriptae, Polock, 1618-1623. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.I.
- Kuncewicz Josaphat. Responsum ad epistolam Magni Cancellarii Lithuaniae Leonis Sapieha de data 22.IV.1622. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.I.
- Likowski Edward. Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku, Warszawa, 1906. - **Likowski. Dzieje...**
- Likowski Edward. Historia unii kościoła ruskiego z kościołem rzymskim, Poznań, 1875. - **Likowski. Historia unii...**
- Linde S.B. O statucie Litewskim ruskim językiem i drukiem wydany, Warszawa, 1816.
- List do zakonników monastera cerkwie S. Ducha wileńskiego. Skumin-Tyszkiewicz J., Tryzna M., Chreptowicz A., Mieleszko J., Wilna, 1621. // *Apxue IO3P...*, 1914, ч.1, т.VIII. - **List do zakonników...**
- Looshorn Johann. Der heilige Martyrer Josaphat Kuncewicz, Erzbischof von Polock, aus dem Basilianer-Orden, Nach dem lateinischen des unierten Bischofs Jacob Susza aus dem gleichen Orden bearbeitet, Muenchen, 1898. - **Looshorn...**
- Łukaszewicz Józef. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie, Poznań, 1843.
- Martinov J. Saint Josaphat et ses détracteurs, Lion, 1874.
- Martinov J. Vita M.Smotricii auctore Iacobo Susza, Paris, 1864.
- Morochowski Joachim. Brevis et vera narratio de crudeli caede morumque singulari sanctitate Reverendissimi Patris Josaphat Kuncewicz, Archiepiskopi Polocensis, descripta, Zamosciae, 1624. // Analecta OSBM, Romae, 1925, v.I. - **Morochowski...**
- Mużyłowski A. Antidotum przezacnemu narodowi ruskiemu, albo Warunek przeciw Apologii jadom napełnionej, którą wydał Melety Smotrysky, niesłusznie Cerkiew Ruską prawosławną w niej pomawiając haeresią y schismą, dla nektorych scribentow, Słuck, 1629.

- Niemcewicz J. Zbor historycznych memuarůw pra starazytnuju Polsczu, t.1-7, 1822-1836 - **Niemcewicz...**
- Nuntium dat de martyrio Josaphat Kuncewicz, guod describit, et sanguinem hunc pro Unione Ecclesiarum et Pontifice effusum Urbano offert VIII-o.
- Pelesz Julian. Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart, Wien, 1878, v.I; 1884, v.II. - **Pelesz...**
- Relacje nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690, Berlin-Poznań, 1864, t.II. - **Relacje nuncjusów...**
- Rutski Joseph. Sowita wina, to iest Odpis na Script, Maiestat Krola Jego Mości, honor y reputatią ludzi zacnych, duchownych y swieckich obrażaiący, nazwany «Verificatia niewinności», Wilna, 1621. // *Apxue IO3P...*, 1887, т.VII, 6.443 - **Rutski. Sowita wina...**
- Rutskij Joseph. Vita et mors Archiepiscopi Polocensis Rutheni a Schismaticis occisi, anno 1623. Relatio Metr. Josephi V. Rutskij de vita et morte S.Josaphat, Minsk, 1623-24. // *Welykij. S.Josaphat...*, v.I, f.9 - **Rutskij. Relatio...**
- Rutskij Joseph. De vita, morte et miraculis Servi Dei Josaphat Cuncivitii Archiepiscopi Polocensis mea Josephi Velamin Rutski Archiepiscopi Metropolitani totius Russiae attestatio, Cholm, 1.IV. bis 5.VIII.1628. // *Welykij. S.Josaphat...*, v.I, f.288 - **Rutski. Attestatio...**
- Smotrzycki M. Apologia peregrinatiej do kraioŭ wschodnych, przez mie, Meletiusza Smotrzyckiego, M. D. archiepiskopa połockiego, episkopa witepskiego y mścislawskiego, archimandrytę wileńskiego y dermańskiego. Dermań, 1628 - **Smotrzycki. Apologia...**
- Smotrzycki M. Justificatia niewinności, Wilna, 1622. // *Apxue IO3P...*, ч.1, т.VII, 1887, 6.511 - **Smotrzycki. Justificatia niewinności...**
- Smotrzycki M. Paraenesis, abo Napomnienie od Bogu wielebnego Meletiusza Smotrzyckiego, rzeczzonego archiepiskopa połockiego, episkopa witepskiego y mścislawskiego archimandrita wileńskiego, do przezacnego bractwa wilenskiego cerkwi S.Ducha, Kraków, 1629.

- Smotrzycki M. Supplicatia do przeoświeconego y jasnie wielmożnego przezacnej Korony Polskiej y Wiel. X. Lit. oboiego stanu duchownego y swieckiego Senatu, Wilna, 1623. // *Документы...*, 6.230. - **Supplicatia...**
- Smotrzycki M. Verificatia niewinności. Y omylnych po wszytkiej Litwie y Białej Rusi rozsianych, żywot y uczciwe cnego narodu ruskiego o upad przyprawie zrzędzonych nowin pod miłościwą Pańską y Ojcowską nawyższej y pierwszej po Panu Bogu narodu tego zacnego zwierchności, y brzegu wszelkiej sprawiedliwości obronę, poddane chrześciańskie uprzątnienie, Wilna, 1621. // *Apxue IO3P...*, ч.1, т.IV, 6.279 - **Smotrzycki. Verificatia niewinności...**
- Smotrzycki M. ΘPHNOΣ, to iest Lament iedynej S. Powszechnej Apostolskiej Wschodniej Cerkwie z objaśnieniem dogmat wiary. Perwej z greckiego na słowiński, a teraz z słowińskiego na polski przełożony. Przez Theophila Orthologa, teźże świętej Wschodniej Cerkwie Syna. Wilna, 1610. // *Памятники...*, СПб., кн.1, 1878. - **Smotrzycki. Trenos...**
- Sokołowski. Przed Rokoszem. // Rozpr. WH AU XV. - **Sokołowski...**
- Stankievič Adam. Bożaje słowa, Vilnia, 1938.
- Supplementum Synopsis, albo Zupełniejsze objaśnienie krótkiego spisania praw, przywileioŭ, świebod y wolności, od najaśniejszych św. pamięci krolow ich mości polskich y wielkich xiążat Wiel. X. Lit. y Ruskiego etc. etc., narodowi ruskiemu przezacnemu w Cerkwi S. Wschodniej pod posłuszeństwem sw. ojca patriarchi konstantinopolskiego, nie odstępnie od okrczenia się swojego znajduiącemu, nadanych y poprzysiężonych..., Wilna, 1632. // *Apxue IO3P...*, т.VII. - **Supplementum Synopsis...**
- Susza Jacob. Cursus vitae et certamen martyrii B.Josaphat Kuncevicii, archiepiscopi Polocensis, episcopi Vitebscensis et Mscislaviensis, Romae, 1665. - **Susza. Cursus vitae...**
- Theiner A. Monumenta Poloniae hist., Romae, 1859, т.III-IV. - **Theiner. Monumenta...**
- Unger-Dreiling Erika. Josaphat, Vorkämpfer und Märtyrer für die Einheit der Christen, Wien, 1960. - **Unger-Dreiling. Josaphat...**

Visio Corporis Servi Dei Josaphat. // *Welykyj. S.Josaphat...*, v.I (1628), v.II (1637).

Volumina Legum. Przedruk zbioru praw księży Piarów w Warszawie od r. 1732-1782 wydanego. Petersburg, 1859, t.I-VI. - **Volumina Legum.**

Welykyj A.G. Epistolae Metropolitae Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637-1674). // *Analecta OSBM, Series II, Sectio III, Romae, 1956, v.II. - Welykyj. Epistolae...*

Welykyj A.G. S.Josaphat - Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis (Collegit, adnotationibus illustravit nec non introductione auxit P.Athanasius G.Welykyj). // *Analecta OSBM, Series II, Sectio III, v.I (1623-1628), Romae 1952; v.II (1628-1637), Romae, 1955. - Welykyj. S.Josaphat...*

Załęski St. Jezuici w Polsce, Kraków, 1905-1906, t.I-V. - **Załęski...**
ΣΙΝΟΨΙΣ, albo Krótkie spisanie praw, przywileiów, świebod y wolności, od naiaśniejszych św. pamięci krolow Ich Miłości polskich y wielkich xiążat W. X. L. y Ruskiego et caet., et caet. Przekazacemu starowiecznemu narodowi ruskiemu, pod posłuszeństwem sw. ojca patriarchy konstantynopolskiego, stale y nie odmienie od okrzeczenia się swojego trwającemu, nadanych y poprzysiężonych. Wilnia, 1632. // *Археограф. сборник...*, т.VI, 1869. - **Synopsis...**

Рэдакцыйныя заўвагі

У часе падрыхтоўкі кнігі да друку рэдакцыя мусіла вырашыць некалькі праблемаў, якія вынікалі з таго што аўтар і рэдакцыя па рознаму ўяўлялі прызначэнне гэтае кнігі. Аўтар ствараў яе як рэфэрат да тыдня хрысціянскае еднасці, гэта значыць для людзей збольшага абазнаных у тэматыцы. Рэдакцыя ставіла перад сабой задачу азнаёміць як мага большае кола асобаў з жыццём і дзейнасцю сьв. Язафата. З гэтаю мэтай былі зьдзейсненыя: транслітарацыя з лацінкі на кірыліцу; сістэматызацыя спасылак на крыніцы; вывераная й дапоўненая бібліяграфія; патлумачаныя адумасловыя тэрміны й іншамоўныя выразы; укладзены сьпіс скалатаў, выкарыстаных аўтарам; перакладзеныя з польскае мовы дакуманты, зьмешчаныя ў дадатку; вывераныя дакуманты, пісаныя па старабеларуску; ліквідаваныя рознапісаньні назваў, тэрмінаў за выключэньнем тых дзе аўтар вагаўся паміж рознымі традыцыямі: ўсходняй і заходняй. Гэтыя рознапісаньні як: япіскап - біскуп; сойм - сэйм; ерась - гэрэзія; Леў - Лявон; Эмануіл - Эмануэль пакінутыя бязь зьменаў. Ня гледзячы на значны аб'ём выкананай падрыхтоўчай працы сам вонкавы выгляд любой асобна ўзятай старонкі й зьмест тэксту на ёй амаль ня розьніца з адпаведнай старонкаю арыгінала за выключэньнем зоны пераносу (першы й апошні радкі старонкі).

1) Бацька Гаўрыла, радны таго самага места (маецца на ўвазе Ўладзімер на Вальні), і маці Марына (лац.)

2) Ён быў служкам купца, грамадзяніна й раднага віленскага, званага Яцынтам Паповічам (лац.)

3) асоба не духоўная, кіраўнік патрыяршае адміністрацыі

4) збройнае выступленьне шляхты з мэтай дамагацца ад караля выкананьня сваіх патрабаваньняў

5) выпускнік (ад лац. absolvo)

6) натхняльнік (ад лац. inspiro)

7) выгнаньне за межы дзяржавы паводле прысуду з пазбаўленьнем грамадзянскіх правоў (ад лац. bonitas - справядлівасьць).

8) дазвол на карыстаньне пэўнай маёмасьцяй, збор падаткаў (ад лац. *beneficium* - наданьне)

9) толькі асобам менавіта грэцкае веры (пол.)

10) першы паводле сану сярод біскупаў (лац. *primas*)

11) абраньне (ад лац. *electio*). Караля абіралі на сойме званым з гэтае прычыны элекцыйным.

12) маёмасьць

13) грэцкае веры (пол.)

14) Аркудынос быў асабліва добра знаёмы зь Я[зафатам] (лац.)

15) ініцыятар (ад лац. *promotio* - прасоўваньне)

16) незьяднаны (лац. *disunitas*)

17) езуіт (ад лац. *Societatis Jesu*)

18) іншаверцы (ад лац. *dissidentis*)

19) спрэчка, разнагалосьце (ад лац. *controversia*)

20) зьневажаць

21) Таму што людзі грэцкае веры грунтоўнага заспакаеньня веры сваёй і тлумачэньня артыкулу на мінулым сойме, дзеля таго ўчынёным, патрабавалі, ды й цяпер праз безьліч справаў прыйсьці да таго не здолеўшы, адкладаем гэта як ёсьць да іншага найбліжэйшага сойму (пол.).

22) выкананьне прысуду (ад лац. *exsecutio*)

23) годнасьць, вялікасьць (лац. *majestatis*)

24) асуджаны

25) Ня згадваю тутакі шырокага ў межах княстваў і павеатаў расейскае зямлі таго каштоўнага майго покрыва, пакрытага незьлічонымі пэрламі й рознакаляровымі каменчыкамі, якім я заўсёдна была ўпрыгожана (пол.).

26) расейскага (пол.)

27) Тренос што значыць Лямант адзінай сьв. Паўсюднай Апостальскай Усходняе Царквы з вытлумачэньнем дагматаў веры, **спачатку з грэцкага** на славянскі, а цяпер з славянскага на польскі перакладзены Тэафілам Арталёгам, сынам той самай сьвятой Усходняе Царквы (пол.)

28) установа пачатковай падрыхтоўкі й выпрабаваньня кандыдатаў на манахаў (ад лац. *novicius*)

29) урачыстае заняцьцё пасаду

30) тамжа (лац.)

31) высьвячэньне (ад грэц. *cheir* - рука, *tonos* - прыцісканьне)

32) суправаджэньне (ад лац. *conductio*)

33) вяласьць, аморфнасьць

34) Тут неадкладнасьць. Мова пра судовую справу між сьв. Язафатам і трымальнікам полацкага Барысаглебскага манастыру магнатам Корсакам.

35) прычына (лац. *praecedense*)

36) адзеньне манаскае, пэўна не пазьбегнуць яму шыбеніцы (пол.)

37) парушальнікамі спакою (лац.)

38) часова збудаваньня (ад лац. *provisio*)

39) цытаваны твор (лац.)

40) зь вялікім задавальненьнем свайму войску суцяшальнае паведамленьне адаслаў (пол.)

41) асобы адмыслова прызначаныя каралём дзеля разгляду нейкае важнае справы альбо выкананьня даручэньня.

42) Асьмельваецца Вашамосьць тое пісаць, што копіі маіх лістоў маглі б падштурхнуць неахвотных да таго. О *Ойча!* - ня справа Вашамосьці быць цензарам майго пісьма, якім я з дапамогай Бога дагэтуль гэтак шчадраваў дзеля таго, каб непрыяцель меў з чаго агледзецца і выправіцца...», «...Учынкі Вашамосьці больш амбіцыйныя й з *асабістай нянавісьцю*, чымсьці *братняй любоўю*, што кіруе *насуперак Каралеўскай Уладзе, словам, насуперак забаронаў Рэчы Паспалітай*, могуць стаць прычынай для тых, хто нязгодны, каб распаліць іскры, якія для ўсіх нас найбольшая пагроза і канчатковы пажар (пол.).

43) злачынства абразы ўлады (лац.)

44) Цяжка гэта аспрэчыць, бо напісаныя імі лісты да паноўрадаў Кароны й ВКЛ сьведчаць аб гэтым...», «Ці ж ня былі і ня ёсьць цяпер галасы неразважлівых просталюдзінаў, што яны лепей жадаюць быць падданымі туркам, чымсьці трываць гэтакі прэс на рэлігію і свае набажэнствы? І цяпер бяздумныя казацкія пагрозы змусілі мяне да просьбы і патрэбы нагадаць Вашамосьці...»; «Вось і цяпер гэтая іхняя просьба была да Ягамосьці Караля

не ад асобных чарняцоў кіеўскіх, як Вашамосьць піша, але ад усяго войска запароскага - каб Барэцкага й Сматрыцкага на тых уладаннях захаваць, а Вашумосьць і іншых адрынуць...»; «На соймах і ў кожным куце поўна клопату й сварак...», «на кожным пасяджэньні, сойме, публічным сходзе атрымлівае шмат фальшывых абгавораў і абвінавачваньняў...» (пол.)

45) выслухай і другі бок (лац.)

46) не хацеў бы больш уцягвацца з Вашацый у спрэчкі (пол.)

47) апякуна (лац. protector)

48) з закідаў розных людзей (пол.)

49) Богам маім сьведчу, які глядзіць на сэрца маё й на справы мае, што ніводным жыцьцёвым няпрыкладам, ніякім суровым учынкам я не адштурхоўваў ад сябе палачанаў і іншых маіх паравіянаў. Пагатоў, найменшы знак маёй суровасьці не пакажа, якім бы я даў прыклад для падбухторваньня душаў людзей бунтоўных, якія шкодзяць Рэчы Паспалітай (пол.)

50) ня толькі каталіцкіх, але й гэрэтычных, добрых жыхароў маёй дыяцэзіі, што ёсьць так, а не інакш (пол.)

51) на схізматыкаў спасылацца не магу (пол.)

52) нас за надта злых людзей лічаць і ўяўляюць (пол.)

53) прымушаў гвалтоўна (пол.)

54) гэта ніколі ня выявіцца (пол.)

55) з гэтай прычыны ганілі й вартавалі аж да сьмерці (пол.)

56) Больш ёсьць пратэстаў схізматаў у трыбуналах, земствах, ратушах на нас, ні ў чым нявінных; мы ж іх за гэта ня ганім. Словам, гэтак ім служыць фартуна, што іхнім спадманным галасам паўсюль вераць. А нас, сьвятую старажытную Вунію бяз позвы, бяз суду і права на адзіноце, бяз шчырых доказаў сіляцца абвінавачваць і выцясьняць, абвяшчаючы, што ўсе ўнутраныя нязгоды, вэрхалы на соймах паходзяць ад нас, з Вуніі. А даказаць гэта ня могуць (пол.)

57) казакі пасля завяршэньня турэцкай экспэдыцыі не зьбіраліся падтрымліваць схізмы (пол.).

58) і б'юцца, і плачуць, і на нас з крыкам ды лямантам усю віну ўскладаюць; некаторыя каталікі таксама адно дзеля ляман-

ту дапамагаюць нас тлуміць (пол.).

59) патаемныя сувязі (ад лац. consotio)

60) каб той жа Справядлівы Бог судом сваім не пакараў гэтай мілай айчыны, і гэта праз тых жа казакаў (пол.).

61) Няхай жа моляцца пры тых сьвяшчэньніках. Ня ўвесь час запячатаныя, бываюць і адамкнёныя пад час набажэнства. Няхай толькі хочучь быць набожнымі (пол.).

62) я па загаду Ягамосьці Караля загадаю зьняць пячаткі й саступіць, каб яны свае набажэнствы, хаця й схізматычныя адпраўлялі ў цэрквах (пол.).

63) горад на Ўкраіне, 60 км на паўднёвы захад ад Вінніцы

64) зьдзек, перасьлед, уціск

65) апраўданьне паводле права (лац.)

66) *Усеагульная мальба* да найсьветлага й яснавьяльможнага высакароднай Кароны Польскай і В.К.Літоўскага сэнату або двух станаў, духоўнага й сьвецкага (пол.)

67) адступнік (ад грэцк. apostatos)

68) Каб Ягамосьць кароль паводля абяцання разыходжаньні ў веры гэтак у Кароне польскай як і ў В.К.Л. палагодзіўшы, старажытную грэцкую веру грунтоўна заспакоіць, вуніятаў цэркваў і маёмасьцяў іхніх пазбавіць і г.д. (пол.)

69) умяшальніцтва (ад лац. interventio)

70) людзі легкадумныя (пол.)

71) прадстаўнік, надзелены юрыдычнымі правамі

72) Прапанаваў ім кс. арцыбіскуп, каб на сабор згадзіліся, ці інакш *кансыліюм*, і там *па-братэрску* між сабой рознасьць поглядаў ліквідавалі, але той Барэцкі і Сматрыцкі напышліва і ўпарта стаялі, не жадаючы пагадзіцца ні на водную прапанову, якая б да згоды прывяла, а ў мноству выпадкаў паклёп брыдкі выкарыстоўваючы, а ня праўду (пол.)

73) бурчаньне

74) пагадзіўся (ад лац. accepto)

75) мітусьня (ад лац. tumultus)

76) зьбітага, зьнявечанага (ад італ. massacre)

77) злачынства

- 78) стрымаць, утаймаваць
 79) румзаньне
 80) ніша - каплічка (ад грэц. krypte - схоў)
 81) магдэбурскае права - права на самакіраваньне нададзена Віцебску 17.III.1597г., вернута 25.XI.1644г.
 82) падпарадкаваных непасрэдна патрыярхату
 83) прагавіты (да Еднасьці) (лац.)
 84) выведаць
 85) мястэчка на Ўкраіне, 30 км на паўднёвы захад ад Роўна
 86) філёквэ (лац. filioque - і ад Сына)
 87) Абарона пілігрымкі да краёў ўсходніх М.Сматрыцкага (пол.).
 88) *Супольнае ўзьнікненьне* альбо напамінаньне... брацтву віленскаму (пол.).
 89) дарункі, ахвяры (лац. votum)
 90) Тут недакладнасьць. На той час Рафал Корсак быў мітрапалітам. Пакінуўшы апеку над мітраполіяй Антону Сяляве сам ў кастрычніку 1639г. з дакумантамі зьехаў да Рыму, дзе знаходзіўся да свайго ськону 28.VIII.1640г. Тамжа пахаваны.
 91) афіцыйнае папскае распараджэньне (лац. bulla)
 92) горад на Украіне, 50 км на паўднёвы ўсход ад Вінніцы. На той час цэнтар ваяводзтва
 93) настойлівасьць, заступніцтва (лац. instantia)
 94) асобны (ад лац. particularis)
 95) Будзе Вунія архімандрыту ды й Барэцкаму такая, як раней войту (пол.).
 96) паведамленьне (ад лац. relatio)
 97) Высакародныя й вольныя жаўнеры, мужы адважныя, гаспадары Дняпра й Чорнага мора і, што найбольш значна непакісныя абаронцы атрыманы ў спадчыну хрысьціянскае грэцкае веры... як вынікае з дамовы неадрыўна з вамі звязанай і для вас непарушнай, у жыцьці грамадзкім і прыватным вамі ўсімі паважанай і карыснай для забесьпячэньня вашае вольнасьці,... дзеля вызваленьня з-пад тыраніі рымскага пантыфіка й хаўрусных зь ім уладароў, нашых ворагаў агульных, атрыманы ў спадчыну вашай грэцкае веры, якая церпіць жорсткі перасьлед.

- 98) спадчыннасьць
 99) дакладальнік (ад лац. referentis)
 100) адказваў за якасьць страваў на княжым сталe
 101) соймавая дамова (лац.)
 102) намер (ад лац. intentio)
 103) высвячэньне (ад лац. sacro)
 104) стрымліваньне (ад лац. mitigatio)
 105) Умовы агульнага пагадненьня, вылучаныя з боку незьяднанных (лац.).
 106) Ад Айца праз Сына (лац.)
 107) кароткае пасланьне (лац.)
 108) гармата, нахіл стрэлу якой большы стромкі за звычайны
 109) падрабязней можна прачытаць у кнізе «Полацкія пакутнікі», Полацак, Сафія, 2000
 110) адплата (ад лац. recompensio)
 111) прадстаўнік (ад лац. procurator)
 112) ад лац. resurrectia - уваскросаньне
 113) кіраўнік манаскага закону на пэўнай тэрыторыі, правінцыі.
 114) пераклад з польскай Жарнасек І.Ф.
 115) пераклад з польскай Жарнасек І.Ф. Курсывам вылучаны пераклад з лаціны.
 116) пераклад з польскай Жарнасек І.Ф.
 117) напярэдадні (ад лац. vigilia - чваньне)
 118) адлучэньне (ад лац. excommunicatio)
 119) Пад час перакладу з лаціны ў аўтара былі праблемы зь ідэнтыфікацыяй паселішчаў. У дужках курсывам пададзеныя рэдакцыйныя варыянты.

Сьніс скаротаў

а.; аа. - айцец; айцы
 архб. - архібіскуп
 архм. - архімандрыт
 б. - бачына
 бп. - біскуп
 В.Кн.Літоўскае, В.Кн.Літ., В.К.Л. - Вялікае Княства Літоўскае
 г.; гг. - год; гады
 г.д. - гэтак далей
 г.ё. - гэта ёсьць
 г.зв. - гэтак званы
 г.зн. - гэта значыць
 гл. - глядзі
 гэтм. гэтман
 інш. -іншыя
 канст. - канстантынопальскі
 кн. - князь
 м. - места
 мітр. - мітрапаліт
 напр. - напрыклад
 наст. - наступна, наступныя
 пам. - памёр
 п.т. - пад тытулам
 патр. - патрыярх
 р. - рака
 ст. - стагодзьдзе
 сьв. - сьвяты, сьвятыя
 сяр. - сярэдзіна
 тыс. - тысяча
 ЯКМ, ЯМ - Яго Каралеўская Міласць, Яго Міласць
 etc.- гэтак далей (лац.)
 f. - folium (ліст - лац.)
 pp - pagina(бачыны - лац.)
 v. - volumen (кніга, том - лац.)

ЗЬМЕСТ

<i>Прадмова</i>	III
<i>Аб аўтары</i>	V
Уступныя заўвагі	3
Літоўскае (беларускае) паходжаньне Кунцэвічаў	4
Берасьцейская Вунія і яе творцы	6
Наступ на вунійную Царкву пасья 1596г.	9
Маладыя гады Кунцэвіча і Руцкага	14
Дывэрсія ў сьв. Троіцкім манастыры	17
Напад на мітрапаліта Пацея	24
«Тrenos» Сматрыцкага	26
Дывэрсія Турцыі	29
Язафат ігуменам у Бытэні і Жыровічах	31
Язафат архімандрытам у Вільні	35
Ягоны выклад у Кіеве і Вільні	36
Язафат - полацкі архібіскуп	38
Зьезд у Наваградку	45
Рэформы ў полацкай архідыяцэзіі	47
Дзейнасьць Тэафана ў Кіеве	53
Сэйм 1620 году	55
Акцыя Сматрыцкага і каралеўскія унівэрсалы	60
Непарадкі ў Віцебску	64
Акцыя Барэцкага і казакаў 1621г.	66
Ліст Сапегі і адказ Кунцэвіча	69
Сэйм 1623 году і рэлігійная барацьба	77
Падрыхтоўка і забойства Кунцэвіча	88
Духовая перамога Язафата	96
Паховіны Язафата Кунцэвіча	100
Сьледства ў справе забойства	102
Мелеці Сматрыцкі становіцца вуніятам	105
Апалёгія Сматрыцкага	111

Атака на Сматрыцкага	114
Папская камісія ў Полацку і Віцебску	120
Сьведчаньні перад камісіяй	121
Кананізацыя сьв. Язафата	125
Сьв. Язафат патранам Сапегаў	126
Пасеў мучаніцкай сьмерці Язафата	127
Кіеўскі сабор 1629г.	129
Сабор у Львове	132
Казацкая вайна 1630г.	133
Сьмерць Жыгімонта і безкаралеўе	135
Змаганьне на сэйме 1632г.	136
Заспакаеньне праваслаўных	139
Раскол сярод праваслаўных	144
Сэйм 1635г. і новыя прывілеі	145
Праект патрыярхату	151
Новыя вунійныя стараньні праваслаўных	155
Праект Вуніі мітрапаліта Магілы	156
Паўстаньне Хмяльніцкага і маскоўская навала 1648-1654...158	
Вываз мошчаў сьв. Язафата	162
Швэцкая інтэрвэнцыя	163
Зьезд каля Вільні - торгі з Масквой	165
Паўстаньні супраць Масквы	169
Паварот мошчаў сьв. Язафата	170
Андрусаўскае перамірра і адраджэньне Вуніі	171
Паўночная вайна і крывая расправа ў Полацку Пятра I у сьв. Сафіі	175
Пошукі мошчаў маскоўскімі агентамі	176
Вайна за мошчы Сапегаў з Радзівілімі	178
Сьв. Язафат патранам паўстаньня 1863г.	179
Кананізацыя сьв. Язафата на ўсю каталіцкую Царкву ...	180
Перанос мошчаў сьв. Язафата	186
Сьв. Язафат з намі на чужыне	188

ДАДАТАК

Пастанова Жыгімонта ў справе сьледства і пакараньня Магілева ў 1619г.	191
Ліст Сапегі схвальшаваны	193
Ліст Сапегі аўтэнтчны	202
Адказ Язафата Кунцэвіча	215
Справаздача віцебскага магістрату аб забойстве Язафата Кунцэвіча	224
Грамата Жыгімонта Вазы дзеля супраціву Магілева й Воршы мітр. Селяве	227
Рэгулы й канстытуцыі сьв. Язафата	230
Літаратура	249
<i>Рэдакцыйныя заўвагі.....</i>	<i>257</i>
<i>Сьпіс скаротаў.....</i>	<i>264</i>

Рэлігійнае выданьне

ВАЦЛАЎ ПАНУЦЭВІЧ
Сьвяты Язафат, архіяпіскап полацкі

Транслітарацыя: В.Падасетнікаў
М.Шарах
У.Губскі
Кампутарны набор: Н.Салодкая
Вёрстка: М.Баўтовіч

Падпісана да друку 14.09.2000г. Фармат 84х108^{1/32}. Папера афсэтная.
Гарнітура Times New Roman. Друк афсэтным. Умоўн.друк.арк. 14,1. Улік.-
выд. арк. 12,0 Наклад 1000 асобнікаў. Заказ № 5985. Выдавецтва «САФІЯ»
пры полацкай грэка-каталіцкай грамадзе. Ліцэнзія ЛВ N 215 ад 17.02.1998г.: вул.
Камуністычная 28 – 40, г.Полацак, 211400.